

MÜİSEF
İslam Ekonomisi ve
Finansı Enstitüsü

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI ANABİLİM DALI

İSLAMİ VERGİLENDİRME ANLAYIŞI BAKIMINDAN
MODERN TÜRK VERGİ UYGULAMALARI

Yüksek Lisans Tezi

EBUBEKİR ÇİRİŞOĞLU

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSİ ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSİ ANABİLİM DALI

**İSLAMÎ VERGİLENDİRME ANLAYIŞI BAKIMINDAN
MODERN TÜRK VERGİ UYGULAMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

EBUBEKİR ÇİRİŞOĞLU
ORCID: 0000-0002-3344-1131

Tez Danışmanı: PROF. DR. CENGİZ KALLEK
ORCID: 0000-0002-0656-3395

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı İslam Ekonomisi ve Finansı Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ebubekir Çirişoğlu'nun "İslamî Vergilendirme Anlayışı Bakımından Modern Türk Vergi Uygulamaları" adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans/Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...../...../.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Cengiz Kallek	
2	Jüri Üyesi		
3	Jüri Üyesi		
4	Jüri Üyesi (Varsa)		
5	Jüri Üyesi (Varsa)		

ÖZET

İSLAMÎ VERGİLENDİRME ANLAYIŞI BAKIMINDAN MODERN TÜRK VERGİ UYGULAMALARI

İktisadî bir faaliyette İslam'a uygun ve aykırı usul ve anlayışlar İslam iktisadî düşünce literatürünü oluşturur. İslam iktisat düşünce tarihine baktığımızda vergilendirme faaliyetinin nasıl olması, neleri dikkate alması gerektiği, ilgili İslamî ilkelerin neler olduğu, kimlerden, ne üzerinden, nasıl ve niçin vergi alındığı, hâsılı vergilendirme anlayışının özelliği önemli bir yer tutmaktadır.

Betimleyici, tanımlayıcı, yönlendirici yaklaşımlar benimsediğimiz, nitel, tümevarım ve tümdengelim araştırma yöntemlerini kullandığımız tezimizde, İslamî vergilendirme anlayışını idrak etmek için İslam hukukunun temel kaynaklarını teşkil eden Kur'ân, Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler dönemindeki vergi (zekât, harâc ve cizye) uygulamaları ile Kur'ân ve Sünnete dayalı olarak yazılan klasik ve çağdaş eserlerden faydalanılmış olup, bu anlayışın güncel vergi uygulamalarımıza yansıyor yansımadağı, Türk vergi kanunlarıyla (vergileme usulleri ile Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Özel Tüketim Vergisi, Katma Değer Vergisi, Emlak Vergisi ve Motorlu Taşıtlar Vergisi özelinde) kesişen ve kesişmeyen noktalar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslamî vergilendirme, İslamî vergileme, Zekât, Vergi, Vergileme

ABSTRACT

THE MODERN TURKISH TAXATION PRACTICES FROM THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC TAXATION

The nature of the methods and understandings in accordance with and contrary to Islam in an economic activity, constitutes the literature of Islamic economic thought. When we look at the history of Islamic economic thought, how the taxation activity should be, what should be taken into account, what are the related Islamic principles, from whom, on what, how and why taxes are levied, in short, the characteristics of the understanding of taxation have an important place.

In our thesis, in which we adopted descriptive, explanatory and prescriptive approach and used qualitative, deductive and inductive research methods, in order to comprehend the understanding of Islamic taxation, the Qur'an, which constitutes the basic sources of Islamic law, the tax (zakat, kharaj and jizya) practices in the period of the Prophet Muhammad and the Rashid Caliphs, and the classical and contemporary works written based on the Qur'an and Sunnah, were used and whether this understanding is reflected in our current tax practices, the points that intersect and do not intersect with tax laws (taxation procedures and Income Tax, Corporate Tax, Special Consumption Tax, Value Added Tax, Real Estate Tax and Motor Vehicles Tax) have been tried to be revealed.

Keywords: Islamic taxation, Zakat, Tax, Taxation

ÖNSÖZ

Devlet bütçesinin en büyük gelir kalemini oluşturan vergilerin, hayatımızın her alanında sosyoekonomik durumumuz farketmeksizin, dolaylı ya da doğrudan bir yük olarak günümüzde gittikçe hissedilir olması, bizi söz konusu durumların İslamî iktisat düşüncesinde ne denli karşılık bulduğu merakıyla araştırmaya sevk etmiştir. İslamî vergilendirme anlayışının mahiyeti, bu anlayışın modern vergi hukukumuzda ne ölçüde yer ettiğini araştırdığımız bu çalışmada, gerek gösterdiği yollarla, gerek yüreklendirmeleriyle, gerek mülahazalarıyla destek olan danışmanım Cengiz Kallek hocama, süreçte manevi desteklerini eksik bırakmayan aileme, fikirlerimin oluşmasında vesile olan Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü ders halkası hoca ve arkadaşlarıma şükranlarımı borç bilirim.

Ebubekir ÇİRİŞOĞLU
İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY BELGESİ	1
ÖZET	2
ABSTRACT	3
ÖNSÖZ	4
GİRİŞ	8
Tezin Konusu, Amacı ve Özgün Değeri	8
Kaynakların Değerlendirilmesi	10
Tezde Uygulanan Yöntem	12
1 BİRİNCİ BÖLÜM - KUR'ÂN'DAKİ VERGİYE MÜTEALLİK MEFHUMLAR	
1.1 Zekât ve Sadaka	13
1.2 İnfâk ve İtâ	19
1.3 Hak	31
2 İKİNCİ BÖLÜM - VERGİLENDİRMEDE PEYGAMBER VE RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİ UYGULAMALARI İLE KLASİK VE MODERN DÖNEM DÜŞÜNCELERİ	
2.1 Mekke Dönemi	37
2.2 Zekat Uygulamaları ve Düşünceleri	38
2.2.1 Zekâtın Mükellefi	39
2.2.1.1 Türk Vergi Sisteminde Mükellefiyet Şartları	41
2.2.2 Zekatın Mevzuu	41
2.2.2.1 Mâl/Emvâl Mefhumu	42
2.2.2.1.1 Nemâ	43
2.2.2.1.2 Nisâb-ı Gınâ Mefhumu	45
2.2.2.1.2.1 Türk Vergi Uygulamalarında Ticari Kazanç İstisnaları	46
2.2.2.1.2.2 Türk Vergi Uygulamalarında Servet Vergileri	48
2.2.2.1.3 Havelânü'l-havl (Yıllanma)	54
2.2.2.2 Nakdî Varlıkların Zekatı	57
2.2.2.2.1 Temel İhtiyaçlar İçin Biriktirilen Nakdî Servet	59
2.2.2.3 Ticarî/Sınâî Faaliyetlerde Zekat	60
2.2.2.3.1 Ticarî Varlıkların Zekatı	60
2.2.2.3.1.1 Matrahın Hesaplanması	64
2.2.2.3.1.1.1 Ticarî Mallarda Zekât Matrahı	64
2.2.2.3.1.1.2 Alacakların/Borçların Zekatı	66
2.2.2.3.1.1.3 Masrafların Mahsubu	68
2.2.2.3.1.2 Mâlik b. Enes'in Tüccarı Sınıflandırması	69
2.2.2.3.2 Türk Vergi Sisteminde Ticarî Kazançların Vergilendirilmesi	71

2.2.2.4	Zirâi Faaliyetlerde Zekat	73
2.2.2.4.1	Tarım Mahsullerinin Zekatı	74
2.2.2.4.1.1	Mefhum ve Mevzuu	74
2.2.2.4.1.2	Matrahın Hesaplanması	77
2.2.2.4.1.3	Borcun ve Masrafların Mahsubu	79
2.2.2.4.2	Hayvansal Servetin Zekatı	80
2.2.2.4.2.1	Mefhum ve Mevzuu	80
2.2.2.4.2.2	Mükellefiyet Şartları	82
2.2.2.4.2.3	Arıcılık	84
2.2.2.4.2.4	Endüstriyel Hayvancılık	84
2.2.2.4.3	Türk Vergi Sisteminde Zirâi Kazanç Vergilemesi.....	85
2.2.2.5	Kira Gelirlerinin Zekatı	87
2.2.2.5.1	Türk Vergi Sisteminde Kira Gelirlerinin Vergilendirilmesi.....	88
2.2.2.6	Menkul Kıymetlerin Zekatı	88
2.2.2.6.1	Türk Vergi Sisteminde Menkul Kıymetlerin Vergilendirilmesi.....	91
2.2.2.7	Emek Gelirlerinin Zekatı	92
2.2.2.7.1	Türk Vergi Sisteminde Emek Gelirlerinin Vergilendirilmesi.....	93
2.2.2.7.1.1	Ücretlerin Vergilendirilmesi	93
2.2.2.7.1.2	Serbest Meslek Kazançlarının Vergilendirilmesi	96
2.2.3	Ortaklıkların Mükellefiyeti	97
2.2.4	Atiyyelerden Zekat Kesilmesi ve Peşin Vergi Uygulaması	98
2.2.5	Beyan Esası ve Tahsil Usulleri.....	99
2.2.5.1	Türk Vergi Sisteminde Yansımalar	102
2.3	Haraç Uygulamaları ve Düşünceleri	103
2.3.1	Ortaya Çıkışı	104
2.3.1.1	Mefhum Olarak Haraç	104
2.3.1.2	İlk Haraç Uygulamaları (Peygamber Dönemi).....	104
2.3.1.2.1	Benî Nadîr Arazileri.....	105
2.3.1.2.2	Hayber Arazileri.....	105
2.3.1.2.3	Bahreyn Uygulaması.....	106
2.3.2	Ömer b. Hattâb'ın Haraç ve Cizye İctihatları.....	107
2.3.3	Alî b. Ebî Tâlib'in Emir ve Nasihatleri	110
2.3.3.1	Türk Vergi Sisteminde Yansımalar	113
2.3.4	Haraç Tahsil Yöntemleri	117
2.3.5	Mevzuu ve Miktarın Belirlenmesi.....	119

2.3.5.1	Emlâk Vergisinin Değerlendirilmesi	122
2.3.6	Ebu Yusuf'un Haraç İctihatları ve Tavsiyeleri	128
2.3.6.1	Türk Vergi Sisteminde Yansımalar	133
2.4	Cizye Uygulamaları ve Düşünceleri	134
2.4.1	Mefhum Olarak ve Maksadı Açısından Cizye ve Zimmet.....	134
2.4.2	Cizyenin Ortaya Çıkışı	136
2.4.2.1	Mekke'nin Fethi Öncesi Zimmet Mektupları	137
2.4.2.2	Mekke'nin Fethi Sonrası Zimmet Mektupları	140
2.4.3	Cizyenin Mükellefi, Konusu ve Matrahın Belirlenmesi	142
2.5	Diğer Vergi Uygulama ve Düşünceleri.....	152
2.5.1	Medine Pazarı.....	152
2.5.2	Meks ve Gayrimeşrû Vergiler	153
2.5.3	Tüketimin/Harcamaların Vergilendirilmesi	158
2.5.3.1	İslâmî Bir Bakış	159
2.5.3.2	Türk Vergi Uygulamaları	160
2.5.3.2.1	Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi.....	160
2.5.3.2.2	Değerlendirme.....	165
SONUÇ	.....	170
KAYNAKÇA	.....	182

GİRİŞ

Tezin Konusu, Amacı ve Özgün Değeri

Modern ekonomide vergi, “devletin veya yetkili kamu otoritelerinin, egemenlik gücüne dayanarak, kamu giderlerini karşılamak ve kamusal faaliyetleri ve görevleri yerine getirmek amacıyla, fertlerden veya kurumlardan, kanunda yer alan esaslar dahilinde, cebren ve özel bir karşılık belirtmeksizin* aldığı parasal değerlerdir” şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Kamusal hizmetlerin yürütülmesi, teşkilatların oluşturulması ve işler halde tutulması sürekli ve sağlam gelir kaynaklarını gerekli kılar ki bu, vergidir.

Vergilerin kaynağını en genel ifadeyle iktisadî faaliyetler oluşturur. Söz gelimi bireyler veya şirketler mal veya hizmet satarken, gelir/kazanç elde ederken, servet sahibiyken veya çeşitli alım, gider veya harcama gerçekleştirirken çeşitli vergiler öder. Kısacası vergi ödeme veya vergilendirme iktisadî bir faaliyettir.

İktisadi bir faaliyette İslam’a uygun ve aykırı usul ve anlayışların niteliği ise İslam iktisadî düşünce literatürünü oluşturmaktadır. Bu literatüre, yani İslam iktisat düşünce tarihine baktığımızda vergilendirme faaliyetinin nasıl olması, neleri dikkate alması gerektiği, ilgili İslamî ilkelerin neler olduğu, kimlerden, ne üzerinden, nasıl ve niçin vergi alındığı, hâsılı *vergilendirme anlayışının* özellikleri önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzdeki vergi uygulamalarının bu anlayışa uygunluğunu araştırmak tezimizin konusunu oluşturmaktadır. Bizi bu konuyu araştırmaya iten etken, vergilerin adeta günlük hayatımızın her yanını kuşatan bir hal alması ve zenginliği esas almayan dolaylı vergilerin dolaysız vergileri geride bırakması durumlarının ve bu vergilerin matrahını belirleyen unsurların İslamî anlayışla ne kadar örtüşüğünü bilme ihtiyacıdır.

Bu anlayışı ortaya koyma doğrultusunda tezimizde tarihi uygulama örnekleri olarak sadece Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler dönemi ele alınmıştır. Zekat, haraç ve cizyenin *şer’î vergiler* adı altında İslamî vergilerin özünü oluşturması ve ilk dönem uygulamaların aynı zamanda İslamî düşüncenin de kaynağı olması sebebiyle sonradan kurulan İslam devletlerinin vergi uygulamaları incelenmemiştir.

Hz. Peygamberin bireysel ve toplumsal boyutta İslami bir dönüşümü sağlama ve İslam toplumu kurma görev ve amacına bağlı olarak içtimai, iktisadi, hukuki, siyasi ve askeri faaliyetlerde

---

* *Quid Pro Quo*.

¹ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2019, s.124.

yürüttüğü liderlik ve sorunların çözüm mercii olarak görülmesi onu şüphesiz bir kamu otoritesi yapmaktadır. Vergileme de otoritesini kullandığı alanlardan biridir. Rasulullah'ın, kendisine hitap edilen **Tevbe 9/103'teki** “...mallarından sadaka al!” ilahi emre binaen çeşitli iktisadi faaliyetlerde belirli mallar için *zekat* hükümleri ortaya koyması, bu *zekat* gelirlerinin **Tevbe 9/60'ta** geçen dağıtım kanallarına sarfedilmesine ehemmiyetle riayet ederek ümmetine örnek olması, bu dağıtım yerlerinin birçoğunun sosyal adaletin sağlanması niteliğinde olması ve bir kamu otoritesinin (devletin) organizasyonu dahilinde yapılmasını gerekli kılması, develerin zekatını vermek istemeyenlere cezai yaptırım uygulamayı ifade eden hadisler, Hz. Ebu Bekir'in zekatını vermeyenlere savaş açılması gerektiğine dair içtihatları, ilk dönemlerde hayvanların zekatının mükelleflere rağmen tahsil edildiği şeklindeki uygulamalar ve bu içtihat ve uygulamaların diğer zahiri zekat mallarına genişletilmesine dair hükümler birlikte düşünüldüğünde bunların zekatın cebir yönüne delalet ettiği anlaşılmaktadır.* Bu kapsamda, yukarıda yaptığımız *vergi* tanımı bağlamında, İlk İslam Otoritesinin kamusal ihtiyaçları gidermek ve kamusal faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla tahsil ettiği *zekât* “vergi” olarak telakki edilmiştir.

Bunlarla birlikte günümüze kadarki düşünsel literatür araştırılmış olup zekat, haraç, cizye ve diğer vergilere dair literatüre önemli fikrî katkılar yaptığını gördüğümüz bilginler, düşünürler ve akademisyenlerin düşüncelerinden İslamî vergilendirme anlayışının mahiyeti ortaya konmaya çalışılmış ve nihai olarak bu anlayışın çağdaş vergi uygulamalarımıza yansıyor yansımadağı, Türk vergi hukukuyla kesişen ve kesişmeyen noktaları ile günümüzdeki kazanç vergilerinden gelir ve kurumlar vergisi, servet vergilerinden emlak vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi, tüketim/satış vergilerinden katma değer vergisi ve özel tüketim vergisine dair İslamî uygunluk açısından eleştiriler ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Tez konumuz ile ilgili üzerinde analiz ve çıkarım yapılacak nitelikte ve nicelikte yeterli verilere ulaşamadığımızdan dolayı, İslamî anlayışa uygunluğu bakımından incelemesi yapılmayıp tez kapsamı dışında bırakılan vergi türleri; *gümrük vergileri*, *maden vergileri/zekatı*, *olağanüstü dönem vergileri* ve *ganimet (humus) vergileridir*. Yeri geldiğinde bunların belli başlı hususlarına değinmekle yetineceğiz.

Tezimizde cevabı aranacak sorular şöyle sıralanabilir:

---

* Burada yer verdiğimiz deliller, tezimizin ilgili başlıklarında detaylıca yer almaktadır.

- Kur'an'ın vergiye müteallik ve vergilendirme anlayışına yol gösterici olarak yorumlanabilen ayetleri nelerdir? İnfak, zekat, sadaka, hak, cizye, fey ayetleri vergiyle alakalı olabilir mi?
- Zekat, haraç ve cizyenin ortaya çıkış süreci nasıldı?
- Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler nelerden zekat, haraç ve cizye almıştır (verginin konusu)? Matrahı oluşturan unsurlar nelerdir? Hangi ilkeler doğrultusunda ve hangi amaçlar gözetilmiştir?
- Tespit edebildiğimiz kadarıyla, İslamî kriterlere uygunluk bakımından vergilendirmeye dair kayda değer düşünce ortaya koymuş fakih ve müelliflerin vergilendirme anlayışı nasıldır?
- Gayri meşru olarak nitelendirilmiş vergi uygulama örnekleri ve meşru vergileme şartları nelerdir?
- Modern döneme ait iktisadi faaliyetlerden (kazanç, gelir ve servet) nasıl zekât alınması gerektiğine dair kim hangi düşünce ve öneriler sunmuştur?
- Vergilendirmeye dair tespit ettiğimiz anlayış bize nasıl bir resim ortaya koymaktadır? Hangi ilkeleri barındırmaktadır? Günümüz iktisadi faaliyetler için ifade ettiği manalar nelerdir? Hangi çıkarımlar yapılabilir?
- Bu düşüncelerin/yorumlamaların günümüz vergi uygulamalarıyla kesişen yönleri nelerdir? Kesişmesi adına yapılması elzem olan çalışmalar nelerdir?

Kaynakların Değerlendirilmesi

Tezimiz 2 ana başlık çerçevesinde işlenmektedir. Birinci bölümde İslam'ın temeli Kur'an'da vergisel yönü olduğunu düşündüğümüz *zekat, sadaka, infak, itâ ve hak* kavramlarını içeren bazı ayetlerin muhtelif klasik ve modern dönem tefsir ve yorumlarda nasıl karşılık bulduğu araştırılmıştır. Bu araştırmanın, otoritenin dahil edildiği bir *verme/dağıtım/paylaşım* faaliyetindeki anlayışın, ideal vergilemeye yapılacak kıyas ve çıkarımlar açısından katkı sunması düşünülmüştür.

İkinci bölümde zekat, haraç ve cizyenin Peygamber ve Raşid Halifeler döneminde ortaya çıkış süreci ve klasik İslam literatürünü oluşturan ilim erbabının da katkılarıyla bu vergilerde vergileme anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca modern dönemde tartışma konusu yapılmış muhtelif hususlara (çeşitli kazanç faaliyetlerinde zekat hesabı, bir verginin meşruiyet şartları gibi) yer verilerek bu tartışmaların ortak paydaları ve farklılıkları irdelenmiştir. Bu

araştırma, Hz. Peygamber ve seçkin ashabının tarihi uygulamalarını ve görüşlerini bilmek açısından önemli görülmüştür.

Mezkur şer'î vergilerin geneli üzerine ilk dönem uygulamalar ve klasik döneme ait vergi ahkamı hakkında yararlandığımız başlıca kaynaklar Ebû Yûsuf'un *Kitabü'l-Harâc*'ı, Ebû Ubeyd'in *Kitabü'l-Emvâl*'i ve İmam Mâverdi'nin *Ahkâmu's-Sultaniyye*'si olmuştur. Hususen *zekat* üzerine klasik dönem uygulamaları ve düşüncelerine yer veren Yusuf el-Kardâvi'nin *Fikhü'z-Zekât*'ı ve Emrullah Dumlu'nun "*Ticaret Mallarında Zekat*" doktora tezi eserleri, aynı zamanda modern dönem muhtelif kazanç faaliyetleri için *zekat* önerilerinde bulunmaları ve zekatın mentalitesini kavramamıza yardımcı olmaları sebebiyle önemi haizdir. Vergilerin ortaya çıkışı ve tarihsel arka planlarıyla klasik dönem genel vergi uygulamaları hakkında yararlandığımız başlıca eserler Muhammed Hamidullah'ın *İslam Peygamberi ve El-Vesaiku's-Siyasiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, Mehmet Erkal'ın *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları* ve Salih Tuğ'un *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı* olmuştur. Bunların yanında modern dönemde muhtelif kazançlar için zekat önerilerinin sunulduğu ilmî konferans tebliğleri, makaleler, tezler, İslâmî Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI)'nin yayınladığı *zekat standartları* da yararlandığımız kaynaklardır. Sayed Afzal Peerzade'nin "*Place for an Expenditure Tax in the Islamic Fiscal System*" ve Syed Muhammad Hasanuz Zaman'ın "*Islamic Criteria For The Distribution Of Tax Burden*" makaleleri de modern dönemde İslami kaidelere uygun bir dolaylı vergilemeye dair kayda değer düşünce ürettiğini gördüğümüz kaynaklardır. Tezimizde yer verdiğimiz düşüncelerin referanslarının Kur'an, hadisler ve ilk İslami dönem uygulamaları olmasına dikkat edilmiştir. Bu araştırma yapılırken günümüz vergi uygulamalarına yansıyan hususlar alt başlıklarda detaylandırılmıştır. Alt başlıklarda konuya dair modern vergi uygulamalarının ana hatları ve İslamî düşüncenin ne kadar yer bulduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Vergi uygulamalarımızın arka planında yatan düşüncelerin ne olduğunu anlamak için vergi kanunlarının gerekçe metinlerinden faydalanılmıştır.

Tezimiz, İslamî vergilendirme anlayışıyla modern vergilendirmeyi eleştiri niteliğinde olduğundan, literatürde bu nitelikte yazılmış bir çalışma olarak Osman Eskicioğlu'nun "*Çağdaş Vergi Anlayışının İslam Hukuku Açısından Eleştirisi*" adlı yayınlanmamış kitabı görülmektedir. Bu kitapta İslamî açıdan; verginin sebebi, kimlerden hangi şartlarda ne kadar vergi alınması gerektiği, vergileme ilkeleri ve vergi oranları incelenmiş, çağdaş vergi anlayışı ve çeşitli vergi türleri ortaya koyduğu açığa göre eleştirilmiştir. Yazarın bunu yaparken ağırlıklı olarak Hanefî fıkıh ekolü çerçevesinde zekat düşünce sistemini ele aldığı, daraltılmış manalara

istinat ederek kat'î hükümler çıkartıp buna göre değerlendirme yaptığı görülmüştür. Tezimiz farklı olarak, sadece zekat sistemi değil, cizye ve haraç uygulama ve düşüncelerini de ortaya koyup, Türk vergi uygulamalarını genişletilmiş manaları barındıran İslamî düşünceyle buluşturma çabası güdecektir. Ulaştığımız sonuçlar da Osman Eskicioğlu'nun değerlendirmelerinden farklılık göstermiştir.

Literatürde rastladığımız diğer eser Muhammad Sharif Chaudhry'nin "Taxation in Islam and Modern Taxes" adlı 1992 basım kitabıdır. Kitap; İslamî vergilendirmenin ilke ve amaçları, erken İslamî dönem vergileri (zekat, öşür, humus, fey, haraç, uşûr ve muhtelif gelirler), modern dönem vergi türleri ve vergileme ilkeleri, Pakistan özelinde vergi analizi ve modern İslam devletinde ideal vergileme konularına değinmektedir. Yazarın İslamî vergileme ilkelerini ortaya koyarken genel yargılara dayandığı, istisnai veya aksi düşüncelere yer vermediği, sınırlı sayıda ayetleri (Bakara 286, A'râf 42, Talâk 7 ve Necm 38) zikrettiği; bununla birlikte modern ekonomi teorilerinden de esinlenerek, kendi kanaat ve önerilerine dayalı bir vergi sistemi idealize ettiği görülmektedir. Tezimizde ise İslamî vergileme anlayışını ortaya koyarken "verme" faaliyeti içeren belli başlı ayet ve hadislere ve İslamî literatüre bağlı kalarak olabildiğince farklı düşüncelere yer vermeye çalışılacaktır. Ulaştığımız sonuçlar/yargılar büyük ölçüde benzerlik göstermekle birlikte konu akademik düzeyde ele alınmıştır.

Tezde Uygulanan Yöntem

Tezimizde, vergilendirmede *nitel* araştırma yoluyla kimin neye dayanarak ne düşündüğü araştırılıp, bakış açıları kavranmaya çalışılmış ve yorumlanmıştır. *Tümdengelim* ve *tümevarım* yöntemleri beraberce kullanılarak şer'î vergilerdeki gerek genel gerek özel kural ve hükümlerden vergi hukukumuzda benzerlikler kurulmuştur. *Tanımlayıcı*, *betimleyici* ve *yönlendirici* bir yaklaşım benimsenerek şer'î vergilerin uygulanma şekilleri, maksatları ve tarihi arka planından yola çıkılarak mentalite ortaya konulmuş ve bu çerçevede modern vergi uygulamalarımıza öneriler getirilmiştir. Klasik ve modern İslam vergi hukuku görüşleri arasından *eklektik seçim* yapılarak, bunları Türk vergi hukukundaki ilgili düzenlemelerle karşılaştırıp aralarındaki uyumluluklar tespit edilmiş ve uyumsuzluklar için önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 KUR'ÂN'DAKİ VERGİYE MÜTEALLİK MEFHURLAR

İslam esaslarının temel zeminini teşkil eden Kur'ân-ı Kerîm'de, vergi kavramının kelime kökündeki “vermek” fiiliyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili onlarca kavram bulunmaktadır. Öyle ki bu kavramlar sebebiyle İslam, tüm müntesipleri ve kurumlarıyla bir “paylaşım medeniyeti” olarak nitelendirilebilmektedir.

Kur'ân ayetlerinin zengin manaları mündemiç bir yapıya sahip olduğu bir gerçektir ki biz bunu ziyadesiyle tefsir ilminde görmekteyiz. Bu zenginlik içerisinde tez konumuz olan vergi/vergileme felsefesini/anlayışını içerebilecek manalara dair yaptığımız araştırmalar sonucunda, sözünü ettiğimiz kavramları içeren bazı ayetlerin tefsir ve yorumlarının, tezimizin Giriş bölümünde özetlediğimiz günümüz vergisel sorunları çözmeye yardımcı olacağı kanaati hâsıl olmuştur.

Bu bölümde, İlk İslam Otoritesinin Müslümanlardan aldığı vergi olan *zekat* ile *sadaka*, *infâk*, *itâ* ve *hak* kavramlarını içeren bir kısım ayetlerin üzerinde durulacak olup, diğer kavramlar tezimizin diğer uygun başlıklarında görülecektir. Önce ayetlerin mealine, ardından bu ayetle ilgili tefsir ve yorumlara yer verilecektir. Ayet mealleri için Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)'nin Kur'an Yolu Meali ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö.1942) Hak Dini Kur'an Dili mealinden² faydalanılmıştır.*

1.1 Zekât ve Sadaka

Yusuf el-Kardâvi'nin (ö.2022) “İslam Hukukunda Zekat” (Fıkhü'z Zekât) eseri ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) “Zekât” bahsinde, Lisanü'l Arap sözlüğünde *zekatın* kelime manasının *bereket*, *gelişme (nema)*, *artma*, *artma*, *taharet*, *bereket*, *övgü* olarak tarif edildiği belirtilmektedir.³ Serahsî (ö.1090) de Mabsut'unda sözlükte artma ve çoğalma

² DİB'in meali için <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/> ; Hamdi Yazır'ın meali için Asım Cüneyd Köksal ve Murat Kaya (hızl.), **Hak Dini Kur'an Dili**, Elmalılı Hamdi Yazır, 6 Cilt, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022

* Aksi belirtilmedikçe DİB mealini kullandığımızın bilinmesi gerekmektedir.

³ Yusuf el-Kardâvi, **İslam Hukukunda Zekat**, 1. Cilt, İbrahim Sarmış (çev.), İstanbul: Kayihan Yayınları, 1984, s.51; Mehmet Erkal, "Zekat", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekat> (1.7.2024)

anlamında olduğunu, bu mananın “Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir”⁴ ayetiyle bağlantılı olduğunu ifade etmiştir.⁵ Aghnides (ö.1976) de “Vergiye kelimenin bu birinci manası nazara alınarak zekat adı verilmiştir” demektedir.⁶ Aghnides’in bu ifadeleriyle vergilerin artma ve çoğalma vesilesi olmasına işaret ettiği söylenebilir.

Sadaka ise “Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için muhtaçlara yapılan gönüllü veya dinen zorunlu maddî (aynî veya nakdî) yardımlar”⁷ olarak tanımlanmaktadır. Mâverdî (ö.1058) Kur’an’daki manasıyla ilgili olarak zekat ve sadakanın isim olarak ayrı kelimeler olsa da ikisinin de aynı şeye isim olarak verildiğini belirtmektedir.⁸

Zekat ve sadakanın artırma özelliğine vurgu yapan diğer bir kısım ayetler şöyle sıralanabilir:

Rum, 30/39: *İnsanların mallarında nemalansın diye verdiğiniz ribâ (fâız) Allah yanında nemalanmaz, Allah yüzünü murad ederek verdiğiniz zekât ise, katlayanlar işte onlardır.*⁹

Hadîd, 57/18: *Karşılıksız yardım eden erkeklere, karşılıksız yardım eden kadınlara ve Allah’a (O’nun muhtaç kullarına) güzel bir ödünç verenlere bu fazlasıyla ödenecektir. Ayrıca onlara pek değerli bir ödül de vardır.*

Bakara, 2/276: *Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez.*

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an Yolu Tefsirinde sadaka/zekat yoluyla yapılan paylaşım, “servette bereketlenme, artma, servetten hayır görme, sevap kazanma” gibi manevi boyutun yanı sıra, tezimizi daha çok ilgilendiren “artma” manasının maddi boyutuna yönelik olarak “sadaka ve infakın pek çok sayıda insanın servetten faydalanmasını, refahın tabana yayılmasını, kişi başına düşen refah payının artmasını; artan refahın talebi, talebin de üretimi kamçılması yoluyla ülke zenginliğinin artmasını sağladığı” şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁰

⁴ **Kur’ân-ı Kerim**, Sebe’, 34/39

⁵ Muhammed es-Serahsî, **Mebûsât**, 2.Cilt, Mustafa Cevat Akşit (Ed.), İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008, s.220

⁶ Nicolas P. Aghnides, **İslâm’ın Mâlî Hükümleri**, Servet Armağan (çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s.175

⁷ Ali Duman, “Sadaka”, **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadaka> (1.7.2024)

⁸ İmam Ebu'l Hasan el-Mâverdî, **El Ahkâmu’s-Sultâniyye, İslâmda Hilafet ve Devlet Hukuku**, Ali Şafak (çev.), İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976, s.125

⁹ Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, 4.Cilt, s.493

¹⁰ DİB, Kur’an Yolu Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/283/276-ayet-tefsiri> (1.7.2024).

(Yoksulların satın alma gücünün artırılması yönündeki bahse konu paylaşımın bedavacılık sorunu ortaya çıkarması muhtemel olmakla birlikte, bu sorunun bertaraf edilmesi ayrı bir politika gerektirir ve ayrı bir inceleme konusudur. Burada sadece İslâmî vergi politikalarının hedefine vurgu yapılmaktadır. Yine de belirtmek gerekir ki İslâmî anlayışta gücü yerinde olan ve kazanç elde etme potansiyeli taşıyanlar zengin mesabesinde ve zekata müstehak görülmez. İleride tekrar değinilecektir)

Tevbe, 9/103: *Onları arındırmak ve temize çıkarmak (tezkiye etmek) üzere mallarından sadaka al!*

Cessas (ö.981), çoğunluk müfessirin kanaatiyle bu ayetin Müslümanlardan zekat almak gerektiğine açıkça delalet ettiğini, "Onların mallarından al" emrinin, her sınıf malın "bir kısmının" zekat olarak verilmesi için geçerli olan genel bir emir olduğunu, emrin zekatı tahsil etme yetkisinin devlet başkanına ait olduğuna delalet ettiğini belirtir. Kitabın birkaç yerinde zekat farızasının *konusu, mükellefi, miktarı, zamanı, sarf yerleri* bakımından detaya muhtaç ve mücmel kelimelerle zikredildiği, hangi vakitlerde hangi malların farz olduğunun ise Rasûlullah'ın açıklamalarıyla tespit edileceği ifade edilmektedir.¹¹

İmam Neseî (ö.1310) tezkiye etmek ile ilgili olarak "artma, malın bereketlenmesi" manasını da aktarmaktadır.¹²

Tevbe, 9/60: *Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar)* ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.*

Muhammed Hamidullah (ö.2002), zekat gelirlerinin dağıtım kanallarını gösteren bu ayette yer alan sınıfların İslam devlet bütçesinde sekiz büyük sarf kalemini teşkil etmesi, oranları, tarifeleri, hesaplanışı ve tahsil devrelerinin belli olup fertlerin takdir ve keyfine bırakılmaması, tahsil edilip Beytulmâlde muhafaza edilmesi, vergi ödemede ihmalkar davranan mükelleflere sert ve cebri müeyyidelerin uygulanması, faydalanıcıları arasında fukaraların bulunması durumlarını delil göstererek zekata, alelade manasında sadaka gözüyle bakılmaması gerektiğini, zekatın Rasûlullah (ve sonrası) dönemde Müslümanlardan alınan bir vergi olduğunu ifade etmektedir.¹³

Zekat ayetlerinde, üzerinden zekat alınacak servet kategorileri (zekatın konusu), oran ve miktarlarının belirtilmemiş olmasını Hamidullah, zamana göre güncellenebilirliğine bir ruhsat

---

¹¹ İmam Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessas, **Ahkâmu'l Kur'an**, 3. Cilt, Mehmet Keskin (çev.), Ankara: İtisam Yayınları, 2018, s.74-76, 94

¹² Ebü'l-Berekât en-Neseî, **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, 5. Cilt, Harun Ünal (çev.), İstanbul: Ravza Yayınları, 2003, s.83

* "(Çalışanlar)" ifadesi DİB mealinde geçtiği için aynen aldık. Lafzen "Allah yolunda" (transkripsiyon: *fî sebîlillah*) olan kavramın çalışanlara indirginemeyeceği zaten ileride görülecektir.

¹³ Muhammad Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 2, Salih Tuğ (çev.), Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2003, s.979

olarak yorumlamakta ve Peygamber zamanında uygulanan tarife ve oranları günümüzde tabu ve değışmez haline getirecek şer'î bir kuralın olmadığını ifade etmektedir.¹⁴

Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö.838), Rasûlullah'ın *gerek zenginlere, gerek mal sahibi olmasa bile gücü yerinde ve kazanabilecek durumdakilere zekat verilemeyeceğine* dair hadislerini aktararak “ancak geçimini sağlamak için gayret sarfetmesine rağmen geçim darlığı çekenlerin zekat alma hakkı olduğunu” ifade eder.¹⁵ Bu da daha önce bahsettiğimiz bedavacılık sorununu giderebilecek bir İslamî anlayış olarak görülebilir. Burada İslamî devletin, vatandaşının kendi kendine, yeri geldiğinde destek çıkararak ayakta durmasını sağlaması, izzet ve şerefin gözetildiğini de göstermektedir. Benzer şekilde, İmam Gazzâlî (ö.1111) kazanmaya iktidarı olanın fakir sayılmayacağını, fakat ilimle uğraşmak suretiyle kazanç elde etmekten uzak olanların zekat alabileceğini ifade eder.¹⁶

Zekat gelirlerinin tahsis edildiği sınıflardan biri olarak *borçluları (gârimîn)* görmekteyiz. Mâverdî ve Taberî, bu sınıfı borcunu ödemekten aciz kalanlar olarak tanımlar.¹⁷ Hz. Peygamberin borçluluk hakkında şöyle vaazettiği rivayet edilir: “*Borçlanmaktan Allah'a sığınırım... Bir kimse borçlandığında; konuşur, yalan söyler; söz verir, sözünde durmaz*”¹⁸. “*...Borcu olan kimsenin, borcunu ödemesi sadaka vermekten, köle azad etmekten ve hibede bulunmaktan önceliklidir. Borçlu bir kimsenin sadaka vermesi, geçerli değildir, kabul olunmaz. Borçlunun insanların mallarını telef etmeye hakkı yoktur.*”¹⁹ Burada borçluların borcunun ödenmesi suretiyle toplum fertlerinin ahlâkının ve birbirine güveninin korunmasının amaçlandığı söylenebilir. Ömer b. Abdülaziz'in vergi memurlarına meskeni, hizmetçisi, atı ve geçimini sağlayacak malı olsa dahi mükelleflerin borçlarını zekattan ödemelerini emrettiği aktarılmaktadır.²⁰ Burada asgari şahsi ihtiyaçların zenginlik olarak görülmemesi söz konusudur. Bu anlayış zekat mükellefiyetinde de ileride görülecektir. Yusuf Kardavi, borçluların borcunu zekat malından ödemekle İslam'ın şu hedefleri gözettiğini belirtir: borçlunun ezilmesine, yargılanmasına, tutsak olmasına mânî olmak; alacaklıyı temin ederek toplum dayanışmasını artırmak ve faizle mücadele etmek.²¹ Borçsuz bir toplum vizyonu aynı

¹⁴ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), İstanbul: Beyan, 2017, s.807-8

¹⁵ Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbü'l-Emvâl, İlk Dönem Ekonomi Yönetimi**, Cemalettin Saylık (çev), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016, s.510

¹⁶ İmam Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi, 2. Cilt**, Ahmet Serdaroğlu (çev.), İstanbul: Erkam Yayınları, 2016, s.141

¹⁷ Taberî Tefsîri Cilt 4, s.314 ; Mâverdî, **El Ahkâmu's-Sultâniyye**, s.136

¹⁸ İmam-ı Buhârî, **Sahih-i Buhârî Tercüme ve Şerhi, 2.cilt**, Harun Yıldırım (çev.), İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2009, s.34 (Buhârî, “Namaz”, 149)

¹⁹ İmam-ı Buhârî, **Sahih-i Buhârî Tercüme ve Şerhi, 2.cilt**, s.420 (Buhârî, “Zekat”, 18)

²⁰ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.510

²¹ Kardavi, **Zekat, 2. Cilt**, s.112

zamanda, Tevbe/60 ayeti nazil olmadan önce, Medine Şehir Devletini oluşturan Müslüman, Yahudi ve müşrikleri belli esaslarla bağlayan Medine Vesikası'nda²² da yer almaktadır. Vesika'nın 12. Maddesinde "*Müminler kendi aralarında ağır mali mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi bu halde bırakmayacaklar, fidye veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir*"²³ ifadeleriyle Rasûlullah'ın konuya verdiği önem anlaşılmaktadır.

Günümüzdeki borçlanmaya dayalı para düzenini düşündüğümüzde, İslamî vergi düzeninin borçsuz bireyler inşa etme vizyonunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bugün cari olan "kısmi rezerv sistemi/bankacılığı" adı verilen para-banka sisteminde merkez bankaları ve ticari bankaların rol aldığı *kaydî para* egemen olup, bu sistemde paranın üretimi ve piyasaya girişi ağırlıklı olarak *borçlanma (kredi)* akdi üzerinedir.²⁴ Dolayısıyla kişileri borçlandırma üzerine kurgulanmış bir sistem yürürlükte iken vergi düzenini İslamî esaslarla kesıştirmeye çalışmak abesle iştilgal niteliğinde olacaktır.

Hız. Ömer'in "*verdiğiniz zaman zenginleştiriniz*" dediği nakledilmektedir.²⁵ Hatta Resulullah'ın evlenmek için maddi yardıma muhtaç kişilere zekat malından yardım yaptığı, Ömer b. Abdülaziz'in miskinler, borçlular ve evlenmek isteyenlerin ihtiyaçlarını Beytülmal'den karşılamak istediği rivayet edilmektedir.²⁶ Mükellefleri vergiye rağmen varlıklı halde kalmalarını sağlama anlayışının haraç ve cizyeye dair düşüncelerde de yer aldığı ileride görülecektir.

"Kalpleri kazanılacak olanlar" ifadesiyle tanımlanan harcama kalemini en genel ifadeyle dostlukların celbi ve düşmanlıkların def'i amacına indirgeyebiliriz. Nitekim Kur'an Yolu tefsirinde "kötülüklerinden emin olunmak istenenler ve yararı umulanlar için..."²⁷, Taberi'nin ve Maverdi'nin "İslama/Müslümanlara yardım sağlanması, Müslümanlara zararın bertaraf edilmesi maksadıyla..."²⁸ şeklinde özetleyebileceğimiz ifadelerde görüyoruz. Sabri Orman (ö.2020) bu harcamaların Hız. Ömer zamanına kadar o dönemin gayrimüslim güçlü ve nüfuzlu insanlarına sağlanan bir maddi menfaat şeklinde uygulandığını; bununla birlikte, sayıları çok

---

²² "Medine Şehir Devletini oluşturan toplulukları, bunların birbiriyle ve yabancılarla ilişkilerini, bu toplulukların idarî ve adlî yapılarını, fertlerin sahip olduğu din ve vicdan hürriyetini belirli esaslara bağlayan metin" olarak tanımlanmaktadır [Mustafa Özkan, "Medine Vesikası", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/medine-vesikasi> (1.7.2024)].

²³ Mustafa Özkan, "Medine Vesikası", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. SBE., 2002) s.63-64

²⁴ Artuğ Çetin, **Nomisma, Bağımsız ve Milli Para Sistemi, Geleceğin Para Düzeni**, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2019, s.43-45 ; Ömer Faruk Tekdoğan, **İslâm İktisadî Açısından Kaydî Para ve Kısmi Rezerv Bankacılığı**, İstanbul: İktisat Yayınları, 2020, s.78-80

²⁵ Ebu Ubeyd, s.517

²⁶ Ebu Ubeyd, s.264 ; Kardavi, **Zekat 2. Cilt**, s.48

²⁷ Tevbe 60 ayeti Kur'an Yolu Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1295/60-ayet-tefsiri> (1.7.2024)

²⁸ Mâverdi, **Ahkâmü's-Sultâniyye**, s.135 ; **Taberi Tefsiri**, Cilt 4, s.313

daha fazla olan güçsüz insanların güçlendirilerek İslam taraftarlığının kazanılmasının da düşünülebileceğini, ayetteki mezkur ifadenin mutlaklığından yola çıkarak ifade etmektedir.²⁹

Hac, 22/41: *Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerine bir yerde egemenlik versek, namazı kılarlar, zekatı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoymaya çalışırlar. İşlerin sonu Allah'a varır.*

Namaz ve zekat kelimelerinin birlikte zikredildiği onlarca ayet bulunmaktadır. Bu ayette ise, Hamidullah'ın deyimiyle, Allah'a karşı görev olan *namazla* insanlara karşı görev olan *zekat vergisi*, ahlâk ve adalet kavramlarıyla birlikte zikredilmekte, bunların ayrılmaz bir bütün olduğuna işaret edilmektedir.³⁰ Konumuz özelinde bu yorumu genişletecek olursak, hem vergi ödeyenlerin hem vergi alan ve dağıtanların iyiliği emredip kötülükten alıkoymayan bir ahlâk ve adalet anlayışına çağrıldığı, bu anlayışa sahip bir medeniyette vazedilecek vergilerin ne haksız olarak tesis edilebileceği ne de toplanan vergilerin çarçur edilmesine göz yumulacağı söylenebilir.

İbn Haldûn (ö.1406), bir kabilenin birilerine vergi vermesini zillete razı olmak şeklinde niteler. Çünkü vergilere ancak ölümden kurtulmak için katlanılmaktadır. Haksız ve ağır vergileri engellemeye güç yetiremeyip başkalarına boyun eğme acziyeti mülkün/devlet olmanın engellerinden biridir.³¹ İbn Haldun'un bu ifadelerinden ağır vergilere karşı halkın devlet idarecilerine direnişini haklı bulduğu söylenebilir.

Mü'minûn, 23/4: *Onlar ki zekat vermek için çalışırlar.*³²

Meali bu şekilde veren başka kaynaklar da olmakla birlikte biz Elmalılı'nın eserini esas aldık. Çoğu kaynakta “mallarının zekatını verirler” şeklinde tercüme edilmiştir. Nitekim Hamdi Yazır da ilk akla gelen mana olarak bunu ifade etmektedir.³³ Burada kâr ve biriktirme amaçlı değil, paylaşmak için çalışmaya yapılan vurgu açısından bu meali seçmeyi uygun gördük. “Zekatın Allah katında ve sosyal hayattaki değerini bilen ve kurtuluşa ermek isteyen müminler zekatlarını verirler ve dünyada safa sürmek için değil zekat verebilmek için çalışıp zengin olmak isterler.”³⁴ Taberi (ö.923), burada zekattan maksadın fakirlerin hakkı olduğu şeklinde

²⁹ Sabri Orman, **İslâmî İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2020, s.143-144

³⁰ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), s.807

³¹ İbn Haldun, **Mukaddime**, Süleyman Uludağ (hızl.), İstanbul: Dergah Yayınları, 2020, s.354 ; İbn-i Haldûn, **Mukaddime**, Cilt 1, Halil Kendir (çev.), Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2004, s.193

³² Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, s.173

³³ Yazır, s.175

³⁴ Erkal, “Zekat”, **DİA**

tefsir etmektedir.³⁵ Bu ayetin günümüzde “Vergilendirilmiş kazanç kutsaldır” şeklinde adeta motto halinde tezahür ettiğini, başka bir deyişle Kur’an’ın, paylaşmadıktan (vergisini vermedikten) sonra bir kazanca iltifat etmediğini söyleyebiliriz.

Bu ayetle paralel olduğunu düşündüğümüz bir hadiste Hz. Peygamber, “*Sadaka vermek her Müslümanın görevidir*” buyurduktan sonra, ashaptan birinin “elinde olmayan kişi ne yapsın?” sorusu üzerine “*Elinin emeğiyle çalışıp kazanır, böylece hem kendisine yararlı olur hem de sadaka verebilir*” buyurmuştur.³⁶

1.2 İnfâk ve İtâ

Dinî-ahlâkî bir terim olarak *infak* “Allah’ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması” demektir. Bu bakımdan infak, farz olan zekâtı ve gönüllü olarak yapılan her çeşit hayrı içermektedir.³⁷

Modern vergi sistemleri mükelleflerin vergileme sürecine gönüllü katılımı üzerine kuruludur. Başarılı bir vergi idaresi ödevlerini yerine getirme konusunda mükellefe cebir kullanmak yerine, onunla işbirliğine gitmeyi esas alır.³⁸ Maliye literatüründe *vergiye gönüllü uyum* olarak bilinen bu durum, “vergi borçlularının yükümlülüklerini kendiliğinden yapması ve yaptırım olmaksızın vergilerini zamanında ödemeleri”³⁹ şeklinde tanımlanmakta olup *infak* kavramıyla paralel görünmektedir. Bir tarafta vergiye tabi bir gelir/servet elde edildiğinde bunun gizlemeksizin beyan edilip vergisinin verilmesi, diğer tarafta Allah ve ahiret korkusuyla Rasûlün emri/çağrısı üzerine gizlemeden maldan verilmesi. Bu paralellik bize *infak* ve *itâ* kavramlarını barındıran ayetlerin vergi/vergilemede nasıl kıyas ve temel olabileceğine dair düşünce üretimine yardımcı olacaktır.

İnfaktan bahseden ayetler Hicret sonrası daha da çoğaldı ve bu terimin mecburi vergiyi ifade etmesi belirgin bir hale geldi.⁴⁰ Hatta Hamidullah, başlangıçta (Mekke dönemi) *itâ* (vermek) kelimesinin de aynı manaya geldiğini, örneğin **Mü’minûn, 23/60** ayetindeki “*Verdiklerini, rablerine dönecekleri inancından dolayı kalpleri ürpererek verenler...*” ifadelerinin, bir yükümlülük ve manevi mecburiyete işaret etmektedir. Diğer *itâ* terimi içeren bir ayette de

³⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Taberî Tefsîri** Cilt 6, Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin (çev.), İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996, s.60

³⁶ Buhârî, “Zekât”, 30

³⁷ Mustafa Çağrı, “İnfak”, **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/infak> (1.7.2024)

³⁸ Doğan Gökbel, **Vergiden Kaçınmanın Önlenmesi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011, s.19

³⁹ Atilla Uyanık, “Vergi Bilinci ve Vergiye Gönüllü Uyumun Vergi Gelirlerine Etkilerinin Değerlendirilmesi”, **Maliye Dergisi**,; Cilt.177 (Temmuz-Aralık 2019), s.362

⁴⁰ Celal Yeniçeri, **İslam'da Devlet Bütçesi**, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984, s.30

arınmaya vurgu yapılmaktadır. *İtâ* içeren **Leyl, 92/18**: “*Malını Allah yolunda verip arınan...*”⁴¹ ayeti de Mekkîdir. Daha sonra inen ayetlerde ise, İslamî bir *vazife* olarak konu ile ilgili esas terimler olan *zekat* ve *sadaka* kavramları ağırlık kazanmaktadır.⁴²

Bakara, 2/3: *Onlar gaybe inanırlar namazlarını dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizizden de infak ederler.*

Cessas’a göre burada kastedilen, zekat gibi farz olan infaktır. Zekatın kastedildiğini söylediği **Münafikûn, 63/10** ; **Bakara, 2/195** ; **Tevbe, 9/34** gibi benzer infak ayetlerinde de “Allah yolunda infak etmek” kalıbı kullanılmaktadır.⁴³ Fahrüddin Razi’ye (ö.1210) göre Bakara 3’teki *infak* lafzına, farz olan manada zekat, kişinin kendisine ve ailesine olan harcamaları ve cihad harcamaları yanında, Allah’ın övgüsüne mazhar olabilecek mendub olan harcamalar da girmektedir.⁴⁴ Hamidullah ise bütün zekat konularını içine alacak şekilde umumi bir ifade kullanıldığını belirtmektedir.⁴⁵

Bununla birlikte İslam’da mala bakışın temel ilkesi olan *rızıkın kaynağının Allah’a aidiyeti* bilinci, Bakara 254, Nisâ 39, İbrâhîm 31, Hac 35, Kasas 54, Secde 16, Şûrâ 38 gibi ayetlerde *infak* ve *rızık* kavramları bir arada zikredilerek yerleştirilmekte ve infak teşvik edilmektedir.

Bakara, 2/177: *Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik (el-birru) değildir. Asıl erdemli kişi Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara sevdiği maldan harcayan* ; namazı kılıp zekati verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır.*

Razi, zekattan ayrı olarak zikredilen *sevdiği maldan harcayan/veren* şeklinde tercüme edilen *itâ* fiilinin, zekâttan başka vâcib olan, zekat verilmesi farz olmayan kimseler dahil başkalarının zarûrî ihtiyaçlarını gidermek gibi *tasaddukları* kastettiğini, çünkü bunların ihtiyacını giderecek kadar yardımda bulunmanın, zekatlar tastamam ödenmiş olsa dahi, vacib olduğu hususunda bir ihtilâf olmadığı, eğer yardım etmekten kaçınılırsa, onlardan bunu zorla almanın gerekeceğini belirtmektedir.⁴⁶

⁴¹ Yazır, 6.Cilt, s.491

⁴² Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 2, Salih Tuğ (çev.), s.963

⁴³ Cessas, **Ahkâmü'l Kur'an**, 1.cilt, s.72

⁴⁴ Fahrüddin er-Râzî, **Tefsîr-i Kebîr Mefâtilu'l-Gayb**, 1. Cilt, Ahmet Hikmet Ünalmiş (Ed.), İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002, s.464

⁴⁵ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 2, Salih Tuğ (çev.), s.963

* Transkripsiyon: *âtü'l mâl alâ hubbihî*

⁴⁶ Râzî, **Tefsîr-i Kebîr**, 4.cilt, s.270

İmam Kurtubî (ö.1273), bazı âlimlerin “ona olan sevgisine rağmen malı kölelere veren” şeklindeki buyruğu delil göstererek, malda zekatın dışında bir *hak* olduğunu ve bu hakkı yerine getirerek *birr* halinin kemale erişeceğini ifade ettiklerini aktarır. Ardından kendisi, Fatıma bt. Kays’tan rivayet edilen Rasûlullah’ın “*malda zekatın dışında hak vardır*” diyerek Bakara 177’yi okuduğundan bahseden hadisiyle, bu görüşü destekler. Kurtubi ayrıca, ilim erbabının “zekatın elde edilmesinden sonra Müslümanlar birtakım ihtiyaçlarla karşı karşıya kalacak olursa bu ihtiyacı karşılamak üzere gereken harcamanın yapılması gerekir.” görüşünde ittifak ettiğini, hatta İmam Mâlik’in (ö.795) “isterse bütün mallarını kuşatacak kadar olsun, insanların fidye vererek esirlerini kurtarmaları vaciptir” dediğini aktarır.⁴⁷

İbn Hazm (ö.1064), **Hucurat 49/9’da*** yer alan “*Bir topluluk diğerine başkaldırırsa, Allah yoluna çekinceye kadar onlarla savaşın*” emrine dayanarak; fakirlerin iş, gıda, giyim ve barınma gibi aslî ihtiyaçlarını gidermenin her toplumda zenginlerin görevi olduğunu, zekâtın yetersiz olduğu durumda devletin zenginlere mükellefiyet tesis etmesi gerektiğini, bu ihtiyaçlar giderilmediğinde yoksullar zenginlerin varlıklarını yağmalarsa bunun dinî açıdan meşru olacağını belirtir. Hatta bu yoksunluklar sebebiyle fakirler birbirini öldürürse, zenginler bundan sorumlu tutulur. Ama zenginlerden biri öldürülürse, yoksullar sorumlu tutulmaz. İbn Hazm’ın burada, yoksulların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamayan zenginleri, isyankâr olarak değerlendirdiği yorumlanmaktadır.⁴⁸

Seyyid Kutub (ö.1966), ayetteki *sevilen ve gurur vesilesi olan maldan verme*’nin önemini özetle şöyle sıralar: 1) Genel olarak *verme*; başkalarına yardım etmekten, vicdanları özveriden ve ruhları özgürlükten alıkoyan, insanı küçük düşüren mal tutkusundan arındırıp maddî varlık köleliğinden kurtarır. Zira İslam, nefislerinin tutsaklığından kurtulmuş kimselerin ve toplumların başı dik, özgür birey olacaklarını öngörür ve insanı dış dünyanın, sosyal çevrenin olumsuz etkilerinden kurtarmaya geçmeden önce kendi nefsinden kurtarmaya girişir. 2) Ailenin toplumun temel taşı olmasından dolayı yakınlarla *verme*; akraba bağlılığını, saygınlığı ve onuru muhafaza eder. 3) Yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa *verme*; küçüklerin başıboş kalıp bozulmalarını engeller, büyük-küçük dayanışmasını, toplum dayanışmasını ve ortak vatan

⁴⁷ İmam Kurtubî, **El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur’ân**, 2.Cilt, Beşir Eryarsoy (çev.), İstanbul: Buruc Yayınlar, 2001, s.488-489 ; Taberi Tefsiri Cilt 1, s.408

* “Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavga tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa -Allah’ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adalette çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever.” (DİB Meali)

⁴⁸ Vecdi Akyüz, “İbn Hazm’ın Fikhî Görüşleri”, Süleyman Sayar ve Muhammet Tarakçı (Ed.), **İbn Hazm: Uluslararası Katılımlı İbn Hazm Sempozyumu** içinde (367-377), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s.373

bilincini güçlendirir.⁴⁹ Seyyid Kutub *verme*'yi gönüllü özveri olarak nitelese de, biz vergi gibi sistematik hale getirilmiş bir *verme*'nin amaçları ve hedefleri bakımından konuyu izah etmesindeki önemini dikkate alarak burada görüşlerini belirtmeyi uygun gördük.

Bakara, 2/195: *Allah yolunda harcama (infak) yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin (güzel hareket edin⁵⁰), kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.*

Kaynaklarda rivayet edildiğine göre bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili şu olay zikredilir: İslâm ordusu Kostantiniyye kuşatmasındayken Müslümanlardan bir asker, kaledeki düşman üzerine açıktan hücum etmiş, bunu gören İslâm ordusundan hayretle: ‘Bırak bırak! Kendi kendini tehlikeye atma’ diye uyarılar gelince, Hz. Ebu Eyyûb el-Ensarî: “Bu âyet biz Ensar hakkında nazil oldu. *O vakit ki Allah Peygamberine yardım etti ve İslâm'ı galip kıldı. O zaman biz ‘artık mallarımızın başında durup onların ıslahı ile meşgul olsak!’ deyince Allah Teala Bakara 195’i indirdi.* Yani asıl ‘kendini tehlikeye atmak’, malların başında durup, onları ıslah ile uğraşmak ve cihadı terketmektir.” demiştir.⁵¹

Elmalılı Hamdi Yazır, bu ayetin öncesinde yer alan savaş ahkâmını bildiren ayetlerden bahsettikten sonra, savaşın parasız ve malsız olamayacağını, bunun için 195. Ayette belirtildiği gibi, Allah yolunda infak edilmesi, yani mal hazırlayıp **vergi** verilmesi gerektiğini, sadece mal kazanma ve istirahataya yönelinirse, düşmanların galebe çalıp sonucun esaret olacağını, bunu önlemek için harbetmek ve harbe alışmak gerektiğini ve nihai olarak her hususta iyilikle muamele etme ve işimizi güzel yapmayla uyarıldığımızı ifade eder.⁵²

Celal Yeniçeri (ö.2021) *Allah yolunda harcama*'yı kamu harcamasına benzeterek, *vergi* vermemekle mükelleflerin kendi kendilerini tehlikeye attığı şeklinde yorumlamaktadır.⁵³

Kur'an Yolu Tefsiri'nde, Müslüman âlimlerce ve İslâm tarihinde okul, cami, yol, köprü, çeşme, bakımevleri gibi toplumsal hizmet ve hayır müesseselerinin kurulması ve güçlendirilmesi, tabiatın korunup geliştirilmesi, savunma gibi çeşitli kamusal hizmetlerin Allah yolunda infak sayıldığı, bunların hem bireyin kendisi hem toplumun güvenliğinin gelişip güçlendirilmesi için gerekli olduğu; bu tür harcamalardan kaçınmanın (ya da Celal Yeniçeri'nin bakış açısıyla vergi ödememenin **) Müslüman toplumlar için tehlike oluşturacağına ayette işaret edildiği

⁴⁹ Seyyid Kutub, **Fî Zılâl-il Kur'an**, Cilt 1, Salih Uçan ve Vahdettin İnce (çev.), İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991, s.247-248

⁵⁰ Elmalılı Tefsiri, 1. Cilt, s.763

⁵¹ Elmalılı Tefsiri, 1. Cilt, s.777

⁵² Elmalılı Tefsiri, 1. Cilt, s.777, 779

⁵³ Celal Yeniçeri, **İslam'da Devlet Bütçesi**, s.38

** Vergi ödememenin *vergi kaçırma* eylemini de kapsayacağı düşünülebilir. Vergi kaçırma, vergi borcu doğmasını veya fazla doğmasını yasal olmayan yollarla önlemektir. Örneğin, geliri düşük gideri fazla göstermek.

belirtilmektedir.⁵⁴ Burada verginin ne amaçlı olması gerektiğine bir gönderme olduğu söylenebilir. Kamu yararına olmayan bir dağıtım (kamu harcaması) toplumun bekasına hâlel getirecektir.

Mevdûdî (ö.1979), ‘Allah yolunda infak etme’yi, Allah’ın emrettiği hayat nizamını kurmak için mali fedâkârlıkta bulunmak olarak açıklamaktadır. Ayetin, eğer bencil davranıp infak yapılmazsa, bu dünyada aşağılık bir hayat sürüleceğini ve kâfirlerin Müslümanlara hâkim olacağı tehlikesinden bahsettiğini ifade eder.⁵⁵

Taberi, “kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın” uyarısıyla kastedilenin, dinin yüceltilmesi ve kuvvetlendirilmesi için ve düşmanlara karşı cihat etme yolunda malların harcanması olarak ve gerektiği halde infak edilmezse tehlikeye teslim olunacağını, zira farziyetin ihmal edildiğini, nitekim Tevbe 60’ta da zekatın sarf yerleri arasında *Allah yolunun* sayıldığını ifade etmektedir. Bunların yanında Allah’tan ümit kesmemenin ve muhtaçlara yardım etmenin gerektiğinin kastedildiği görüşlerini de aktarmakta, tek bir manaya hasredilmesini doğru bulmamaktadır.⁵⁶

Kurtubi ise, ek olarak “Cimrilik ederek mallarınızı alkoymayınız. Yoksa başkaları o malları devralır ve böylelikle mallarınızdan sağlayabileceğiniz faydadan mahrum kalarak helak olur gidersiz.” anlamını nakleder.⁵⁷ Burada malın (paranın) yatırıma yönlendirilip nemalandırılmasının özendirildiği, aksinin toplumsal helak riski oluşturacağı şeklinde zekattaki hikmetin bir yansıması görülmektedir. Âtıl para, meşru amaçları gerçekleştirmek üzere her zaman ilave vergi konusu olmaya en uygun alan olacaktır.

Fahrudin Razi, *infakın* manasının malı iyilik yollarına ve faydalı şeylere verip harcamak olduğunu, *Allah yolunda infakın* manasının ise Allah’ın dini hususunda emrettiği her türlü harcamanın olduğunu, kapsamının hac/umre yapmak, cihâda katılmak, başkasının savaş giderlerini karşılamak, sıla-i rahim, sadaka vermek, kişinin âilesi için harcaması, zekât, yol vb. şeylerin yapılması gibi geniş olduğunu, “Allah yolunda infak” kalıbıyla emredilmesinin sebebinin malın hakikatte Allah’ın malı olmasından kaynaklandığını, Allah adını duyan müminin şevklenip harcama yapmasının kolaylaşacağını ifade etmektedir.⁵⁸ Bu manevi etkeni, vergilerin kamu yararında kullanıldığına kâni olan mükelleflerin vergi bilincinin artması şeklinde uyarlayabiliriz.

⁵⁴ DİB, Kur’an Yolu Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/202/195-ayet-tefsiri> (1.7.2024)

⁵⁵ Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, **Tefhimu’l-Kur’an**, 1. Cilt, İsmail Bosnalı ve Dücan Cündioğlu (Ed.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, s.156

⁵⁶ Taberî Tefsiri, 1. Cilt, s.464

⁵⁷ Kurtubi Tefsiri, 3. Cilt, s.29

⁵⁸ Razi, Tefsir-i Kebir, 4. Cilt, s.441

İmam Nesefî de *Allah yolunda infak*'in cihâd ve diğer tüm hayrî konuları kapsadığını belirterek, israf, savurganlık, gelirleri har vurup harman savurmak, başkalarına avuç açacak konuma gelmek, düşmanın galip gelmesine sebep olacak gazâdan malıyla ve canıyla berî durmak gibi tehlikeye/helak olmaya götüren örneklerle ayeti tefsir etmektedir.⁵⁹ Burada yine halkın vergilerini idare edenlerin ülkesini nasıl yıkıma götüreceğinin örneklerini görmekteyiz.

DİB Kur'an Yolu Tefsirine göre Allah'a itaat ve ibadet mahiyetinde olan, İslâm'a ve Müslümanlara yardım ve fayda getiren her harcama 'Allah yolundadır (fi sebîlillâh).' Bunların en faziletlisi de İslâm'a güç kazandıran, ülkeyi düşmana karşı savunmaya yönelik bulunan cihad için yapılan harcamalardır. Bu mânada yapılacak harcamaların karşılığı, 1'e 700 veren başak tanesi misaliyle (Bakara 261) açıklanmaktadır.⁶⁰

Devlet ve toplumların yaşamlarını aşamalar halinde analiz eden İbn Haldûn toplumu ve devleti yıkıma götüren süreçte, güçlenen devletteki idarecilerin başlangıçta halka karşı şefkatli ve harcamalarda ölçülü tutumlarından çıkıp lüks ve sefahate yönelerek harcamalarını artırması, bu durumun yöneticilerin dini ve alışkanlıkları üzere yaşayan halka sirayet etmesi, lüks ve israfın halk arasında da yaygınlaşması, giderleri karşılamak için vergilerin artırılması fakat karşılamaya yetmemesi, yetmedikçe alışverişlere ve çeşitli mallara vergi konulmasını önemli bir etken olarak görür. Öyle ki aşırı ve genel olarak topluma dönmeyen vergilerden dolayı ticaret durma noktasına gelir ve nihayet bunun zararı tüm topluma ve devlete yansır.⁶¹

İbn Haldûn, Abbasiler döneminde Horasan valiliği yapan Tahir b. Hüseyin'in (ö.822), oğlu Abdullah'a yazdığı bir mektuba eserinde yer verir. Bu mektupta, açgözlülüğten berî olup biriktirilen servet ve hazinelerin insanların durumlarını düzeltmek, ülkeyi imar etmek, canlarını ve mallarını korumak, kayıplarını telafi etmek, geçimlerini sağlamak için sarfedilmesi öğütlendiği, böylelikle nimetlerin çoğalıp vergi almanın kolaylaşacağı aktarılmaktadır.⁶²

Şâh Veliyyullah Dîhlevî (ö.1762) ülkelerin harap olmasının baş sebepleri olarak bir yarar sağlamaksızın geçimlerini devletten sağlayarak kadro işgal eden zümrelerin varlığı ve şehrin imarı ve iş hayatlarını sekteye uğratabilecek şekilde mükelleflere ağır vergilerin yüklenmesini görür.⁶³

---

⁵⁹ Nesefî Tefsiri, 1. Cilt, s.553

⁶⁰ DİB, Kur'an Yolu Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/268/261-ayet-tefsiri> (1.7.2024)

⁶¹ İbn-i Haldûn, **Mukaddime**, Cilt 1, Halil Kendir (çev.), Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2004, s.371, 393.

⁶² İbn-i Haldûn, s.408

⁶³ Şâh Veliyyullah Dîhlevî, **Hüccetullahi'l-Bâliğa**, Cilt 2, Mehmet Erdoğan (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1994, s.154-155

Bakara, 2/215: *Sana ne harçayacaklarını (infak) soruyorlar. De ki: "Harçayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.*

Fahrüddin Razi, *ne* harcanacağı sorusuna Allah'ın öncelikle *nereye* harcanacağı şeklinde cevap vermesinden maksadın, "infakın ancak müstehak olan yerlere harcandığı zaman mükemmel olacağını" bildirmek ihtimalini zikreder.⁶⁴

Bakara, 2/219: *ve sana neyi infak edeceğini sorarlar. De ki: 'ihtiyaçtan artakalanı (afv)'*

Kaynaklarda bu ayet ile ilgili şu hadis aktarılır: Bir sahabe 'Ey Allahın Resülü, benim 1 dinarım var, ne yapayım?' diye sorar, Peygamber 'kendine harca' der. Adam tekrar '1 dinarım daha var' deyince Rasul, 'Onu da çocuğuna harca' der. Adam tekrar '1 dinarım daha var.' der. Rasul 'Onu da eşine harca' dedi. Adam tekrar '1 dinarım daha var' der, Rasul 'Onu da hizmetçine harca' der. Adam tekrar '1 dinarım daha var' deyince Rasûlullah: '*Onu ne yapacağını sen daha iyi bilirsin*'⁶⁵ buyurur.⁶⁶ Hiçbir şey yapılmadığı (âtil tutulduğu) durumda vergilemenin söz konusu olabileceği tabiidir.

Taberi, farz olmayan sadakaların nasıl harcanacağını bu şekilde beyan edildiğini, yani kişinin önce kendisi, sonra ailesi, sonra da Allahı razı edecek diğer yerlerde harcaması gerektiğini, bu ayetin ayrıca "*Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!*" (**İsra, 17/29**) ve "*...harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur.*" (**Furkan, 25/67**) ayetleriyle birlikte idrak edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁷ Burada da vergilerin harcama kanallarındaki İslamî düstura vurgu yapıldığı söylenebilir.

Zemahşeri (ö.1144), 'ihtiyaç fazlası' manasından başka afv'ın *meşakkatin karşıtı*, yani kişinin *meşakkat ve çaba gerektirmeyen infak* manası olduğunu da belirtmektedir.⁶⁸ Razi de, aynı şekilde Kaffâl'den '*yetecek miktardan fazla olan, sade ve kolay elde edilen*' manasını aktararak, buna göre ayetin 'insanlardan kolay olanı al' manasına gelebileceğini belirtir.⁶⁹ Kurtubi de

⁶⁴ Razi, *Tefsir-i Kebir*, 5. Cilt, s.79

⁶⁵ Bazı kaynaklarda bu son kısmın "*Onu Allah yolunda harca; bu harcamaların en güzelidir*" şeklinde geçmektedir. (Razi, **Tefsir-i Kebir**, 5. Cilt, s.78 ; Ebü'l-Ferec İbnü'l Cevzî, **Zadü'l-Mesîr** 1. Cilt, Abdülvehhab Öztürk (çev.), İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009, s.237)

⁶⁶ Taberi *Tefsiri*, 1. Cilt, s.534

⁶⁷ Taberi *Tefsiri*, 1. Cilt, s.534-539

⁶⁸ Zemahşeri, **Keşşâf Tefsiri** 1. Cilt, Murat Sülün (Ed.), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020, s.698

⁶⁹ Razi, **Tefsir-i Kebir**, 5. Cilt, s.122

'kolay gelen, artan, çıkartılıp verilmesi insana ağır gelmeyen' manasını aktarır.⁷⁰ Bu manalardan İslamî vergilendirmenin *sadelik* ve *basitlik* ilkesini haiz olduğu kanaatindeyiz.

Cessas, bu ayette İbn Abbas'tan rivayetle aile ihtiyaçlarından arta kalanın kastedildiğini, Rasûlullah'ın "*Sadakanın en hayırlısı, verildikten sonra da vereni zengin bırakan sadakadır...*" buyurduğunu aktararak kişinin kendi şahsının, ailesinin ve derecelerine göre evvela en yakın akrabalarının geçimlerini temin etmesi, bundan sonra arta kalan olursa yabancı olduğu ihtiyaç sahiplerine malın sarfedilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁷¹

Serahsî de, fazlalık manasındaki afv'in nisaptan artan olarak zekatın sebebi olduğunu ifade etmektedir.⁷²

Mevdudi, bu ayeti delil göstererek İslamî vergi politikalarıyla ilgili olarak temel ilkenin, vergi yükünün, ihtiyaçlarından fazla elde kalan birikimleri üzerinden zenginlere yüklenmesi olduğunu belirtir.⁷³

Kur'an Yolu tefsirinde, toplum içinde temel gereksinimlerini sağlayamamış muhtaçlar bulunduğu müddetçe zenginlerin, ihtiyaç fazlası malları sebebiyle sorumlu olduğu, bunu sağlamanın sadece zekata bırakılmayıp, infak kaynağı kullanılmak suretiyle daha geniş bir tabana yayılması gerektiği, sosyal adalet anlayışının bunu gerektirdiği yorumlanmaktadır.⁷⁴ "Daha geniş bir tabana yayılması" ifadesinden zekat matrahının genişletilmesi ve muhtelif kazançların vergi kapsamına alınması gerektiği söylenebilir.

Bakara, 2/254: *Ey iman edenler! ... Allah'ın size verdiklerinden (rızk) O'nun için harcama (infak) yapın.*

Hamdi Yazır, ayeti 'kafirlerin gönülleri hükmettiğince vergi aldıklarını, bu malları keyif ve heva doğrultusunda sarf ve boşa telef edip o mallardaki farz olan *hakkı* gizlediklerini; buna karşın müminlerin ise zekatları (vergileri) yerinde sarf edip, haksızlıkları defetmeleri gerektiği' şeklinde yorumlamaktadır.⁷⁵

İslamın bireysel mülkiyeti tanıyan olmasının yanında getirdiği diğer temel ilke, bireyin gerçekte mal üzerinde toplum adına davranan bir vekil olmasıdır. Toplum da Allah'ın halifesidir ve malda esasen toplumun hakkı vardır. Nitekim başka bir ayette (**Hadid, 57/7**) "*Allah'a ve*

⁷⁰ Kurtubi Tefsiri, 3. Cilt, s.204

⁷¹ Cessas, **Ahkamul Kur'an** 2. Cilt, s.370, 374

⁷² Serahsi, **Mebcut**, 2. Cilt, s.222

⁷³ Ebu'l Ala Mevdudi, **İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri**, Mehmet Emin Asan (çev.), İstanbul: Çıra, 2016, s.131

⁷⁴ DİB, Kur'an Yolu Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/226/219-ayet-tefsiri> (1.7.2024)

⁷⁵ Elmalılı Tefsiri, 1. Cilt, s.906

resulüne iman edin; O'nun size emanet olarak verdiklerinden (halife kıldığı şeylerden), başkaları için de harcayın. İcinizden iman edip böyle harcamada bulunanlara büyük mükâfat vardır." buyrulurak, insanların ellerinde bulunan malın Allah'a ait olduğuna dikkat çekilmektedir.⁷⁶ Zemahşeri'nin de belirttiği üzere, söz konusu bu vekalet ve temsilcilik (hilafet), malları Allah yolunda harcayarak istifade etmeyi zorunlu tutmaktadır.⁷⁷ Buradan infakın, toplumun ihtiyacı olduğu bir yatırımın gerçekleştirilmesine atıf olduğu anlaşılabilir.

Bakara, 2/261: *Mallarını Allah yolunda infak edenlerin örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir, Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır (Vâsi'), her şeyi bilmektedir (Alîm).*

Burada da zekatın artma ve artırma manalarına paralel manaların olduğu görülmektedir.

Kur'an Yolu Tefsirinde, insanlığın varlığının birbirleriyle olumlu ilişkilerine bağlı olduğu, Allah'ın bir yere bahşettiği nimetlerin ihtiyaçtan fazla olması halinde, fazlanın muhtaç yere aktarılmasının zorunlu olduğu, aksi takdirde bunun ciddi yıkımlar doğurabilecek toplumsal bir huzursuzluk ve düşmanlıklara sebep olabileceği, nitekim insanlık tarihinin, nimet ve servetin hakkaniyete uygun yapılmayan paylaşımların doğurduğu sosyal-siyasi olaylarla dolu olduğu belirtildikten sonra İslam'ın teşvik ettiği sürdürülebilir sosyo-ekonomik düzenin ve bu düzeni ve gelişmeyi baltalayacak yoksulluğu bertaraf edecek esaslar özetle şöyle ifade edilmektedir:⁷⁸

- İslamî düzen, herkese yalnızca çalışarak hak ettiği kadar değil, –çalışsın, çalışmasın– normal ihtiyacı kadar verilmesi temeline oturtulmuştur. Bunun anlamı İslam çatısı altındaki bütün insanlar asgari yaşam standartlarına kavuşmalıdır.
- İnsanlar bu standartlara kavuşması için öncelikle emek sarfetmelidir. Nitekim hadiste “Kişi, elinin emeği ile elde ettiğinden daha hayırlısını yememiştir” buyrulurak emek yüceltilmiştir.
- Ancak bir özür sebebiyle çalışamayan veya geliri ihtiyacını karşılamayan kişilere elinde fazlası olanlar yardımda (infak) bulunacaklardır. Bu infakın kapsamına devletin geçimlik maaş bağlaması dahildir.
- İsrâf yasaktır. Bu kural, toplumlardaki refah eşitsizliğinin artmasına mani olur. İsrâf etmemek, nimetlerden hesaba çekileceği bilincinin gereğidir.

⁷⁶ Seyyid Kutub, **İslam'da Sosyal Adalet**, Harun Ünal (çev.), İstanbul: Beka Yayınları, 2021, s.204-213

⁷⁷ Zemahşeri, **Keşşaf Tefsiri**, 6. Cilt, s.572-574

⁷⁸ DİB, Kur'an Yolu Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/268/261-ayet-tefsiri> (1.7.2024)

- Faiz yasaktır. Nitekim infak ve sadakayla ilgili âyetlerden sonra faiz yasağını ilgilendirenler gelecektir. Faizcilik/tefecilik zihniyetinin hâkim olduğu bir düzende sosyal adalet ve refahın gerçekleşmesi mümkün değildir. Bünyesinde faize yer veren sistemlerde görülen refahın asıl unsurları başka şeylerdir.

Matürîdi (ö.944), bu ayetteki 1'e 700 benzetmesinin hikmetlerinden birini "Allah yolunda harcamanın bereketlenip gelişip artmasıdır" şeklinde açıklamaktadır.⁷⁹

İbn Kayyim (ö.1350), '*Allah dilediğine kat kat fazlasını verir.*' ifadesiyle ilgili şöyle bir yorum aktarır: "Allah, kat kat artışı her harcayan kimseye değil, dilediği kimseye yapar. Çünkü O, rahmetini dilediği kimseye hasreder. Zira harcama; bizatihi kendisi, harcama yapan kişinin sıfat ve halleri, ona duyulan ihtiyacın şiddeti, faydasının kapsamı ve yeri gibi hususlarda farklılık arz eder." Bununla birlikte İbn Kayyim, *kat kat artırma* durumu ile ayetin sonundaki *lütü geniş* manasındaki *Vâsi'* ve *her şeyi bilen* manasındaki *Alîm* isimleriyle şöyle bağlantı kurar: "Kul, bu yüksek artışı uzak görmesin. Çünkü kat kat artıranın ihsanı boldur, imkanı büyük ve lütü geniştir... Allah Alîm olarak, kat kat artışın kim için uygun olduğunu, kimin bu mükafata layık ve ehil olduğunu, kimin bunu hak ettiğini pek iyi bilir! ... O, rahmet ve lütüfünün genişliğinden dolayı layık olana ihsanda bulunur. Layık olmayana da hikmet ve ilmi gereği lütüfünü vermez."⁸⁰ Bu yorumlardan infakın katlayıcı etkisinin; hayır yolunda yapılacak bir harcamanın veya yatırımın (infakın), fail ister birey olsun ister vergi alan devlet, doğru yerlerde değerlendirilme durumuna göre oluşacak etkileşim* vasıtasıyla tezahür edebileceği anlamı çıkartılabilir. Kısacası burada da vergilerin doğru kullanılması gerektiğine bir işaret olduğu söylenebilir.

İnfakın karşılığının mutlaka alınacağını belirten başka bir ayet şöyledir.

Enfâl, 8/60: *Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir.*

Bakara, 2/267: *Ey iman edenler! Kazandıklarınızın** ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin (infak edin).*

⁷⁹ Ebû Mansur el-Mâtürîdî, **Te'vilatü'l-Kur'an**, 2. Cilt, Bekir Topaloğlu ve Kemal Sandıkçı (çev.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, s.200

⁸⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, **Bedâi'u't-tefsîr**, 1.Cilt, Halil Aldemir (Ed.), İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2011, s.357

* Bir yatırımın veya harcamanın ekonomide zincirleme bir şekilde başka sektörlerde gelir, üretim ve istihdam oluşturmaya gibi.

** Lafzen: Kesbettiklerinizin. (transkripsiyon: "...mâ kesebtüm")

Celal Yeniçeri, *infakın* bütün vergi çeşitlerini içine alan ve zorunluluk ifade eden bir terim olduğunu belirterek, bu ayete göre zirai, ticari, sınai veya madencilik olsun her türlü kazancın vergiye tabi tutulması gerektiğine işaret etmektedir.⁸¹ Hamidullah da ticari ve zirai kazanç vergilerine işaret olduğunu belirtmektedir.⁸² Serahsi, “kazandığımız” ifadesinden maksadın, ticaret malı; “yerden size çıkardıklarımızdan” maksadın *öşür* olduğu ifade etmektedir.⁸³ Taberi de, Hz. Ali, Mücahid (ö.721) ve Süddi’ye (ö.745) referansla, ticaretten elde edilen altın ve gümüşlerin tasaddukunun kastedildiğini belirtir.⁸⁴

Cessas, kazanç sağlamanın ‘malların mübadelesi’ ve ‘menfaatlerin mübadelesi’ olmak üzere iki şekilde olacağını belirtir. Aktardığına göre, Hasan ve Mücahid’in aralarında olduğu bazı Tabiîn uleması, kazançtan maksadın ticaret yoluyla elde edilen kazanç olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Cessas’a göre, ayetin genel hükmü, kişinin sahip olduğu diğer mallarından (zekata tabi olup olmadığı hususunda ihtilaf edilenler ve evde ve iş yerinde kullanılan eşyalar dahil) sadaka vermesini gerektirmektedir. Zira "kazandıklarınızın" ifadesi bunu kapsamaktadır. Ne var ki, Peygamberden hususi hükümler gelerek ayetin bu mücmel ve geniş kapsamı daraltılmıştır.⁸⁵ Buradan anlaşılmaktadır ki, İslama göre her malın, her kazancın vergiye tabi tutulmasında esasen bir mani yoktur.

Hamdi Yazır, ayette geçen “iyilerinden infak edin” ifadeleriyle ilgili olarak; başarılı bir infak (vergi) sistemi için şu kaideleri yine vurgulamaktadır: Gerek vergi mükellefleri gerek vergi memurları arasında ahlâksızlığın, görev suiistimalinin, yolsuzluğun, israfın, laubaliliğin bertaraf edilmesi ve Allahı tanıyan, ahlâklı, tevdi edilen emaneti (kamu malını, görevi) yüksek bir itinayla muhafaza ve idare eden vergi memurları vasıtasıyla kamu net kaynaklarının artırılması. “İnsanların dinden, dindarlıktan, infak görevlerini en iyi şekilde yerine getirmekten uzaklaşmaları, ilâhî hikmet gereğince felâketlerin kaynağını oluşturur. Bu kaidelere uymayanlar, ilim ve hikmet iddiasında ne kadar ileri giderlerse gitsinler, gerçekte tam aksi bir yöne gitmiş ve kendi elleriyle istikballerini zayi etmiş olurlar. Dolayısıyla bu âyet, bu gerçekleri de gözeterek zekat/sadaka verme usulünü açıklayarak ‘zelil ve haram şeylerden farz vergi yoktur ve verilmez’”⁸⁶ yorumlarından Elmalılı’nın vergiyi infaka kıyas yaptığını görmekteyiz.

Ayetteki *kesb* kavramının, ticari kazançlarla beraber diğer kazançları da içeren bir anlama sahip olduğu, Kur’an’da ticaretle ilgili olarak “bey-şira” kavramının malların mübadelesini; bu

⁸¹ Yeniçeri, **İslam’da Devlet Bütçesi**, s.32

⁸² Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), s.806

⁸³ Serahsi, **Mebcut**, 3. Cilt, s.1

⁸⁴ Taberi Tefsiri 2. Cilt, s.146

⁸⁵ Cessas, **Ahkamul Kur’an**, 3. Cilt, s.194, 196-197

⁸⁶ Elmalılı Tefsiri, 1. Cilt, s.962-963

mübadelenin kârlı olanının *ticaret*, bu mübadelelerden elde edilen kazançların *kesb* veya “*q-r-f*” (قرف) kelimeleriyle ifade edildiği belirtilmektedir.⁸⁷

Bakara, 2/272: *Onları (müşrikleri) doğru yola iletmek senin üzerine borç değildir, fakat Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır için yaptığınız her harcama kendiniz içindir. Verdiklerinizi ancak Allah rızası için verirsiniz. Hayır için yaptığınız her harcamanın karşılığını da hiçbir haksızlığa uğramaksızın tam olarak alacaksınız.*

Abdullah b. Abbas’tan rivayet edildiğine göre, bu ayetin Müslümanların müşrik olan akrabalarına sadaka vermek istememeleri üzerine indiğini⁸⁸, bu ayetin nüzulünden sonra hangi dinden olursa olsun muhtaç olan herkese verilmesinin emredildiği⁸⁹ belirtilmektedir. Bu tefsirlerden vergilerin harcandığı kanallarda din ayrımının gözetilmemesi gerektiği iddia edilebilir. Benzer başka bir ayet şöyledir:

Tegâbün, 64/16: *Gücünüz yettiğince Allah’a saygısızlıktan sakının; dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğimize olmak üzere başkaları için harcayın. Kim nefsinin bencilliğinden korunursa işte kurtuluşa erecekler onlardır.*

Âl-i İmrân, 3/134: *Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar!*

Zemahşeri bu ayetin manasının, her hâlükârda (bollukta, darlıkta, kolay ve zor zamanlarda) güçlerinin yettiği kadarının infak edilmesi olduğunu, o dönemde infakın, düşmana karşı cihat etmek ve Müslüman fakirlere yardım etmek için en çok ihtiyaç duyulan bir davranış olduğunu ifade etmektedir.⁹⁰ Razi de aynı yorumları aktarmıştır.⁹¹ Seyyid Kutub da infakın darlıkta bile üzerinde durulmasının savaş atmosferiyle ilgisine vurgu yapmaktadır.⁹² İleride de görüleceği üzere, kâr-zarar durumuna bakılmaksızın belli zenginlikteki bir tacirin zekatla mükellef olması gerektiği şeklindeki yaygın görüşün Hz. Peygamber döneminin sık sık savaşlarla dolu şartlara dayandığı düşünülebilir.

Öte yandan, İslamî vergi düzeninde buraya kadar zikrettiklerimiz sabitken, bir vergi mükellefinin takva sahibi olmasından, kazanç ve servet beyanlarında vergi kaçırmaktan berî durması gerektiği manası çıkarılabilir.

⁸⁷ Yusuf Balta, “İslam Hukûku’nda Zekât Malları ve Nisapları” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2015), s.197

⁸⁸ Taberi Tefsiri, 2. Cilt, s.154

⁸⁹ Kutub, **Fi Zılali’l Kur’an**, 1. Cilt, s.498

⁹⁰ Zemahşeri, **Keşşaf Tefsiri**, 1. Cilt, s.1068

⁹¹ Razi, **Tefsir-i Kebir**, 7. Cilt, s.70

⁹² Kutub, **Fi Zılali’l Kur’an**, 2. Cilt, s.186

Tevbe, 9/53: *De ki: “İster gönüllü harcayın ister gönülsüz, sizden asla kabul edilmeyecek! Zira siz günaha gömülmüş (fâsık) kimseler oldunuz.”*

Yukarıda örneklerini verdiğimiz, infakın vergi olarak telakki edildiği anlayış çerçevesinde, burada da vergilerin ve kamu harcamalarının faydasının görülmesi için ahlâklı bireylere vurgu yapıldığı söylenebilir.

Muhammed, 47/38: *(Ey müminler!) İşte siz Allah yolunda harcama yapmaya çağrılıyorsunuz, fakat içinizden bir kısmı cimrilik ediyor. Halbuki cimrilik eden ancak kendine karşı cimrilik etmiş olur; zira Allah zengindir, siz ise yoksulsunuz. Eğer hak çağrısına sırtınızı dönerseniz Allah sizin yerinize başka bir topluluk getirir; sonra onlar sizin gibi olmazlar.*

Celal Yeniçeri, Bakara 195’i yorumladığı gibi **Muhammed, 47/38** ayetini de delil göstererek toplumun ancak Allah yolunda harcanmak üzere ödenecek vergilerle ayakta duracağını, aksi halde yerini başka toplumlara veya iktidarlara bırakacağını ifade eder.⁹³

1.3 Hak

Kur’an’ı Kerim’de çeşitli anlamları haiz olan *hak* kelimesi, “korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gerekli olan maddî veya mânevî imkân, pay, eşya ve menfaatler; görev, sorumluluk, borç” gibi anlamlarda da kullanılmıştır.⁹⁴ Vergileme anlayışına yakın olarak bu anlamları barındıran ayetler aşağıdaki gibidir.

Zariyat, 51/19: *(Allah’a saygısızlıktan sakınanlar/Takva sahipleri/Muttakîler) Yardım isteyenlere ve yoksullara (mahrûm) mallarından belli bir pay (hak) ayırırlardı.*

Meâric, 70/24-25, 35: *İsteyene ve yoksun kalmışa (mahrûm) mallarından belli bir hak taniyanlar;... cennetlerde ağırlanırlar.*

Rivayetlerde Fatıma b. Kays’ın Peygambere zekat hakkında sorduğu ve Rasulün “*Her türlü malda zekattan başka ödenmesi gereken haklar da vardır.*” diyerek Bakara sûresinin 177. ayetini okuduğu aktarılmaktadır.⁹⁵

Mekke döneminde inen bu ayetlerde, ilerleyen yıllarda müessese haline gelecek mali yükümlülöklere hazırlık mahiyetinde gönüllü ödemeler söz konusudur. Ayetlerde dikkat

⁹³ Yeniçeri, s.38

⁹⁴ Mustafa Çağrııcı, “Hak”, **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hak> (1.7.2024)

⁹⁵ Tirmizî, “Zekat”, 27

çekilen husus, mal sahiplerinin mallarından yapacağı yardımları bir lütuf değil, tam tersine yardım edileceklerin bir hakkı olarak telakki edilmesidir.⁹⁶

Abdullah b. Ömer⁹⁷, tabiinden Zeyd b. Eslem (ö.754), Hasan Basri (ö.728), Şa'bî (ö.722) ve Mücahid'e göre bu âyette zikredilen *maldan* maksadın zekatın dışındaki mal ve bu hususta görüş birliğinin hâsıl olduğu, dolayısıyla zekata ilaveten yoksula ve isteyene infak yükümlülüğünün devam ettiği belirtilmektedir.⁹⁸

Abdullah b. Abbas ve Mücahid'e göre ise bu ayetlerde *haktan* maksat, zekatın dışındaki bir haktır. İbn Abbas "Bu hak, akrabana verdiğin, misafire ikram ettiğin şey, âciz ve zayıf bir kimseyi taşıman yahut bir yoksula yardım etmendir." demiştir. Abdullah b. Ömer, Şa'bî ve İbrahim en-Nehaî'ye (ö.714) göre ise bu hak, zekatı kapsadığı gibi zekat dışı hakları da kapsamaktadır. Abdullah b. Ömer'e "Bu haktan maksat, zekat mıdır?" diye sorulunca "Şüphesiz ki senin üzerinde zekatın dışında da hak vardır." demiştir. Taberi, *mahrûm* kelimesinin bütün cihetlerden yoksul olan kimseyi kapsadığını, her ne yönden olursa olsun yoksul düşen kimsenin, mal sahiplerinin mallarında hakkı olduğunu söylemiştir.⁹⁹

İmam Gazzâlî'nin de aktardığına göre tabiinden İbrahim en-Nehaî, Şa'bî, Atâ (ö.721) ve Mücahid "zekatın dışında da maldan verilmesi gereken haklar/borçlar vardır" demişlerdir. Şa'bî kendisine "İnsanın servetinde zekattan başka borç var mı?" diye sorulduğunda, "Evet, sen Yüce Allah'ın şu mealdeki âyetini duymadın mı?: 'Allah'ın rızasını gözeterek sevdiği maldan harcar.' (Bakara 177)" şeklinde karşılık vermiştir.¹⁰⁰ Bununla birlikte Enfal 3 ve Münafikun 10 ayetlerinde geçen "Allahın verdiği rızktan infak" bahisleri de zekat dışında malda bir hakkın olduğunu ve ihtiyaç sahiplerine verilmesi gerektiğine delil addedilmiştir. Dolayısıyla Gazzâlî bu âyetlerden, herhangi zengin bir Müslümanın, nerede muhtaç birilerini bulsa, zekattan artan malından o kimselerin ihtiyaçlarını giderecek şekilde yardımda bulunması gerektiği, bunun toplumsal bir görev olduğu, çünkü bir Müslümanın borç yükü altında ve sıkıntı içerisinde yok olmasının doğru olmadığı manalarını çıkarmaktadır.¹⁰¹

⁹⁶ DİB, Kur'an Yolu Tefsiri, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Z%C3%A2riy%C3%A2t-suresi/4690/15-19-ayet-tefsiri> (1.7.2024)

⁹⁷ "Malda zekâttan başka hak vardır" sözü için bkz. Ebu Ubeyd, **Emval**, 2016, s.354 ; Ayrıca Kadı Ebu Yusuf, **Kitâbü'l-Harâç**, Ali Özek (çev.), İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019, s.97

⁹⁸ Taberi Tefsiri, 7. Cilt, s.554 ; Cessas, Ahkamul Kur'an, 8. Cilt, s.380, 383

⁹⁹ Taberi Tefsiri, 8. Cilt, s.428-429

¹⁰⁰ Ayrıca bkz. Ebu Ubeyd, **Emval**, s.354

¹⁰¹ İmam Gazzâlî, **Zekat: Sırları ve Fazileti**, Harun Ünal (çev.), İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014, s.42-43 ; İmam Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi**, 2. Cilt, Ahmet Serdaroğlu (çev.), İstanbul: Erkam Yayınları, 2016, s.122

Hamdi Yazır, bu ayetlerdeki *hak* kelimesini “sade keyfe kalmış nâfile bir yardım değil, edası farz bir Allah borcu olmak üzere bir *vergi*” olarak tefsir etmektedir.¹⁰²

Mevdudi, hak telakkisi ile ilgili olarak İslam insanının her zaman gücünün yettiği her iyilik için hazır olduğunu, salih amel için dünyada kendisine bir fırsat düşerse kaçırmayacağını, "yapılması farz olan iyiliği yaptım, artık daha fazla iyiliği niçin yapalım?!" diye düşünemeyeceğini ifade etmektedir.¹⁰³

Hamidullah bu ayetler dolayısıyla İslamın henüz doğuşunda vergileme ilkelerinin de getirildiğini yorumlamaktadır. Öncelikle bir ahlâki ve manevi telkinler dönemi olan Mekke döneminde, sosyal yardımlaşmayı sağlayacak bir düzenin ana çizgilerinin teşekkülüne şahit olunmaktadır. Bu çizgi, isteyen ve isteyemeyen ihtiyaç sahipleri için Müslümanların mallarında bir hak olduğu bilincidir.¹⁰⁴

Rûm, 30/37-38: *Görmezler mi ki Allah rızkı dilediğine bol veriyor, dilediğinkini de kısıyor? Kuşkusuz bunda iman eden kimseler için ibretler vardır. O halde akrabaya da hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu isteyenler için en iyisidir. İşte gerçek kurtuluşa erenler de onlardır.*

Medeni ayetlerde de hak kavramının kullanımına devam edildiği görülmektedir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi *hak* yerine getirilirken israf ve tebzir yasağına** bir kez daha vurgu yapılmaktadır.

İsrâ, 17/26: *Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma!*

Bütün İslam alimleri, zekattan sonra umumi bir ihtiyaç ortaya çıktığında, neye mal olursa olsun bunu gidermenin bütün Müslümanlara vacip olduğunda ittifak etmiştir. Zekatın hedefleri sosyal, ahlâki, siyasi ve dinidir. Yoksa tek hedefi mali, yani devletin harcamalarında kullanılmak üzere malı toplamaktan ibaret değildir. Ümmetin kamu yararlarını gerçekleştirmek için "*vacibin ancak kendisi ile gerçekleştiği şey de vaciptir*" kuralı gereğince, gerçekleştirilmesi vacip olan kamu yararına yeterli olacak ölçüde, mal sahiplerinden vergi almak veya mükellefiyetler yüklemekten başka çare yoktur.¹⁰⁵

¹⁰² Elmalılı Tefsiri, 5. Cilt, s.994

¹⁰³ Mevdudi, **Tefhimul Kur'an**, 5. Cilt, s.505

¹⁰⁴ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), s.355, 357

** “Doğru yerlere de olsa haddinden fazla harcamak **İsrâf**, miktarı ne olursa olsun yanlış yerlere harcamada bulunmak **tebzîrdir**.” (Mâverdi'den akt. Cengiz Kallek, “İsrâf”, **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/israf> (1.7.2024))

¹⁰⁵ Kardavi, 2. Cilt, s.582-583 ; Muhammad Umer Chapra, **İktisadi Tehditler ve İslam**, Gülnihal Kafa (çev.), İstanbul: İktisat Yayınları, 2018, s.305-306

Velhâsıl; İslamda *verme* faaliyeti kapsamında vergiye kıyas ederek ele aldığımız *zekat*, *sadaka*, *infak* ve *hak* kavramlarını içeren ayetlerden buraya kadar incelediklerimizden İslamî vergilendirme anlayışının sadece vergi almaktan öte çok boyutlu yönleri olduğu anlaşılmaktadır:

- İslamî vergi; artışa, çoğalmaya vesile olan paylaşımdır. Bu vesile, toplanan vergilerin mutlak surette, en genel ve modern tabirle ifade edecek olursak, *kamu yararına* harcanması suretiyle gerçekleşecektir. Tefsir ve yorumlarda kamu yararı kastının; yoksulluğun kalıcı bir şekilde giderilmesi, özgür, borçsuz ve şerefli bireylerin inşası, refahın, üretimin ve zenginliğin tabana yayılması, ilim/bilim, savunma ve sosyal dayanışma harcamalarında bulunulması gibi ifadeler içerisinde zımnen yer aldığı görülmektedir. Hatta Kur'ân vergilerin alımından çok mâlî tedbirlere, yani harcanmasına odaklanmıştır. Kamu yararına harcanmayacak bir verginin, tarh ve tahsil edilişi nasıl olursa olsun, İslamiliğinden söz edilemeyecek, alınan vergi haksız olacak ve toplumsal yıkıma sebep olabilecektir.
- İslamî anlayışta vergiler, sürdürülebilir sosyo ekonomik düzenin ve kaynakların etkin ve verimli kullanımı ve dağıtımını faaliyetlerinin bir parçasıdır. Bu düzen ve faaliyetlerin diğer unsurları işsizliğin mümkün merteye azaltılması, faiz gibi haksız kazanç ve sömürü araçlarının bertaraf edilmesi ve israfın giderilmesidir. Bunlar vergilerin daha etkin ve verimli kullanımı ve dağıtımını için ön koşuldur.
- İslamî vergilendirmenin diğer boyutu, gerek vergi memurlarının gerekse vergi mükelleflerinin ahlâklı ve adil bireylerden oluşmasıdır. Kamu malını emanet gören ve kazanç ve servetlerinde toplumun hakkı olduğu bilincindeki bireyler, İslamî vergi düzeninin unsurlarındandır.
- İslamî anlayışta vergi yükü ağırlıklı olarak zenginlerin sırtında olup, onları yine zengin bırakacak niteliktedir.
- İslamî vergi sistemi, mükelleflere meşakkat ve maliyet çıkaracak şekilde karmaşık değildir.

Bu sonuçlar bize İslamda verginin niçin olduğuna (vergilendirmenin amacı) ve hangi ilkeleri barındırdığına dair çıkarımlar sunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2 VERGİLENDİRMEDE PEYGAMBER VE RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİ UYGULAMALARI İLE KLASİK VE MODERN DÖNEM DÜŞÜNCELERİ

Devlet bütçelerinin büyük kısmını şüphesiz ki vergiler oluşturur. Vergilerin ulaştığı meblağların büyüklüğü, alınan vergileme kararları ve gerçekleştirilen harcama ve yatırımlar sebebiyle, ekonomideki en büyük aktörlerden birinin kamu otoriteleri olmasını sağlayabilmektedir.

Kur'an'da böyle önemli bir konuyla doğrudan veya dolaylı bağlantılı gördüğümüz ayetlerin vergilemeye dair zihinlerde uyandırdıklarına birinci bölümde değindikten sonra, bu bölümde ilk dönem tarihsel uygulamalara, İslam vergi hukukunu oluşturan klasik dönem düşünceleriyle modern dönem tartışmalarına ve Türk Vergi Sisteminde bulunduğu yansımalara değinilecektir. Zekat, cizye ve haraç vergilerinin kazanç ve servete müstenit olması ve bu vergilerin sosyal adaleti yerine getirme fonksiyonları bizi sözünü ettiğimiz yansımaları ağırlıklı olarak gelir vergisi sisteminde aramaya sevk etmiştir. Nitekim “*sosyal adaleti tam ve doğru olarak yerine getirebilen yegâne vergi Gelir Vergisidir*”¹⁰⁶ düşüncesiyle 1949 yılında ihdas edilen ilk gelir vergisi kanunu¹⁰⁷ ile hakiki kazançları en iyi şekilde teklife tâbi tutabileceği düşünülen¹⁰⁸ Gelir Vergisi sisteminin tatbikine başlanmış ve 1961’de yeniden düzenlenmiş¹⁰⁹ olup sayılamayacak kadar değişiklikler sonrasında halen yürürlüktedir.

Kur'an-ı Kerim vergiye tabi olacak bütün şeyleri (vergi konusu) içerecek mahiyettedir. Bu şeyler bazen *altın ve gümüş* gibi ismen, bazen *ekin ve meyve* gibi cins şeklinde, bazen “*yerden sizin için çıkardıklarımızdan ve kazandıklarımızdan verin*” gibi genel ve *mal* ismi altında her şeyi kapsayan bir ifadeyle dile getirilmiştir. Bu mallardan Hz. Peygamberin hâkim olduğu

¹⁰⁶ 5421 S.K. için sunulan TBMM 147 no’lu Komisyon Raporu, 1947, s.8

¹⁰⁷ “Gelir Vergisi Kanunu (5421 S.K.)”, Resmi Gazete, 7228 (Haziran 1949).

¹⁰⁸ 193 S.K. için sunulan Milli Birlik Komitesi 181 no’lu Komisyon Raporu, 1960, s.1

¹⁰⁹ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, Resmi Gazete, 10700 (Ocak 1961)

bölgelerde bulunanlara belli ölçülerde vergiler konuldu. Bazı şeyler de vergiden istisna edildi. Fetihler geliştikçe vergiye tabi tutulması ihtiyacı duyulan çeşitli mallarla karşılaşıldı. Kur'an'ın umumi hüküm ve ifadelerinden hareketle bu yeni şeyleri de vergilendirmek mümkün görülmekle birlikte Rasûlullah devrinde tatbikatının olmayışı dolayısıyla, bazı malların vergilendirilmesi, matrah ve nispetleri içtihadı mevzu oldu. Bu sebeple vazedilen değişik görüşler fıkıh külliyatında yerini almıştır. Kur'an'ın sessiz kaldığı vergi matrah ve nispetleri ise Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir.¹¹⁰

Müslümanlardan aynî ve nakdî mahiyetlerdeki **zekattan** başka vergi alınmamıştır. Savaş ganimetleri ve ihtiyaç hasıl olup Rasûlullah'ın Müslümanlardan takvalarına göre topladığı infak niteliğindeki bağış gelirlerinin yüksek olması vergi niteliğindeki zekat yükümlülüğünün düşük olmasına vesile olmuştur.¹¹¹

Gayrimüslim tebaadan, biri **cizye** (baş vergisi), diğeri de **haraç** (arazi vergisi) olmak üzere başlıca iki nevi vergi tahsil edilmiştir ve **fey** mefhumu altındadır. Bu iki çeşit verginin ortaya çıkışları, mahiyetleri ve hukuki durumları arasında farklar bulunmaktadır.¹¹²

Ebu Ubeyd, *fey* kapsamındaki devlet gelirlerini şöyle tanıtmaktadır: **a)** canlarını ve mallarını korumak üzere ehl-i zimmetle yapılan anlaşmalar mucibince kendilerinden alınan **baş vergisi (cizye)**. **b)** kuvvet yoluyla fethedilip İmamın onayıyla sahiplerinin (ahalisinin) elinde belirli bir miktar karşılığında bırakılan memleketlerden alınan **haraçlar**. **c)** memleketlerini Müslümanlara karşı koruyup da antlaşmaya zorlanan beldelerden, yapılan antlaşmaya göre alınan **haraç**. **ç)** Ticaret amacıyla Müslüman beldelerden geçen ehl-i zimmetten ve ehl-i harpten alınan vergiler (gümrük vergisi). Bütün bu gelirlerde bütün Müslümanların hakları vardır. Bu gelir kaynağı ile savaşçıların ihtiyaçları ve halkın (müslim-gayrimüslim farketmeksizin) maişeti temin edilir ve insanların temsilcisi durumunda olan İmam bunları Müslümanların ve İslam'ın faydasına uygun gördüğü yerlerde harcar.¹¹³

Cizye Hz. Peygamberin hayatında açıkça vazedilmiş, onun sağlığında tatbikat bulmuş ve müesseseseleşmiştir. Haraç vergisi, Hz. Peygamber devrinde sadece birkaç bölgede, müphem bir şekilde uygulanmış ve hukuki zemine kavuşması için gerekli tatbikattan yoksun kalmış, fakat Hz. Ömer zamanında yapılan fetihler sonrasında kurumsallık kazanmıştır.¹¹⁴

---

¹¹⁰ Celal Yeniçeri, **İslam'da Devlet Bütçesi**, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984, s.175-176

¹¹¹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), s.817 ve 823

¹¹² Mehmet Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, İstanbul: İSAM Yayınları, 2009, s.70

¹¹³ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.33

¹¹⁴ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.70

Mali mükellefiyetler ile ilgili ayetler, Hz. Peygamberin Medine'ye Hicret'in ilk yılında inmeye başlayan Bakara suresinde bol miktarda kullanılmış, vefatına yakın yıllarda nazil olan Tevbe suresinde de aynı konulara geniş bir şekilde yer verilerek Medeni ayetlerin mali mükellefiyetler yönünden nihai tekamülüne varılmıştır.¹¹⁵

2.1 Mekke Dönemi

Hicretten önce Müslümanlar, topraktan ve araziden yoksun olmalarına rağmen, bir devleti oluşturan ögelerin çoğunluğuna sahip (örneğin kanun koyucu, yargıç ve yetkili konumda bir başkan) olarak Mekke'de örgütlü bir toplum oluşturmuşlardı ve bu topluluk sürekli genişlemekteydi. Mekkeli Müslümanlar her ne kadar Mekke Şehir Devleti denen asıl devletin bünyesinde yaşıyorlarsa da boyun eğmiyorlardı. Bu durum memleketlerini terk ile son bulacaktı.¹¹⁶

Örgütlü bir toplumda toplumsal dayanışmayı sağlama adına Rasûlullah ilk günden müslümanları hayır işleyip sevap kazanmaya ve servetlerinin bir kısmını, özellikle durumu iyi olmayan kimseler için *Allah yolunda* harcamaya teşvik etmiştir. Mali bir yaptırım ve vergi teşkilatı olmasa da ilerleyen zamanlarda zorunlu ve belirli kurallara bağlanmış herkesçe bilinen vergilere dönüşecek olan *infak* ve *hak* terimlerini içeren ayetler nazil olmaya başlamıştır.¹¹⁷

Mehmet Erkal, mali konulara temas eden Mekki ayetleri üç ana grupta toplamaktadır:¹¹⁸

- Birinci grupta; öncelikle yetim ve yoksulu gözetmeyenlerin kötü akıbetleri tasvir edilmekte (**Kalem, 68/19-33 ; Müddessir, 74/38-46**), sonra malını hayra sarf edenlerin mükafatlandırılacağı (**Leyl, 92/5-7**), ateşten uzak tutulacağı (**Leyl, 92/18**), mali yardımlardan kaçınanların cezalandırılacağı bildirilmekte (**Leyl, 92/8-10**), daha sonra yoksulu doyurmaya başkalarını da teşvik etmek gerektiğine (**Fecr, 89/17-18 ; Maûn, 107/2-3 ; Hâkka, 69/34**) işaret edilmektedir.

---

¹¹⁵ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.54-55

¹¹⁶ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), s.804-5

¹¹⁷ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), s.804-5

¹¹⁸ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.44-45

- İkinci grupta; İslam öncesi durumlara temas edilmekte, yanlış uygulanan mali ödemeler gösterilerek bunların tenkidi yapılmakta (**Nahl, 16/56 ; En'am, 6/136**), zekatın önceki peygamberler tarafından da insanlara tebliğ edildiği hatırlatılmakta (**A'raf, 7/156 ; Meryem, 19/31,55**), iman etmenin değişmez vasıflarından birinin zekat vermek olduğuna dikkat çekilmektedir (**Müminun, 23/4 ; Lokman, 31/4 ; Neml, 27/3**).
- Üçüncü grupta ise müeyyide unsuru daha açık bir şekilde ortaya koyulmaktadır (**Zâriyat, 51/19 ; Meâric, 70/24-25**).

Özetle Mekki ayetlerde mâli sorumluluk konusu, bir şuurlanma doğrultusunda, yer yer teşvik ve korkutma ile takviye edilip aşamalarla işlenmiş, Müslümanların mallarında, sayılan hak sahibi zümreye verilmesi gerekli bir hakkın olduğu zihinlere yerleştirilmiştir. *Zekat* kavramı Mekki 8 surede kullanılmıştır (**Araf, 7/156 ; Meryem, 19/31,55 ; Enbiya, 21/73 ; Nur, 24/4 ; Neml, 27/3 ; Rum, 30/39 ; Lokman, 31/4 ; Fussilet, 41/7**). Bu ayetlerde sadece teşvik, tavsiye ve öğüdün kast edilmediği de müminlere Medine devri öncesinde hissettirilmiştir. Mekki ayetlerde **En'am 141'deki** “*hasat günü hakkını verin!*” hariç, mali yükümlülükler için açıkça zorunluluk ifade eden bir tabire rastlanmamaktadır.¹¹⁹

Mekke'de mali yükümlülüklerin mükellefi şüphesiz müminlerdir. Mükellefiyet konusu olarak genel olarak *mallar* (**Zâriyat, 51/19 ; Meâric, 70/24**), özel olarak *toprak mahsulleri* (**En'am, 6/141**) zikredilmiştir. Oranlar hususunda Hz. Peygamber'e **A'raf, 7/199** ayeti ile “*mallardan fazlasını al*” denilerek tahsil yetkisi verilmektedir.¹²⁰

Peygamber, hicret yolu üzerindeki Kubâ köyüne vardığında verdiği ilk hutbede de, “*Bir hurma parçacığı vasıtasıyla bile olsa yüzünü ateşten kurtarma imkânına sahip olan bir kimse onu yerine getirsin*” şeklindeki ifadeleriyle, Mekke safhasında vazedilmiş olan mali mükellefiyetleri yeniden ele alıyor ve ehemmiyetini belirtiyordu.¹²¹

2.2 Zekat Uygulamaları ve Düşünceleri

Hicretten sonra Medine'de Şehir Devleti kurar kurmaz Rasûlullah, hayatın toplumsal dayanışma yönü üzerine de ayetler almaya başladı. Zekat ve sadaka terimlerinin kullanılmasına devam

¹¹⁹ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.44-45

¹²⁰ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.45

¹²¹ Salih Tuğ, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963, s.40

edilmiş, maddi yaptırımlar uygulanmış, Hicretten önceki dönemde gönüllü nitelik taşıyan yardımlar düzenli kamu yükümlülüklerine dönüştürülmüştür.¹²²

Konuya daha farklı kavramlarla da (*ih̄san*, *it̄â*, *karz* gibi) temas edildiğini, *zekat* ıstılahının tekrar tekrar kullanıldığını*, gönüllü ödemelerden olan *ih̄san*** ve *it̄â**** teriminden açık bir şekilde ayrıldığını görmekteyiz. Bunların yanında zekatın müteradifi olarak Mekke devrinde kullanılmayan *sadaka* ve *sadakât* 12 ayrı Medeni ayette**** kullanılmış; bu devirde doğrudan müminlere yapılan "*zekat veriniz*" veya Hz. Peygambere hitaben "*onların mallarından sadaka al!*" şeklindeki hitaplarla zekatın cebirlik boyutu yansıtılmıştır.¹²³

Hadislerde zekat ve sadaka kavramlarına sık rastlanmaktadır. Bunlar içinde toprak mahsullerinin vergi oranı olan *öşür*, bu verginin adı olmuştur. Zekatın 2. yılda farz olduğu görüşü güçlü olup, Hicri 9'da sabit tarifeli vergiler halinde bizzat Hz. Peygamberin vergi memurları (âmiller) tarafından tahsil edilmiştir.¹²⁴

2.2.1 Zekâtın Mükellefi

Kur'an'da zekat ve sadaka kavramlarının geçtiği ayetlere bakıldığında, bu mükellefiyetin mü'min erkek ve kadınlara yüklendiği görülmektedir. Hz. Peygamber Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken verdiği talimatta Yemenîleri önce imana davet etmesini, kabul ederlerse namaz kılmayı, bunu da kabul ettikten sonra *zenginlerinden alınıp fakirlerine verilen zekatı* onlara öğretmesini emretmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere zekatın mükellefleri zengin

¹²² Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), s.806-7

* Bakara, 2/43, 83, 110, 177, 277 ; Nisâ, 4/77, 162 ; Mâide, 5/12, 55 ; Tevbe, 9/5, 11, 18, 71 ; Nûr, 24/37, 56 ; Ahzâb, 33/33 ; Hac, 22/41, 78 ; Mücâdele, 58/13; Beyyine, 98/5

** Bakara, 2/83: *Bir zamanlar biz İsrâiloğulları'ndan, "Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekatı verin"* diyerek söz almıştık

*** Bakara, 2/177: *Asıl erdemli kişi (birr) ... sevdiği maldan harcayan; ... zekatı verendir.*

**** **Bakara, 2/196:** *...sadaka olarak fide ödeyiniz, 263: İyi sayılan bir söz ve bir bağışlama, arkasından eziyet gelen bir sadakadan daha iyidir, 264: sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa çıkarmayın, 276: Allah faizleri tüketir, sadakaları artırır; Nisa, 4/114: Onların fısıldeşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut bir iyilik yapılmasını ya da insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır; Tevbe, 9/58: Onlardan sadakaların (zekat gelirleri) taksimi hususunda sana dil uzatanlar da var. Şayet bunlardan kendilerine verilmişse hoşnut olurlar, verilmemişse hemen öfkelenirler, 60: Sadakalar (zekat gelirleri) ancak şunlar içindir:..., 79: Sadakalar konusunda müminlerle ... alay edenleri Allah maskaraya çevirecektir, 103: Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al, 104: Allah, sadakaları kabul edendir, Mücâdele, 58/12: Peygamberle görüşmenizden önce bir sadaka verin, 13: Özel görüşme yapmadan önce sadaka verecek olmanızdan dolayı (ya veremezsek diye) korkuya mı kapıldınız? Madem bunu yapamadınız ve Allah da sizi bağışladı, o halde namazı özenle kılın, zekatı verin*

¹²³ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.54-55

¹²⁴ Erkal, s.56-57

müminlerdir. Hz. Peygamber nisap miktarı mala sahip olan kadın-erkek bütün Müslümanları zekatla mükellef tutmuştur.¹²⁵ Nisap bahsine ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

Tevbe 103'te geçen "mallarından sadaka al" emrinin, zekatla mükellef olmak için malın mükelleflerin kendi malı olmasını gerektirdiği belirtilmektedir.¹²⁶

Burada tam mülkiyetle kastedilen, o malın hem kendisi hem de menfaatlerinin sahibinin tasarrufu altında bulunmasıdır. Yani mal mükellefin tasarrufu altında bulunmalı, onda başkalarının hakkı (borç) bulunmamalı ve faydası mükellefe ait olmalıdır.¹²⁷

Çocukların zekat mükellefiyeti konusunda Ebu Ubeyd'in aktardığı hadisler aşağıdaki gibidir:¹²⁸

Rasûlullah: *"Her kim malı bulunan yetimin velisi olursa, velisi bulunduğu yetimin malını ticaret yaparak işletsin, âtil bırakmasın ki zekat onu tüketmesin"*

Ömer b. Hattab: *"Yetimlerin mallarını işletmeye çalışın ki zekat onların malını tüketmesin"*

Ömer b. Hattab bir yetimin malı üzerinde velayette iken: *"Bu malı âtil bırakırsak zekata maruz kalacak"* demiştir. Ebu Ubeyd, burada malın âtil bırakılmasından kastın ticarete yöneltilmemesi olduğunu belirtmiştir.

Kasım b. Muhammed'den rivayet: *"Hz. Aişe, bizler öksüzken, mallarımızı ortağa verip değerlendirir ve zekatını çıkarırdı."*

Ebu Ubeyd kendi kanaatinin, bu rivayetler paralelinde olduğunu, reşit olmamış çocuğun malına ait zekatından velisinin sorumlu olacağını ifade etmektedir.¹²⁹

İbn Rüşd (ö.1198), çocukların malına zekat düşer diyenlerin (Hz. Ali, İbn Ömer, Cabir, Hz. Aişe, İmam Mâlik, İmam Şafii, Süfyan es-Sevrî, İmam Ahmed b. Hanbel, İshak, Ebû Sevr ve daha birçokları) gerekçesinin *yoksul ve düşkünlerin zenginlerin malı üzerinde bir hakkı olduğu* görüşünden dolayı olduğunu belirtmektedir.¹³⁰

Zekat mükellefiyeti için diğer şart, tam mülkiyet şartının bir sonucu olarak, borçlu olmamaktır. Bu konuda Ebu Ubeyd Hz. Osman'dan şu rivayeti aktarmaktadır:¹³¹ Söz konusu rivayete giden süreç "Beyan Esası ve Tahsil Usulleri" bölümünde incelenmiştir.

---

¹²⁵ Erkal, s.57-58

¹²⁶ Râzî, **Tefsîr-i Kebîr** 12. Cilt, s.158

¹²⁷ Erkal, "Zekat", **DİA**

¹²⁸ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.429-430.

¹²⁹ Ebu Ubeyd, s.435

¹³⁰ Ibn Rushd, **Distinguished Jurist's Primer, Bidayat al-Mujtahid wa Nihayat al-Muqtasid** V.1, Imran Ahsan Khan Nyazee (trans.), UK: Garnet Publishing, (t.y.), s.283-284

¹³¹ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.420

*İçinde bulunduğumuz bu ay zekatı ödeme ayınızdır. **Kimin zimmetinde bir borç varsa onu ödese ki zekatını çıkarabilsin.** Kimin de zimmetinde zekat vecibesi tahakkuk etmemişse gönülden vermesi hariç ondan istenmeyecek. Kimden de zekat alınmışsa ertesi yıl aynı aya girene kadar ondan bir daha zekat alınmayacaktır.*

Borcun matrahtan mahsup edilip edilemeyeceği, dolayısıyla borcun zekatının kim tarafından verileceği tartışmalı bir konu olup, muhtelif görüşler “Alacakların/Borçların Zekatı” bölümünde ele alınacaktır.

2.2.1.1 Türk Vergi Sisteminde Mükellefiyet Şartları

Güncel vergi hukukumuzda da vergi sorumluluğu söz konusu olup bu görüşler doğrultusundadır. Vergi sorumlusu, “verginin (vergi mükellefi adına) ödenmesi bakımından alacaklı vergi dairesine muhatap olan kişi” şeklinde tanımlanmış olup, mükellefiyet ve vergi sorumluluğu için kanuni ehliyet, yani mümeyyizlik ve rüşt şart değildir.¹³²

Vergi mevzuatımızda borç miktarının ise vergi miktarına etkisi dolaylı olarak söz konusudur. Ticari faaliyetlerde borcun ait olduğu maliyet, gider veya sabit varlıkların amortisman bedelleri gelirlere mahsup edilmektedir.

2.2.2 Zekatın Mevzuu

Kur'an'daki vergiye tabi malları Kardavi şöyle sıralamaktadır:

Birincisi; “*Altın ve gümüş biriktirip Allah yolunda sarf etmeyenler...*” (Tevbe, 9/34) ayetinde geçtiği gibi **altın ve gümüş**.

İkincisi; “*ürün (semer) verdiği zaman ürününden yiyin, hasat günü hakkını verin*” (Enâm, 6/141) ayetindeki gibi **ekin ve meyveler**.

Üçüncüsü; “*kazandığınız şeylerin güzellerinden ve size yerden çıkardığımız şeylerden infak edin*” (Bakara, 2/267) ayetinde ifade edildiği üzere **ticaret ve başka şeylerden sağlanan kazanç** ile **yerden çıkan maden, mahsul ve benzeri mallar**. Bu ifadeleri Hamidullah da ‘ticari kazanç ve zirai mahsul’ şeklinde yorumlamaktadır.¹³³ Salih Tuğ da “kazandığınız şeyler...” ifadesinin ‘her nevi ticari kazançlar ve ticari yoldan elde edilmiş emtia’ şeklinde geniş bir şekilde mevzuu belirttiğini ifade etmektedir.¹³⁴

¹³² “Vergi Usul Kanunu (213 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10703 (Ocak 1961): 8,9

¹³³ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 2, Salih Tuğ (çev.), s.963

¹³⁴ Salih Tuğ, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, s.61

Kur'an-ı Kerim bunların dışında kalanları mutlak (sınırsız) bir kelime olan **mallar** sözü ile ifade etmiştir. Mesela Tevbe 103'te “*onların mallarından sadaka al ki kendilerini temizlemiş ve tezkiye etmiş olursun*” veya Zariyat 19'da “*mallarında yoksul ve dilenenler için belirli bir hak vardır*” ayetlerinde olduğu gibi. Dolayısıyla, Kur'an açısından bakıldığında zekat mevzuunun kapsamı *mal* kavramı kadar geniştir.¹³⁵

2.2.2.1 Mâl/Emvâl Mefhumu

Kardavi'nin belirttiği üzere, el-Kamusü'l-Muhit ve Lisanü'l-Arap gibi lügatlerinde mal kavramı “*kişinin sahip olduğu her şeydir*” şeklinde tarif edilmektedir.¹³⁶

Kur'an ve sünnetin umumi nasları ve esasları her malda sadaka/zekat olduğunu ispat etmektedir. Meâric 24, Zâriyat 19 ve Tevbe 103 gibi ayetlere ilave olarak Resulullah'ın “*mallarınızın zekatını veriniz*” şeklindeki emirlerinde herhangi bir mal ayrımı yapılmamıştır. Fakat ileride detaylı görüleceği üzere Rasûlullah'ın sünnetinden anlıyoruz ki peygamberin zekatını aldığı mallar *nema getirici gelişen mallardır*. Peygamber uygulamasında görülmemiş mal ve kazançları zekattan istisna etmek için Kur'an'da bir delil yoktur.¹³⁷

Mal kelimesi Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde sıkça geçtiği halde sözlük anlamından ayrı bir içeriğe sahip değildir. Fıkıhta nelerin *mal* sayılacağı ve bunlardan hangilerinin zekata tabi olabileceği naslarla sabit/kesin olmuş olmayıp, daha çok fikhî içtihatlarla belirlenmiştir. Dolayısıyla her dönemde, değişen zaman, gelişen teknikler sebebiyle, edinme ve yararlanma konusu olabilecek her yeni şey, içtihat yoluyla *mal varlığı* kavramına dahil edilebilir.¹³⁸ Yusuf Balta, yaptığı doktora çalışmasında nihai olarak *malı*, “hukûken (şer'an) faydalanma (intifa), edinme ve sahip olmaya (temevvül ve temellük) mevzu olabilecek kıymet ifade eden, bütün eşya (ayn), menfaat ve haklar” olarak tanımlamaktadır.¹³⁹

Kur'an'a göre bütün malların zekat kapsamında olduğunu belirttikten sonra bir istisna hükmüne değinmek gerekecektir ki o da, **Bakara 219'da** “...*Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını (afv)...*” ve **267.** ayette geçen “*Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın temiz ve helalinden (tayyib) Allâh yolunda harcayın*” ifadelerindeki gerek hususi gerek umumi olarak belirtilen malların zekâta tabi olması için *ihtiyaç fazlası olması* ve

¹³⁵ Kardâvî, **Zekat**, 1. Cilt, s.131-132

¹³⁶ Kardavi, **Zekat**, 1.cilt, s.131

¹³⁷ Kardavi, s.154

¹³⁸ Hacı Mehmet Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", Necmeddin Kızılkaya (Ed.), **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları** içinde (571-609), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s.574

¹³⁹ Balta, “İslam Hukûku'nda Zekât Malları ve Nisapları”, s.86, 325

temiz ve helal olması, değersiz olmamasının şart koşulmasıdır. Kur'ân-ı Kerim'de, zekâta tabi mallarla ilgili bunların dışında başka bir şart belirtilmemiştir.¹⁴⁰ *Afv* bahsi, hadislerde *nisap miktarı* olarak karşımıza çıkmaktadır.

İçtihatlarla belirlenen zekata tabi mal şartları aşağıdaki gibidir.

2.2.2.1.1 Nemâ

Zekata tabi mallarda aranan *nâmîlik*, yani nemâ getirici özelliği, Rasûlullah'ın sözü, amelî sünneti ve sonrasında Raşid Halifelerin uygulamalarından alınmıştır. Zekatın lügat manalarından birisinin "gelişme, artma" olması zekata tabi malların nâmî olması ile uyumlu görülmektedir. Nemâ niteliği iki türdür. *Hakikî nemâ* maldaki gerçek anlamda artıştır; örnek olarak ticaret malları, tarım mahsulleri ve hayvanlar bu gruptadır. Ticaret mallarının kâr getirmesi, hayvanların et, süt, yün, yavru vb. faydalar sağlaması, tarımda ise mahsulün devşirilmesi hakiki nema sebepleridir. *Takdirî (hükmi, varsayımsal) nemâ* ise, gerçekte bir artış gerçekleşmese dahi, bir malın potansiyel olarak artma/çoğalma özelliğine sahip bulunmasıdır. Âtıl tutulmuş altın, gümüş, para gibi nakdî servet bu gruptadır.¹⁴¹ Bu sınıflandırmadan, nemâ getirmeyip zarar edildiği ispatlanan/belirlenen ticari veya zirai faaliyet kapsamındaki mallardan zekatın alınmamasında bir beis olmayacağı anlaşılmaktadır. Aslolan bu olmasına rağmen, uygulamada ve uygulamaya bakılarak yer edinmiş genel anlayışta *hükmi nemâ*ya dayalı usule itibar edilmiştir. Yusuf Kardavi bunun gerekçesini hakiki gelişme/kârlılık/getirinin neredeyse ölçülemeyeceği (tespit edilemeyeceği), sürekli değişmesi ve ölçüm farklılıkları barındırması şeklinde izah etmektedir.¹⁴² *Takdirî nemâ* usulü mükellefin kazançlı faaliyet yürüttüğü varsayılarak (*takdir* edilerek) belli bir usule göre zekatlandırılması olup ilgili başlıklarda detaylı görülecektir.

Nâmî malların ayrıca şu ikili tasnife tabi tutularak incelenmiş olduğu görülmektedir:¹⁴³

¹⁴⁰ İbrahim Paçacı, **Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar (Nisap ve Zekat Oranları)**, Ankara: Ayrıntı Basın Yayın, 2015, s.42

¹⁴¹ Kardâvî, **Zekat, 1. Cilt**, s.147-149; Aghnides, **İslâm'ın Mâlî Hükümleri**, s.178; Mehmet Erkal, "Nemâ", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nema> (1.7.2024). İslâm'da paranın nemâsı ya bireysel ya da ortaklığa vererek işletilmesi suretiyle elde edilir. Borç vererek nemâ elde etmek ribâ (faiz) olacağı için İslâm'da yasaktır.

¹⁴² Kardavi, s.148 ; Yusuf al Qardawi, **Fiqh al Zakah, V. I**, Monzer Kahf (trans.), Jeddah: Scientific Publishing Centre, King Abdulaziz University, s.60, https://monzer.kahf.com/books/english/fiqhalzakah_vol1.pdf (1.7.2024)

¹⁴³ Kardâvî, s.469 ; Emrullah Dumlu, "Ticaret Mallarının Zekatı", (**Doktora Tezi**, Atatürk Üniversitesi SBE, 2008), s.20-21. Emrullah Dumlu, Beşir Gözübenli'nin de katkılarıyla bu tasnifi, *Ebu Hanife'nin İçtihat Sistematigi* olarak adlandırmaktadır.

a) **Kâr dahil sermayeden zekat alınan mallar.** Nakdî servet, hayvanlar ve ticaret mallarının zekatında olduğu gibi. Çünkü sermaye (anamal) ile onun sağladığı gelir ve nema arasındaki ilişki tamdır.¹⁴⁴

b) **Sadece getirisi (nemâsı) üzerinden zekata tabi olan mallar.** Getiri sağlanır sağlanmaz zekat tahakkuk eder. Getirinin sağlandığı iktisadi kıymet zekata tabi olmaz. Tarım ürünleri ve bal gibi üretim süreci içeren mallar bu gruptadır.

Diğer zekat şartlarından olan nisabın ve yıllanmanın (havl) aranıp aranmayacağı ile zekat oranlarının ne olacağı konusundaki belirleyici kriterin burada yapılan tasnif olduğu belirtilmektedir. Ebu Hanife'ye göre En'am 141'deki "*hasat günü hakkını verin*" emri delil görülerek b) sınıfına giren malların zekatında nisap ve yıllanma şartı aranmamakta, a) sınıfına girenlerde ise aranmaktadır.¹⁴⁵

Rasûlullah, "*Müslümanın atına ve kölesine zekat yoktur*" buyurmuştur.¹⁴⁶ Bu hadis ticarî olmayıp şahsî işlerde kullanılmak üzere bulundurulmuş şeylerde nemâ özelliğinin var sayılmayıp zekatın yükümlü kılınamayacağını gösteren esasa örnektir.¹⁴⁷ Bununla birlikte, nemâ niteliğine sahip olmasına rağmen Hz. Peygamberin zekat almadığı mallar da söz konusudur. At yetiştiriciliği, bazı tarım ürünleri ve besi hayvancılığı örnek olarak gösterilebilir. Yusuf Kardavi bu istisnaların sebebini, mallardaki gelişmenin (kârlılığın) önemsiz boyutta olması şeklinde ifade etmektedir.¹⁴⁸ Başka bir deyişle, düşük kârlılık *varsayımı/takdiri*, cebren zekat tahsilinden vazgeçilmesine sebep olmuştur.

Nema şartı dolayısıyla, âlimler daha ilk asırlarda binek hayvanları, işte çalıştırılan deve ve sığırları, meskenleri, ev eşyalarını, sanatkârların aletlerini vb. şeyleri zekattan istisna tutmuştur. Çünkü bunlar bizatihi nema getirmeyecek olan, zaruri mallar sayılmaktadır.¹⁴⁹ Bu durum modern dönemde de kıyas alınarak, satıma konu olmayan, üretim sürecinde kullanılan demirbaş, bina, makine, teçhizat, arsa gibi sabit varlıkların zekat matrahına dahil edilmemesi gerektiği yaygın kanaat olarak yer etmiştir.

Bu genel görüşlerin aksine, ticaret mallarında farz zekatın olmadığını iddia eden İbn Hazm, mezkur nemâ şartını çelişkili görmektedir. Çünkü ticari mallar gibi *duran varlıklar*** da değeri

¹⁴⁴ Ayrıca bkz. Ebu Ubeyd, **Emval**, s.398

¹⁴⁵ Dumlu, **Ticaret Mallarında Zekat**, s.21-22

¹⁴⁶ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.440

¹⁴⁷ Kardâvî, **Zekat, 1. Cilt**, s.148

¹⁴⁸ Kardavi, s.156

¹⁴⁹ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.413 ; Kardâvî, s.150

** (عُرُوضُ الْفُنَيْيَةِ) Urûz al-Kunye

artmasına rağmen bunlarda zekat farz görülmemektedir. Ayrıca ticari mallarda zarar ihtimalinin de olduğunu ileri sürmektedir.¹⁵⁰

Nemâ konusunda serdedilen modern eleştirilerden birisinin Muhammad Akram Khan'a ait olduğunu görüyoruz. Khan, ileride detaylı görüleceği üzere, tarımsal faaliyetlerdeki *hakiki nemâ* olan dönemsel ürün üzerinden klasik zekat uygulamasını kıyas alarak günümüzdeki bütün gelir türlerine (ticari işletme, meslekî ve ücret gelirleri, finansal yatırımlar vs.) uygulamayı, ürün getirmemiş tarımsal faaliyetten öşür alınmaması gibi, zarar eden (nemâ getirmeyen) işletmelerden veya bir yatırımdan zekat (vergi) almamayı önermektedir. "Net gelir" veya "net getiri" adını verdiği matrahı, ticari işletmeler için zekat ödeme günündeki ticari varlıkların* değerinden kısa vadeli borçların ve kâr öncesi özsermayenin; diğer gelir türlerinde brüt gelirlerden kısa vadeli borç ve giderlerin mahsubu şeklinde hesaplamaktadır.¹⁵¹ Bu hesaplamalarda dönemsel bir kazancı (nemâyı) zekatlandırma önerisi söz konusudur.

2.2.2.1.2 Nisâb-ı Gınâ Mefhumu

Daha önce zengin Müslümanların zekat mükellefi olduğunu belirtmiştik. Sözlükte "sınır, işaret, asıl, kök, kaynak" anlamlarına gelen *nisâb*, fıkhîta zenginlik ölçüsünü ifade eder. Fakihler, zekatın farz olması için kişinin malvarlığının aslî ihtiyaçları (havâic-i asliyye) dışındaki asgarî bir miktara ulaşması gerektiğini *nisab* terimiyle belirtir. Zekat mükellefi sayılmada esas alınan nisab için *nisâb-ı gınâ* tabiri kullanılır.¹⁵² Yani kişi, zekata tabi malı hem aslî ihtiyaçlarını karşılaması hem de belli bir seviyeyi aşması durumunda zengin sayılıp zekat mükellefi olacaktır. Kişinin ve bakmakla yükümlü olduklarının sağlık ve güvenlik içinde yaşamasını sağlayan yiyecek, giyecek, ev eşyaları, özel silah, mesken, arsa, iş yeri, iş hayvanları, binek taşıtı, binek hayvanları, iş alet-edevatı, ilmî araç-gereçler gibi mallar ile bireylerin fiilen karşılaşabilecekleri eza ve cefadan kurtulmaları temel ihtiyaç olarak görülmektedir.¹⁵³ Buradaki *eza ve cefadan kurtulma ihtiyacına* örnek olarak kiracılık risklerinden kurtulup kendi malına

---

Bu ifade, işletmelerin faaliyetlerini yürütmede kullanılan demirbaş, alet-edevat, işyeri gibi bizzat ticari olmayan varlıkları ifade ettiği için "duran varlık" kavramının kullanılması uygun görülmüştür

¹⁵⁰ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, **el-Muhallâ bi'l-âsâr** (nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî), I-XII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts., IV, s.46

* Şirket tarafından uzun vadeli verilen kredi ve avanslar hariç "Dönen ve Duran Varlıklar" kastedilmektedir. Khan, Duran Varlıkları da nâmî vasıfta görmektedir.

¹⁵¹ Muhammad Akram Khan, "Some Accounting Issues Relating To Zakah", Islamic Studies, Vol.39, No.1, 103-120, s.110-112, 115-120 ; Muhammad Akram Khan, **What is Wrong With Islamic Economics? Analysing the Present State and Future Agenda**, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 2013, s.422, 428-429, 438-441

¹⁵² Erkal, "Zekat", **DİA**,

¹⁵³ Diyanet İşleri Başkanlığı, **Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvaları**, Ankara: DİB Yayınları, 2017, s.277-278 ; Orhan Çeker, "Havâic-i Asliyye", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/havaic-i-asliyye> (1.7.2024).

sahip olma isteğini söyleyebiliriz. Nitekim İslamın bireyleri bağımsız, özgür, borçsuz kılma vizyonunu daha önce zikretmiştik.

Peygamber ve sahâbe dönemi uygulamalarından, bir kimsenin zekat mükellefi sayılması için belirlenen zenginlik sınırının (nisâb-ı gınâ) *200 dirhem (595 gr.) gümüş, 20 miskal (85 gr.) altın, 40 koyun, 5 deve ve 30 sığır* olduğu genel kabul görmüş olup, diğer mallarda (örneğin ticaret malları) nisabın da altın ve gümüş nisabına göre takdir edileceği ifade edilmiştir. İlk dönemlerde bu nisab sınırlarının birbirine yakın ekonomik değer taşıdığı ve ortalama bir zenginlik ölçüsü getirdiği ileri sürülmektedir.¹⁵⁴

İmam Malik'in Muvatta'ında zekata tabi mallar hadisi şöyledir: "Ebû Said el-Hudri'den: Resûlullah şöyle buyurmuştur: '5'ten az deveye zekat düşmez. 200 dirhem tutmayan gümüşe zekat düşmez, 300 sa'dan daha az olan tahıla öşür düşmez'"¹⁵⁵

Şah Veliyullah Dıhlevî nisaptaki hikmeti, bir ailenin 1 yıllık geçimliği olarak, "En küçük bir aile, eşlerden ve 1 hizmetçi ya da 1 çocuktan meydana gelir. Genelde bir insan, 1 rıtıl ya da 1 müd yiyecek yer. Her biri günde bu kadar yediğinde nisap olarak belirlenen 5 vesk (hadiste geçen 300 sa' miktar), onlara 1 sene boyunca yeter ve hesapta olmadık ihtiyaçları ya da ekmeklerine katık için ayrıca bir miktar da artar. Gümüşten 5 ukiyye (200 dirhem) olarak belirlenmesi ise, bu miktarın, fiyatların uygun olması halinde çoğu yerde en küçük bir aileye 1 sene boyunca yeterli olmasındandır."¹⁵⁶ ifadeleriyle açıklamaktadır.

Zekatın belli zenginlikte* Müslümana farz oluşu, ödeme gücüne göre vergileme manasında vergide *adalet* ilkesini göstermektedir. Bu ilkenin haraç ve cizye vergilerinde de gözetildiği ilerde incelenecektir.

Burada sadece nisap mefhumu tanıtılmıştır. Bazı hususi durumlarda nisap şartını gerekli görmeyen görüşler de söz konusu olup ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

2.2.2.1.2.1 Türk Vergi Uygulamalarında Ticari Kazanç İstisnaları

Belli bir zenginliğin vergiden istisna edildiğini gördükten sonra böyle bir anlayışın tezahürüne dair yaptığımız araştırmalarda gelir vergisinde *kazançları basit usulde tespit edilen tacir/zanaat erbabi* ile *vergiden muaf esnafı* görmekteyiz.

¹⁵⁴ Erkal, "Zekat", **DİA**

¹⁵⁵ İmam Mâlik b. Enes, **Muvatta'**, Cilt 2, Vecdi Akyüz ve Dücan Cündioğlu (Ed.), İstanbul: Beyan Yayınları, 1994, s.17

¹⁵⁶ Şah Veliyullah Dıhlevî, **Hüccetullahi'l-Bâliğa**, Cilt 2, Mehmet Erdoğan (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1994, İstanbul, s.131

* Borç ve masrafların zekat matrahlarında dikkate alınması da bu ilke gereğidir. Yeri geldiğinde değinilecektir.

Türk vergi sisteminde gelir vergisi mükellefi olan ticaret ve sanat erbabı (şahıslar) kazancın tespit usulü bakımından ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birisi “basit usulde ticari kazanç elde edenler” olup, bunların ticari kazançları “bir hesap dönemi içinde elde edilen hasılat ile giderler ve satılan malların alış bedelleri arasındaki müspet fark” olarak tanımlanır.¹⁵⁷ Diğeri “gerçek usulde ticari kazanç elde edenler” olup değerlendirmesi ilerleyen bölümlerde yapılacaktır.

Kendi işinde bilfiil çalışmak durumunda olan bu kişiler gerek alışları, gerek hasılatları, gerekse ödedikleri kiralari veya emsal kiralari bakımından 1 yıl içinde belli büyüklüğün ötesine geçmeyen, halk nezdinde küçük esnaf olarak nitelendirilen mükelleflerdir.¹⁵⁸ Bu mükelleflerin yıllık kazançları gelir vergisinden, satışları da katma değer vergisinden istisnadır.¹⁵⁹

Dolayısıyla servetlerinin kaynağı sadece yaptıkları işler olduğunu varsaydığımızda, belli seviyede kazanç potansiyeli olan, sözünü ettiğimiz tüccar sınıfın kazancının vergiden istisna edilişi, hem nâmî olmalarına rağmen düşük nemâ getirmeleri sebebiyle zekattan istisna edilen hem de nisabın altında zenginliğe sahip olunması sebebiyle zekata konu olmayan ilk dönem uygulamalar paralelinde İslamî bir yaklaşım olsa gerektir.

Esnaf muaflığı (vergiden muaf esnaf) ise gelirleri genelde el emeğine dayalı olan, çok küçük çapta iş yapan, düşük gelir grubunda bulunan ticaret ve sanat erbaplarının gelirlerini vergi dışında bırakan, ekonomik ve sosyal yönden desteklenerek vergi adaletinin sağlanmasının amaçlandığı bir uygulamadır.¹⁶⁰ Gelir Vergisi Kanunu’nun 9. Maddesinde her bir faaliyet grubundakiler için özel hususları sayılmaktadır. Geleneksel, kültürel, sanatsal değeri olan ve kaybolmaya yüz tutmuş meslek kollarında faaliyette bulunanlar, işyeri açmaksızın evlerinde üretim yapanlar, motorlu araç kullanmadan gezici olarak mal ve hizmet satanlar örnek olarak verilebilir. Her ne kadar muaf olarak nitelendirilseler ve kural olarak gelir vergisine tabi olmasalar da Kanun’un 94. Maddesinde sayılan belli mükelleflere* yaptıkları satışlarda belli oranlarda tevkifat (peşin vergi kesintisi) yapılmaktadır. Bu tevkifat nihai vergidir. Bu grup mükelleflerin, basit usulde kazancı tespit edilenlerden daha küçük hacimli olduğu bilinmektedir. Basit usule tabi olanlardan bile tevkifat yapılmazken, bu grup mükelleflerden tevkifat yapılmasının tezatlık oluşturduğu ve vergi adaleti ile bağdaşmadığı kanaatindeyiz.

¹⁵⁷ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 46

¹⁵⁸ 7338 S.K. için **TBMM 280 no’lu Komisyon Raporu**, Genel Gerekçe metni, s.8

¹⁵⁹ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): Mükerrer 20/A

¹⁶⁰ Gelir İdaresi Başkanlığı, **Evlerde Üretilen Ürünlerin İnternet Üzerinden Satışında Esnaf Muaflığına İlişkin Rehber**, Ocak 2023, s.4

* Kamu idare ve müesseseleri, iktisadî kamu müesseseleri, sair kurumlar, ticaret şirketleri, iş ortaklıkları, dernekler, vakıflar, dernek ve vakıfların iktisadî işletmeleri, kooperatifler, yatırım fonu yönetenler, gerçek gelirlerini beyan etmeye mecbur olan ticaret ve serbest meslek erbabı, zirai kazançlarını bilanço veya zirai işletme hesabı esasına göre tespit eden çiftçiler.

Bununla birlikte nisab bahsinde geçen diğer mallar zirai mahsuller ve hayvanlardır. Bu mallar, ileride görüleceği üzere, günümüzde zirai faaliyetler kapsamındadır. Vergi sistemimizde işletme büyüklüğü olarak tarif edilen ve ekilen ürün türüne göre farklı ekili alan büyüklüklerini, meyve verebilecek ağaç sayısını, iş hayvanı hariç hayvan sayısını vs. baz alan sınırın altındaki çiftçilerin kazançlarının vergiden istisna edilmediğini görmekteyiz. Bunların vergileri, kendilerine ödeme yapan kamu kurumu, şirket, kooperatif, belli büyüklükteki tacir ve çiftçiler gibi belli kişi ve kurumlar* tarafından ödeme yapılırken kesilmektedir.¹⁶¹ Bu belli kişi ve kurumlar haricindeki, örneğin nihai tüketiciler, küçük çiftçiler ve basit usule tabi tacirlere satış yapılması durumunda vergi söz konusu değildir.¹⁶²

Dolayısıyla nisab anlayışına kıyas ettiğimiz; belli büyüklükteki ticari faaliyetlerde kazanç istisnası varken, belli büyüklükteki zirai faaliyetlerde böyle bir istisna neredeyse yoktur. Yukarıdaki hadis dayanak alındığında İslamî anlayıştan uzaklaşmış olunmaktadır. Fakat ileride detaylı görüleceği üzere, tarım mahsullerinde nisab gerekmediğine dair istisnai bir görüşe dayanacak olunursa, İslamî düşünce açısından bir eleştiri olmayacaktır.

2.2.2.1.2.2 Türk Vergi Uygulamalarında Servet Vergileri

Hem kişilerin şahsi hayatında hem de işletmelerin faaliyetlerinin yürütülmesinde asli ihtiyaçlar kapsamında görülen malların zekattan istisna olması anlayışının vergi hukukumuzdaki başka bir karşılığı olarak incelenmesi gereken verginin *Motorlu Taşıtlar Vergisi* (MTV) ve mesken ve işyerleri için *Emlak Vergisi* olduğunu görmekteyiz. Emlak vergisini ilk İslamî dönem arazi vergisi anlayışına kıyasen “Haraç Uygulama ve Düşünceleri” başlığı altında incelemeyi tercih ettiğimiz için bütünlüğü korumak adına meskenlerden alınan emlak vergileri de o başlığa dahil edilmiştir. Bu başlık altında ise sadece MTV incelemeye alınacaktır.

Bugünkü MTV'nin geçmişi 1953 yılında çıkarılan Trafik Resmî¹⁶³ ile 1957 yılında çıkarılan Hususi Otomobil Vergisi'nin¹⁶⁴ *vergilendirmede sadelik* kapsamında birleştirilmesine dayanmaktadır. Süreci anlatacak olursak;

---

* Bu kişiler GVK 94. Maddede şöyle sıralanmaktadır: “Kamu idare ve müesseseleri, iktisadî kamu müesseseleri, sair kurumlar, ticaret şirketleri, iş ortaklıkları, dernekler, vakıflar, dernek ve vakıfların iktisadî işletmeleri, kooperatifler, yatırım fonu yönetenler, gerçek gelirlerini beyan etmeye mecbur olan ticaret ve serbest meslek erbabı, zirai kazançlarını bilanço veya zirai işletme hesabı esasına göre tespit eden çiftçiler.”

¹⁶¹ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmî Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 54 ve 94

¹⁶² **Gelir İdaresi Başkanlığı**, “Zirai Kazanç Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi”, 2023, s.10

¹⁶³ “Karayolları Trafik Kanunu (6085 S.K.)”, **Resmî Gazete**, 8411 (1953 Mayıs)

¹⁶⁴ “Hususi Otomobil Vergisi Kanunu (6936 S.K.)”, **Resmî Gazete**, 9548 (1957 Mart)

- Trafik Resmi, karayollarındaki trafik düzeni ve denetimine dair çıkarılan eski trafik kanunu kapsamında kamu teşkilatının kurulması ve idamesi için yapılacak masrafları karşılamak amacıyla matuftur.¹⁶⁵
- Hususi Otomobil Vergisi ihdas edilirken ise bazı yabancı memleketlerde ödeme gücüne göre vergilemeyi esas alan gelir vergisi yanında, mali güç ve belirli bir yaşam standardının üstüne işaret eden bazı mevzuatların vergilendirildiği, şahsi otomobil vergisinin bir misal olduğu, bu sebeple mali gücü belirli bir seviyenin üzerinde olan vatandaşların sahip oldukları şahsi binek otomobillerden vergi alınmasının vergi adaleti açısından önemli görüldüğü belirtilmektedir.¹⁶⁶
- 1963'te *basitleştirme ve açıklık* hedefleri yanında, kara taşıtlarının sosyoekonomik hayatta önem kazanması sebebiyle müstakil vergilendirilmesi şeklinde modern bir anlayışın yer ettiğinin ve bu tip müstakil vergilerin kamu gelirleri içinde önemli yer bulmaya başladığının görüldüğü belirtilerek¹⁶⁷, söz konusu vergiler ilga edilerek yerine Motorlu Kara Taşıtları Vergisi ihdas edilmiştir.¹⁶⁸
- Daha sonra 1980 yılında bu kanunda değişiklik gereği duyulmuştur.¹⁶⁹ MKTV'nin 18 yıllık uygulama süresince vergi miktarlarının gelişen ekonomik ve sosyal şartları ve taşıtların değerindeki artışı takip edemediği, genel vergi gelirleri içerisindeki payının oldukça azaldığı ve ayrıca motorlu araç kullanımının ekonomiye maddi yük yüklediği göz önünde bulundurularak, yat, kotra, motorlu tekne, özel uçak ve helikopterler vergi kapsamına alınmış ve verginin adı Motorlu Taşıtlar Vergisi olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte spor ve lüks otomobil tarifine giren otomobillerden % 100 zamlı vergi alınması esası benimsenmiştir.¹⁷⁰
- Sistemi AB ülkeleriyle uyumlaştırmak, vergilemede basitlik ve adalet ilkeleri doğrultusunda vergileme usulünde 2004 yılında değişikliğe gidilmiştir.¹⁷¹ (I) sayılı tarifede yer alan taşıtların (otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtları ve motosikletler vb.) ağırlığı yerine; uygulamasının basit, kolay, adil ve objektif olduğu, taşıtların değerini daha iyi takip edeceği, çevreye verilen zararı göz önünde bulunduracak, mükellef ile

¹⁶⁵ 6085 S.K. için sunulan **TBMM 252ek01 no'lu Komisyon Raporu**, s.3

¹⁶⁶ 6936 S.K. için sunulan **TBMM 137 no'lu Komisyon Raporu**, s.1

¹⁶⁷ 197 S.K. için sunulan **Millet Meclisi 78 no'lu Komisyon Raporu**, s.1

¹⁶⁸ "Motorlu Kara Taşıtları Vergisi Kanunu (197 S.K.)", **Resmi Gazete**, 11342 (Şubat 1963)

¹⁶⁹ "197 Sayılı Motorlu Kara Taşıtları Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2348 S.K.)", **Resmi Gazete**, Kasım 1980, 17174 (Kasım 1980)

¹⁷⁰ 2348 S.K. için sunulan **Milli Güvenlik Konseyi 67 no'lu Komisyon Raporu**, s.1-3

¹⁷¹ "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (5035 S.K.)", **Resmi Gazete**, Mükerrer 25334 (Ocak 2004)

idare ilişkilerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülen *araç yaşı ve motor silindir hacimleri* vergi miktarlarının belirlenmesinde baz alınmaya başlanmıştır. Düzenleme ile söz konusu vergiye bir *çevre vergisi* olma niteliği kazandırıldığı düşünülmüştür. Lüks ve spor araç sınıflandırması yeni düzenlemede yer almamaktadır. Ayrıca (II) sayılı tarifedekilerden kamyon, kamyonet, çekici vb. taşıtlar *karayollarını aşındırma* etkileri dikkate alınarak azami toplam ağırlık esasına göre vergileme yoluna gidilmiştir.¹⁷² (IV) sayılı tarifedeki uçak ve helikopterlerde ise azami kalkış ağırlığı kriteri söz konusudur.¹⁷³

- Verginin konusuna dair 2009 yılında önemli bir değişiklik yapılarak, özel amaçla kullanılan yat, kotra ve motorlu tekneler verginin kapsamı dışına çıkarılmıştır.¹⁷⁴ Gerekçe olarak amatör denizciliğin, başka bir deyişle deniz sevgisinin üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi suretiyle denizcilik ve denize bağlı sektörlerin geliştirilmesini sağlamak olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁵
- Yine vergileme usulünde yapılan bir değişiklikle, (I) sayılı tarifede yer alan ve 2018'den itibaren trafiğe çıkacak araçlar için *taşıt değeri** kriteri eklenmiştir.¹⁷⁶ Buna göre, yaş ve silindir hacminin yanında belli tutarları aşır aşmadığı da bir kriter olacak ve vergi miktarı belirlenecektir. Örneğin, 2024 yılı için¹⁷⁷ silindir hacmi 1601-1800 cm³ arasında olan satın alınan taşıtlardan vergisiz ve vade farksız alım değeri 452.800 TL'yi aşanlar ve aşmayanlar olarak ikili ayırım yapılmış olup her ikisinde de yaşlarına göre vergi miktarları değişmektedir.**
- Vergi tabanının genişletilmesi amacıyla 2018 yılında sadece elektrik motorlu; otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtı vb. taşıtlar, motosikletler, panel van, motorlu karavan, minibüs, otobüs, kamyonet, kamyon, çekici vb. taşıtlar (I), (I/A) ve (II) sayılı tarife kapsamına alınmış olup, bunların vergi tutarları, tarifedeki muadillerinin %25'i olarak

¹⁷² 5035 S.K. için sunulan **316 no'lu TBMM Komisyon Raporu**, s.2, 7, 8

¹⁷³ "Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu (197 S.K.)", **Resmi Gazete**, 11342 (Şubat 1963): 6

¹⁷⁴ "Denizcilik Müsteşarlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (5897 S.K.)", **Resmi Gazete**, 27230 (Mayıs 2009)

¹⁷⁵ 5897 S.K. için sunulan **TBMM 257 no'lu Komisyon Raporu**, s.2-4

* Yeni kanunla *Taşıt Değeri* "Taşıtların teslimi, ilk iktisabı ve ithalinde, katma değer vergisi matrahını oluşturan unsurlardan (vade farkı ile hesaplanan özel tüketim vergisi hariç) teşekkül eden değer" olarak tanımlanmaktadır (Motorlu Taşıtlar Vergisi (197 S.K.), **Resmi Gazete**, 11342 (Şubat 1963): 2).

¹⁷⁶ "Bazı Vergi Kanunları ile Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (7061 S.K.)", **Resmi Gazete**, 30261 (Aralık 2017) ; 7061 S.K. için sunulan **TBMM 502 no'lu Komisyon Raporu**, s.51

¹⁷⁷ "Motorlu Taşıtlar Vergisi Genel Tebliği (Seri No: 56)", **Resmi Gazete**, 32415 2. Mükerrer (Aralık 2023): 4/A

** Fakat 2018'den önce tescilli araçlar "taşıtlar değeri" kriteri olmaksızın, "silindir hacmi" ve "yaş" kriterlerine bağlı olarak (I/A) sayılı tarifede yine uygulanmaya devam etmektedir ("Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu (197 S.K.)", **Resmi Gazete**, 11342 (Şubat 1963): Geçici 8).

belirlenmiştir.¹⁷⁸ Bu araçlarda silindir olmadığı için vergileme ölçütü olarak “motor gücü” kavramı getirilmiştir.

Gelinen nihai durumda özetle, MTV, doğrudan taşıtların değeri üzerinden alınan bir vergi değildir. Fakat taşıtın değeriyle irtibatlı, yani taşıtın değerini takip eden göstergeler olarak, **mali gücü** esas alan adil vergileme, basitlik ve kolaylık ilkeleri doğrultusunda, halk arasında kullanımı en yoğun olan sadece (I) sayılı tarifede yer alan otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtı vb. sınıflarda “taşıt değeri” ile “silindir hacmi” ve “yaş”ın kriter olarak dikkate alındığını görmekteyiz. Bu tarifedeki araçlar için “silindir hacmi” ve “yaş” kriterleri bilhassa **çevre vergisi** niteliği kazandırma çalışmaları doğrultusunda ele alınmaktadır. Diğer tarifedeki araçlar için türlerine göre, taşıtın değeriyle irtibatlı olarak “oturma yeri”, “azami toplam ağırlık” ve “azami kalkış ağırlığı” kriter olarak ele alınmaktadır. (II) sayılı tarifedeki kamyon, kamyonet, çekici vb. taşıtlar için getirilen “azami toplam ağırlık” kriterinin **yol aşındırma** tazmini niteliğinde olduğu hususen belirtilmektedir. Kısacası vergiye tabi bütün taşıtlar için taşıt değerini yansıtabilecek ve bazıları için ayrıca *zarar tazmini* mahiyetinde çeşitli karinelerden/kriterlerden yola çıkılarak vergi miktarı belirlenmekte ve her sene ilan edilen yeniden değerlendirme oranları ölçüsünde artırılmaktadır.

Verginin mükellefi, adlarına motorlu taşıt kayıt ve tescil edilmiş olan gerçek ve tüzel kişilerdir.¹⁷⁹ Taşıtların ticari, şahsi veya lüks olup olmadığının vergi miktarı açısından önemi yoktur. Beyana dayalı olmayan, idarece tarh edilen vergidir ve seneliktir.

Türk vergi sisteminde MTV ile, ilk ihdas edildiğinden bu yana teşkilatlanma ve idamesi gibi kamusal giderleri karşılamanın, devlete gelir sağlamanın (fiskal amaç), mali gücü yansıttığı şeklinde telakki edilen varlıkları müstakillen vergilendirerek gelir vergisinin tamamlayıcısı olarak vergi adaleti sağlamanın amaçlandığı görülmektedir. Bu amaçlar, ödeme gücüne göre vergilendirilme gereğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu ilkenin İslami düşünce açısından değerlendirilmesi icap etmektedir.

Hem “Nisab” bahsinde hem tez boyunca birçok örnekleriyle görülecek İslami uygulamalar ve düşüncelerde, belli bir zenginliğin altındaki kişiler zekattan ve cizyeden muaf olmakta, belli zenginliğin üstünde olursa dahi, asli ihtiyaçlar için bulundurulmuş mallar vergiye tabi

---

¹⁷⁸ “Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hük-münde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (7103 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 30373 2. Mükerrer (Mart 2018) ; 7103 S.K. için sunulan **TBMM 533 no'lu Komisyon Raporu**, s.5, 11. Hibrit motorlu araçlar bu kapsamda değildir.

¹⁷⁹ “Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu (197 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 11342 (Şubat 1963): 3. (Kanun’un 4. Maddesinde vergiden istisna edilenler sayılmakta olup, Tez açısından incelemeye değer bir durum görülmediğinden değinilmeyecektir.)

tutulmamaktadır. Zekatın nakdî ve nâmî mallardan alındığı, cizyenin ise mükelleflerin kazanç faaliyetlerine göre aynî veya nakdî, zahiri zenginliklerine oranla farklı miktarlarda vergi şeklinde tahakkuk ettirildiği, mükelleflerin zenginlik durumlarının mümkün olduğunca takip edildiği görülmektedir. Kısacası bu vergiler bir kazanç ve servet vergisi niteliğinde olup mali güç vergilendirmede esastır.

İslamın ilk dönemlerinde fetihler sonrası halkın vergilendirilmesi çalışmalarında servete ve kazanca *karine* olan bazı unsurlar “Cizye Uygulamaları ve Düşünceleri” başlığı altında detaylı görülecek olup, bir servet vergisine örnek olması açısından şunları verebiliriz:

- Hz. Ömer, Irak halkına fert başına, *varlıklarına göre* 48, 24 ve 12 dirhem cizye ihdas etmiştir. Hatta Şam halkına yüklediği cizyenin, Yemen halkına yüklenilenden fazla miktarda olmasının sebebinin *servetlerinin fazlalığı* olduğu belirtilmektedir.
- Hz. Ali, Sevad bölgesinde *beygirlere binen ve parmaklarına altın yüzük takan* dihkanlardan şahıs başına 48 dirhem olarak üst seviyeden cizye almıştır.
- Ebu Yusuf, cizye ahkâmına dair; *hali vakti yerinde olan zengin* kimselerden 48, *orta hallilerden* 24, *çiftçi ve amelelerden* 12 dirhem cizye alınması, fakir ve acizlerden alınmaması, *mal mülk ve akar* sahiplerinden alınması, başkalarının yardımıyla yaşayan rahiplerden alınmaması, fakat kilisenin *belli seviyede geliri varsa* alınması, muhtelif meslek sahiplerinden *zenginliğine göre* değişen miktarlarda cizye alınması şeklindeki tavsiyeleri,
- Ebu Ubeyd’in, cizyenin belirli bir haddi olmadığı, önemli olanın *ödeme güçlerinin ve külfetlerinin* dikkate alınması olduğu görüşü.

Bu örnekler bize cizyenin bir kazanç ve servet (kesb) vergisi olduğunu, karinelerin vergilendirilmediğini fakat bunlardan yola çıkarak kişinin genel kazanç ve servetinin *takdire*^{*} vergilendirildiğini göstermektedir.

MTV ile taşıtların vergilendirilmesi bu örneklere benzese de, aslında önemli bir fark bulunmaktadır ki o da bu verginin kişilerin genel zenginliğini dikkate almamasıdır. Örneğin; gelir vergisine tâbi kazancını hakkıyla beyan edip ödeyen ile vergi kaçırın veya daha zengin olan aynı taşıt için aynı MTV’yi ödemektedir. Veya kazancını hakkıyla beyan eden bir kişinin bilahare zarar etmesine, hatta fakirliğe düşmesine rağmen, temel ihtiyacı olan araç mülkiyeti devam ettiği için, mali gücü olduğundan bahisle kendisinden MTV alınmaya devam

---

* Buradaki takdire cizye tahakkukunun, zekattaki *takdirî nemâ* anlayışına denk düştüğünü söyleyebiliriz. İleride detaylıca görülecektir.

edilmektedir. Üstelik İslamın ilk dönemlerinde takdire dayalı vergilendirmeler dönemin şartlarıyla alakalı olup, günümüzde hakiki kazanç, servet ve mükellefin şartlarının tespit edilmesi daha mümkün olmasına rağmen, mali gücün ihtiyaç olan araçlar üzerinden *takdire*n vergilendirilmesi adaletten daha da uzaklaştırmaktadır. Gerek şahsi gerek iş hayatlarının layığıyla yerine getirilmesi için zorunlu bir ihtiyacı oluşturan bu malların vergilendirilmesi adeta bir yük vasfında olup mallarını satmaya sevk edebilmektedir. Bu durum vergi adaletini yerine getirmekten çok, esas olarak kamuya gelir sağlama amacıyla vergi alındığı algısının güçlenmesine neden olması kaçınılmazdır.

Aynı zamanda İslami bir anlayış olan mali gücün vergilendirilmesi doğrultusunda, gelir vergisine tamamlayıcı olarak ihdas edildiği anlaşılmaktadır. Bu anlayışın layığıyla yerine getirilebilmesi için, taşıtı vergilendirmek yerine, bu taşıtı edinme şartlarının gelir vergisi açısından denetiminin titizlikle yapılması gerektiğini düşünmekteyiz. Bir kişinin belli tutarın üzerindeki taşıt (veya başka bir varlık) ediniminin, vergisi tahakkuk etmiş veya vergiden müstesna bir kaynağa (gelir veya servet) dayanıp dayanmadığı, dayanmıyorsa ya vergi denetimleri yoluyla vergi tarhiyatı veya vergi kapsamını genişletme çalışmalarının (istisnaların daraltılması dahil) yapılması, yukarıda yer verdiğimiz İslamî düşünce ve uygulamalara ve dolayısıyla vergi adaletinin tesisine daha uygun olacaktır. Bu önerilerimiz lüks kapsamda ve temel ihtiyaç dışı olarak görülebilecek yat, kotra, motorlu tekne gibi taşıtların ediniminde de geçerlidir. Yani bunların ediniminin hangi vergiye tabi kaynağa dayandığının tetkiki gerekir. Bu önerimizden sonra, bu taşıtlara getirilen denizciliğin geliştirilmesi gibi teşvik mahiyetindeki bir istisnayı İslami düşünce açısından eleştirmeye yer kalmamaktadır. Nitekim mutlaka vergilendirilmesi gerektiğine dair bir anlayışa rastlamadık.

Mali gücün başka bir vergilendirilme şekli olarak, bu araçların satılıp elde edilen nakdin belli bir süre içerisinde yeniden temel ihtiyaçlar (veya yat, kotra, tekne gibi teşvikler) kapsamında harcanmaması durumunda harcanmayan tutarın vergiye tabi kılınması düşünülebilir. Yahut bu malların satışında değerinin artmasına dayalı bir mali güç oluştuysa bu artışın enflasyondan arındırılarak vergilendirilmesi de tercih edilebilir ki bu örnek Gelir Vergisi mevzuatımızda “Değer Artış Kazancı” olarak adlandırılmaktadır. Fakat güncel mevzuatta “*Motorlu nakil ve cer vasıtaları, her türlü motorlu araç*”ların satışı, eğer ticari bir faaliyet kapsamında değilse, değer artış kazancı olarak vergi konusu dahilinde sayılmamaktadır.¹⁸⁰ Dolayısıyla vergi

---

¹⁸⁰ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): Mükerrer 80/1-6

kapsamına alınmak suretiyle böyle bir mali güç vergilemesinin gerçekleştirilebileceği kanaatindeyiz.

MTV'nin servet vergisi boyutunu bu şekilde inceledikten sonra değerlendirilmesi gereken diğer husus, bir kısım motorlu araçları kullanmanın çevreye verdiği zarar, yol aşındırma gibi etkilerinin gözetilmesi, daha az etki yapan veya hiç yapmayan bazı sınıf araçların vergi miktarında indirim yapılması şeklinde uygulamalar olup (elektrikli araçlarda olduğu gibi), bu uygulamaların modern dönem koşullarına özgü bir durum olduğunu, bunun İslami düşünce bakımından eleştirilecek bir durum olmadığını söyleyebiliriz. Fakat söz konusu olumsuz etki vergilendirmesinin, vergi miktarlarına yansıdığı ölçüde vergide indirimle gidilmesini gerektireceği tabiidir. Çünkü mevcut vergi miktarları hem servet vergisi hem zarar tazmini boyutunu içerdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu açıdan verilecek bir verginin, söz konusu zararlar doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığının halk nezdinde şeffaflığının sağlanması bu tezde işlenen genel İslami vergilendirme anlayışına (İslami düşüncede vergiler kamu yararına harcanmalıdır) uygun olacaktır.

2.2.2.1.3 Havelânü'l-havl (Yıllanma)

Bir malın zekata tâbi olması için üzerinden 1 kamerî yılın geçmesine *havelânü'l-havl* denir. Hz. Peygamber'den sözlü ve amelî rivayetler bulunmakla birlikte bunun hangi nevi mallarda nasıl uygulanacağı fakihler arasında tartışmalıdır ve zekat mevzuu tüm mallarda öngörülen bir şart değildir.¹⁸¹

Konuyla ilgili şu söz ve hadisler aktarılmaktadır:

- Hz. Aişe'den rivayetle Rasûlullah: *Üzerinden 1 yıl geçmeyen mala zekat düşmez.*¹⁸²
- Hz. Ali: *Kazanılan malın üzerinden 1 yıl geçmedikçe ona zekat düşmez.*¹⁸³

---

¹⁸¹ Erkal, "Zekat", **DİA**

¹⁸² Ebu Ubeyd, **Emval**, s.401

¹⁸³ Ebu Ubeyd, s.399 (no:1123). "Kazanılan malın" şeklinde çevrilen kısım orijinal kaynaktan lafzen "istifade edilmiş malın" (transkripsiyon: *mâl-i müstefâd*) olarak geçmektedir. Monzer Kahf bu lafzı "*earned income*" olarak İngilizceye çevirmiştir (Qardawi, **Fiqh al Zakah, V. I**, Monzer Kahf (trans.), s.252-265). Kardavi bu kavramı, yıl içerisinde elde edilen her türlü malları (gelir ve kazançları) kapsayacak şekilde kullanmaktadır. Detayları ilerleyen sayfalarda görülecektir.

- Abdullah b. Ömer'den rivayetle Rasûlullah: **Kim mal elde ederse o malın üzerinden 1 sene geçmedikçe o mal için zekat yoktur.**¹⁸⁴ Bu hadisteki rivayet zincirinde yer alan bazı ravilerden dolayı yıllanma şartı tenkide uğramıştır.¹⁸⁵
- Muhammed b. Ukbe: Kasım b. Muhammed'e, büyük bir mal karşılığında serbest bırakılma akdi yaptığım kölemin karşılığı aldığım maldan bana zekât düşüp düşmeyeceğini sordum. Kasım şu cevabı verdi: *Hz. Ebû Bekr, üzerinden 1 sene geçmeden bir maldan zekât almazdı.*¹⁸⁶

Bu konuda ayrıca Abdullah b. Abbas'tan şu karşıt görüş nakledilmektedir: **“Kişi malı kazandığı gün onun zekatını çıkarır.”**¹⁸⁷ Ebu Ubeyd, İbn Abbas'ın bu sözüyle, diğer âlimlerin iddia ettiği gibi altın ve gümüşü (nakit) değil, toprak mahsullerini kastettiği kanaatinde olduğunu, sünnet gereğince toprak mahsulleri dışında kazanıldığı anda zekatının çıkarılması gereken bir mal çeşidi bilmediklerini ifade etmektedir.¹⁸⁸ Toprak mahsulleri (ve ayrıca yeraltı kaynakları) zaten elde edildiğinde nemâ sonucunu içerdiğinden ayrıca bir zaman (yıllanma) şartı öngörülmemiştir.¹⁸⁹

İbn Abbas'ın bu sözünü İbn Ebî Şeybe'nin (ö.849) de bu şekilde rivayet ettiği, ayrıca Abdullah b. Mes'ud, Muaviye, Hasan-ı Basrî ve Ömer b. Abdülaziz'in (ö.720) de aynı görüşte olduğu¹⁹⁰; Muhammed el-Bâkır (ö.733), Cafer es-Sâdık (ö.765) ve Dâvûd ez-Zâhirî'nin (ö.884) nisab miktarı mal kazanımında derhal zekatın verilmesi gerektiği düşünceleri aktarılmaktadır.¹⁹¹ Zührî'nin (ö.742) “Kişi bir mal kazanır da zekat verdiği tarih gelmeden önce sarf etmek isterse, önce zekatını verir, sonra sarf eder; sarf etmek istemiyorsa bekler, dönem sonunda elindeki malı ile beraber zekatını verir.” dediği; benzer şekilde Mekhûl b. Ebû Müslim'in (ö.730), kişinin zekat verdiği belirli bir ay yoksa, kazandığı malın zekatının derhal verilmesi gerektiği; ve nihayet Evzâî'nin (ö.774), mesken veya köle gibi zekâta tabi olmayan malların satışından elde

¹⁸⁴ Tirmîzî, Sünen, “Zekat”, 10. (Çev. Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, 2004) “Kim mal elde ederse” şeklinde çevrilen kısım orijinal kaynakta lafzen “kim mal istifade ederse” (transkripsiyon: *Men istifâde mâlen*) şeklinde geçmektedir.

¹⁸⁵ Tirmîzî, a.y. ; Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.34

¹⁸⁶ İmam Mâlik, s.19

¹⁸⁷ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.401 (no:1133). “Kazandığı gün” şeklinde çevrilen kısım orijinal kaynakta lafzen “istifade edildiği gün” (transkripsiyon: *yevme yestefiduhü*) olarak geçmektedir.

¹⁸⁸ Ebu Ubeyd, s.401

¹⁸⁹ Dumlu, s.34

¹⁹⁰ Ibn Rushd, **Distinguished Jurist's Primer**, V.1, s.313 ; Kardavi, **Zekat 1. Cilt**, s.169, 501-502 ; Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.118. İbn Mes'ud, Muaviye ve Ömer b. Abdülaziz'in atıylerden zekat alışı yıllanma şartına muğayir delil gösterilmektedir. İleride görülecektir.

¹⁹¹ Kardavi, s.505

edilen bedelin, zekât mükellefinin zekâtla ilgili bir mali yıl belirlemiş olması durumu hariç, elde edildiği anda zekâta tabi tutulması gerektiği görüşleri nakledilmektedir.¹⁹²

Cessas İbn Abbas'ın mezkur görüşü hakkında zekatın, yılı tamamlamadan vermenin caizliğini kastetmiş olabileceğini belirtmektedir.¹⁹³

Ayrıca yıllanma hususuna mugayir olarak, İbrahim en-Nehai ve Hasan Basrî'den "*Mal sahibi, zekatını ödeyeceği ay girdiğinde, sahip olduğu malların tümünün zekatını ödemesi gerekir.*" ve "*Mal sahibi kazandığı maldan başka malı varsa onun zekatını ödediği zaman kazandığı malın zekatını da öder*"¹⁹⁴ rivayetlerini zikrettikten sonra Ebu Ubeyd, yıllanma ile ilgili "*üzerinden 1 yıl geçmeyen mala zekat düşmez*" sünnet hükmünü esas alarak, malların elde edilme zamanının tacir tarafından tam kestirilemediği durumlarda yıllanma hükmünün gözardı edilerek ihtiyaten zekatla mükellef tutulabileceğini, fakat hangi malın ne zaman kazanıldığı biliniyorsa her bir mal üzerinden yıllanmanın geçmesi gerektiğini belirtir.¹⁹⁵

İmam Şafii, sermayesi nisab olsun olmasın, kârın da yıllanmaya tabi olduğunu belirtir. Zira rivayete göre Ömer b. Abdülaziz valilerine, üzerinden 1 yıl geçmedikçe tüccarın kârlarına (rihb) dokunmamalarını yazmıştır.¹⁹⁶ Ebu Ubeyd de aynı rivayeti zikrederek kendisinin bu görüşte olduğunu beyan eder.¹⁹⁷

Hanefilere göre ise yıl içinde elde edilen mal (örneğin para, ticari mallar ve hayvanlar), cins birliği nedeniyle asıl mala eklenir. Dolayısıyla her bir mal için, örneğin yıl ortasında edinilen mal ve paranın üzerinden yıllanma gerekmez,¹⁹⁸ toplam ticari mal değeri itibariyle nisabın üzerinden 1 yıl geçmesi gerektiğini esas alırlar.

Yıllanma şartının dikkate alındığı mal türleri (örneğin para, ticari mallar ve hayvanlar) ile bu şartın dikkate alınmadığı diğer mal türleri (örneğin tarım mahsulleri) arasındaki fark, **büyüme (nemâ) varsayımı ve ihtimalidir**. Çünkü yılın geçmesi, büyüme ve kâr ihtimalini gösterir ve zekât mükellefinin büyüme ve kârdan zekât vermesi daha kolaydır.¹⁹⁹ 1 yıl geçmesi şartının hikmeti konusunda Kardavi, İbn Kudâme'den (ö.1223) şöyle aktarmaktadır: "1 yıl geçmesi şartına tabi olan mallar, (zekat şartlarından olan) nemâ için bulundurulmuş ve saklanan mallardır.

---

¹⁹² Kardavi, s.517-518

¹⁹³ Cessas, **Ahkâmu'l Kur'an**, 7. Cilt, s.80

¹⁹⁴ Ebu Ubeyd, s.403

¹⁹⁵ Ebu Ubeyd, s.403

¹⁹⁶ İbn Rushd, **Distinguished Jurist's Primer**, V.1, s.314

¹⁹⁷ Ebu Ubeyd, Emval, s.403-4 (1145, 1146 ve 1147 no.lu paragraflar)

¹⁹⁸ Serahsî, **Mebsût**, 3.cilt, s.39 ; Erkal, "Zekat", **DİA** ; Tirmizî, **Sünen**, "Zekat", 10

¹⁹⁹ Dr. Mâjid İbn 'Abdur-Rahmân Âl Faryân, **Zakâh Base in Modern Corporations, An Applied Fiqh-Based Study**, Riyadh: Zakat, Tax and Customs Authority (ZATCA), 2023, s.126

Hayvan, sütü ve yavrulaması için bulundurulur. Ticaret malları kâr amacıyla saklanır. Paralar da böyledir. Bunların üzerinden 1 yıl geçmesi şartı konulmuştur, çünkü bunlar gelişmenin beklendiği mallardır ki *zekatı da kârdan çıksın...*²⁰⁰ Başka bir deyişle ticari mallarda yıllanmanın şart koşulmasındaki maksat, sermayenin/anaparanın kazanç getirmesine imkan verilmesidir. Hâsıl olmuş bir kazanç varsa yıllanmanın gerçekleşmesine ayrıca gerek kalmayacaktır.²⁰¹

İbn Rüşd, yılın şart koşulmasından maksadın, malın (normal) ihtiyaçtan fazla olup olmadığını kesinleştirmek olduğunu, bunun da malın yıl boyunca ihtiyaçtan fazla bir şekilde değişmeden (nisab üstünde) kalırsa anlaşılacağını ve zekatın sadece fazlalık (nisab üstü) servete düşeceğini ifade etmektedir.²⁰² Serahsi de yıllanma koşulunun ancak zekat nisabı için geçerli olduğunu belirtir²⁰³, yani malın ihtiyaç fazlası olduğunun kesinleşmesi amaçlanmaktadır.

“Üzerinden 1 yıl geçmedikçe bir mala zekat vacip olmaz” hadisinin “*üzerinden tam 1 yıl geçmedikçe ikinci defa zekatı yoktur*” şeklinde bir manaya hamledilebileceği, bu mananın (zekatın yıllık olması), üzerinde icma edilen bir görüş olduğu ayrıca belirtilmektedir.²⁰⁴

Yıllanma şartının aranması açısından incelendiğinde zekata tabi mallarda iki farklı sınıflandırma yapılabilmektedir. Birincisi belli bir **üretim süreci gerektiren** mallar olan toprak mahsulleri ve madenler; ikincisi ise **böyle bir süreç gerektirmeyen** paralar, hayvanlar ve ticari mallar. Birinci sınıfa ait ürünler elde edildikten sonra yıllanma aranmazken, ikinci sınıfa ait ürünlerde/mallarda yıllanma şartı aranır. Üretim süreci gerektiren sanayi sektöründe elde edilen **ürünler** (mâmül) ile sabit yatırımlarla kurulup faaliyeti süreç gerektiren hizmet sektöründen elde edilen **net gelirlerin** birinci sınıfa dahil edilip dönem sonunda zekata tabi olabileceği kıyas yoluyla hükme bağlanmaktadır.²⁰⁵

2.2.2.2 Nakdî Varlıkların Zekatı

Tevbe, 9/34* ayetinde *altın ve gümüşün*, ödenmesi gerekli Allah hakkı olduğu belirtilmekte, altın ve gümüşü stok edip/biriktirip (kenz) bu hakkı ödemeyenler azap ile tehdit edilmektedir.

²⁰⁰ Kardavi, **Zekat 1. Cilt**, s.370

²⁰¹ Qardawi, **Fiqh al Zakah, V. I**, Monzer Kahf (trans.), s.260

²⁰² Ibn Rushd, **Distinguished Jurist's Primer, V.1**, s.316

²⁰³ Serahsi, **Mebcut 2. Cilt**, s.293

²⁰⁴ Kardavi, **Zekat 1. Cilt**, s.500 ; Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.123 ; Khan, **Some Accounting Issues Relating To Zakah**, s.108

²⁰⁵ Dumlu, s.149-150

* *Ey iman edenler! Bilin ki yahudi din bilginlerinin ve hristiyan din adamlarının birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele!*

Hadislerde de bu mana teyit edilmiş, altın ve gümüşün zekat konusu mallar oldukları bildirilmiştir.²⁰⁶

Bu iki emtiada (parada) ticari niyete bakılmaz; vergi mutlaktır.²⁰⁷ İslam'a göre para, âtil tutulmadan İslam'ın meşru gördüğü şeylere harcanmalı veya meşru yoldan kazanç faaliyetlerine yönlendirilmelidir.²⁰⁸ Âtil tutanlar zekatla mükellef olacaktır. Âtil tutulmayıp meşru kazanç (ticaret, tarım ve hayvancılık) yollarına yönlendirildiği zaman da *zekat* sözü konusu olup, bu faaliyetlerdeki zekat anlayışları ileride açıklanacaktır.

Hz. Ali'den rivâyetle Rasûlullah: *“Ticaret maksatlı olmayan at ve kölelere zekat vermeyi sizden kaldırdım. Fakat gümüşlerinizin zekatını bana getirin, her 40 dirhemde 1 dirhem verin. 190 dirhemde vereceğiniz bir şey yoktur. 200 dirheme ulaştınca 5 dirhem zekat verilmesi gerekir.”* buyurmuştur.²⁰⁹ Ebu Ubeyd, *el-Emvâl*'inde ilave olarak *“Altın 20 Dinara ulaşmadıkça ona bir şey düşmez. Bu miktara ulaşırsa ona yarım dinar zekat düşer”* hadisini aktarır.²¹⁰

Yıllanmaya dair çoğunluğu oluşturan hadisler çerçevesinde Ebu Ubeyd şu hükmü beyan eder: *“Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur ki bir kimse 200 dirhem gümüş, 20 dinar altın ... sahibi olup bunlar üzerinden 1 yıl geçerse, sene başından sene sonuna kadar bu mala malik bulunması şartıyla, bütün alimlerin ittifakıyla ona zekat düşer.”*²¹¹ Çoğunlukça benimsenmiş bu görüşe göre, nakitte zekat tahakkuku için yılın tümünde nisab ve üstü değerde nakit (ve ticari) varlık olması ve yıl sonunda nihai miktar üzerinden matrah belirlenmesi gerekmektedir. Yusuf Kardavi'nin aktardığına göre, İmam Ahmed de bu görüştedir.²¹² İmam Malik'e göre ise, sene başında nisab olmayıp işletilmesi neticesinde sene sonunda nisabı geçen nakdin nihai değeri üzerinden zekat ödenir. Eğer işletilme değil de hibe, miras gibi harici bir kazanımsa bu kazanım üzerinden yıllanma gerekir.²¹³ Hanefilere göre ise sadece yılın başı ve sonunda nisabın tam bulunması şart koşulur, yıl içinde nisabın altına düşmesi göz ardı edilir.²¹⁴

²⁰⁶ Taberi Tefsiri, 4.cilt, s.288 ; Cessas, *Ahkamul Kur'an*, 6.cilt, s.547 ; Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s.62

²⁰⁷ Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.61

²⁰⁸ Ahmet Tabakoğlu, *İslâm İktisadına Giriş*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021, s.357 ; Afzalur Rahman, *Economic Doctrines of Islam*, V.III, Lahore: Islamic Publications Limited, 1976, s.258. (**Bakara, 2/168,172 ve Cuma, 62/10** ayetlerine atıf yapılmıştır)

²⁰⁹ Tirmîzî, *Sünen*, “Zekat”, 3

²¹⁰ Ebu Ubeyd, *Emval*, s.407

²¹¹ Ebu Ubeyd, s.398

²¹² Kardâvî, *Zekat*, 1. Cilt, s.339

²¹³ Ebu Ubeyd, s.401-402

²¹⁴ Kardavi, s.286-7

Kardavi, paraların zekata tabi tutulmasındaki hikmetin, paraları tedavüle sokup âtil bırakmamak, ekonomiye canlılık kazandırmak olduğunu ifade etmektedir.²¹⁵ Muhammad Akram Khan, Mahmud Abu Saud'a (ö.1993) referansla, bu hikmetin ticari nakitlerin zekatında değil, şahsî birikimlerin zekat hesabında, yıllanma kuralı ile birlikte dikkate alınması gerektiğini belirtir. Khan, dönem içerisinde zekata tabi olması gerektiğini düşündüğü ücret, kira gibi gelirlerden (ileride ele alınacaktır) arta kalan bakiyelerin nakit olarak tekrar zekata tabi tutulmaması gerektiğini* ayrıca vurgular. Ticari işletmeye dahil olan (bilançoda yer alan) nakdî kıymetler konusunda ise bakiye tutarları doğrudan matraha dahil bir unsur olarak ele alır.²¹⁶

Paranın formları çeşitlendiği için modern dönemde nakdî varlıklar kapsamı daha geniş ele alınmaktadır. Literatürde "nakit benzeri"²¹⁷ olarak bilinen varlıklar ile "kuvvetli alacak" statüsündeki varlıklar nakdin zekatı kapsamında düşünülmektedir. Örneğin; dövizler, vadesiz ve vadeli mevduatlar, çekler, tahvil ve hazine bonoları, sukuk ve yatırım fonları, verilen depozito ve teminatlar.²¹⁸ Bu kapsamda kripto paraları ve dijital paraları da nakdin zekatı kapsamına dahil edilebileceği kanaatindeyiz.

Öte yandan faiz içeren varlıklar konusundaki görüşler "**Menkul Kıymetlerin Zekatı**" başlığı altında ele alınmıştır.

2.2.2.2.1 Temel İhtiyaçlar İçin Biriktirilen Nakdî Servet

Nisab bahsinde, zekat mükellefiyeti için temel ihtiyaçları karşılayacak düzeyin üzerinde asgari bir zenginlik miktarına sahip olunması gerektiğini ifade etmiştik.

Zorunlu ihtiyaç mallarının zekattan, yani değeri üzerinden bir miktar (%2.5) belirleyerek zekat hesaplanmasından istisna kabul edildiği görüşlerden sonra, bu ihtiyaçları temin etmek için biriktirilen (kenz edilen) nakdin zekata tabi olup olmayacağı da modern dönemde tartışma konusu olmuştur. Yapılan bir araştırmada Din İşleri Yüksek Kurulu Müşavere Heyeti'nin 1953 yılında aldığı bir kararda, zaruri ihtiyaçların temini için biriktirilen nisap miktarı paranın dönem sonunda bu ihtiyaçlara sarf edilmeyip ileride temini için muhafaza edilmesi durumunda zekata tabi olacağı görüşünde bulunulmuştur. Fakat ilerleyen yıllarda görüş değişikliğine gidilerek

²¹⁵ Kardâvî, s.149, 253

* Bunun için, dönem sonundaki nakdin nisab üstü olması şartıyla, şahısların dönem başı ile dönem sonu nakitlerinden düşük olanının zekat matrahını oluşturduğunu belirtir (s.118).

²¹⁶ Muhammad Akram Khan, "**Some Accounting Issues Relating To Zakah**", Islamic Studies, Vol.39, No.1, 103-120, s.106-108

²¹⁷ Tutarı belirli bir nakde kolayca çevrilebilen ve değerindeki değişim riski önemsiz olan yüksek likiditeye sahip kısa vadeli yatırımlardır (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, **Türkiye Muhasebe Standartları 7**, 2024, s.1).

²¹⁸ Ibn 'Abdur-Rahmân Âl Faryân, **Zakâh Base in Modern Corporations**, s.161-162

2004 yılında “mesken, iş yeri ve binek taşıt gibi temel ihtiyaçları karşılamak için biriktirilen paranın, bu şeyleri almak için kanalize edilmediği sürece zekattan muaf olmadığına”, 2010 yılında ise “sözlü ya da yazılı herhangi bir taahhüde girilmişse bu paralardan zekat vermek gerekmediği” hükme bağlanmıştır.²¹⁹ Kardavi de, içmek için tahsis edilen su dışında suyu olmayan bir kişinin bu suyunun yok sayılarak teyemmüm yapmasına izin verildiği duruma kıyas yaparak, aslî ihtiyaçlar için ayrılmış paranın zekât açısından yok sayıldığına hükmeder.²²⁰

Görülmektedir ki, temel ihtiyaçlar için kenz edilmiş nakitlerin, nisap miktarını aşsa bile zekattan muaf olabileceği İslamî düşüncede yer etmiştir. Buradaki örnek baz alınarak ticari işletmelerin makine, arsa, ar-ge, taşıt gibi faaliyetini yürütmesi için elzem görülen varlıklara yatırmak üzere resmi usulleri belirlenmiş fon ayırması durumunda fonda biriken paradan vergi alınmayabileceği söylenebilir.

2.2.2.3 Ticarî/Sınâî Faaliyetlerde Zekat

2.2.2.3.1 Ticarî Varlıkların Zekatı

Bu başlık altında bir ticari işletmenin nakdî varlıklar haricinde aktif ve pasifinde bulunan kıymetlerin (dönen varlıklar, duran varlıklar, alacaklar ve borçlar) zekatı hakkındaki düşünceler incelenecektir.

Doğrudan ticari varlıkların zekatına ilişkin Hz. Peygamberden gelen rivayetler oldukça sınırlı olup nisap ve nisbete, yani zekatın nasıl hesaplanacağına ilişkin net bilgi mevcut değildir. İslam hukuk doktrininde bu alanla ilgili içtihatlar, Kur’an ve Sünnetteki zekata dair genel esaslar ile sahabe ve tâbiînin görüş ve uygulamalarına dayandırılmıştır.²²¹

Semüra b. Cündeb’den rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber, ashabına *ticaret maksadıyla ellerinde bulundurdukları mallardan zekât ödemelerini* emretmektedir.²²² Bu hadise göre kâr sağlama niyeti ve bu niyeti gerçekleştirmek için eyleme geçmek mala ticarî vasıf kazandırmaktadır.²²³ Bu hadise dayanılarak, satışa konu edilmeyip işletmede kullanılan arsa, bina, makine, teçhizat, demirbaşlar, araç, patent, marka gibi sabit varlıkların kıymetlendirmek

²¹⁹ Fatih Yücel, “Türkiye’de Güncel Zekât Problemleri”, Necmeddin Kızılkaya (Ed.), **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları** içinde (643-684), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s.650-652

²²⁰ Kardavi, **Zekat 1. Cilt**, s.160

²²¹ Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.176, 184

²²² Ebu Davud, **Zekat**, 3

²²³ Kardâvî, **Zekat, 1. Cilt**, s.337-8 ; Ibn ‘Abdur-Rahmân Âl Faryân, **Zakâh Base in Modern Corporations**, s.96

suretiyle zekat matrahına dahil edilmemesi gerektiği, şayet bunlar satılmak istenirse (veya satıldığında) ticaret malı olup kıymetlendirilebileceği ifade edilmektedir.²²⁴

Zahirî bilgin İbn Hazm, hakim görüşün aksine ticaret mallarının farz zekata tabi olmadığını (olsa olsa nafile sadaka olacağını) savunanlardandır. Konuyla ilgili rivayetlerin delil yönünden sağlamlığını eleştirir. Bu konuda birilerinin “zekata tabidir” derken, başkalarının zekata tabi olmadığını ileri sürdüklerini, “zekata tabidir” diyenlerin ise zekatın değerinden mi yoksa malın kendisinden mi verileceği konusunda ihtilafa düştüklerini belirtir.²²⁵ Semüre hadisi özelinde, hadiste yer alan raviler tanınmadığı için hadisin sâkit olduğunu; hadis sahih olsa bile delil olamayacağını, çünkü hadiste geçen sadakanın farz olan *zekat* olduğuna dair herhangi bir işaret olmadığını, şayet Hz. Peygamber *zekatı* kastetmiş olsaydı, vaktini, miktarını, nasıl verileceğini, aynından mı yoksa kıymetinden mi verileceğini ve neye göre kıymetlendirileceğini açıklamış olacağını iddia etmektedir.²²⁶

Ticaret mallarında zekât uygulaması daha ziyade Hulefâ-yi Râşidîn devrinde gümrük vergisi münasebetiyle çokça rastlanmaktadır.²²⁷ Giriş’te bahsettiğimiz üzere gümrük vergileri tezimizde incelenmeyecektir fakat ticaret malını vergileme usulünü aktarmak maksadıyla Ömer b. Abdülaziz’in bir mektubuna yer vermekle yetineceğiz. Gümrükte ticaret malı vergisinin tahsili ile ilgili olarak Ömer Bin Abdülaziz’in, valisi Adiy b. Ertât’a yazdığı bir mektupta “*Uşûr* (gümrük vergileri) *alınsın. Sonra kendilerinden alınanlara bir beraat vesikası yazılsın. Bu maldan ve bu malın kârından 1 yıla kadar zekât alınmasın. Ama başka bir malla uğranırsa alınsın*” diye emrettiği belirtilmektedir.²²⁸ Buradan görülmektedir ki zekat, mükellefin kendisine değil, her bir malına vazedilir ve mallardan elde edilecek kâr gözetilmektedir. Önemle belirtilmelidir ki söz gelimi bir tacirin gümrükten geçerken veya pazarda malını arz ederken üzerinde tespit edilecek bir nakdin, vergisi (zekatı) zaten verilmiş bir malın kârı olup olmadığı, tacirin beyanına bırakılmaktadır. Aksi halde, şahısların üzerinde her tespit edileceklerden zekat şartları (ticarî amaçlı ve yıllanma olup olmadığı gibi) gerçekleşip gerçekleşmediğine bakmaksızın vergi memurlarınca re’sen zekat almak, ileride görüleceği üzere İslam’da yasaklanan vergi (*meks*) uygulamaları kapsamına girecektir.

²²⁴ Kardavi, s.345 ; FFS-35, Zekât, **Faizsiz Finans Standartları**, Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI), İstanbul, 2024, s.810-811 ; Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.149-150

²²⁵ Bilal Aybakan, “İbn Hazm’a Göre İcmâ”, Süleyman Sayar ve Muhammet Tarakçı (Ed.), **İbn Hazm: Uluslararası Katılımlı İbn Hazm Sempozyumu** içinde (377-395), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s.391

²²⁶ Dumlu, **Ticaret Mallarında Zekat**, s.174 ; İbn Hazm, **el-Muhallâ**, 4. Cilt, s.39-47.

²²⁷ Erkal, "Zekat", **DİA**

²²⁸ Ebu Ubeyd, s.495 (1686 no.lu paragraf)

Ticari mallarda zekatın tahakkuku için, nisabın ne zaman dikkate alınacağı konusunda çeşitli görüşler vardır.²²⁹

- İmam Malik* ve İmam Şafii'ye göre yılsonundaki nisaba bakılır.²³⁰ Yusuf Kardavi bunun sebebini, ticari malları her zaman değerlendirmenin zorluğu olarak aktarır.
- İkinci görüştekiler geneli teşkil etmekte olup Ebu Ubeyd, İmam Ahmed b. Hanbel, Sevrî, İbnü'l Münzir, Ebu Sevr gibi müctehidler nisaba yılın tamamında itibar edilmesi gerektiğini söyler.²³¹ Ebu Ubeyd, kendi görüşünü İbrahim en-Nehai'den gelen bir rivayete dayandırarak şu hikmetle destekler: “Önceden nisap halinde değilken, sonradan malda meydana gelen artış ister çoğalma ve kazanç/kâr yoluyla olsun ister (miras, bağış gibi) harici yollarla olsun, *Allah'ın bir nimet ve ihsanı olduğu cihetle ve insanların faydalanma kaynağı olduğu için* nisaptan itibaren yıllanma gereklidir. Buna karşılık önceden nisap halinde ve zekata tabi olmuş bir mal iken, bunda bir artış meydana gelmiş ise, bu konuda İbrahim'in görüşüne göre kazanç ile birlikte dönem sonunda zekata tabi olması gerekmektedir.”²³² Dolayısıyla Ebu Ubeyd, yukarıda “yıllanma” ve “nakdin zekatı” bahsinde verdiğimiz gaye paralelinde, malın âtil bırakılıp bırakılmayacağına göre zekatın tahakkuk edeceğine vurgu yapmaktadır. Evzâî, Ebû Sevr ve İmam Ebû Hanife de, sermaye nisaba ulaşmış ise kârın sermayeye dahil olduğu görüşündedir.²³³
- Üçüncü görüşte olanlardan Ebu Hanife ve ashabı ise nisabın başta ve sonda olması gerektiğini savunur.²³⁴ Sebebi de birinci görüşteki gibi yıl içinde sürekli matrah değerlemesi yapmanın zorluğudur.²³⁵

Yusuf Kardavi, nisabın üzerinden 1 yıl geçmesinin şart koşulmasına dair bir delil olmadığını; yıl sonunda nisab tamamlandığında itibar edilmesinin vacip olduğunu, Rasûlullah ve Raşid Halifeler döneminde Muharrem ayı gibi belli bir vakitte hayvanların zekatında böyle uygulandığı, zekat memurlarının nisaba eriştiğinde hazır olan malların zekatını aldıklarını, ne

---

²²⁹ Kardavi, 1. Cilt, s.339-340

* İmam Malik tacirleri *müdir* ve *muhtekir* olarak sınıflandırmakta olup, bu konu ayrı bir başlıkta detaylıca ele alınacaktır. Burada müdir tacir kastedilmektedir.

²³⁰ İmam Şafî, **El-Umm**, Cilt 4, M.Beşir Eryarsoy (çev.), İstanbul: Buruc Yayınları, 2019, s.47.

²³¹ Kardavi, **Zekat 1.cilt**, s.339

²³² Ebu Ubeyd, **Emval**, s.402

²³³ Ibn Rushd, **Distinguished Jurist's Primer**, V.1,314

²³⁴ Serahsî, **Mebûsât** 2.cilt, s.286

²³⁵ Kardavi, **Zekat 1.cilt**, s.339

zaman nisab olduğunu mükellefe sormadıklarını, zekatı topladıktan sonra 1 seneye kadar bir daha uğramadıklarını ifade etmektedir.²³⁶

Modern dönemde nakliyat, konaklama, fabrika, lokanta veya teknolojik altyapı gerektiren muhtelif hizmet faaliyeti yürüten vs. ticari işletmelerin maddî yatırım mallarının * ;

- Kazanılan paranın (üzerinden bir yıl geçmeden) elde edildiğinde zekâta tabi olduğu konusunda Ashab arasında yer eden bir görüşün varlığı, İmam Ahmed b. Hanbel'in kiraya verilen evlerin kirası alındığında zekatın farz olduğu görüşünde olduğuna dair rivayet, Zerrûk'un (ö.1494) Malikîlerde bu yönde bir görüş olduğunu zikretmesi,²³⁷
- Atölye işleten demirci, marangoz, terzi gibi zanaat erbabının faaalîyetlerini yürütmede kullandığı ve klasik fıkhıta “zorunlu ihtiyaç” görüldüğünden bahisle zekat dışı bırakılan iş aletlerine kıyasen denk düşmesi,²³⁸
- Resulullah'ın, aslı parçalanmaya ve zekatı kendisinden verilmeye elverişli olmaması sebebiyle sabit ve üretken olan gayrimenkul malların kendi değerinden değil, gelirinden (örneğin tarım ürünleri) zekat aldığı, İmam Ahmed'in kiraya verdiği dükkanlarından sağladığı gelirin zekatını verdiği,²³⁹

delillerinden yola çıkılarak bizzat zekata tabi tutulmayıp** nemâsı/getirisi olan *mâmüller* ve *gelirler* üzerinden zekat hesaplanması gerektiği önemli bir görüş olarak yer etmektedir.*** Bu durumda *mamüller* “ticari mallarda zekat” başlığı altında değerlendirilecek, mal formunda olmayan *gelirler/hâsılat* ise doğrudan zekat matrahına dahil edilecektir. Burada elde edilen gelir/ürünler için yıllanma şartı aranmayacaktır.

²³⁶ Kardavi, s.339-340

* İşyeri, arsa, makine, teçhizat, demirbaş, marka, patent gibi “maddî ve maddî olmayan duran varlıklar” kategorisine giren mallar.

²³⁷ Kardavi, s.477-478

²³⁸ Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.163.

²³⁹ 1952 yılında Şam'da zekat hakkında yapılan bir konferansta Muhammed Ebû Zehra (ö.1974), Abdulvehhâb Hallâf (ö.1956) ve Abdurrahman Hasan'ın düşünceleridir (Kardâvi, **Zekat, 1. Cilt**, s.479-482). Yusuf Kardavi, tarım ürünleri örneğine baldaki zekat hükümlerini de dahil eder ve bazı şerhler düşerek mezkur alimlerin görüşüne katıldığını belirtir. Örneğin yatırım mallarını “*gelir kaynakları (müsteğallat)*” sınıfına koyar ve *amortismanların* zekat matrahında dikkate alınması gerektiğini belirtir (s.482-485). Hayreddin Karaman da bu anlayışı tasvip eder (**İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, 2. Cilt, İz Yayıncılık, 2003, <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0116.htm> (1.7.2024)).

** Yani, yatırım mallarının değerlemeye tabi tutulup bulunan tutarın zekat matrahına dahil edilmemesi kastedilmektedir.

*** Yaptığımız araştırmalarda yatırım mallarının zekatı konusunda zengin görüşlere ulaşılmış olmakla birlikte, tezimizde hepsine yer vermek yerine, buraya kadar anlattıklarımızla çelişmeden, modern vergi uygulamalarına en yakın olan görüşlerden bir derleme yapmayı tercih ettik.

2.2.2.3.1.1 Matrahın Hesaplanması

İnceleneceği üzere bir tacirin/işletmenin zekat matrahı “bakiye nakit + bakiye stok değeri + alacaklar – borçlar” şeklinde özetlenebilir. Her bir kalemin hesaplanma yöntemi üzerinde ihtilaflar söz konusu olup, bu ihtilafların bir kısmına (bakiye stokun yıllanması gerekip gerekmediği, dönem boyunca nisap değerinin varlığının gerekip gerekmediği gibi) yukarıda değindik. Bu kısımda diğer ihtilaflarla birlikte bir tacirin zekat matrahının nasıl hesaplanması gerektiğine dair görüşler incelenecektir.

2.2.2.3.1.1.1 Ticarî Mallarda Zekât Matrahı

Daha önce belirtildiği üzere, matrahın nasıl hesaplandığına dair Hz. Peygamberden gelen rivayetler bulunmamaktadır. Ebu Ubeyd’in aktardığı bir rivayete göre “Hammâs: “Ömer bana uğradı. Dedi ki: ‘Ey Hammâs, malının zekatını öde!’ Ben, ‘Benim yalnızca deriden bir ok torbasıyla ile bir miktar erzak vardır’²⁴⁰ diye karşılık verince Ömer şöyle dedi: ‘*Bunların kıymetini tesbit et, sonra da zekatını öde!*’”

İbn Abbas: *"Ticaret mallarına zekat vacip olduğu halde satılana kadar bunların zekatını geciktirmede bir beis yoktur."*²⁴¹ İbn Abbas’ın burada zekatın gerçek değerini gözetme kaygısı güttüğü söylenebilir. Zira ticari mallarda zekat, genel kabul olan görüşe göre, henüz satışı vaki olmamış, stokta bulunan ticari malların rayiç/piyasa değeri (satıldıklarında elde edilmesi beklenen değer) üzerinden hesaplanmaktadır. Stokta bulunduğu zamanki değer ile gerçekleşen hasılat arasında fark lehte ya da aleyhte olabilmekte, dolayısıyla zekat eksik veya fazla tahakkuk edebilmektedir. Modern dönemde İbn Abbas’ın bu görüşüyle paralel olarak M. Akram Khan, satılmayan mallara her sene zekat alınmasının adaletsiz olacağını ifade etmektedir.²⁴²

İlerlemeden evvel İbn Abbas’ın sözleriyle ilgili İbn Hazm’ın düşüncelerini paylaşmakta yarar görüyoruz. İbn Hazm, Muhallâ eserinin Ticaret Mallarında Zekat bahsinde, mezkur rivayeti/haberi sahih olarak görmekte birlikte, bunun ticaret mallarında zekatın farz olduğuna dair bir delil içermediğini ve Yıllanma bahsinde yer verdiğimiz “meşhur” görüşüyle* çeliştiğini ifade ederek, meşhur görüşü şöyle izah etmektedir: **“İbn Abbas zekatı altın, gümüş ve hayvanların faydasından, onlardan istifade edildiğinde, satış yapıldığında bedel (semen) üzerinden vacip görüyordu.”** Devamında Halife Abdullah b. Zübeyr’in tasdik ettiği *“Zekat*

²⁴⁰ Ebu Ubeyd Emvâl’inde bu şekilde geçer (s.410). Serahsi’nin Mabsut’unda “koyun ve birkaç deri vardır” şeklinde (2.cilt s.285), Şafii’nin El-Umm’ünde “tabaklanmış deri vardır” (4.cilt s.47) şeklinde geçmektedir

²⁴¹ Ebu Ubeyd, s.410

²⁴² Khan, **What Is Wrong with Islamic Economics?**, s.422

* “Mal kazanan kişi, kazandığı gün zekatını verir.”

ancak nakit paradadır” düşüncesi ile Ömer b. Abdülaziz’in üzerinden bir yıl geçmedikçe tüccarın kârlarından (rihb) vergi alınmamasına dair emrini (daha önce zikretmiş idik) aktarır ve nihayet ticarete zarar olabileceğini ifade ederek zekatın nâmî mallardan alınacağı şeklindeki genel kabul gören görüşü eleştirir.²⁴³ Bu değerlendirmeleriyle İbn Hazm’ın ticaret malların kendisinin değil, satış yapıldığında elde edilen nemâ (kâr) üzerinden zekatın alınması taraftarı olduğunu söyleyebiliriz.

Meymun b. Mihran (ö.735): *“Zekat sana vacip olduğu zaman, satılmak üzere yanında bulunan nakdi ve aynî eşyayı gözden geçir ve nakdi kıymetini tespit et. Sonra hali vakti yerinde olan bir kimsede bulunan alacağını hesapla. Bilahare de zimmetinde bulunan borçları ondan düş ve elde kalanın zekatını çıkar.”*

Hasan Basrî: *“Kişinin zekatını çıkaracağı ay geldiğinde bu kimsenin bütün mallarının, satın aldığı ticari eşyanın ve tahsilinden umut kesilen alacaklar dışındaki bütün alacaklarının zekatını ödemesi gerekir.”*

İbrahim en-Nehai: *“Kişi zekat ödeme vakti geldiğinde ticaret gayesi ile bulundurduğu eşyalarının kıymetini tespit ederek diğer malları ile birlikte zekatını çıkarır”.*

Ebu Ubeyd, ashab ve tabiinden bu rivayetleri aktararak, zekat ödeme gününde “ticaret erbabının, stoklarında bulunan ticaret eşyasının nakdi değerini belirleyip nakdi varlığına eklemesini, (nisab ve üstü değerdeki) toplam varlığına zekat düşerse bunun zekatını ödeyeceklerini” belirtmektedir.²⁴⁴ Yıllanma ile ilgili hükümler saklıdır.

Yukarıda bahsedilen malın değeri/kıymetlendirilmesinden kasıt rayiç/satış değeri olup, üzerinden 1/40 oranında zekat miktarı hesaplanır.²⁴⁵ Bu konu da tartışmalıdır. İbn Rüşd’ün belirttiğine göre ticari mal değerini rayiç bedel değil, alış/maliyet bedeli üzerinden değerlendirme fikrini öne sürenler de olmuştur, fakat isim vermemiştir.²⁴⁶ Ebu Yusuf da alış bedeli ile değerlendirilmesi görüşündedir.²⁴⁷ Hatta ileride görüleceği üzere Ebu Yusuf, haraç matrahlarının belirlenmesinde de satış bedelinden yana olmadığını ifade edecektir.

Ticari malları değerlemek suretiyle yapılan ve genel olarak benimsenen bu zekat anlayışına göre, bir işletmenin Gelir Tablosu zekat için esas teşkil etmez. Yani bir tacirin/şirketin zekat yükümlülüğü için maliyet kalemleri ve kâr/zarar etmesi dikkate alınmaz. Ticari varlıklar (nakit,

²⁴³ İbn Hazm, **el-Muhallâ**, 4. Cilt, s.40-41

²⁴⁴ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.411-412

²⁴⁵ Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.346

²⁴⁶ İbn Rüşd, **Distinguished Jurist’s Primer**, V.1, s.313

²⁴⁷ Serahsî, **Mebsût** 2.cilt, s.286

ticari mal stoku ve alacaklar), zekat ödeme gününde borçların üzerinde olduğu müddetçe zekata tabidir.²⁴⁸ Bu durum *takdirî nemâ* anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

2.2.2.3.1.1.2 Alacakların/Borçların Zekatı

Matrahi oluşturan diğer unsurlardan *ticari alacakların* zekatı hakkında Ebu Ubeyd beş görüş aktarmaktadır:²⁴⁹

- 1- *Tahsil imkanı kuvvetli alacaklar* eldeki ticari varlık olarak görülür ve her yıl matraha eklenir. Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Zeyd (ö.711-2), Mücahid b. Cebr, Meymun b. Mihran'dan rivayetler aktararak kendisi de bu görüşü savunur.
- 2- *Zayıf alacaklar* matraha dahil edilmez, tahsil edildiği zaman her geçen yıl için zekat hesaplanır. Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas'tan rivayet aktararak, kendisi de bu görüşü savunur. Zaten görülmektedir ki bu görüş ile birinci görüşün birbirinin tamamlayıcısıdır.
- 3- Alacaklar tahsil edildiği zaman 1 senelik (tek seferlik) zekat hesaplanır. İmam Mâlik²⁵⁰ ve Hasan Basrî bu kanaattedir. Ömer b. Abdülaziz ise sadece zayıf alacaklar için bu kanaattedir.*
- 4- Alacağın zekatını borçlu taraf öder. Hammâd b. Seleme (ö.784) ve İbrahim en-Nehai'den rivayetle, sürüncemede bırakılan borçların zekatı, onun nimetinden yararlanan (borçlu) tarafından ödenir. Mesela bir tüccar, zimmetinde olan borcu kendisi işletiyor, tasarruf edip ondan faydalaniyor ve geciktiriyorsa zekatı ona düşmektedir.

İmam Şafii, borcun zekata mani olmadığını, yani borcun zekatının borçlu tarafından ödeneceğini söylemekle beraber, şerh düşer: Borcun nisap üzeri olup yıllanması durumunda borçlunun zekatla mükellef olacağı, fakat *borçlu olduğuna dair Sultan tarafından hüküm verilirse*, yıllansa dahi matrahtan mahsub edilebileceğini ifade eder.²⁵¹

²⁴⁸ AAOIFI, **Zekat Standartları**, s.808

²⁴⁹ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.413-418

²⁵⁰ İmam Malik, **Muvatta'** 2, s.32

* Bu hükmün zekat matrahını düşürme yönünde istismar edilebileceği ihtimalini bertaraf etmek için uzun vadeli borcun zekat mükellefiyetinin borçluya yüklenmesine hükmedilebilir. Nitekim bu hüküm de literatürde yer etmiştir.

²⁵¹ İmam Şafî, **El-Umm**, Cilt 4, M.Beşir Eryarsoy (çev.), İstanbul: Buruc Yayınları, 2019, s.57

- 5- Ne alacaklı ne de borçlu zekat öder. Ebu'z-Zinâd (ö.748), Atâ, İkrime el-Berberî (ö.723) bu görüştedir. Atâ'ya göre, alacaklı alacağını tahsil etmedikçe zekatıyla mükellef değildir.

Borçların zekat matrahından mahsubu esastır. İbn Rüşd'ün deyişiyle “şeriatın gayesine daha uygundur.” Zira Hz. Peygamber zekatı Müslümanların zenginlerinden alınıp yoksullarına verilen bir sadakadır şeklinde tarif etmiştir. Borçlu olan kimse ise, görünüşte malı bulunsa bile gerçekte zengin değildir. Zekatın yoksulların bir hakkı olduğunu söyleyenler, “*Borcu olanın malına zekat düşmez. Zira, borç sahibinin hakkı zaman bakımından yoksulların hakkından öncedir. Mal, gerçekte elinde bulunduğu kimsenin değil, alacaklının malıdır*” demişlerdir.²⁵² Buna karşın zahirî ve batınî olarak ayrılan zekata tabi mallarda borcun mahsubuna dair düşünceler borcun hangi mal türüne girdiğine göre değişiklik göstermektedir. Bu konu tezimizin “**Beyan Esası ve Tahsil Usulleri**” kısmında detaylıca işlenmiştir.

Zekatın yıllık (dönemlik) olması sebebiyle, borç mahsubunda zekat ödeme günündeki vadesi gelmiş ve gelecek 1 dönemlik borçların (kısa vadeli yükümlülükler) matrahtan düşülmesi gerektiği düşüncesi günümüzde yaygın kanaat olarak yer etmiştir.²⁵³ Bu durumun doğal sonucu olarak da uzun vadeli verilen borçlarda bu borçtan istifade eden borçlu tarafın zekat mükellefi olması söz konusudur. Tabi burada borçla edinilen ticari varlıklar (nakit ve ticari mallar/mamüller) matraha dahil edilecektir. Uzun vadeli alacağı olan alacaklı ise bu alacağı matraha dahil etmeyecektir.

Muhammad Akram Khan borçların niteliği hakkında, tüketim amacıyla alınan kredilerin, kişinin mal varlığının bir parçasını oluşturmadığını ifade ederek,²⁵⁴ zekat matrahından mahsup edilemeyeceğini ima eder. Bu anlayış aynı zamanda zekat matrahını aşındırma noktasında suiistimallerin de önüne geçmede önemli etkindir.

2.2.2.3.1.1.2.1 Türk Vergi Sisteminde Yansımalar

Alacakların kuvvetli ve şüpheli olarak ayrılması ve şüpheli olanın matraha dahil edilmemesi bu yönüyle günümüz vergi mevzuatında da yer bulmuştur. Vergi Usul Kanunu 323. Maddesinde ticari ve zirai kazancın elde edilmesi ile ilgili olmak, dava veya icra safhasında olmak, protesto etmek gibi şartları sağlamak koşuluyla alacaklar *şüpheli* addedilmekte ve *gider* yazılarak

²⁵² Ibn Rushd, *Distinguished Jurist's Primer*, V.1, s.285-286

²⁵³ AAOIFI, *Zekat Standartları*, s.806 ; Kardavi, *Zekat 1. Cilt*, s.167 ; DİB, *Zekat: Sıkça Sorulanlar*, s.19 ; Khan, *Some Accounting Issues Relating To Zakah*, s.107, 112 ; Dumlu, *Ticari Malların Zekatı*, s.173

²⁵⁴ Khan, *Some Accounting Issues Relating To Zakah*, s.107

kazancın matrahından düşülmesine izin verilmekte, tahsil edildiği dönemde de tahsil edilen kadar hasılat kaydedilmesi gerektiği ifade edilmektedir.²⁵⁵

2.2.2.3.1.1.3 Masrafların Mahsubu

Yusuf Kardavi'nin aktardığına göre²⁵⁶, İmamiye mezhebi fakihleri ticaret gelirlerinde farklı bir görüşe sahip olup zekat oranını 1/5 olarak görürler. Delil olarak **Enfal, 8/41'e*** dayanırlar. Bu oranı da sadece kişinin kendisi ve aile fertleri için mühim bir ihtilaf bulunmaksızın 1 yıllık normal geçim miktarı dışında kalan, ticaret, sanat ve ziraat faaliyetlerinin *net gelirinde* veya *ticaret kârında* vacip görürler.

Mecmu'u'l-Fetâvâ eserinden aktarıldığına göre İbn Teymiye, zekata tabi mallarda farklı zekat oranlarının, harcanan emeğe göre belirlendiğine işaret etmiştir. Bir gelirin elde edilmesinde harcanan emek miktarı ne kadar fazlaysa, oran o kadar düşük olur ve bunun tersi de geçerlidir. Dolayısıyla, mesela bir kişi define bulduğunda en az emek harcanır, bu durumda en yüksek oran uygulanır, yani tüm miktarın 1/5'i. İleride detaylı görüleceği üzere, yağmurla sulanan ürünlerde, toprağın sürülmesi ve tohum ekilmesi için harcanan emek söz konusu olduğunda oran 1/10'dur. Arazinin suni olarak sulanması gereken durumlarda ise, daha fazla emek söz konusu olduğundan, bu oran 1/20'dir. Son olarak, ticari faaliyetlerde olduğu gibi yıl boyunca emek gerektiren gelirlerde zekat oranı 1/40'a düşürülür.²⁵⁷ Emek arttıkça zekat oranlarının azalması günümüzde de zekatın ana ilkelerinden biri olarak ifade edilmektedir.²⁵⁸

İbn Kayyim da benzer görüşlere sahiptir. Tacirin yaptığı yolculukların, pazarlama ve satış faaliyetlerinin bir külfet getirdiği için zekat oranının ticarete düşük olduğunu, bunun yanında ziraatin veriminin ticaretin veriminden fazla olması dolayısıyla tarım mahsullerinin daha fazla zekat oranının olduğunu savunmaktadır.²⁵⁹

Yusuf Kardâvi, sene sonunda işletmeler tarafından bakiye stok kalemlerinde rayiç değerinde fiilen meydana gelen düşüklüklere, gerçekleşen zararlara istinaden tahsis edilen karşılıkları

²⁵⁵ "Vergi Usul Kanunu (213 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10703 (Ocak 1961):323

²⁵⁶ Kardavi, **Zekat 1.cilt**, s.335-336

* Enfal 41: "...ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir..."

²⁵⁷ Abdul Azim Islahi, **Economic Concepts of Ibn Taimîyah**, The Islamic Foundation, Leicester, 1996, s.210

²⁵⁸ Sharif Ahmad Siddiqi'nin Public Finance in Islam (1962) eserinden akt. Afzalur Rahman, **Economic Doctrines of Islam, V.III**, s.205-207

²⁵⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdu'l-Meâd, 2.Cilt**, Şükrü Özen (çev.), İstanbul: İklim Yayınları, 1989, s.19

(stok değer düşüklükleri karşılığı) “gider” olarak değerlendirilip zekat matrahına dahil edilmemesi gerektiğini belirtir.²⁶⁰

Ticari faaliyetin yürütülmesinin tabii parçası olarak kabul edilen ve zorunlu ihtiyaçların zekat dışı bırakılması ilkesine kıyasen, genel faaliyet giderlerinin (işçi ücretleri, amortismanlar, bakım-onarım, kira ödemeleri, aydınlatma, ısıtma, pazarlama, yönetim, finansman gibi) zekat matrahından düşülmesi gerektiği düşüncesi modern dönemde yaygın kanaat olarak görülmektedir.²⁶¹ Mannan, ilaveten, sanayiden sanayiye değişen üretkenlik sebebiyle, farklı zekat oranları önerir. Bu öneriler, her ne kadar mal maliyetlerinin matrahtan düşülmesi gerektiğini içermiyorsa da, “kazancın” zekatlandırılmasına matuf görülmektedir. Öte yandan, mala dayalı olmayan hizmet sektörü gibi ticari faaliyetlerde giderlerin zekat matrahından düşülmesi kabul edilecekse, bunun karşılığı *kazancın* zekatlandırılması olacağından, bunun bir ikilik doğurduğu ortadadır.

2.2.2.3.1.2 Mâlik b. Enes’in Tüccarı Sınıflandırması

İmam Malik, cumhurdan ayrılarak tacirleri 2 grupta ele almıştır.²⁶²

- 1- **Muhtekir Tacir:** Eşyayı fiyatının düşük olduğu zamanlarda satın alıp fiyat yükselmelerini gözeterek kazanç uyan (ihtikâr/spekülasyon yapan) kimselerdir. Bunlar Malik’e göre malını sattıktan 1 yıl sonra (geliri nisabı aştıysa) zekatını vermekle mükellef olur veya muhtekirin elindeki nisab tutarını geçmiş malı, seneler boyu kalsa bile, sattığında 1 senelik zekat verir. Ebu Ubeyd bunun sebebini, İmam Malik’in, belli bir mal için başka bir nevi maldan (örneğin paradan) zekat ödenmesini uygun görmemesine bağlar.²⁶³ Muhtekirin malı yıl içinde satılamamış ya da nisaptan düşük tutarda satılmışsa, eğer nisabı tamamlayan ve üzerinden bir yıl geçen başka parası yoksa, zekat düşmez.

²⁶⁰ Yusuf Kardâvi, “Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekatı”, Mehmet Bayyigit (Ed.), **1. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi** içinde (471-525), Konya: Kombat Yayınları, 1997, s.519

²⁶¹ Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.164 ; Kardavi, **Zekat 1. Cilt**, s.487-488 (Kardavi, ticari giderlerin matrahtan düşülmesi gerektiği görüşünü Atâ gibi tâbiin ilimlerinin tarım mahsullerinde zekattan masrafların düşülmesi gerektiğine dair görüşlerine dayandırır. İleride görülecektir) ; Muhsin Demirel, “**Sanayi Tesislerinin Zekâtı**”, Hikmet Yurdu Dergisi, C.14, No.28, 2021/2, ss.352-364 ; DİB, **Zekat: Sıkça Sorulanlar**, s.16 ; Muhammad Abdul Mannan, **İslam Ekonomisi Teori ve Pratik**, Bahri Zengin, Tevfik Ömeroğlu (çev.), İstanbul: Fikri Yayınları, 1970, s.401

²⁶² Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.82-83

²⁶³ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.411. Ebu Ubeyd, Peygamber ve Raşid Halifeler döneminden aynı verginin yerine nakdi verginin kabul edildiğinin örneklerini vererek Malik’i muhtekir tacir görüşü için eleştirir.

Muhtekirin alacaklarıyla ilgili görüşlerine gelince alacaklı, malı eline geçtikten sonra zekatını verir. Borçlu senelerce vermeyip bilahare verirse, alacaklı malını alır almaz 1 senelik zekat verir. Şayet aldığı nisaba ulaşmayacak kadar azsa zekat düşmez. Tahsil ettikleri nisabı bulunca zekatını verir.²⁶⁴

Bu izahattan İmam Malik'in, muhtekir tacir yatırımcı/spekülatör durumunda olduğu için kendisinde nakit varlığın, müdür tacire nispeten sınırlı olacağını kabul ettiğini, satılmamış mala zekat tahakkuk ettirilirse bunu adil görmemiş olabileceğini düşünmekteyiz.

- 2- Müdür Tacir:** Bunlar devamlı sürüm yapan tüccarlardır. Kardavi örnek olarak, piyasanın içinde olan, dükkanda veya seyyar olarak satış yapanları, nakliyecileri vs. vermektedir. Bunlar için belirli bir alış ve satış zamanı yoktur. Bunlar eşyayı satın aldıkları günden itibaren yıllarını hesaplar, yıl sonunda envanterini (ticari mal mevcudu) kıymetlendirir ve ellerindeki nakit paraları ve başkasında bulunan (tahsil imkanı kuvvetli) alacakları dahil, borçları da mahsup edip, sonuç nisaba erişirse zekatını verirler. Mallarının dönem içinde satılıp satılmadığı, satıldıysa nisaba erişip erişmemesinin bir önemi yoktur.

İbn Rüşd, İmam Malik'in bu içtihadında nassa değil, *maslahata* dayandığını; İmam Şafii, İmam Ebû Hanife, İmam Ahmed, Süfyan Sevrî, Evzâi vd. olan cumhurun müdür ile muhtekir arasında fark görmeyip, "İkisinin hükmü aynıdır. Kişinin ticaret maksadı ile elde bulundurduğu malı yıl içinde satamaz veya başka eşya ile değiştiremezse yıl sonunda değerlendirip zekatını verir" dediklerini belirtir. İbn Rüşd şöyle devam eder: "Cumhurun bu tanımına göre Malikilerin müdür dedikleri tacire zekat hiçbir zaman lâzım gelmez. Çünkü mala zekât düşmesi için, malın cinsi üzerinden değil, aynı üzerinden 1 yıl geçmesi şarttır. İmam Mâlik ise, *müdür tüccardan zekât büsbütün sakıt olmasın diye* nev'ide ayna kıyas etmiştir.²⁶⁵ Yani giren mal, çıkan malla aynı hükümde olup her bir mal için yıllanma gerekmez (Malikilere göre). Aslında bu hükmün Hanefilere göre de böyle olduğunu "yıllanma" bahsi altında değinmiştik.

Yusuf Kardavi İmam Malik'in görüşlerinin de geçerli olacağı, yıllar geçtiği halde malın satılmadığı, kesat durumların sürdüğü bir dönem olabileceğini, bu durumda sadece fiilen satılan şeyler için zekatın alınmasının mükelleflerin yararına olabileceğini, bunun İslam'ın

²⁶⁴ İmam Mâlik, *Muvatta'* 2, s.32

²⁶⁵ Ibn Rushd, *Distinguished Jurist's Primer*, s.313

ruhsat verdiği bir *kolaylık* olduğunu, çünkü başa gelenlerin insanların iradesi dışında bir kudret tarafından geldiğini ifade etmektedir.²⁶⁶

İmam Mâlik'in bu tasnifinde, geçimini ticaretten sağlayan, işi gereği devamlı işletme sermayesi bulunduran tacir ile geçimini başka yollarla sağlayan fakat ara sıra parasını yatırımlarla değerlendirmek isteyen spekülâtör taciri gördüğümüzü söyleyebiliriz.

2.2.2.3.2 Türk Vergi Sisteminde Ticarî Kazançların Vergilendirilmesi

Türk vergi sisteminde bir faaliyetin *ticarî* olarak nitelendirilebilmesi için taşınması gereken bazı özellikler bulunmaktadır: Faaliyetin yerine getirilmesinin sermaye ve emeğe dayanıyor olması, faaliyetin devamlı nitelikte olması (Bir takvim yılı içerisinde birden fazla tekrarlanan veya birden fazla takvim yılında tekrarlanan işlemler “devamlı” addedilir), faaliyetin bir organizasyon dahilinde yapılmış olması (işyeri açma, istihdam, sicile kayıt vb.), işletmenin ticari ve sınıai bir müessese şekil ve mahiyetinde olması.²⁶⁷ Ticari kazanç elde eden (ticaret erbabı) mükelleflerin kazançları, büyüklüklerine ve muhtelif parametrelere göre “gerçek usul” ve “basit usul” olarak iki türlü tespit edilmekte olup, basit usule tabi olanlar gelir vergisinden muaf tutulmaktadır. Bu da 2021 yılında gelen bir hükümdür. Bunu daha önce işlemiştik.

Gerçek usule tabi mükellefler ise adından anlaşılacağı üzere, defter kaydı ve belgelere dayalı olarak kazancın gerçek tutarının belirlenmesine olanak veren bir usuldür. Bunlar kazançlarını “işletme hesabı esası” veya “bilanço esası”nda defter (kayıt) tutarak yıllık olarak beyan ederler. İlki, ikincisine nazaran iş hacmi daha küçük mükellefleri hedefleyen ve yoğun muhasebe bilgisi gerektirmeyen niteliktedir.²⁶⁸

Türk vergi sisteminde ticari faaliyetlerde, döneme (mali yıla) ait kazançların vergilendirilmesi esastır. İşletme hesabı esasına göre kazancın matrahı, “hasılat ile giderler arasındaki müspet farktır. Elde edilen hasılat, tahsil olunan paralarla tahakkuk eden alacakları; giderler ise, tediye olunan ve borçlanılan meblağları ifade eder. Ayrıca dönem sonundaki emtia mevcudunun (maliyet) değeri hasılatla, dönem başındaki emtia mevcudunun (maliyet) değeri ise giderlere ilave olunur.”²⁶⁹ Bunun anlamı dönem içinde *satılan* mal ve hizmetlere ait kazancın vergilendirilmesidir. Bilanço esasına göre kazancın matrahı ise dönem sonu özsermaye ile dönem başı özsermaye arasındaki olumlu farktır.²⁷⁰ Bilanço usulünde vergiye tabi kazanç

²⁶⁶ Kardavi, **Zekat 1. Cilt**, s.344

²⁶⁷ **Gelir İdaresi Başkanlığı**, “Ticari Kazanç Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi”, 2024, s.7

²⁶⁸ Abdurrahman Akdoğan, **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2023, s.272

²⁶⁹ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 39

²⁷⁰ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 38

hesaplanırken, satılan mal ve hizmetlere ait kazancın yanı sıra, bilançoyu oluşturan *varlıklar* (dönen ve duran) ve *kaynaklar* (borçlar ve özkaynaklar) belli kurallara tabi tutularak değerlemeye alınıp, kanunun izin verdiği gider ve gelirler göz önünde bulundurulur. Sonuç dönem başı özsermayenin artışı veya azalışıdır. Artış mâlî kâr ve vergi matrahı, azalış mali zarar anlamında olup gelir veya kurumlar vergisi verilmez ve müteakib dönemlere ait kazançlardan 5 yıl boyunca mahsup edilir. İşletme hesabı esasına tabi olanlar diledikleri takdirde bilanço esasına geçebilirler.

Kazançtan vergi hesaplanmadan önce bazı ödemelerin düşülmesi de mümkündür. Belli şartlarda ve tutarda mükellefin kendisi, eşi ve çocukları için yaptığı eğitim ve sağlık harcamaları, sigorta primleri, belli şartlardaki bir kısım bağış ve yardımlar, sponsorluk harcamaları gibi ödemeler* örnek olarak sayılabilir. Yıllık beyan veren diğer sınıf mükellefler de (çiftçiler, ücretliler, serbest meslek erbabı, gayrimenkul ve menkul sermaye iradı sahiplerinden şartları sağlayanlar) bu indirimleri mahsup edebilmektedir.

Kazancın vergilendirilmesi esası yanında istisnai bir vergilendirme usulü olarak hasılatın üzerinden belli bir oranla gelir veya kurumlar vergisi hesaplanması söz konusudur. Hasılatlarının tamamını elektronik ücret toplama sistemleri aracılığıyla elde eden şehir içi yolcu taşımacılığı faaliyetinde bulunan mükellefler, talep ederse hasılatlarının %10'unu, bu faaliyetlerinin kazancı niteliğinde gelir/kurumlar vergisi olarak öderler.²⁷¹

Döneme ait ticari kazanç vergilendirmesinin zekat anlayışında ne kadar karşılık bulunduğu bakacak olursak;

- Lügatteki *mal* kavramı ile Bakara 267'de geçen *kesbettikleriniz* lafzındaki *kesb* kavramının ticari kazançları kapsadığı görüşleri,
- Zekatın ardındaki genel gerekçenin *malın âtil tutulmaması* olması,
- Hadislerde geçen *yıllanmanın* (havl) manalarından birinin *zekatın yılda 1 defa verilmesi* olduğu görüşü,
- İbn Abbas ve birkaç sahabiye ait olduğu rivayet edilen "*malın kazanıldığı anda zekat verilmesi*" görüşü ile İmam Malik'in muhtekir tacire has önerdiği *malın satıldığında 1 yıllık zekat verilmesi* görüşleri ve bu hükmün bütün tacirlere uygulanabileceğine dair görüşler,

---

* GVK'nın 89, KVK'nın 10. Maddesinde tahdidi olarak sayılmıştır. Bundan sonra tezimizin diğer bölümlerinde "Diğer İndirimler" olarak söz edilecektir.

²⁷¹ "Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 113

- İbn Hazm'ın; zarar ihtimalini vurgulayarak ticari mallardaki *takdirî nemâ* anlayışını eleştirmesi, Hz. Peygambere müstenit ticari malların zekatına dair kuvvetli delil bulunmadığının izahı, İbn Abbas'a dayandırdığı “satış yapıldığında bedel üzerinden zekat alınması”, İbn Zübeyr'e dayandırdığı “zekatın nakitte olduğu” görüşlerinden ve Ömer b. Abdülaziz'in “üzerinden 1 yıl geçmedikçe tüccarın kârlarına dokunulmaması”na dair emirlerinden hareketle kâra vurgu yapması,
- İlk İslamî dönem şartlarını göz önünde bulundurarak Kardavi'nin açıkladığı üzere, zekat hesabında takdirî/varsayıma dayalı nema usulüne itibar edilmesinin *hakiki nemâ/gelişme/kârlılık/getirinin neredeyse tespit edilemeyeceği* gerekçesine dayanmasının günümüz vergilendirmede pek bir karşılığının olmaması,
- İmamiye mezhebinin Enfal 41'e dayanarak net gelir veya ticari kârda zekat alınması görüşleri,
- Zekat oranlarındaki farklılıkların sektör verimliliği ve giderlerin fazlalığına göre değişmesi gerektiği görüşü,
- Bir sonraki başlıkta görüleceği üzere özellikle zirai mahsullerde masrafların hasıllattan düşülmesi gerektiğine dair bazı tabiin ulemasından gelen görüşlere ve Hz. Peygamberin emeği gözeterek farklı oranlar uygulamasına dayanılarak masrafların matrah hesabında dikkate alınması gerektiği görüşleri ile toprak mahsullerinin *ilgili yıla ait bir nemâ* şeklinde matraha konu olduğu zekat uygulamasının bütün kazanç türlerine yansıtılabileceği şeklindeki modern görüş,

birlikte değerlendirildiğinde döneme ait nemâyı, yani kazancı vergilendirmenin İslamî düşünceye uygun olduğunu görmekteyiz.

Önemle belirtmek gerekir ki, Türk vergi uygulamalarında yer almayan, hatta yer almaması gerektiği makroekonomik bir veri olarak “tasarruf açığı” gerekçesiyle önemle üzerinde durulan konulardan birisi tasarrufların vergilendirilmesidir. Paraların kenz edilmesi İslamın şiddetle üzerinde durduğu bir konu ve kenz halinde zekatın tahakkuk ettiği konu olması sebebiyle âtil nakdin (tasarrufların) vergilendirilme uygulamasının yer almamasının, İslamî vergilendirme düşüncesiyle bağdaşmadığını söyleyebiliriz.

2.2.2.4 Zirâî Faaliyetlerde Zekat

Türk vergi sisteminde zirai faaliyetin tanımı “arazide, deniz, göl ve nehirlerde, ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yollarıyla veyahut doğrudan doğruya tabiattan istifade etmek

suretiyle nebat, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerinin istihsalı, ... satılması veya bu mahsullerden sair bir şekilde faydalanılması”²⁷² şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan görüleceği üzere tarım ve hayvancılık zirai faaliyet kapsamında olması sebebiyle iki ayrı başlıkta ele alınacaktır.

2.2.2.4.1 Tarım Mahsullerinin Zekatı

2.2.2.4.1.1 Mefhum ve Mevzuu

Paylaşım medeniyetinin Mekke'deki zihinsel inşa sürecinde zirai mahsuller, esasen mefhum olarak ilk belirtilerini **En'am, 6/136** (*Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan Allah'a pay ayırıp...*), **Nahl, 16/56** (*Onlar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, bilmedikleri şeylere (putlara) de bir pay ayırırlar*), **Zâriyat, 51/19** (*Yardım isteyenlere ve yoksullara mallarından belli bir pay ayırırlardı*), **Mearic, 70/24,25** (*İsteyene ve yoksun kalmışa mallarından belli bir hak tanıyanlar*), **En'am, 6/141** (*Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.*) ve **Kalem, 68/17-34** (*Bahçe Sahipleri kıssası*) ayetlerinde kendini farkettermekte, Medine'de ise her mahsule vurgu yapan daha genel bir tarzda, vergi esasına uygun şekilde ilk olarak **Bakara, 2/267'de** (*...sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden infak edin.*) ele alınmış bulunmaktadır.²⁷³

Toprak mahsullerinin zekata tabi olduğuna ilişkin hadis ise “*Yerin çıkardığında öşür vardır*”²⁷⁴ hadisidir.

Hz. Peygamber şehir devletini kurar kurmaz, çok geçmeden yakın ve uzak kabilelerle sulh anlaşmaları akdetmiş idi. Gönderilen mektuplarda ora müslim veya gayrimüslimlerinin mükellef oldukları vergiler gösterilmektedir. Zirai mahsulden alınan vergiler vesikalarda *uşr* (*öşür*) tabiri ile anılmaktadır ki buna Kur'an ayetleri arasında rastlanmaz. Bu kelime verginin mevzuundan değil de doğrudan doğruya vergi oranından (1/10) doğmuş bulunmaktadır.²⁷⁵

Gönderilen mektuplarda vergi mevzuları değişkenlik göstermektedir:

- Mektup no:152 - “Amr b. Ma'bed el-Cuheyni'ye, Cuheyne'den el-Huraka oğullarına ve Curmuz oğullarına! *Onlardan Müslüman olan, namaz kılan, zekat ödeyen, Allah'a ve peygamberine ittaât eden,*

²⁷² Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K), md.52

²⁷³ Tuğ, **İslam'da Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, s.54

²⁷⁴ Serahsi, Mebsut, 3. Cilt, s.1

²⁷⁵ Tuğ, s.55

... müşriklerden uzak duranlara, Allah'ın ve Peygamberinin emaniyla güven vardır. ... **Meyvalarda zekat, onda birdir...**”²⁷⁶.

Bu mektupta zirai vergi mevzuu sadece *meyveler* (simâr) olarak belirtilmiştir. Bazı mektuplarda da akarsu ve yağmur suyu ile sulanan araziden elde edilen *her nevi mahsulden* vergi verileceği belirtilmektedir:

- Mektup no:186 - “Bu, Muhammed Rasûlullah'tan, Biş'e'de oturan ve göçebe olan, Has'am kabilesine mektuptur: ... İçinizden gönüllüce veya istemeden Müslümanlığı kabul edip, işlemesi kolay yumuşak bir toprağa, gökten gelen yağmurla sulanmış yahut çığla hafif ıslanan, kıtlık ya da kuraklık zamanları dışında işlenen bir toprağa sahip olan, bu toprağın ilk çimeni ve meyvasına sahiptir. **Toprak akarsuyla sulanyorsa uşr (1/10), kovalarla sulanyorsa nisfu'l-uşr (1/20)** ödemek zorundadırlar.”²⁷⁷
- Mektup no:191 - “Bu, Allah'ın elçisi Muhammed'den Dûmetu'l-Cendel halkına ... (gönderilen) bir kitaptır: *Kendi kendine yetişen hurmalar bizimdir, meskun alanlar içerisinde kalan ve bakımlı olan hurmalar sizindir. Akarsuyla sulananda 1/10, elle sulananda 1/20 öşür vardır. Otlığa giden hayvanlar (zekat memuru gelince) engellenmez, nisab fazlası (aradaki küsurlar) sayılmaz. Namazı vaktinde kılarırsınız, zekatı hakkıyla ödersiniz. Bitki size yasak edilmez, ticaret için olmayan sair eşyadan uşûr (gümrük vergisi) alınmaz. Böylece size ahd ve misak vardır. Bizim size karşı samimiyet, vefa, Allah'ın ve peygamberinin zimmeti (borcumuz) vardır.*”²⁷⁸

Yemen'e gönderilen vergi memurlarına sadece: *buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm*'den öşür toplama yetkisi tanınmıştır.²⁷⁹ Bahreyn'e gönderilen bir mektupta da hurma mahsulünden öşür ve hububattan ise yarım öşür tahsil edileceği belirtilmektedir:

- “Sizler, namaz kılar, zekat verir, Allah ve Elçisine gönülden bağlanır, **hurmaların 1/10'unu, hububatın 1/20'sini** verir ve çocuklarınızı Mecusileştirmezseniz, Müslüman olduğunuz sırada sahip olduklarınızın hepsi sizlere aittir. Ancak ateşgedeler, Allah ve Elçisininindir. Şayet İslamiyet'i kabul etmezseniz, cizye ödeyeceksiniz.”²⁸⁰

Özetle; Hz. Peygamber bazı bölgelere gönderdiği mektuplarda, her nevi mahsulden Müslümanların vergi vereceklerini, bazı bölgelere gönderilenlerde ise vergi konusu mahsulleri ayrı ayrı belirtmiş, bazen de değişik vergi konuları belli bir bölgeye ihdas edildiği halde, diğer bir bölgeye aynı çeşit mevzular ihdas edilmemiştir.²⁸¹

²⁷⁶ Muhammad Hamidullah, **El-Vesâiku's-Siyâsiyye, Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdarî Belgeleri**, Vecdi Akyüz (çev.), İstanbul: Kitabevi, 1997, s.286

²⁷⁷ Hamidullah, **Vesâik**, s.319

²⁷⁸ Hamidullah, **Vesâik**, s.324

²⁷⁹ Osman Eskiçioğlu, **İslam Hukukunda Vergiler: Yahya b. Adem ve Kitab'ül Haracı**, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1996, nr.382, 516, 517, 537,538

²⁸⁰ Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, **Fütûhu'l Büldân**, Mustafa Fayda (çev.), İstanbul: Siyer Yayınları, 2013, s.93

²⁸¹ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.61

Vergi konularının ihdas edilmişinde görülen bu farklılaşmanın vergi hukukunun tekamülü yönünden izahını Salih Tuğ, eserinde şöyle yapmaktadır:²⁸²

1. Vergi ihdas edilirken o bölgenin iktisadî ve iklim durumu nazarı dikkate alınmış olabilir. O bölgede hangi çeşit ürünler bol, mükellefler tarafından kolay istihsal edilebilir ve kolayca ödenebilirse öncelikle bunlara vergi ihdasedilmiştir.
2. Halkın muhtelif bakımlardan imkan ve durumları dikkate alınmıştır.
3. Mükelleflerin henüz İslam'a ısınmamış olması da bazı vergi istisnalarına sebep olmuş olabilir.
4. Her nev'i zirai ürüne vergi yüklendiği veya ürün çeşidi belirtilmediği mektuplarda ise, bu durumun orada çıkan ürünün çeşidinin sınırlı veya herkesçe bilinen oraya mahsus şeyler olma ihtimalindedir.

Sayed Kazem Sadr, Salih Tuğ'a ek olarak bazı ürünlerin vergiden istisna bırakılma sebebini, bu ürünlerin Arapların temel besinlerinden olmaması ve ancak muhtelif bölgelerden dağınık şekilde toplanabilmesi, neticede zekat hesaplama ve tahsil *maliyetinin getirisinden yüksek olması* olarak ifade etmektedir. Yemen'den alınan zekatlarda görüldüğü gibi, *buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm* olarak sayılan tarım ürünlerinin Hicaz halkının temel besinlerini oluşturması gerçeği de, vergi teşriinde hazineye gelir sağlamakdan başka ihtiyaç sahiplerine gıda sağlamak amaçlandığı şeklinde yorumlanmaktadır.²⁸³

Toprak mahsullerinin zekatı, servetin kaynağından yani topraktan değil, çıktısından/üründen alınmaktadır/verilmektedir.²⁸⁴ Yani toprağa bir değer biçilerek zekat alınmamaktadır. Bu durumun modern dönemde hayvancılık ve sanayicilik gibi çeşitli üretim faaliyetleri için bir kıyas noktası oluşturmaktadır.

Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre toprak ürünlerinin azı âdeten değersiz olduğu için öşürde de nisap aranmalıdır.²⁸⁵

Ebu Hanife ve İbrahim Nehai ise topraktan çıkan az olsun çok olsun her mahsul için haraç ve öşür lazım geldiğini belirtmiştir.²⁸⁶ Yusuf Kardavi'nin aktardığına göre, İbn Hazm dışında Zahiriler, Ömer b. Abdülaziz, Mücahid b. Cebr, ve Hammad b. Ebi Süleyman da herhangi bir şey istisna etmeksizin yerin bitirdiği her şeyde zekatın olduğunu söylemişlerdir.²⁸⁷

---

²⁸² Tuğ, s.56-57

²⁸³ Sayed Kazem Sadr, **İslam'ın Erken Döneminde İktisadi Sistem Kurumlar ve Politikalar**, Hakan Şahin (çev.), İstanbul, Albaraka, 2020, s.118

²⁸⁴ Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.55

²⁸⁵ Serahsi, **Mebsût**, 3.cilt, s.3

²⁸⁶ Ebu Yusuf, **Haraç**, s.93

²⁸⁷ Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.362

Ebu Hanife'ye göre, Őu beŐ Őey oŐűrden istisna tutulmuŐtur: “**a**) Hurma yaprađı; çünkü o, ađaç dalından bir parçadır. Ađaçta da oŐűr yoktur. **b**) Saman; o, tanenin gövdesidir. Meyveye göre ađaç gibidir. **c**) Ot; bununla tarladan *verim alma kastedilmez*. Aksine tarlalar ottan temizlenir. **d**) Ilgın ađacı. **e**) KamıŐ; çünkü bunlarla tarlalardan *verim alınması amaçlanmaz*. Buradaki kamıŐtan maksat, Fars kamıŐıdır. Őeker kamıŐında ise oŐűr vardır.”²⁸⁸ Bu yaklaŐımlarıyla İmâm-ı Âzam, űrűn çıkararak nemalanması gaye edinilen ve *zenginlik vesilesi olan her tűr mahsulűn* zekata tabi olduđu kanaatini taŐımaktadır.²⁸⁹

Ebu Yusuf'a göre oŐűr ancak lűlen/tartılan ve insanların elinde kalabilen (dayanıklı) meyve ve hububat içindir. Devamlı kalmayan sebzelere, hayvan yemlerine ve oduna oŐűr yoktur.²⁹⁰

YaŐ sebze ve meyveler kalıcı olmadıkları ve çabuk bozuldukları için vergi memurları tarafından toplanan bir zekat yoktur ve műkellefler tarafından ödenmektedir. Bu sebepten bazı fakihler zekatın yaŐ sebze ve meyvenin kendisinden deđil, parasından alınacađını söylemiŐtir.²⁹¹ Nitekim Zűhrű'nin Őöyle dediđi haber verilmiŐtir: “*Buđday, arpa, hurma, yulaf (ekŐi arpa) ve zeytinin dıŐında kalan malların deđerlerinden zekat alınması grűŐűnű taŐıyorum.*”²⁹² Benzer Őekilde Ebű'z-Zinad, İbn Ebű Zi'b ve İbn Ebű Sebre'ye göre de, sebze ve meyvelerden zekat alınmaz; ancak bunlar *satıldıđı zaman*, paralardan zekat verilir.²⁹³

2.2.2.4.1.2 Matrahın Hesaplanması

Yukarıda Peygamberin mektuplarında da grűldűđu űzere ve Ebű Hűreyre'den rivayetle Rasűlullah: “*Yađmur ve akarsuların suladıđı arazilerde yetiŐen űrűnlerde 1/10 vardır. Hayvanlar veya sulama teŐkilatıyla sulanan arazilerde ise 1/20 zekat vardır.*”²⁹⁴

Ayrıca Rasűlullah'tan “*5 veskten (300 sa') az olan Őeylerde zekat yoktur*” hadisi nakledilmektedir.²⁹⁵ Bunun anlamı, hasatta vergi alınması için belli bir sınırın geçilmesi gereğidir. Bu anlayıŐa göre űretimi geliŐtirme imkanına sahip olmayan çiftçiler zekattan muaf tutulmuŐ olurdu.²⁹⁶ Fakat bu hadis farklı manalarda da anlaŐılmıŐtır.

Ebu Hanife'ye göre;²⁹⁷

²⁸⁸ Serahsű, **MebŐűt**, 3.cilt, s.3

²⁸⁹ Dumlu, “**Ticaret Mallarının Zekatı**”, s.54 ; Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.361

²⁹⁰ Ebu Yusuf, **Haraç**, s.93

²⁹¹ Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.366

²⁹² Yahya b. Âdem, **Haraç**, nr.493

²⁹³ Belâzűrű, **Fűtuh**, s.66

²⁹⁴ Tirműzű, “Zekat”, 14

²⁹⁵ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.409 ; Ebu Yusuf, **Haraç**, s.94 ; İmam Mâlik, **Muvatta'** 2, s.17

²⁹⁶ Sadr, **İslam'ın Erken Döneminde İktisadi Sistem Kurumlar ve Politikalar**, s.117

²⁹⁷ Serahsű, **MebŐűt**, 3.cilt, s.2-3

- tarladan elde edilen ürünün azına da çoğuna da öşür gerekir. O, görüşünü “*Gökyüzünün suladığında öşür vardır*” ve “*Yerin çıkardığında öşür vardır*” şeklindeki genel anlamlı hadislerle dayandırır. Bahçelere ekilen ve araziden *verim alma kastedilen* her bitkide öşür vardır. Bu konuda, hububat, baklagiller, yaş sebzeler, reyhanlar, gül, safran, vers ve vesime bitkileri eşittir. Bu İbn Abbas’ın da görüşüdür. Hadisler genel anlamlı olduğundan dolayı, 5 vesk istisnası aranmaz. Ayrıca, zekata tabi olan mallarda nisap, bu malların sahibinde zenginlik oluşturması içindir. Öşrün farz olması için bu dikkate alınmaz. Çünkü burada malın aslı dikkate alınmaz. Burada Ebu Hanife’nin toprağı bir zenginlik kaynağı olarak gördüğü, dolayısıyla nemasında nisap aranmaması gerektiği anlaşılmaktadır.
- “‘5 veskten aşağısında zekat yoktur.’ hadisinde ise ticaret mallarının zekatı kastedilmektedir. Çünkü Araplar vesk denilen ölçü birimi ile alıp satarlardı. 5 veskin değeri de 200 dirhem gümüşe denktir. Öşür, nami arazinin vergisidir. Arazi, az olsun çok olsun alınan ürün dikkate alınarak nami sayılır. O durumda (nisaba bakmadan) öşür gerekli olur.”

Ebu Yusuf’un aktardığına göre, nehir, dere, kaynak sularıyla sulananlar için tam öşür (1/10), insan emeğine dayanan sularla sulananlar için bu masraflara karşılık yarım öşür (1/20) alınır. Nehir, dere suyu veya yağmur suyu ile sulanan arazilerden elde edilen bu mahsullerden 5 vesk veya daha fazla üretildiği takdirde öşürü alınır. Kırba, dolap, kova ve benzeri aletlerle sulanan arazinin mahsulü toplam miktarı 5 veskten (yaklaşık 1 ton) fazla olursa yarım öşür vardır, az olursa öşürü yoktur. Çünkü mezkur hadise göre 5 veskten az olan şeylerde zekat yoktur. Arazi sahibi elde edilen nisap fazlası mahsulden kendisinin yediği, adamlarına, komşusuna, arkadaşına yedirdiği için miktar eksilirse geri kalan miktardan öşür lazım gelir. Yediği ve yedirdiği miktar için zekat yoktur (matraha dahil edilmez).²⁹⁸

Bu hükümlerdeki zekat oranı farklılığından tahriç edilen sonuçlardan birisi emeğin ve üretim maliyetlerinin vergilemeye etkisi olarak görülmektedir. Emek ve maliyetler arttıkça vergi azaltılmaktadır.²⁹⁹ Ayrıca, bu unsurun gözetilmesi tarım yatırımına yönelik müşevvikleri azaltmadığı yorumları da yapılmaktadır.³⁰⁰

²⁹⁸ Ebu Yusuf, **Haraç**, s.92-94

²⁹⁹ Tabakoğlu, **İslam İktisadına Giriş**, s.358

³⁰⁰ Sadr, **İslam'ın Erken Döneminde İktisadi Sistem Kurumlar ve Politikalar**, s.118

2.2.2.4.1.3 Borcun ve Masrafların Mahsubu

Tarım mahsullerinin zekatında mahsulün kendisi üzerinden 1/10 veya 1/20 oranları uygulanarak bulunan miktar matrah kalemini oluşturmaktadır. Bununla birlikte mükellefin masraf ve borçlarının matrahtan düşülmesi gerektiğine dair görüşler aşağıdaki gibidir.

İbn Abbas ve İbn Ömer'in, ödünç para bulup onu tarlasına ve ailesine harcayan bir adam hakkında İbn Ömer, adamın *ilk önce borcunu ödeyeceğini*, sonra geri kalan malın zekatını vereceğini; İbn Abbas ise, *önce tarlası için yaptığı harcamaları ödeyeceğini* söyledi.³⁰¹

Tabiiinden Atâ'ya “yeri ekiyorum” dindikten sonra Atâ'nın “*Üründen masraflarını çıkar, geri kalan maldan zekatını verirsin*” diye karşılık verdiği aktarılmaktadır.³⁰²

Öşür oranlarının farklılaşmasında *külfetin esas olduğuna* dikkat çeken İbn Kudâme, besi hayvancılığında külfetin fazla olmasının zekat muafiyeti sağlamasını örnek göstererek, külfetin azalmasının zekata (öşre) etki edeceğini, zekatın nami mallarda olması, külfetin ise nemayı olumsuz etkileyeceğini, bu yüzden külfetin öşürde dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.³⁰³ Bununla birlikte masraf ve emeğin büyük olması, mesela göl, kanal ve suyunun kazınmasına ihtiyaç duyulması gibi durumlarda, *bunun öşrü etkilemeyeceğini*, çünkü bu yatırımların araziyi ihya çalışmalarından olup her sene tekrarlanmadığını, fakat kişinin arazisi için suyu ücret ile almasının külfet kapsamında olduğunu belirtmektedir.³⁰⁴ İbn Kudâme'nin yatırım ve gider ayırımına giderek dönemsel kazanç (hasılat – gider) üzerinden öşür alınmasına yönelik fikirleri dikkat çekicidir.

İbn Teymiye ve İbn Kayyim'in, zekat oranının farklı mallarda harcanan emeğe göre farklılaştığını, ticarete 1/40 olan oranın, tarımda 1/10 olmasının sebebinin harcanan emek ve tarımın ticaretten daha randımanlı olduğunu ifade ettiklerini daha önce söz konusu etmiştik.

Yine Kardavi'nin aktardığına göre, Ebu Bekir İbnu'l-Arabî (ö.1148), Tirmizi Şerhi'nde, sahih olanın masraf ve emek ayrıldıktan sonra arta kalandan öşür verilmesi olduğunu, bunun delilinin de Rasûlullah'ın (hasılat tahmini uygulamasındaki) “*üçte biri veya dörtte biri mal sahibine bırakın*” hadisi olduğu, çünkü mezkur üçte bir veya dörtte birin, masrafların tutarına karşılık geldiğini, pratikte de böyle olduğunu gördüklerini ifade etmektedir.³⁰⁵

³⁰¹ Yahya b. Adem, **Haraç**, nr.589

³⁰² Yahya b. Adem, **Haraç**, nr.582

³⁰³ Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.384

³⁰⁴ Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.385

³⁰⁵ Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.402

Yusuf Kardavi, verdiği referanslar sonrasında İslam şeriatının ruhuna en uygun düşenin mahsullerden masraf ve emek karşılığı ayrılan miktardan zekatın alınmaması kanaatine varmaktadır. Delil olarak, araçla ve emekle sulanan mahsullerde yarım öşürün gerektirmesini, besi hayvancılığının fazla masraftan dolayı zekattan muaf olmasını, nemanın artmak manası ve masrafların nemayı bertaraf etmesini göstermektedir.³⁰⁶

Bu konudaki modern yorumlardan diğerini Muhammad Akram Khan'da görmekteyiz. Brüt hasılat yerine masrafların mahsup edildiği net gelir üzerinden, emek unsuru da gözetilerek 1/10 veya 1/20 önermektedir. Tarımın İslam'ın ilk dönemlerinde tohum ve su ile yapıldığını, günümüzde gübre, ilaç ve makine gibi giderlerin eklendiğini, bunların göz ardı edilmesi durumunda net kârlılığı ciddi oranda azaltacağını, adaletin bunu gerektirdiğini ifade etmektedir.³⁰⁷

Muhammed Ebû Zehra, Abdulvahhab Hallaf ve Abdurrahman Hasan, 1952 yılında Şam'da yaptığı bildiride Hz. Peygamberin doğal sulamada %10, suni sulamada %5 öşür almasını, *net gelirden zekat almak gibi olduğunu* ifade etmiştir.³⁰⁸

2.2.2.4.2 Hayvansal Servetin Zekatı

2.2.2.4.2.1 Mefhum ve Mevzuu

Kur'an ayetleri arasında hayvanlara ait Mekke'de nazil olmuş olan ve vergi konusuna temas eden **En'am, 6/136** (*Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, "Bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlara)" dediler...*) ayeti müstesna, hususi bir hüküm bulunmamaktadır. Kur'an'dan mali mükellefiyetlere umumi olarak *emval* tabiriyle işaret edildiği bilinmektedir. **Tevbe,9/103**'te "*onların mallarından sadaka al*" manasındaki emrin hayvan mevzularına da şamil olduğu düşünülmektedir. Medine'de nazil olan ayetlerde ise, hayvanlar üzerinde herhangi bir mali mükellefiyet bulunmamaktadır. Buna karşın hadis külliyatı içinde vergi mevzuu olarak önemli bir yer tutmaktadır.³⁰⁹

İslâmın henüz zayıf olduğu ilk senelerde, Arap Yarımadası kabilelerin vergi işini bölgesel ve kabile çerçevesinde kabul etme alışkanlığı ve merkezi vergilere mesafeli oluşunun etkisiyle çok

³⁰⁶ Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.403

³⁰⁷ Muhammad Akram Khan, "**Some Accounting Issues Relating To Zakah**", Islamic Studies, Vol.39, No.1, 103-120, s.105, 110

³⁰⁸ Mehmet Erkal, "Zekatla ilgili Bazı Meseleler", Mehmet Bayyigit (Ed.), **1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi** içinde (527-552), Konya: Kombad Yayınları, t.y., s.530 ; Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.482

³⁰⁹ Tuğ, **İslam'da Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, s.58 ; Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.142

sayıda vergiler ihdas edilmemiş, ancak bilahare Medine şehir-devletinin giriştiği birçok harpler ve Mekke'nin fethi ile kuvvetlenme sonucunda cesaretle vergiler ihdas edilmiş, siyasi cebir altında apaçık bütün bölgelere yayılmış ve tatbik edilmiştir. Hayvan vergileri de bu devlet otoritesinin kuvvetlenmesine paralel olarak Yarımada'nın çeşitli bölgelerinden tahsil edilmiştir.³¹⁰

Hız. Peygamber, vefatına yakın yıllarda detaylı vergi tarifelerini gösteren bir liste hazırlatmış, fakat tebliğ edemeden vefat etmiştir. Bu liste Hız. Ebu Bekr, Ömer ve Ömer b. Abdülaziz tarafından uygulamaya konmuştur. Söz konusu listede *deve* ve *koyun* mevzuları nisab ve oranları ile gösterilmiş, *sığır* konusu listede yer almamıştır. Sığırın zekata tabi olduğu, peygamberin başka hadisinden öğrenilmektedir.³¹¹

Ebu Ubeyd de, Peygamberin Yemen'e tayin ettiği Muaz b. Cebel'e, sığır zekatı konusunda nisap ve miktarı belirten bir emirname verdiğini bildirmektedir: "*Her 30 sığır için erkek veya dişi 1 dana, her 40 sığır için de üç yaşında 1 düve.*"³¹²

Koyun ve keçi zekat hükümleri ile ilgili Ebu Ubeyd Rasûlullah ile Hız. Ömer'in zekat kitaplarından/mektuplarından şu bilgileri aktarır: "*40'tan az olan davarlara zekat düşmez. 40'tan 120'ye kadar olan davarlar için 1 koyun, 121'den 200'e kadar olan davarlar için 2 koyun, 201'den 300'e kadar olan davarlar için 3 koyun düşer. 300'ü geçerse artan kısım 100'e ulaşmadıkça ona zekat düşmez. Artan her 100 tane için 1 koyun düşer. Zekat olarak alınacak hayvanın ne yaşlı ne de genç olması gerekir.*"³¹³

Mehmet Erkal, mezkur mektup ve hadislerden şu sonuçları elde eder:³¹⁴

- 1- Peygamber ve sahabe devirlerinde hayvanlardan *deve, koyun ve sığır* cinsleri zekata tabi olmuşlardır.
- 2- Deve nisabı 5 deve, koyun nisabı 40 koyun olarak gösterilmiştir.
- 3- Hız. Peygambere nispet edilen, Ebu Bekir ve Ömer tarafından uygulanan meşhur mektupta sığır cinsinden bahsedilmemiştir. Buna sebep olarak *vergi alınacak bölgenin durumu dikkat edilerek, burada ekonomik bir değer ifade etmeyecek kadar az mallara adı geçen mektupta yer verilmemiş olması* ihtimalidir.

³¹⁰ Tuğ, s.58

³¹¹ Ebu Yusuf, **Haraç**, s.128-129 ; Erkal, s.61, 143

³¹² Ebu Ubeyd, **Emval**, s.374 ; Ebu Yusuf, s.129

³¹³ Ebu Ubeyd, s.380 ; Ebu Yusuf, s.129 ; Tirmîzî, "Zekat", 4

³¹⁴ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.144-145

- 4- Sığır cinsinde nisap 30 adet olarak gösterilmektedir. Uygulandığı yer olan Yemen'de sığır cinsi bol idi. Yemen ve Necran bölgeleri dışında, sığır cinsinin az olması dolayısıyla bu mevzudaki zekat tatbikatı da bu bölgelere münhasır kalmıştır.

Bu sonuçların yanında, koyun-keçi zekatlarında zekat oranının, matrahın artması ile birlikte %1'de sabitlenmeye doğru gittiği görülmektedir. Yani *azalan oranlı* bir vergi uygulaması vardır. Bu durum hayvan yetiştiricilerinin koyun üretimini artırma müşevviğinin kaybolmamasını sağlayacağı şeklinde yorumlanmaktadır.³¹⁵ Sığırlarda da benzer durum söz konusu olup artan sığıra göre zekat oranları artmamakta, %2,5'u geçmemektedir. Burada ayrıca maddî olarak daha değerli olanın (örneğin koyuna göre sığır) daha fazla vergilendirildiği görülmektedir.

2.2.2.4.2.2 Mükellefiyet Şartları

Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur ki bir kimse ... 5 deve, 30 sığır veya 40 davara sahip olup bunlar üzerinden 1 yıl geçerse, sene başından sene sonuna kadar bu mala malik bulunması şartıyla, bütün âlimlerin ittifakıyla ona zekat düşer.³¹⁶

Hayvansal servet kapsamında yer alan hayvanların her bir türü, matrah belirlenirken, ticari değerleri itibariyle değil, kendi fizikî varlıkları itibariyle zekatın konusudur ve kendi vergi hukuku söz konusudur. Bu sebeple nisabı tamamlamak için bir tür diğerine eklenmez.³¹⁷ Fakat hayvanların zekâtı, kendi cinsinden verilebileceği gibi, değerleri üzerinden para olarak da verilebilir.³¹⁸

Hadislerde deve, sığır ve koyunlardan şu şartlarda zekat alınacağı belirtilmektedir:³¹⁹

- 1- *Saime*, yani senenin çoğunu süt, yavru ve yağ amacıyla meralarda otlayarak geçiren hayvanlardan olması. Bunun karşıtı sahibinin kapalı yerde yemlediği (*besi*) hayvandır. Üzerine binmek, yük taşımak, konuklarının veya kendisinin etinden yenmesi için çayırlarda otlatılıyorsa zekattan istisnadır. Zira çoğalma ve ticaret amacından çıkmış ve kişisel yararlanma (zorunlu ihtiyaç) kapsamına girmiştir.

Bu şartın hikmeti, masrafların azlığının zekat mükellefiyetindeki etkisidir. Zira **Bakara, 2/219'da** “*artanın infak edilmesini*” buyurulmuştur. Bundan maksat çoğalabilen ve

³¹⁵ Sadr, **İslam'ın Erken Döneminde İktisadi Sistem Kurumlar ve Politikalar**, s.120

³¹⁶ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.398

³¹⁷ Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.52

³¹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, **Zekat: Sıkça Sorulanlar**, 1.Baskı, Ankara: DİB Yayınları, 2017, s.13

³¹⁹ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.372-3 ; Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.178-179 ; Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.61

çabası az olan şeylerdir ki mera hayvancılığı böyle görülmektedir. Yemlendirilen hayvanın ise masrafı büyük ve çabası ağır olduğu için bu faaliyetten zekat alınması da ağır gelecektir.³²⁰ Masrafları hafifletmesi sebebiyle *ortaklıklar* hayvancılıkta mükellef olarak kabul edilmektedir.³²¹ Biz bu anlayışı tarım mahsullerindeki vergi oranlarının emek ve sulama külfetine göre değişmesinde de görmekteyiz.

Bu şartın delili “*otlayan develerden her 40 için iki yaşına tamamlayıp üçe girmiş 1 deve zekat vardır*” ve “*Otlak koyun ve keçileri 40’a ulaşınca kadar zekata tabi değildir*” hadisleridir.³²²

Çoğu âlimlerin görüşü budur. İmam Mâlik ve Leys b. Sa’d (ö.731) ise bu konuda karşı çıkmışlar ve yemlendirilen hayvanlarda da aynı şekilde zekat vaciptir demişlerdir.³²³ Bu hayvanlar ekseriyetle meralarda otlandıkları için hadislerde otlama sözü geçtiğini, hadislerde geçen nisap miktarlarına varan hayvanlar genellikle yemlendirilme ile beslenmeyeceğini ileri sürerek meralarda otlanmayı şart olarak görmemişlerdir.

2- *Âmile olmaması*. Yani çift sürme, sulama, yük taşıma vb. işlerde kullanılır olmaması. Bu şart yalnızca deve ile sığırlar içindir. Ebu Ubeyd, “*çalışan ve çift süren sığırlarda zekat yoktur*” hadislerini nakleder.³²⁴ Bu durum şahsi elbise, şahsi işlerinde çalıştırılan hizmetçi ve köle, oturulan ev, binilen araç ve yararlanılan kitaplar gibi zorunlu ihtiyaçlarda zekat dışı olması kaidesinin yansımasıdır. İmam Malik bu hükümde cumhurun görüşüne katılmayarak, çalışır olsun olmasın deve ve sığırlarda aynı şekilde zekatı vacip görür. Ona göre zekat hükmü umum ifade etmektedir.³²⁵

3- *Nisaba ulaşılmış olması*.

4- *Yıllanma* olması. Yavruların yılı annelerinin yılına tâbidir.

Ticaret maksadıyla bulundurulmuş sığırlar diğer ticaret malları ile aynı zekat hükmüne tabidir. Mal sahibi sene geçtiği zaman bunları değerlendirip diğer ticaret malları ile birlikte hesap eder. Altın ve gümüş nisabına ulaşırsa zekatını öder.³²⁶

İnsanların kendi maişetlerini sağlamak ve sütünden faydalanmak için kullandıkları, ticaret için bulundurulmayıp mera hayvanı olmayan koyun ve keçiler için zekat düşmez. Ebu Ubeyd, bu

³²⁰ Serahsi, **Mebcut**, 2.cilt, s.228 ; Kardavi, **Zekat** 1.cilt, s.178

³²¹ Serahsi, s.228

³²² Ebu Ubeyd, s.372-3

³²³ Ibn Rushd, **Distinguished Jurist's Primer V.1**, s.292

³²⁴ Ebu Ubeyd, s.375-6

³²⁵ Ebu Ubeyd, s.376

³²⁶ Ebu Ubeyd, s.377

konuda “*sütünden faydalanmak üzere beslenen koyun ve keçilere zekat düşmez*” hadislerini aktarır.³²⁷

Sene içerisinde artan kısım, yıllanma şartından müstesna olup, ana mala tabidir ve sene sonunda mevcudun tamamından zekat verilir. Sene içerisinde edinilen mal üzerinden yıllanma gerçekleşmeden satılır veya hibe edilirse zekat gerekmez.³²⁸

2.2.2.4.2.3 Arıcılık

İbn Ömer’den rivâyetle Rasûlullah: *Balda her 10 ölçekte 1 ölçek zekat vardır.*

Tirmîzî: Rasûlullah’tan bu konuda sahih olarak fazla bir şey rivâyet edilmemiştir.³²⁹

Ebu Ubeyd şu rivayetleri aktarır:³³⁰

Ebu’l-Esved: *Rasûlullah, baldan 10 kırba için orta büyüklükte 1 kırba zekat alırdı.*

Hız. Ömer: *Bal ovada olursa 1/10, dağda olursa 1/20 zekata tabidir.*

İbn Ömer: “*Arı kovanlarından zekat alınmaz.*”³³¹. Belazûri’nin aktardığına göre Ömer, baldan 1/10 miktarında zekat almıştır.³³²

Ebû Hanîfe: *Balın azından da çoğundan da, 1/10 zekat alınır.*³³³

İbn Ömer’in *arı kovanından zekat alınmayıp baldan zekat alınması* rivayeti, tarım mahsullerinin zekatında olduğu gibi, servetin kaynağının değil, nemâsının zekata tabi olduğu anlayışını pekiştirmektedir.

2.2.2.4.2.4 Endüstriyel Hayvancılık

Rasûlullah ve sahabe dönemlerinde ve klasik fıkhıta hayvancılığın zekatı mera hayvanlarının kendisinden (veya değerinden) alınıyor, nemâsı olan et, süt gibi ürünler zekat dışı bırakılıyordu. Gerekçesi de ilk dönemlerde mera hayvancılığında masraf ve emeğin düşük olması (besi hayvancılığının olarak gösterilmiş idi. İlk dönemlere göre daha yaygın olup yüksek kazançların

---

³²⁷ Ebu Ubeyd, s.377

³²⁸ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn Tercümesi*, 2. Cilt, Ahmet Serdaroğlu (çev.), İstanbul: Erkam Yayınları, 2016, s.110

³²⁹ Tirmîzî, “Zekat”, 9

³³⁰ Ebu Ubeyd, *Emval*, s.464

³³¹ Belâzûrî, *Fütuh*, s.64

³³² Belâzûrî, s.64

³³³ Belâzûrî, s.64

elde edildiği, mera hayvancılığı sınıfında olmayan, et, süt, yumurta, ipek gibi hayvansal ürün imalatında zekatın nasıl belirlenmesi gerektiği modern dönemde tartışma konusu olmuştur.

Muhammed Akram Khan, Mahmoud Abu Saud'a referansla, modern dönemde hayvancılığın çiftliklerde gerçekleştirildiğini, önemli giderleri barındırdığını ve bunların göz ardı edilemeyeceğini, hayvan zekatına dair fıkhîta yer alan azalan oranlı tarifelerin o zamanki Arabistan koşullarında geçerli olabileceğini fakat günümüzde rasyonel olmadığını, tarifelerin ilahi bir kanuna dayanmadığından bağlayıcı olmadığını ileri sürmektedir.³³⁴

Yusuf Kardavi, endüstriyel hayvancılıkta konuyu arıcılıkta balın zekatı ile ilişkilendirmektedir. Delili, ismini vermediği fakihlerin, ikisi de hayvan ürünü olduğu halde neden sütün zekat dışı olup, balın zekata tabi olduğunu, ilkinin kaynaқта, ikincisinin ise nemâsında zekata tabi olduğu şeklindeki açıklamalarıdır. Yani kural, kaynağı zekata tabi olmayan her şeyin çıktı/nemâ olarak zekata tabi olması gerektiğidir. Dolayısıyla endüstriyel hayvancılıkta mamüllerin masraflar düşüldükten sonraki net miktarı üzerinden zekat alınması gerektiğini belirtir.³³⁵ Emrullah Dumlu da, Ebu Hanife'nin İctihat Sistematiği esasları minvalinde, gelir kaynaklarının zekattan istisna edilerek, sadece elde edilen masraflar dahil gelirin (ürünlerin) üzerinden nisap ve yillanma şartı aranmadan zekat alınması gerektiğini ifade eder.³³⁶

2.2.2.4.3 Türk Vergi Sisteminde Zirâî Kazanç Vergilemesi

Türk vergi sisteminde verginin konusu açısından Kur'an'dan bir sınırlama söz konusu değildir. İlk dönem uygulamalarında da tek bir mal çeşidine bağlı kalınmadığı, dönemin şartlarına göre vergi mevzuunda çeşitliliğe ve istisnalara gidildiği görülmüştür. Verginin konusuna, yani hangi *mahsullerden* vergi alınıp alınmayacağına dair vergi hukukumuzda öneri mahiyetinde veya idealize edilecek bir duruma rastlamadık.

Vergi uygulamamızda zirai faaliyetlerde de kazanç esaslı vergilendirme söz konusudur. Zirai kazançlar iki usulde vergilendirilmektedir: *Tevkifat usulü* ve *gerçek usul* (zirai işletme hesabı veya bilanço esası). İşletme büyüklüğü olarak tarif edilen ve ekilen ürün türüne göre farklı ekili alan büyüklüklerini, meyve verebilecek ağaç sayısını, iş hayvanı hariç küçükbaş ve büyükbaş hayvan sayısını, balıkçılık işinde faaliyet alanı yüzölçümü ve tekne boyu, arıcılıkta kovan sayısı ve ipek böcekçiliğinde kutu sayısını baz alan sınırların altında faaliyet yürüten çiftçiler (küçük çiftçiler diyebiliriz), sadece GVK 94. Maddede sayılan (daha önce

³³⁴ M. Akram Khan, "Some Accounting Issues Relating To Zakah", s.110

³³⁵ Kardavi, *Zekat 1. Cilt*, s.436-437

³³⁶ Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekatı*, s.53

zikredilmişti) belirli kişi ve kurumlara yaptıkları satışlarda, bu kişi ve kurumlar tarafından kendilerine ödeme yapılırken belli bir yüzdeyle vergileri hesaplanıp beyan ve tahsil edilir. Bu kesinti nihai vergi olur. Dolayısıyla kazanç elde edip etmediklerine bakılmaz, çünkü kayıt (defter) tutmaz, beyan vermezler. Bunu takdirî nema anlayışına benzetebiliriz.

İşletme büyüklüğü belirtilen sınırı aşan veya belli nitelikleri* taşıyan çiftçilerde** (büyük çiftçiler diyebiliriz) ise sözünü ettiğimiz kesinti, yıllık beyanname verirken, yıl sonunda elde ettikleri gerçek kazançta ait gelir vergisinden mahsup edilir.

Zirai işletme hesabına göre gerçek usulde zirai kazanç, hesap dönemi içinde para ile tahsil edilen veya alacak olarak tahakkuk eden hasılat ile ödenen veya borçlanılan giderler arasındaki olumlu farktır. Dönem başındaki zirai mahsullerin değeri giderlere, dönem sonundaki mahsullerin değeri ise hasılatla eklenir.³³⁷ Bunun anlamı satılan mal ve mahsullerdeki kazancın vergilendirilmesidir. Küçük çiftçilerin diledikleri takdirde gerçek usule dönmelerine, zirai işletme hesabına tabi olanların ise bilanço esasına geçmelerine imkan tanınmıştır.³³⁸

Giderler arasında özetle şu unsurlar yer alır: Tohum, gübre, fide, yem, ilaç vb. için yapılan masraflar, uzun süreli besiye alınıp satılmak üzere satın alınan hayvanların ve zirai faaliyetle ilgili alınan zirai mahsullerin bedelleri, işçi ödemeleri, işçiler için karşılanan masraflar, zirai tesisat, makine vb. bakım-onarım giderleri, amortismanlar, kira masrafları, zirai kazancın elde edilmesi için yapılan genel giderler.³³⁹

İbn Abbas ve Atâ'nın tarla için yapılan harcamaları mahsulün değerinden düşüleceği görüşü, tarım mahsullerindeki zekat oranlarının farklılaşmasında külfetin esas olduğunu belirten İbn Kudame'nin görüşü, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in harcanan emek ve verimliliğin zekat oranlarını etkilediği görüşü, Rasulullah'tan gelen 1/3 veya 1/4'ü mal sahibine bırakın diyerek hasılat tahminini aşağı çektiğine dair rivayetler ile emeğin gözetilerek zekat oranının değişmesinin masrafa delalet ettiğine dair görüşler, besi hayvancılığının fazla masraftan dolayı zekattan muaf olması gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda, Türk vergi sisteminde

---

* Bir biçerdöver veya bu mahiyetteki bir motorlu araca sahip olunması, 10 yaşına kadar 2'den fazla traktöre sahip olunması, tercihen gerçek usulde vergilendirilmek istenmesi gibi (GVK, md.53).

** Aile işletmeleri ile ortaklık halindeki işletmelerde işletme büyüklüğü toplu olarak dikkate alınır (GVK, md.53).

³³⁷ "Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 55

³³⁸ "Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 53, 59. Büyük çiftçilerin bilanço esasına tabi olması, zirai işletme hesabı esasları ile ticari kazançla ilişkin anlattığımız bilanço usulünün bir karması mahiyetindedir.

³³⁹ "Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 57

zirai kazancın belirlenmesinde etkili olan giderlerin hasılatından indirilerek kazanç hesaplanması, İslamî anlayışa uygun görülmektedir.

Öte yandan, küçük çiftçi diye vasıflandırabileceğimiz kişilerin dahi vergilendirilmesi (tevkifat usulü), öşürde ve hayvanlarda nisab şartını öne süren ve zengin olmayanları vergi dışı bırakan genel zekat düşüncesine aykırı olmaktadır.

2.2.2.5 Kira Gelirlerinin Zekatı

Serahsi'nin Ebu Hanife'den gelen rivayetlerden en doğrusu olarak nitelendirdiği bir görüşe göre, işletmelerden elde edilen kira geliri, ticaret malının bedeli gibidir ve 40 dirhem tahsil edildikçe zekat verilir.³⁴⁰ Burada taşınmazın değerinin matraha dahil edilmediğini görmekteyiz.

Hanbeli fakihlerinden İbn Akıl (ö.1119), zekata tabi olmayan kişisel kullanıma tahsis edilen bina, taşıt, mobilya gibi eşyaların kiraya verilirse zekata tabi olduğuna hükmetmektedir.³⁴¹

1965 yılında Mısır'da gerçekleştirilen bir konferansta İslam Araştırmaları Heyeti'nin gayrimenkul kira gelirlerinin sene sonunda %2,5 nispetinde zekata tabi olması kararına vardığı, aynı konferansta mezkur gelirlerin üzerinden yıl geçmeksizin zekatlarının ödenmesi gerektiğini savunanların da olduğu aktarılmaktadır.³⁴²

Sınai yatırım malları hakkında Muhammed Ebu Zehra, Abdulvahhab Hallaf ve Abdurrahman Hasan, Yusuf Kardavi ve Emrullah Dumlu'nun düşüncelerine yer vermiştik.^{***} Aynı deliller ve hükümler kira gelirleri için de geçerli olup, nihai olarak net gelirler (bakım, onarım, amortisman gibi giderler gelirden düşülmek suretiyle) üzerinden, yıllanma şartı aranmaksızın zekat verilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Emrullah Dumlu gayrimenkul kira gelirleri ile emek gelirleri arasında bir ayırım yapmaktadır. Gelir kaynağının bir servet olmasından dolayı kira geliri elde edenlerin ekonomik gücünün emek geliri elde edenlerden fazla olduğunu, bu yüzden daha yüksek oranda zekata tabi kılınması gerektiğini belirtir. Daha önce zikrettiğimiz Ebu Hanife İctihat Sistematiği esasları çerçevesinde kira gelirlerinde ayrıca nisap şartı aranmayacağı kanaatindedir.³⁴³ Fakat Yusuf Kardavi, paralar için geçerli olan nisab şartını önerir.³⁴⁴

³⁴⁰ Serahsi, **Mebcut 2. Cilt**, s.294

³⁴¹ Kardavi, **Zekat 1. Cilt**, s.470

³⁴² Mehmet Erkal, **Günümüzde Bilgi ve Uygulamasıyla Zekât**, İstanbul: Erkam Yayınları, 2014, s.212

^{***} "2.2.2.3.1 Ticarî Varlıkların Zekatı bölümü"

³⁴³ Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.125-126, 185

³⁴⁴ Kardavi, **Zekat 1. Cilt**, s.486

2.2.2.5.1 Türk Vergi Sisteminde Kira Gelirlerinin Vergilendirilmesi

Türk vergi sisteminde, bir ticari işletmeye ait olmaksızın*, kanunda *gayrimenkul* olarak nitelendirilen ve GVK'nın 70. Maddesinde tahdidi olarak sayılan bir kısım mal ve hakların kiraya verilmesi gayrimenkul sermaye iradı olarak vergilendirilmektedir. Bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Arazi, bina, voli mahalleri, dalyanlar, gayrimenkul olarak tescil edilen haklar, maden arama hakkı, işletme ve imtiyaz hakkı ve ruhsatları, ihtira beratı ve telif hakları**, maden arama hakkı, marka, ticaret unvanı, gemiler, motorlu araçlar gibi.

Safi kira gelirinin tespitinde indirilebilecek giderler de tahdidi olarak GVK md.74'te sıralanmakta olup özetle bazılarını şöyle sayabiliriz: aydınlatma, ısıtma, su ve asansör giderleri, idari giderler, sigorta giderleri, kiraya verilen mal ve haklar için edinilen borçların faizleri, amortismanlar, gayrimenkulün değerini artırıcı nitelikte olmayan bakım-onarım-tadilat giderleri, ödenen kiralar vs.

Taşınmazın değeri değil neması üzerinden zekat hesaplanması usulünü tercih eden, muhtelif giderlerin nemadan düşürülebilmesi ve elde edilen nema üzerinden yıllanma şartının sağlanmasını gerek görmeyen zekata dair görüşler çerçevesinde, Türk vergi sistemi kira geliri mevzuatındaki net kira gelirleri vergilendirmesinin böyle bir İslamî görüşe aykırılık teşkil etmediğini görmekteyiz.

Öte yandan emeğin dahil edildiği kazançlarda öşür oranlarının düşürülmesine dayalı düşünce çerçevesinde sermaye gelirlerinden daha fazla oranda vergi alınması gerektiğine dair İslamî görüş mevzuatımızda herhangi bir karşılık bulmamaktadır.

2.2.2.6 Menkul Kıymetlerin Zekatı

Finansal piyasaların gelişmesiyle birlikte modern dönemde ortaya çıkan önemli kazanç kaynaklarından birisi menkul kıymetlerden oluşan servetlerdir. Menkul kıymet, “ortaklık veya alacaklılık sağlayan, belli bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel gelir getiren, misli nitelikte serî halinde çıkarılan, ibareleri aynı olan ve şartları Sermaye Piyasası Kurulunca belirlenen kıymetli evraktır”³⁴⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan da

---

* yani söz gelimi bir tacirin veya şirketin bilançosunda yer almaksızın, işletme organizasyon ve çevriminin dışında olarak...

** mucitleri ve müellifler tarafından kiraya verilmesi serbest meslek kazancı olarak nitelendirilir. Bu kiralama 94. Maddede yazılı kişi ve kurumlara yapılması hariç vergiden istisnadır. Mucit ve müellifler vergiden muaf serbest meslek erbabıdır. İleride görülecektir.

³⁴⁵ T.C. Anadolu Üniversitesi, **Menkul Kıymet Yatırımları**, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2019, s.4 ; Murat Kıyılar, “**Menkul Kıymetler**”, TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 3. Cilt, (t.y.) https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/menkul_kiymetler (1.7.2024)

anlaşılacağı üzere bu kıymetler sahibine (yatırımcı) *ortaklık* veya *alacak hakkı* sağlar. Sermaye Piyasası Kanunu'nun 3. Maddesinde "Para, çek, poliçe ve bono hariç olmak üzere; 1) Paylar, pay benzeri diğer kıymetler ile söz konusu paylara ilişkin depo sertifikaları, 2) Borçlanma araçları veya menkul kıymetleştirilmiş varlık ve gelirlere dayalı borçlanma araçları ile söz konusu kıymetlere ilişkin depo sertifikaları" olarak ifade edilmektedir.³⁴⁶ Başlıca menkul kıymetler olarak; hisse senetleri, intifa senetleri, kâr-zarar ortaklığı belgesi, gelir ortaklığı senetleri, tahviller, hazine bonoları, finansman bonoları, varlığa dayalı menkul kıymetler sayılmaktadır.³⁴⁷ Dönemsel getirileri ve piyasa değerlerinin olması, likiditelerinin (nakde çevrilebilirlik) yüksekliği İslamî vergilendirmede farklı değerlendirmelere sebep olmuştur. Ortaklık hakkı veren *hisse senetleri* ve alacak hakkı veren *tahviller* özelinde bu konu hakkındaki bazı düşünceler ele alınacaktır.

Vergi mevzuatımıza yakın görüşleri araştırdığımızda bunlardan biri, konuyu yatırımcıların niyetleri doğrultusunda değerlendirmektedir. Buna göre, yıl içerisinde alım-satım yaparak kazanç sağlama dışında uzun vadeli yatırım yaparak dönemsel getiri (kâr payı) elde etmek amacıyla yapılan hisse senedi yatırımlarının*, tarım mahsulleri hükümlerine kıyasla, *getirilerinin* zekata tabi olduğu, serdedilen görüşler arasındadır.³⁴⁸ Yani yatırım bedeli (anapara) değil, getirisi zekata tabidir. Emrullah Dumlu, buradaki kazançlarda da nisap ve yıllanma şartını gerekli görmez. Akram Khan ayrıca tarım mahsullerindeki emek unsuruna bağlı değişkenlik gösteren zekat hükümlerine kıyasla, hisse senetlerindeki emeğe dayalı olmayan (sermayeye dayalı) kazancın söz konusu olması sebebiyle %10 oranının uygulanması, yani sermaye kazancının daha yüksek orandan zekatlandırılması gerektiği görüşündedir. Kısa vadede alım-satım yapılarak kazanç elde etmek amacıyla alınan hisse senetleri** ise ticaret malı gibi değerlendirilerek yılsonundaki piyasa değeri üzerinden, nisap ve yıllanma şartlarına bağlı olarak zekata tabi olacağı ifade edilmektedir.³⁴⁹ Bu görüşü, yatırımcıların niyetine bakılmaksızın her türlü hisse senedi yatırımlarına şâmil kılanlar da bulunmaktadır.³⁵⁰ Ticaret mallarının zekatının nasıl verilmesi gerektiği, yerinde ifade ettiğimiz üzere, farklı görüşler

³⁴⁶ "Sermaye Piyasası Kanunu (6362 S.K.)", **Resmi Gazete**, 28513 (Aralık 2012): 3

³⁴⁷ Kıyılar, "**Menkul Kıymetler**", TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi

* İşletme bilançolarında "Mâlî Duran Varlıklar" sınıflandırmasına giren mallardır.

³⁴⁸ Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.131, 185 ; Akram Khan, "**Some Accounting Issues Relating To Zakah**", s.112

** Bilançolarda "Dönen Varlıklar"ın alt kalemi olan *Menkul Kıymetler* sınıflandırmasına giren mallardır.

³⁴⁹ Dumlu, s.130, 185

³⁵⁰ Muhammed Ebu Zehra, Abdurrahman Hasan, Abdülvehhab Hallaf, Yusuf Kardavi, Abdurrahman el-Hilv, Refik el-Mısrî, Hasan el-Emîn bu görüşte olanlardır (Kardavi, **Zekat 1. Cilt**, s.530 ; Paçacı, **Zekâta Tabi Mallar**, s.167 ; Ibn 'Abdur-Rahmân Âl Faryân, **Zakâh Base in Modern Corporations**, s.256),

barındırmaktadır. Menkul kıymetlere ticari mal gözüyle bakanlar zekat ödeme gününde değerleri üzerinden vergilendirilmesi gerektiğini kastetmektedir.

Tahvillerin ise elinde bulunduran (yatırımcı) açısından alacak hakkını gösterdiği ve likiditesi yüksek olmasından dolayı kuvvetli alacak veya ticari mal statüsünde değerlendirilmesi, yıl sonunda piyasa değerleri üzerinden, tahviller itfa olduğunda ise elde edilen tutarın nakdî servete dahil edilerek zekat ödenmesi gerektiği belirtilmektedir.³⁵¹ Akram Khan, hisse senetlerinde olduğu gibi tahvillerde de yatırım unsurunu göz önünde bulundurarak yatırılan anaparalar üzerinden değil, getirileri (faiz) üzerinden zekat alınması görüşündedir.³⁵²

Tahvillerin haram sayılan bir kazanç (faiz) barındırması sebebiyle faizin zekatının verilip verilmemesi ihtilaflıdır. Zekat verilmelidir diyenler; haram olan mücevherlerin zekatının verilmesi gerektiği konusundaki icma delil gösterilerek ve zekat dışı bırakılırsa harama teşvik sadedinde olacağı ileri sürülerek faizin zekata tabi olması gerektiğini düşünmektedir.³⁵³ Bazı düşünürler ise fasit bir akitle de olsa mülkiyetin tahakkuk etmesi sebebiyle zekatın gerekli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öte yandan, faizin haram olması sebebiyle zekata tabi olmadığı görüşünde olanlar (Hanefilerin çoğunluğu, Malikiler, Şafiiler ve Hanbeliler) ise mülkiyetin tahakkuk edemeyeceğini, **Bakara 267’de** geçen “*Kazandıklarınızın tayyib olanlarından infak edin*” ayeti ve “*Muhakkak ki Allah temizdir ve ancak temiz olanı kabul eder*” **hadisin** buna delil olduğunu; yapılması gerekenin faizin elden çıkarılıp hayır işlerine bağış yapılması olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁵⁴

Faizin zekatının verilmemesi gerektiğine, verilirse Allah nezdinde kabul edilmeyeceğine yapılan vurgunun, zekatın ibadet yönüne taalluk ettiğini düşünmekteyiz. Vergisel açıdan bakıldığında bu gelirlerden faydalanılmadan elden çıkarılıp hayra harcanması gerektiği düşüncesi, faizin tamamen vergilendirilmesi demek olacaktır. Nitekim tezimizin birinci bölümünde, İslamî düzende vergilerin hayır işlerine, yani kamu yararına harcanmasının mutlak surette gerekli olduğu ifade edilmişti. Zekatının verilmesi gerektiği görüşleri ile uzlaştıracak olursak, haram kazançlardan insanları caydırmak için faiz gelirlerinin nispeten fazla vergilendirilmesi gerektiği düşünülebilir.

---

³⁵¹ Dumlu, s.144.

³⁵² Khan, **What is Wrong With Islamic Economics?**, s.444

³⁵³ Dumlu, s.143 ; Kardavi, **Zekat 1 cilt**, s.529 ; Âl Faryân, **Zakâh Base in Modern Corporations**, s.266

³⁵⁴ AAOFI, **Zekat Standartları**, s.813-814, 818, ; Abdullah Durmuş, “Finansal Ürünlerde Zekat”, **Uluslararası Bankacılık, Ekonomi ve Yönetim Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5 Sayı:2 Yıl: 2022, 1-26, s.13 ; Âl Faryân, **Zakâh Base in Modern Corporations**, s.264

2.2.2.6.1 Türk Vergi Sisteminde Menkul Kıymetlerin Vergilendirilmesi

Menkul sermaye iradı, irat sahibinin ticari, zirai veya mesleki faaliyeti dışında, yani şahsî servet kapsamındaki nakdi sermaye veya para ile temsil edilen değerlerden (hisse senedi, tahvil gibi) müteşekkil sermaye dolayısıyla elde ettiği kâr payı, faiz, kira ve benzeri iratlar olarak tanımlanmaktadır.³⁵⁵ Bu iratlar kanunda tahdidi olarak sayılmakta olup çeşitli niteliklerdeki *kâr payları* ve *faiz gelirleri* başlıca örneklerdendir. Bu iratların bir kısmı, iradı ödeyenler tarafından peşin olarak vergisi kesilir. Bunlardan bazılarında kesilen vergi nihai vergi olurken, bazılarında belli tutarların aşılması durumunda yıllık beyanname verip peşin ödenmiş vergiler yıllık vergiden mahsup edilir. Bazı iratlarda ise vergiler kesinti yoluyla ödenmeyip, şartları oluştuğunda yıllık beyanla vergisi verilir.³⁵⁶

Beyan durumunda net gelirin hesaplanmasında menkul kıymetlerin muhafazası için yapılan giderler, kâr payı ve faizlerin tahsil giderleri (Şirket toplantılarına bizzat veya bilvekele iştirak gibi sermayenin idaresi için yapılan giderler hariç) ile vergi ve benzeri giderler indirilir.³⁵⁷

Menkul kıymetlerin gelirin vergilendirilmesi yanında, elden çıkarıldığında elde edilen kazançlar üzerinden de “değer artış kazancı” adı altında gelir vergisi de söz konusudur.³⁵⁸

Görüldüğü üzere, Türk vergi uygulamalarında menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesinde matrah sadece *net gelir (safî irat)* olup, elde edildiği zaman vergi tahakkuk eder. Yatırılan anapara vergiye tabi değildir. Bu usul, tasarrufların kendisinin değil, kazançlarının vergilendirilmesi anlayışının sonucudur.

Bu usulle paralel olan İslamî düşünce, tarım mahsullerindeki zekat anlayışını kıyas alarak sadece getirisinin zekata tabi olduğu düşünülen, uzun vadeli yatırım amaçlı elde bulundurulmuş hisse senetlerine dair olmalıdır. Dolayısıyla İslamî düşünceyle kesişen alan oldukça dardır.

Konuya bir de şu açıdan bakma gereği duyuyoruz: Kişilerin ikincil piyasalarda nakit fazlasını ticari gayelerle artırma çabası nakdî varlığın niteliğinde esasen bir değişim yaratmamaktadır. Nakit, başka bir likit forma (menkul kıymet) dönüşmektedir.* Böyle durumlarda âtil servetin vergilendirilmesi gereğinin yine ortada olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla bunun bir icabı, menkul kıymeti ve gelirlerini her sene vergilendirmek olacaktır. Diğer icabı ise, mükelleflerin daha lehine olabilecek olan, İmam Mâlik’in *muhtekir tacir* için hükmettiği, varsa gelirleri elde

³⁵⁵ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 75

³⁵⁶ GİB, **Menkul Sermaye İradı Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi**, 2024, s.8-9

³⁵⁷ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 78

³⁵⁸ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): Mükerrer 80

* Özellikle likiditesi yüksek olanları kast ediyoruz.

edildiği zaman, menkul kıymet (anapara) ise satıldığı zaman elde edilen tutar (kâr/zarar durumu farketmeksizin) üzerinden o yıl için vergi verilmesi de olabilir.

Bununla birlikte kişiler âtil nakdinin bir yatırıma dönüşmesini yine menkul kıymetlere yatırım yapmak suretiyle yerine getirebilmektedir. Örneğin, halka arz edilen hisse senetlerine yatırım, bir girişim sermayesi yatırım fonu katılım payına yatırım veyahut kişilerin kendileri şirket kurup karşılığında hisse senedi edinmesi yoluyla yapılan yatırımlar gibi, uzun vadeli reel yatırımlar karşılığı edinilen menkul kıymetler her sene değil sadece gelirlerinin (kâr payı gibi) vergilendirilmesi daha uygun olacaktır. Nitekim zekatın en önemli gerekçelerinden birisi âtil malın ekonomiye kazandırılmasıdır. İslamî anlayışta ekonomiye kazandırmak, faiz ve kumar gibi işlemler içermeyen meşru yollarla mal ve hizmet üretimine vesile olunmasıdır. Bu vesilede günümüzde menkul kıymetler önemli bir araçtır. Menkul kıymetlerin vergilendirilmesini İslamî açıdan değerlendirirken bu vesilenin de göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatindeyiz.

Türk vergi sisteminde hususen faiz gelirlerinin aleyhine bir vergi uygulaması yoktur. İslamî düşüncede faiz tamamen ortadan kaldırılması gereken bir unsur olduğu için, buna giden yolda faiz gelirlerinin en azından daha fazla vergilendirilmesinin gerektiğini düşünüyoruz.

2.2.2.7 Emek Gelirlerinin Zekatı

Günümüzde emeğin ortaya koyularak nisabın üzerinde gelirlerin elde edildiği meslek mensupları ve işçilerin durumu da modern dönemde tartışma konusu olmuştur.

Yaptığımız araştırmalarda emeğe dayalı elde edilen meslekî kazanç ve ücret gibi gelirleri zekat kapsamında değerlendirenlerin; *zekatın zenginlere vacip olduğu* hadisi, Bakara 219'daki “*afv*” kavramı, Bakara 267'deki “*kesbettikleriniz*” kavramı, birçok sahabe ve tabînden aktarılan *malın kazanıldığı anda zekatının verilmesine dair görüşler*** delil olarak gösterilmektedir.³⁵⁹ Nihai olarak yıl sonunda borçlar, masraflar ve nisab miktarı düşüldükten sonra, yıllanma şartı aranmadan, *net gelir* üzerinden zekat hesaplanması (%2.5) gerektiği, verilen hükümler arasındadır.³⁶⁰

Günümüz birçok bilgin, emek ve kira gelirleri diğer zekata tabi mallarla birlikte nisaba ulaşır ve üzerinden 1 yıl geçerse, harcandıktan (veya yatırım olarak değerlendirildikten) sonraki bakiyenin zekâta tabi olacağını söylemiştir. Bu hükümler birikmiş nakdin zekat hükümleriyle

---

** Yıllanma bahsinde detaylıca yer verilmiştir.

³⁵⁹ Kardavi, **Zekat 1. Cilt**, s.515-517. Kardavi aslında bu delillerin kira ve menkul sermaye gelirleri gibi gelirler için de dayanak olabileceğini iddia etmektedir.

³⁶⁰ Kardavi, s.517, 522 ; Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.124, 185

eşdeğer olduğundan, aslında emek ve kira gelirlerinin zekata tabi olmadığını zımnen ifade ettiği için eleştirilmektedir.³⁶¹

2.2.2.7.1 Türk Vergi Sisteminde Emek Gelirlerinin Vergilendirilmesi

Emek gelirlerinin mevzuatımızda ücret ve serbest meslek kazancı olarak sınıflandırıldığını görmekteyiz. İkisi ayrı ayrı incelemeye alınacaktır.

2.2.2.7.1.1 Ücretlerin Vergilendirilmesi

Ücret, bedensel ya da zihinsel bir emek karşılığında, ticari, sınai, zirai ve mesleki bir faaliyetin yürütülmesi kapsamında bir işyerine hukuken bağlı olarak, bir işverenden elde edilen hasılayı ifade eder. Bu hasıla para şeklinde olabileceği gibi aynî veya para ile temsil edilebilen menfaat (araç ve konut sağlanması gibi) şeklinde de olabilir. Gerçek kişilerin bir takvim yılı içinde elde etmiş oldukları ücret gelirleri gelir vergisine tabidir.³⁶²

Gelir Vergisi Kanununda ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde tevkifat usulü esas olmakla birlikte^{***}, özetle, belli tutarı geçtiğinde ayrıca beyana tabi tutulmakta ve tevkifatlar mahsup edilebilmektedir. Kanunda ücretlerin vergilendirilmesinde genel tarifede belirlenmiş dilim aralıkları ayrıştırılmış ve daha yüksek dilimler belirlenerek^{*} vergi dilimlerinden ücretlilerin daha az etkilenmesi sağlanmaktadır.³⁶³

Vergi sisteminin daha adil hale getirilmesi, vergi yükünün adil bir şekilde dağıtılması, ödeme gücüne göre vergilendirmenin gerçekleştirilmesi, eşit gelirler arasında sosyal adalet gayesine uymayan bir ayırımın önlenmesi, verginin verimliliğini artırarak kamu harcamalarını sağlıklı kaynaklara dayandırılması, yatay vergi eşitliğini^{**} zedeleyen ayrıcalıkların kaldırılması gibi amaçlarla³⁶⁴, 2361 sayılı Kanun ile Gelir Vergisi Kanunu'nda istisnaya tabi tutulan bazı ücretli sınıflar özetle şöyle belirlenmiştir:³⁶⁵

³⁶¹ Paçacı, **Zekata Tabi Mallar**, s.151

³⁶² GİB, **Ücret Geliri Elde Edenler İçin Vergi Rehberi**, 2024, s.6

^{***} Tevkif suretiyle vergilendirilmemiş ücret gelirleri (örneğin yurt dışında ücret elde edenler gibi) asgari ücretin yıllık matrahını aşması halinde bu gelirlerin tamamı beyana tabidir ("Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 95).

^{*} Örneğin, yıllık beyan veren başka bir mükellefin %27'lik vergi diliminden %35'lik dilime geçmesi için getirilen gelir sınırı, ücretlilerde daha yükseğe çekilmektedir.

³⁶³ "Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 103 ; GİB, **Ücret Geliri Elde Edenler İçin Vergi Rehberi**, s.18

^{**} Yatay eşitlik, gelir ve servet bakımından aynı seviyedeki kişilerin aynı şartlara tabi tutulması demektir.

³⁶⁴ 2361 S.K. için sunulan **Milli Güvenlik Konseyi 76 s. Komisyon Raporu**, s.1-2

³⁶⁵ "Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 23

- Köylerde veya nüfusu 5.000'i aşmayan yerlerde faaliyet gösteren ve münhasıran el ile dokunan halı ve kilim imal eden işletmelerde çalışan işçiler. Kanunun madde gerekçesinde geleneksel Türk halıcılığı ve kilimciliğinde maliyetlerin düşürülmesi ve bu yolla ihracatın artırılması, kırsal bölge istihdam olanaklarının artırılarak düzensiz şehirleşmenin bir ölçüde azaltılmasının hedeflendiği belirtilmektedir,³⁶⁶
- Maden işletmelerinde münhasıran yer altında çalışılan zamanlara ait ücretler,
- Köy muhtarları ile köylerin katip, korucu, imam, bekçi ve benzeri hizmetlilerine köy bütçesinden ödenen ücretler ile çiftçi mallarını koruma bekçilerinin ücretleri,
- Özel fertler tarafından evlerde, bahçelerde, apartmanlarda ve ticaret mahalli olmayan sair yerlerde orta hizmetçiliği, süt ninelik, dadılık, bahçıvanlık, kapıcılık gibi özel hizmetlerde çalıştırılan hizmetçiler,
- Sanat okulları ile bu mahiyetteki enstitülerde, ceza ve ıslahevlerinde, darülacezelerin atelyelerinde çalışan öğrencilere, hükümlü ve tutuklulara ve düşkünlere verilen ücretler,
- Emekli, malûliyet, dul ve yetim aylıkları,
- Ücreti asgari ücreti geçmeyen çıraklar.

Bilahare getirilen düzenlemelerle getirilen ücret istisnaları ise özetle şöyledir:

- Bazı şartlar dahilinde, merkezi yurt dışında olan dar mükellefiyete tabi işverenlerin yanında çalışan hizmet erbabına, işverenin Türkiye dışında elde ettiği kazançları üzerinden döviz olarak ödediği ücretler. Kanunun gerekçesinde, uluslararası yatırımların teşvik edilmesi, işlem maliyetlerinin azaltılması, ülke ekonomisinin uluslararası rekabetçiliğinin ve istihdam imkanlarının artırılması, yeni ihracat alanlarının oluşturulması, nitelikli işgücünün Türkiye'de artırılmasının amaçlandığı belirtilmektedir.³⁶⁷
- Asgari ücretler ve bazı kısıtlar dahilinde, özetle, ücretlerin asgari ücrete isabet eden kısmı. Gerekçe metninde “her ne kadar ücretlilerin vergilendirilme esası diğer gelir unsurlarına göre daha avantajlı olsa da asgari ücret üzerinde hâlihazırda yıllık ortalama yüzde 3,25 vergi yükü bulunduğu” belirtilerek vergide adalet ilkesinden hareketle çalışanların ekonomik durumlarına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.³⁶⁸

³⁶⁶ 2361 S.K. için sunulan **Milli Güvenlik Konseyi 76 s. Komisyon Raporu**, s.10

³⁶⁷ 6728 S.K. için sunulan **TBMM 404 no'lu Komisyon Raporu**, s.5-6

³⁶⁸ 7349 S.K. için sunulan **TBMM 299 no'lu Komisyon Raporu**, s.7

Gereçlerden de görüldüğü üzere sosyal adaleti ve kamu yararı sağlamada bir kısım çalışanlardan vergi alınmamaktadır. Bununla birlikte aşağıda belirtilen ücretler için getirilen istisnalar eleştiri konusu olmaktadır.

- Özetle; pilotlar ve kabin memurlarına ödenen aylık ücretin gerçek safi değerinin %70'i (Cumhurbaşkanı, bu oranı %100'e kadar artırmaya, sıfıra kadar indirmeye yetkilidir). 7161 S.K. ile getirilen bu istisnaya dair Kanun gerekçesinde³⁶⁹ izahat bulamadık. Bu kişilerin ücretlerinin görece yüksek olduğu bilinmektedir. Hem izahat getirilmemesi hem de yatay eşitlikten uzaklaşılmasının ödeme gücüne göre vergilemeye vurgu yapan sosyal adalet ilkesine ve İslamî düşünceye aykırı olduğu düşünülmektedir.
- Yurt dışında yapılan inşaat, onarım, montaj işleri ile teknik hizmetlerde çalışan hizmet erbabına, fiilen yurt dışındaki çalışmaları karşılığı işverenin yurt dışı kazançlarından karşılanarak yapılan ücret ödemeleri. 7420 S.K ile getirilen bu madde gerekçesinde söz konusu sektörde hizmet erbabının yurt dışında çalıştırılmasını teşvik etmek amaçlandığı belirtilmektedir.³⁷⁰ Fakat neden sadece adı geçen hizmet erbabı için istisna getirilmesine dair yeterli izahat bulunmamaktadır. Bu durum *genellik* ilkesine de aykırı düşmektedir. Bu ilkenin, istisna getirilecekse istisna kapsamının tüm yurt dışı hizmet erbabını kapsayacak şekilde genişletilmesini gerektirdiğini düşünüyoruz.

Vergi matrahı olan ücretin safi tutarı, işveren tarafından verilen para, ayın ve menfaatler toplamından (yani ücretin gayrisafi tutarından) belli indirimlerin³⁷¹ yapılmasından sonra kalan miktardır. Yıllık beyan veren ücretliler ayrıca daha önce sözünü ettiğimiz “Diğer İndirimler”i de matrahtan düşebilmektedir.

Yaptığımız değerlendirmelerin yanında, safi ücretler üzerinden vergi alınmasının İslamî düşünceyle kısmen örtüştüğü görülmektedir. Örtüşen yanı kazancın esas alınmasıdır. Örtüşmeyen yanı ise her ne kadar asgari ücrete isabet eden kısım vergiden istisna olsa da, asgari ücretin *nisab* kavramını kapsamayan yapı barındırmasıdır. Dolayısıyla aylık veya yıllık bazda bir *nisab* kavramı dahilinde bir zenginlik haddinin, basitlik ve sadelik ilkeleri çerçevesinde, net ücretten mahsup edilmesi, mahsup sonrası kalan tutardan vergi alınması gerektiğini düşünüyoruz.

---

³⁶⁹ 7161 S.K. için sunulan **TBMM 37 no'lu Komisyon Raporu**

³⁷⁰ 7420 S.K. için sunulan **TBMM 361 no'lu Komisyon Raporu**, s.12

³⁷¹ Bu indirimler şunlardır; emekli aidatı ve sosyal sigorta primleri, Sosyal güvenlik destekleme primi, İşsizlik sigortası primi, Hayat/şahıs sigorta primleri, OYAK ve benzeri kamu kurumlarınca yapılan yasal kesintiler, Sendikalara ödenen aidatlar (işçi ve memur sendikaları), Engellilik indirimi. (“Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 63)

2.2.2.7.1.2 Serbest Meslek Kazançlarının Vergilendirilmesi

Serbest meslek faaliyeti Kanunda “sermayeden ziyade şahsi mesaiye, ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanan ve ticari niteliği olmayan işlerin, işverene bağlı olmaksızın, şahsi sorumluluk altında, kendi nam ve hesabına yapılmasıdır”³⁷² şeklinde tanımlanmaktadır. Yaptığı işi kendi nam ve hesabına, mutlak meslek halinde ifa eden; avukat, doktor, diş hekimi, veteriner hekim, mimar, mühendis, müşavir, serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir, danışman, ressam, yazar, bestekar, kimyager, noter, öğretmen, artist, menajer, senarist, yönetmen, ebe, sünnetçi, arzuhalci, rehber ve sağlık memuru vb. kişiler serbest meslek erbabıdır.³⁷³

Serbest meslek kazancı, özetle, bir hesap dönemi içinde, serbest meslek faaliyeti karşılığı olarak tahsil edilen para ve ayın ve menfaatlerden, bu faaliyet dolayısıyla ödenen giderler indirildikten sonra kalan farktır. Diğer bir kazanç unsuru, amortisman tabi iktisadi kıymetlerin * satılması halinde, alınan bedel ile bunların defter değerleri arasındaki müspet farktır.³⁷⁴

Genel gerekçe metninden anlaşıldığı üzere, vergilemede basitlik ve adalet çerçevesinde, günün koşullarına uygun olarak ve faaliyetin yapılması için zorunlu olanlar dikkate alınarak yeniden düşünülmüş³⁷⁵, kazancın tespitinde indirilebilen bazı giderler özetle şunlardır:³⁷⁶ Mesleki kazancın elde edilmesi ve devam ettirilmesiyle ilgili genel giderler, işçiler için ödenen muhtelif giderler (iaşe, ibate, demirbaş olarak verilen giyim, tedavi, sigorta vs.), meslekî faaliyetle ilgili seyahat ve ikamet giderleri, amortisman giderleri, taşıt giderleri, mesleki faaliyetin ifası için yapılan mal ve hizmet ödemeleri vs. Bunun yanında 5 yıl boyunca geçmiş yıl zararlar da kazançtan indirilebilmektedir.³⁷⁷

Serbest meslek erbabına** yapılan ödemelerde tevkifat usulüyle ön vergileme yapılır. Yıllık beyannamede*** tevkifatlar, hesaplanan vergiden mahsup edilir. Beyan verilmediği durumlarda tevkifatlar nihai vergidir.³⁷⁸

³⁷² “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 65

³⁷³ GİB, **Serbest Meslek Kazancı Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi**, s.6

* İşyerinde ve faaliyette kullanılan demirbaş, alet, cihaz, taşıt gibi

³⁷⁴ GİB, **Serbest Meslek Kazancı Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi**, s.7

³⁷⁵ 5035 S.K. için **TBMM 316 no'lu Komisyon Raporu**, s.1-2, 4

³⁷⁶ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 68

³⁷⁷ GİB, **Serbest Meslek Kazancı Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi**, s.20

** Noterler hariç.

*** Faaliyetini devamlı surette yürütenler her yıl beyan verirken, GVK 18. Maddede yazılı bazı serbest meslek grupları ile faaliyetini arızı olarak yapanlar, her iki sınıf için ayrı belli hadleri geçtiği zaman beyan verirler.

³⁷⁸ GİB, **Serbest Meslek Kazancı Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi**, s.12

İslamî düşünceye uygunluk açısından değerlendirecek olursak, kazancın esas alınması sebebiyle İslamî düşünceye kısmen uygundur. Borçların ve nisabın mahsubu konusunda İslamî görüşlerin mutabık olduğunu görüyoruz. Nitekim bir serbest meslek erbabının borçlanarak tesis ettiği işyeri için ödediği taksitler kazancını belirlemede önemli etkidir. Fakat bunun yerine ticaret işletmelerinde görüldüğü gibi, *amortismanların* dikkate alınması bu sorunu hafifletmektedir. Söz gelimi, 200 birim yıllık taksitlerle 1000 birim borçla kurulan bir işyeri olsun. Burada emekle elde edilen 500 birim hasılatın 100 birimi gider farzedildiğinde 400 birim kazanç var demektir. Mevcut vergilendirmede 400 birim üzerinden vergi verilir. Fakat bu kişi borç da ödemiştir ve/veya muaccel borçları vardır. Kanunlarımız işyerinin amortismanını gider yazma imkanı vermektedir. Hakiki kâr borcun mahsup edilmesiyle ortaya çıkmakla birlikte, böyle bir mahsup suistimale açık olabileceğinden, deftere kaydedilmiş sabit varlıkların amortismanlarının dikkate alınması aslında *takdirî nemâ* anlayışının bir yansıması olmaktadır. Öte yandan asgari standartları barındıran bir zenginlik haddinin mahsubu da elzemdir.

2.2.3 Ortaklıkların Mükellefiyeti

Ebu Ubeyd, mera hayvancılığı konusunda Peygamberin zekat kitabında (mektubunda) “...Zekat artar veya eksilir endişesi ile katılmış sürüler tefrik edilmez ve ayrı sürüler birleştirilmez.” yazılı olduğunu; Evzâî ve Irak ehlinin “Katılmış (müşterek) sürüler tefrik edilmez” sözü hakkında “Sürüleri müşterek durumda bulunan 3 kişiden her birinin 40 tane koyunu varsa zekat memurunun bunlardan 120 koyun için yalnız 1 koyun alması icap eder. Binaenaleyh zekat memuru bunları tefrik edip her birisinden 1 koyun alamaz.” görüşünde olduğunu, kendisinin de bu görüşü benimsediğini ifade etmektedir. Gerekçesini şöyle aktarır: “Zira her zaman için zekat memurunun haksızlığından emin olmak mümkün değildir. Nitekim mal sahibinin her zaman için zekattan kaçınmaması da mümkün değildir. Bu nedendir ki Rasûlullah her ikisine de işaret buyurmuştur.”³⁷⁹ Bununla birlikte masrafları hafifletmesi de hayvancılıkta *ortaklığın* mükellef olarak kabul edilmesinde etkili olduğunu görmekteyiz.³⁸⁰

İmam Şafii yukarıdaki hadisi delil göstererek, mera hayvancılığında ortaklığın kendisinin zekat mükellefi olması için şu şartları ileri sürmektedir: ortaklardan her biri zekat ehli ise, hayvanları güden çobanın, güdülen otlığın ve onları koruyan köpeğin aynı olması.³⁸¹ Şafî Fıkıh Ekolüne

³⁷⁹ Ebu Ubeyd, *Emval*, s.385-6

³⁸⁰ Serahsi, *Mebsut 2.cilt*, s.228

³⁸¹ Serahsi, *Mebsut 2.cilt*, s.227

ve Ahmed b. Hanbel'e göre, ortaklık durumunda tüm mal tek bir kişiye ait kabul edilir ve toplam mal nisaba ulaştığı takdirde, zekata tabi olur.³⁸²

Serahsî, tarım mahsullerinde ortaklığın zekatı konusunda Ebu Yusuf'un, ortak araziden alınan ürünün tamamının 5 vesk olması halinde zekatın gerekeceği, çünkü zekatta esasın mal sahipliği değil, ürünün kendisi olduğu görüşünde olduğunu aktarmaktadır. Hatta sahibi olmayan vakıf arazilerinin* ürünlerinde öşrün gerekeceği belirtilmiştir.³⁸³

Bu görüşler doğrultusunda günümüzdeki şirketlerin vergi mükellefi olmasının İslamî düşünceye aykırılık teşkil etmediği kanaatindeyiz.

2.2.4 Atiyyelerden Zekat Kesilmesi ve Peşin Vergi Uygulaması

Ömer b. Abdülaziz'in kişiye ücretini verdiği, haksız yere alınmış mallar sahiplerine iade edildiğinde, atiyyeler sahiplerine dağıtıldığında bunlardan zekat aldığı, Hz. Ebu Bekr ve Osman'ın aylığını alan herkese “Zekat düşen malın var mı?” diye sorduğu, “evet” cevabını alırsa aylıktan zekat kestiği, Abdullah b. Mes'ud'un atiyyeleri deriden bir kese içinde verdikten sonra bu atiyyelerden zekat aldığı rivayetleri aktarılmaktadır.³⁸⁴ Her ne kadar Ebu Ubeyd, atiyyelerden kesilen tutarın, geçmişte tahakkuk etmiş diğer mallara ait zekat olduğu şeklinde yorumlamakta³⁸⁵ ise de, Yusuf Kardavi; Hübeyre, İbn Ebi Şeybe ve Taberani'den *Abdullah b. Mes'ud'un atiyyelerden binde 25 oranında zekat aldığı* rivayetlerini aktararak Ebu Ubeyd'in bu rivayetlere vakıf olmadığından dolayı yorumunda yanıldığını, Muaviye'nin de halife olarak atiyyelerden zekat aldığını, onun döneminde sahabilerden kimsenin muhalefet etmediğini ifade etmektedir.³⁸⁶ Bu değerlendirmeye göre atiyyeler eklenerek nisaba ulaşmış veya atiyyeler verilmeden önce nisaba ulaşmış ve zekat tahakkuk etmiş kişilerin zekatının atiyyelerden tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Böyle bir sonuç bize günümüzde var olan peşin vergi uygulamasını çağrıştırmaktadır. Peşin vergi uygulaması, yılsonunda net kazanç ve vergiye mahsup edilmek üzere, yıl içerisinde elde edilen; gerek ara kazançlardan geçici vergi³⁸⁷ gerekse ara hasıllardan

³⁸² Dumlu, **Ticaret Mallarının Zekatı**, s.153

* Burada kastedilen, müslümanlara vakfedilmiş sayılan sahihsiz âtil beytülmal arazileridir.

³⁸³ Serahsi, **Mebcut 3.cilt**, s.4

³⁸⁴ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.399-401, 416 ; İmam Malik, **Muvatta' 2**, s.19

³⁸⁵ Ebu Ubeyd, s.400

³⁸⁶ Kardavi, **Zekat 1.cilt**, 503-504

³⁸⁷ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): Mükerrrer 120

tevkifat/stopaj³⁸⁸ yoluyla vergi alınması uygulaması olup, bunun İslam'ın ilk dönemleriyle paralellik gösterdiği söylenebilir.

2.2.5 Beyan Esası ve Tahsil Usulleri

Zekata tabi mallar *zâhiri* ve *bâtınî* mallar olarak sınıflandırılmakta ve bunların tahsil usulleri farklı olmaktadır. Hayvanlar, gümrükten geçen veya pazara sunulan ticari mallar, zirai mahsuller ve madenler açık ve görünür halde olmaları sebebiyle *zahiri mal*; saklı halde olmaları sebebiyle para ve depolardaki* ticari mallar ise *batınî mal* olarak görülmektedir. Zahiri mallar tespitle alınabilirken, batını malların tamamen sıhhatli tespiti güçtür.³⁸⁹

Rasûlullah ve Raşid Halifeler dönemlerinde zekat memurları, hayvanların zekatını mükellefin nezdinde bizzat toplamak üzere gittiklerinde, mal sahiplerinin rızasıyla veya *onlara rağmen* tahsil ederlerdi.³⁹⁰ Hatta insanların vermeye mecbur edildikleri ve vermedikleri takdirde uğruna kendilerine karşı savaş açılması gereken zekatın *hayvan, toprak mahsulleri ve hurma* ürünlerinin zekatı olduğu ifade edilmektedir.³⁹¹ Nitekim Hz. Ebu Bekir, hayvanların zekatını ödemeyi reddettikleri için bazı kabilelere savaş açmayı düşünmüş, mülahazalar sonrası Hz. Ömer de ikrar etmiştir.³⁹² Buna karşın altın ve gümüş zekatlarının tahsilinde ise, mezkur dönemlerde kimseye karşı zorlayıcı bir tavır takınılmamıştır. Paralar ve alacaklar mükelleflerin zimmetinde emanet kabul edilmiştir. Hayvanların zekatı ise, mal sahiplerini ilzam eden bir hükümdür. Kaldı ki insanlar kendi aralarında ancak zahiri mallarından sorumlu tutulabilir.³⁹³ Mükelleflerin varlıklarının ve zenginliğinin zahir olması sebebiyle tespit edilebilir durumda olmasının cebir kullanılmasına hak verdiği; zahir olmayan bir malın varlığının tespit edilememesinin ise cebir kullanılmasına mani olduğu anlaşılmaktadır.

Zahiri malların zekatı için cebir söz konusu olup Rasûlullahtan “*Develerin zekatını vermek istemeyenlerden hem zekatını hem de (ceza olarak) develerin yarısını Allah'ın hakkı olarak alırız.*” hadisleri rivayet edilmektedir.³⁹⁴ Nitekim Hz. Peygambere tahsil salahiyeti veren Tevbe

³⁸⁸ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 121

* Burada kastedilen piyasaya arz edilmiş fakat depoda muhafaza amacıyla bekletilenlerdir. Piyasaya arz edilmeden saklananlar (ihtikâr) bu kapsamda değildir.

³⁸⁹ Yunus Vehbi Yavuz, **İslâm'da Zekât Müessesesi**, İstanbul: Feyiz Yayınları, 1972, s.311

³⁹⁰ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.422

³⁹¹ Ebu Ubeyd, s.489 ; Cessas, **Ahkamul Kur'an**, 7. Cilt, s.94

³⁹² Ebu Yusuf, **Haraç**, s.133. “Hz. Ebu Bekir: Eğer onlar (zekat vermekten imtina edenler), Rasulullah'a verdikleri zekatlardan sadece zekat hayvanının başına bağladıkları bir ipi benden esirgerlerse, onlara karşı harb ederim”

³⁹³ Ebu Ubeyd, s.422

³⁹⁴ Nesai, **Sünen-i Nesai**, “Zekat”, 4 ; Ebu Davud, **Sünen**, “Zekat”, 5 ; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 4

103. ayetinde (*mallarından sadaka al!*), zekatın ödenmesindeki cebir kullanma yetkisi açıktır.³⁹⁵ Burada mallar insanlar arasında zahir hale geldiği için, mükellefi itiraz ettirmeyecek toplumsal bir *hak* doğduğu ve devletin cebren bunu tahsil etmesinin caiz olduğu kabul edilmektedir.

Servetler konusundaki bu ayırım borç beyanları için de geçerlidir. Yani zahir (görünür) olduğu için varlığı şüphesiz olan bir zekat malına ait borcun beyanının da şüpheye bırakmayacak mahiyette olması gerekir. Nitekim Ebu Ubeyd'in aktardığına göre, zahiri mallardan toprak mahsulünün zekat mükellefi, kendi iddiasından başka bir delille ispatlamak ve kesin olarak tespit edilmek şartıyla, zimmetindeki borcunu zekat matrahından düşebilir. İbn Ömer, Tâvûs b. Keysan, Atâ, Mekhûl b. Ebu Müslim, İbn Sîrîn, İbn Şihâb ez-Zührî, Evzâî, Malik b. Enes ve Irak alimlerinin görüşleri bu yöndedir. Bu görüş sünnete muvafıktır. Yani, ispat edilmek şartıyla borçluluk, esas olarak zekata manidir. Mahsul ve hayvanlar zahir olduğu için toplumsal hak mücerret bir borç iddiasına baskın gelerek zekat tahakkuk eder ve kişinin borç iddiası kabul edilmez.³⁹⁶

Borçluluk iddiasında mükellef lehine davranmanın zimmi vatandaşlar için de geçerli olduğu görülmektedir. Ebu Ubeyd; gümrükte ticari mal vergisi tahsil aşamasında zimmi tacirin borçlu olduğunu iddia etmesi durumunda,

- Süfyan b. Uyeyne ve Iraklıların, *mükellefin iddiasının delilsiz kabul edilmesi ve cizye alınmaması gerektiği,*
- İmam Malik ve Hicaz alimlerinin ise, *mükellef iddiasını kanıtlayacak bir delil ileri sürse bile, iddianın kabul edilmemesi ve cizyenin mutlaka tahsil edilmesi gerektiği*

Görüşlerini aktardıktan sonra kendi görüşünü şöyle açıklar: “Benim görüşüm bu iki görüş arasında bir görüştür: Zimminin, iddiasını kabul edecek Müslüman şahitleri varsa iddiası kabul edilir ve malından vergi almak caiz olmaz. Zira borç, alacaklı için, zimmetinde tahakkuk eden bir vecibedir ki bu hak, Müslümanların zimminin zimmetinde tahakkuk eden cizye hakkından önce gelir... Zimminin borçluluk iddiası sadece beyandan ibaret kalırsa bu iddia kendisinden kabul edilmez. Çünkü Müslümanların lehine zimmetinde tahakkuk eden hakkını, mücerret bir iddia ile düşürmek istemektedir. Halbuki zimmiye, altın ve gümüş zekatında Müslümanlara

---

³⁹⁵ Erkal, *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları*, s.55

³⁹⁶ Ebu Ubeyd, s.473

güvenildiği gibi güvenilemez. Çünkü zimmiden alınan vergi fey hükmünde olup zekat ile aynı hükme tabi değildir.”³⁹⁷

Altın ve gümüşün (nakdin) zekatı hakkında ise alimler arasında ihtilaf yoktur ki mal sahibi bütün iddialarında (borçlar dahil) tasdik edilir. Zira altın ve gümüşün zekatı denetime tabi değildir, Müslümanların elinde emanettir. Mahsul ve hayvanların zekatı ise devletin denetiminde olup insanlar bunu vermek zorundadırlar.³⁹⁸

İmam Malik şöyle der: “*Zekat konusunda Müslümanlara güçlük çıkarılmaz, ne verirlerse alınır.*”³⁹⁹

Cessas’ın aktardığı üzere, Hz. Osman dönemine kadar paraların zekatı mükellefler tarafından, kendi istekleriyle, baskı ve cebir olmaksızın, devlete götürülüp teslim edilirdi. Mal ve zekatlarının miktarı hususunda *beyanlarına* itibar edilirdi. Çünkü paralar, devlet başkanının görebileceği açık yerlerde olmayıp ev, dükkan vs. mekanlarda gizli tutulur. Zekat memurlarının gizli yerlere girmeleri, mal sahiplerini paralarının zekatını memurunun yanına getirmekle yükümlü kılmak, hayvanlarını da zekat memurunun yanına götürmekle yükümlü kılmak caiz değildir. Bilahare Hz. Osman bir hutbede “*Bu, sizin zekat ödeme ayınızdır. Borçlu olan kimse borcunu ödesin. Sonra malının artan kısmını zekatlandırınsın.*” buyurarak mükellefleri, paralarının zekatını yoksullara bizzat vermekle yetkili kıldı. Yine de bu yetkiyle İmamın zekat alma hakkını düşürmüş olmadı.⁴⁰⁰ Hz. Osman’ın hilafeti esnasında İslam Devleti’nin sınırları çok genişlemiş, devlet gelirleri artmış, altın-gümüş ve ticaret eşyası gibi ancak mükellefin beyanıyla bilinebilecek malları, kötü niyetli zekat memurlarının insanların özel durumlarını araştırmasından, mallarına el uzatmalarından ve özel bilgilerine muttali olmalarından endişe ettiği için zekatını mal sahiplerine bırakmıştır. Onun bu kararına sahabeden muhalefet eden olmamıştır.⁴⁰¹

Bu izahat çerçevesinde anlaşılmaktadır ki ilk dönem İslam devletinde, ticari mal ve paraların zekatında beyan esasının ve ödemesinde takvaları ölçüsünde serbest bırakılmalarının sebebi, mükelleflerin ne kadar kazandığı (servet artışı veya zarar) bilgisinin ancak kendi uhdelelerinde olması, hesaplamasının en doğru bir şekilde kendileri tarafından yapılabileceğinin kabul edilmesi ve kendilerine bu konuda güvenilmesidir. Devlet nakdin ağırlıkta olduğu faaliyetlerde matrahı bilebilecek bir durumda değildir. Bilmesi denetim gerektirir, denetim ise zulme

³⁹⁷ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.494-495

³⁹⁸ Ebu Ubeyd, s.474

³⁹⁹ İmam Malik, **Muvatta’ 2**, s.51

⁴⁰⁰ Cessas, **Ahkamul Kur’an**, 7. Cilt, s.95

⁴⁰¹ Serahsi, **Mebsut 2.** cilt, s.252 ; Erkal, **İslam’ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.113

(mahremiyet ve dokunulmazlık ihlali gibi) mahal verir. Tarım mahsulleri ve hayvanlar gibi yerinde tespit yapılması daha mümkün olan mallarda tahsilat yapılırken cebir kullanılabilir. Fakat yine de zulme mahal vermemek için mükelleflerin örneğin hayvan otlatırken müsait bir zamanlarının kollanması, mahzeninde hayvanını/ürününü saklama ihtimali olan mükellefin mahzenine zorla girilmemesi tavsiye edilmektedir. Burada da kazancın veya zararın ancak mükellef tarafından bilinebileceği kabulü kendini göstermektedir. Bu kabulün günümüz şartlarında geçerliliğinin azaldığını düşünüyoruz. Yani artık zekat konusu her mal, zahiri mal potansiyeline sahiptir ve cebir hükümleri de buna göre yer bulacaktır. Dolayısıyla zekat tahsilinde aslanan, toplumsal hakkı yerine getirmek üzere, cebriliktir.

Ebu Ubeyd'in aktardığına göre, herhangi bir mala düşen vergi, *mal sahibine kolaylık olsun diye* aynı maldan değil de başka bir maldan verilmesi cihetine gidilmiştir. Bu konuda Rasûlullah ve Hz. Ali'nin, ileride detayları görüleceği üzere, Yemen ve Necran halkından aldığı esasında nakdî olan cizye yerine aynî cizye almasını örnek göstermektedir. Ticaret malları da buna benzemekte olup bunda asıl, zekatın aynî eşyadan ödenmesidir. Fakat eşyayı bölüp parçalama imkanı olmadığı için zekatını kıymetten ödenmesine ruhsat verilmiştir.⁴⁰² Bununla birlikte İslam'ın erken döneminde ticaret ve zanaatkarlık faaliyetlerinde gelirler çoğunlukla nakit formda olduğu için zekatın nakdî, tarım ve hayvancılıkta gelirler (nemâ) çoğunlukla aynî olduğu için zekatın aynî tahsil edildiği de iddia edilmektedir.⁴⁰³

2.2.5.1 Türk Vergi Sisteminde Yansımalar

Günümüzde teknolojik altyapı, dijitalleşme, belge-beyan-bildirim sistemlerinin gelişip yaygınlaşması gibi etkenlerden dolayı zahirî-batınî mal ayrımı ortadan kalkıp neredeyse tüm zekata tabi mallar zahiri hale gelmiş olup devletler, yaptıkları muhtelif denetimler ve kontroller sonucunda mükelleflerin vergi beyanlarının eksikliğini farkedebilir ve gerekli inceleme ve ek tarhiyat için aksiyon alabilir konumdadır.

Günümüz vergi sistemi, gerçek vergi ödeme gücüne (vergi adaleti) ulaşmayı sağlama amacı doğrultusunda, vergiye tabi unsurların en iyi mükellefler tarafından bilinebileceği varsayımına dayalı olarak⁴⁰⁴ matrah ve miktarların vergi dairelerine bildirim/beyanı esaslı üzerine kuruludur.⁴⁰⁵ Böyle bir uygulamanın bir taraftan mükelleflerin dürüstlüğüne, eğitim ve vergi

⁴⁰² Ebu Ubeyd, s.412

⁴⁰³ Sadr, **İslam'ın Erken Döneminde İktisadi Sistem Kurumlar ve Politikalar**, s.116

⁴⁰⁴ Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, s.146-147

⁴⁰⁵ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 83 ; “Kurumlar Vergisi Kanunu (5520 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 26205 (Haziran 2006): 14 ; “Katma Değer Vergisi Kanunu (3065 S.K.)”, **Resmi**

bilinç düzeyine, diğer taraftan vergi idaresinin etkinliğine (gerektiğinde vergi denetimleri, otokontrol mekanizmaları ve yaptırım uygulanması gibi) bağlı olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰⁶ Sonuç olarak, gerek vergi sistemimizin *beyan esasına* dayalı olması, gerek vergi tanımımıza etki eden başlıca faktörlerden *cebren tahsil* hususunun İslamın ilk dönemlerinde bir karşılığı olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla bu yönden bakıldığında İslamî düşünce ve uygulamasına aykırılık teşkil eden bir durum görmüyoruz.

2.3 Haraç Uygulamaları ve Düşünceleri

İslam Devleti, Peygamberin vefatının ardından İran ve Bizans topraklarında hızla genişlemeye başlamış, fakat fethedilen topraklarda İslam'ın yayılışı, fetihlerin sürati ile doğru orantılı olmamıştır. Zira Hz. Peygamber tarafından kurulup geliştirilen, bir himaye/teminat kurumu olan "zimme" hukuku dahilinde, fethedilen topraklarda yaşayan halk, kendi inaniş ve yaşayışlarını kaybetmeksizin tam bir hürriyet ve garanti altında yaşayışlarını sürdürmüşlerdir. Fetihlerin zorunlu bir sonucu olarak hem fethedilen toprakların hem de onlar üzerinde yaşayan yerli halkın hukuki statülerinin ortaya konulması için, Ashap Kur'an ve Hz. Peygamberin tatbikatında çözüm aramıştır.⁴⁰⁷

Ebu Ubeyd, İslamın ilk döneme ait rivayetleri ele alarak fethedilen arazilerle ilgili uygulanmış hukuki nizamı şöyle özetlemektedir:⁴⁰⁸

- 1- *Halkı İslamı kabul etmiş olan topraklar:* Bu çeşit arazi, sahiplerinin mülküdür. Bu topraklar öşür arazisi olup sahipleri öşürle (zekatla) mükelleftir.
- 2- *Sulh yoluyla veya muayyen bir haraç karşılığında fethedilen topraklar:* Bu arazilerin sahipleri, yapılan anlaşmalara göre muamele görürler, fazlasıyla mükellef tutulamazlar.
- 3- *Kuvvet yoluyla fethedilen araziler:* Bu arazi konusunda Müslümanlar ihtilaf etmişlerdir. Kimisine göre bu arazi ganimet statüsünde olup Enfal, 8/41⁴⁰⁹ hükümlerince arazi 5'e bölünür; 4/5'i araziyi fethedenlere, kalan 1/5'i ise Allah'ın ayette adlarını zikrettiği sınıflara verilir. Hz. Peygamber Hayber arazisini bu şekilde taksim etmiştir. Bazılarına göre de bu arazi hakkında karar merci imamdır. İmam bu çeşit araziye dilerse Enfal 41'e

---

Gazete, 18563 (Kasım 1984): 40 ; "Özel Tüketim Vergisi Kanunu (4760 S.K.)", **Resmi Gazete**, 24783 (Haziran 2002): 14

⁴⁰⁶ Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, s.147

⁴⁰⁷ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.197

⁴⁰⁸ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.70-71

⁴⁰⁹ "Allah'a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir..."

göre taksim eder, dilerse de bu çeşit araziyi, **Haşr, 59/6-10** ayetlerince (ileride detaylı görülecektir) *fey* kabul ederek (ve *haraç* tahakkuk ettirilerek), ilelebet Müslümanlara mevkuf bir kamu malı yapar. Hz. Ömer Sevâd bölgesi fetihlerinde bu ayetlere dayanarak hükmetmiştir.

Görüleceği üzere, 2. ve 3. durumlarda *haraç* söz konusu olmuştur.

İmam Maverdi, amme menfaatine vakfedildiği için *haracın* amme işlerine harcanacağını, ordu ve güvenliğin yanı sıra, genel menfaat ve işlere, örneğin cami, köprü, suyuolları yaptırma, amme işleri gören hâkimlerin, şâhitlerin, hukukçuların, kurruların, imamların, müezzinlerin ihtiyaçlarına da harcanacağını ifade etmektedir.⁴¹⁰ Gazzâlî de benzer şekilde, *cizye* ve *haraç* gelirlerinin İslam askerlerine, yolda kalmışa, ilim adamlarına ve İslamın izin verdiği hayırlı işlere harcanacağı konusunda ulemanın ittifak ettiğini aktarır.⁴¹¹

2.3.1 Ortaya Çıkışı

2.3.1.1 Mefhum Olarak Haraç

Arapça *harc* kökünden gelen ve sözlük anlamı “topraktan çıkan şey” olan *harâc* kelimesinin Kur'an'da “arazi vergisi” manasında kullanılmasına rastlanmaz. Hadislerde ise hem “vergi, pazar vergisi, gümrük vergisi, baş vergisi”, “mahsul” ya da “hâsıla”, hem de bilhassa *arazi vergisini* ifade kullanılmaktadır.⁴¹²

2.3.1.2 İlk Haraç Uygulamaları (Peygamber Dönemi)

İslam Şehir Devleti'nin ilk yıllarında, civar gayrimüslim kabilelerle birçok dostluk anlaşması akdedilmişti. Karşılıklı adem-i tecavüz veya dışarıdan bir tecavüz vukuunda karşılıklı yardım esaslarına dayanan bu anlaşmalar, herhangi bir arazi vergisi hükmünü ihtiva etmemektedir. Bu anlaşmalarla öncelikli hedef siyasi-dini mahiyettedir ki Medine bölgesinin güvenliği ve İslam'ın propagandası ve yayılışına zemin hazırlamak gibi hususlardır.⁴¹³

Peygamber devrinde arazi vergisi, *haraç* tabiri altında kurumsal mahiyete kavuşmamıştı. Haraç, Hz. Ömer'in fethedilmiş toprakları savaşçılar arasında dağıtmayıp muayyen bir vergi

⁴¹⁰ İmam Ebu'l Hasan el-Mâverdî, *El Ahkâmu's-Sultâniyye, İslâm'da Hilafet ve Devlet Hukuku*, Ali Şafak (çev.), İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976, s.232

⁴¹¹ İmam Gazzâlî, *Mülkûn Sultanlarına... Nasihatü'l-Mülûk*, Osman Şekerci (çev.), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1969, s.113

⁴¹² Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.87 ; Cengiz Kallek, “Haraç”, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harac> (1.7.2024)

⁴¹³ Tuğ, s.88 ; Kallek, “Haraç”, *DİA*

karşılığında ziraatı iyi bilen eski sahiplerine bırakmak suretiyle, hem tarım tecrübesi olmayan kişilerin mülkiyeti altında meydana gelecek verim düşüşünü engellemeyi, hem de Kur'an'da Haşr/6-10 ayetlerinde esasları gösterilen "fey" mefhumuna dayalı olarak, âdil bir gelir dağılımı sağlayarak kaynakların tahsisinde nesiller arası bir denge kurmayı gözeten içtihadıyla kurumsallaşmıştır.⁴¹⁴ İslamî vergilendirmenin amaçlarından en önemlilerine yine böylece değinilmiş olunmaktadır.

2.3.1.2.1 Benî Nadîr Arazileri

Medine şehir devletinin gayrimüslimlere ait arazi ile ilk temasa geldiği yer, Medine Anayasası kurucularından Benî Nadîr Yahudi kabilesine ait arazidir. Uhud gazvesinden 6 ay kadar sonra peygambere karşı suikast teşebbüsü ve bilahare muhitlerine yapılan kuşatmalar sonrası, buldukları yerden (Hayber'e) sürülmeleriyle ele geçen arazi, **Haşr, 59/6-7'**deki *fey* esasları dahilinde Hz. Peygambere ait olduğu kabul edilmiştir. Peygamber de arazileri kısmen kendisi ve ailesinin geçimi için ayırmış, kısmen ikta etmiş, kısmen ihtiyaç sahiplerine dağıtma yoluna gitmiştir.⁴¹⁵ Haşr suresinin Beni Nadir hakkında nazil olduğu, İbn Abbas'tan rivayet edilmektedir.⁴¹⁶ Burada arazi vergisi söz konusu değildir fakat haraç müessesesine dayanak olan ayetin nüzul sebebini görmek ve bilahare Hayber'e de hareket yapılacağı sebebiyle olayların evveliyatını bilmek açısından önemlidir.

2.3.1.2.2 Hayber Arazileri

Medine'den çıkarıldıktan sonra Hayber'e yerleşen Benî Nadîr yahudilerinin, Suriye ve Irak bölgelerinden gelen ticaret yolu üzerinde kervanlar için bir tehdit unsuru oluşturması ve Mekke ve diğer kabilelerle birlikte Müslümanlara karşı saldırı hazırlığı içinde bulunmaları sebebiyle gerçekleşen Hayber Savaşı⁴¹⁷ sonucunda yapılan anlaşmaya göre ele geçirilen arazilerinin kullanım hakkının kendilerine bırakılıp arazilerinde iskana devam etmelerinin karşılığı olarak elde edecekleri *mahsulün yarısı nispetinde bir hisseyi* Medine'ye gönderecekleri kararlaştırılmıştı.⁴¹⁸

Ebu Ubeyd, Hayber uygulamasının haraç değil, mahsulün paylaşılması esasına dayalı bir müzaraa (ortaklık) olduğunu, bunun gereği şayet ürün elde edilmezse her iki tarafın da gelirden

⁴¹⁴ Tuğ, s.88 ; Kallek, "Haraç", **DİA**

⁴¹⁵ Tuğ, s.89 ; Belâzürî, **Fütuh**, s.19-22

⁴¹⁶ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.237

⁴¹⁷ Muhammed Hamidullah, "Hayber", **DİA**, C.17, İstanbul, 1998

⁴¹⁸ Ebu Ubeyd, s.72, 452 ; Ebu Yusuf, Haraç, s.91 ; Tuğ, s.90 ; Belâzürî, s.25-30

mahrum kalacağını belirtmektedir.⁴¹⁹ Hayberlilerin İslam Devletiyle yaptığı ortaklığı işiten Fedekliler de, mal ve can emniyetlerinin garanti edilmesi şartıyla, Rasullullah'a yarı yarıya ortaklık anlaşması teklif etmiş ve Resulullah da bu teklifi kabul etmiştir.⁴²⁰ Ebu Ubeyd böyle niteliyor olsa da, buradan Peygamberimizin zirai vergileme anlayışının *öşür* vergilemesine (çıkan üründen aynı veya nakdî pay alma) paralel olduğunu anlamaktayız.

2.3.1.2.3 Bahreyn Uygulaması

Sasani idaresindeki Bahreyn halkının İslam'a girişi sulh ile olmuştur. Medine'de Peygamberi ziyaret eden bir heyet gizlice Müslüman olmuş ve bilahare Mekke'nin fethinden sonra⁴²¹ Hz. Peygamber 8 yılında, Bahreyn halkını İslamiyet'i kabul etmeye veya *cizye* ödemeye davet etmek üzere Alâ b. Hadramî'yi Bahreyn'e göndermiştir. Araplar ve bir kısım Acemler Müslüman olmayı kabul ederken Mecusî, Yahudî ve Hristiyanlar *cizye* ödemeyi tercih etti. Belâzürî, bölge halkıyla el-Alâ'nın şöyle bir anlaşma yaptığını aktarır:⁴²²

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu yazı, el-Alâ b. el-Hadramî'nin Bahreyn halkıyla yaptığı andlaşmadır. O, *Müslümanların çalışmasına gerek kalmadan yetiştirdikleri hurmaları Müslümanlarla bölüşmek üzere* onlarla andlaştı. Kim bunu yerine getirmezse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. *Baş vergisi cizye* ise, ergenlik çağına gelen her erkekten *1 dinar* alınacaktır.

Müslümanlara hitap edilen “çalışılmasına gerek kalmadan yetiştirilen” ürün vurgusu, kârlı (nâmî) ürünlerden öşür alındığını, dolayısıyla zekatta maliyetlerin dikkate alındığını gösteren bir örnek olduğu düşünülebilir.

İslamı kabul etmeyen bazı kesimlerle hububat ve hurma *mahsulünün yarısı* ve ergenliğe eren her erkek çocuk için *1 dinar cizye* karşılığında anlaşma yapıldığı da aktarılmaktadır.⁴²³

Başka bir mektupta “*hayvanlarınızda Müslümanların ödediğinin iki katı vardır*” dendiği rivayet edilmektedir.⁴²⁴

Bunların yanında Bahreyn lideri Münzir b. Sâvâ'ya gönderilen bir mektupta tahsil edilecek *arazi vergileri* için “*Cizyetü'l-Arz*” (*arazi cizyesi*) tabirinin kullanıldığına dikkat çekilmektedir.⁴²⁵

⁴¹⁹ Ebu Ubeyd, s.94

⁴²⁰ Ebu Yusuf, s.91

⁴²¹ Mustafa L. Bilge, "Bahreyn", **DİA**, C.4, İstanbul, 1991

⁴²² Belazürî, **Fütuh**, s.92-93

⁴²³ Kallek, “Haraç”, **DİA**

⁴²⁴ Hamdiullah, **Vesaik**, s.171 (Mektup no:66/a)

⁴²⁵ Tuğ, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, s.87 ; Kallek, “Haraç”, **DİA**

Bir rivayette Rasûlüllah, Bahreyn halkına şu mektubu yazmıştır:⁴²⁶

Sizler, namaz kılar, zekat verir, Allah ve Elçisine gönülden bağlanır, *hurmaların onda birini, hububatın yirmide birini verir* ve çocuklarınızı Mecusileştirmezseniz, Müslüman olduğunuz sırada sahip olduklarınızın hepsi sizlere aittir. Ancak ateşgedeler, Allah ve Elçisindedir. Şayet *İslamiyet’i kabul etmezseniz, cizye ödeyeceksiniz.*

Alâ b. Hadramî’nin aynı toprak mahsulü (verginin konusu) üzerinden “Müslümanların topraklarından *öşür*, müşriklerinkinden *haraç* alıyordum” dediği rivayet edilmektedir.⁴²⁷

Salih Tuğ, Bahreyn bölgesinin topraklarının *fey* statüsünde olduğunu⁴²⁸ ve yukarıdaki mektupta geçen Mecusilerden alınacak mahsul vergilerinin *haraç* olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir.⁴²⁹

2.3.2 Ömer b. Hattâb’ın Haraç ve Cizye İçtihatları

Hz. Ömer zamanında Bizans ile yapılan savaşlar sonrası fethedilen Şam ve Mısır, Sasanilerle yapılan savaşlar sonrası Irak bölgelerine ait elde edilen toprakların paylaşımı konularında Hz. Ömer’in, fatihlerine yazdığı mektuplarda “vergilendirmenin amaçları” açısından kıymetli verilere ulaşılmıştır.

Ebu Ubeyde b. Cerrah, Bizans ile yapılan savaşlar sonrası fethedilen Şam bölgesine ait elde edilen ganimetlerin, halkı ile birlikte şehirlerin, işleyici ve sahipleri ile beraber arazi, bağ ve bahçelerin kendilerine taksim edilmesi hususundaki Müslümanların taleplerini Hz. Ömer’e iletmiştir. Hz. Ömer, yaptığı istişareler sonucunda Ebu Ubeyde’ye, *fey* ayetlerine dayanarak, arazilerin ziraatı bilen sahiplerinin elinde bırakılıp kudretleri ölçüsünde vergilendirilmesini, aksi halde halkın bağımsızlık ve özgürlüğünün tehlikeye gireceğini şu ifadelerle cevap vermiştir:⁴³⁰

Allahu Teala Kur'an'da şöyle buyurur: (Haşr suresi 6-10 ayetlerini⁴³¹ dile getirerek devam eder) Haşr 10’da zikredilen ‘Gelecekler’den gaye beyaz siyah ve kırmızı, Hz. Adem’in çocuklarıdır. Allah onlardan

⁴²⁶ Belazüri, s.92-93

⁴²⁷ Belazüri, s.93 ; İbn Mâce, **Sünen**, “Zekat”, 22

⁴²⁸ Ebu Ubeyd, **Emval**, 52 no’lu paragraf ; Yahya b. Adem, **Kitabü’l Harac**, Eskicioğlu (çev.), 129 nolu paragraf.

⁴²⁹ Tuğ, s.91

⁴³⁰ Ebu Yusuf, **Haraç**, s.221-223

⁴³¹ “**6-** Allah’ın onlardan alıp resulüne *fey* olarak verdikleri için siz at veya deve koşturmuş değilsiniz. Ama Allah elçilerini dilediği kimselere üstün kılar. Allah her şeye kadirdir. **7-** Allah’ın ... *fey*’ olarak verdikleri, Allah’a, peygambere, yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçın. Allah’a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir. **8-** (Bu gelirler) Allah’ın lutuf ve rızasının peşine düşerek Allah’a ve resulüne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan yoksul muhacirlerin hakkıdır. İşte onlar

sonra geleceklere bu feye ortak etmiştir. Allah'ın sana fethini müyesser kıldığı **memleketlerin feyini sahiplerinin elinde ibka ve ikrar eyle. Onlara kudretleri nispetinde cizye koy. Alınan cizyeleri Müslümanlar arasında taksim edersin.** Toprağın imarını onlar yapsın. Çünkü onlar bunu daha iyi bilirler ve ziraat işlerine daha fazla yatkındırlar. Ne senin ne de seninle beraber bulunan Müslümanların, seninle onlar arasında akdedilen sulhname gereğince onları fey itibar etmeye hak ve salahiyetiniz yoktur.” (Ardından Tevbe 29'daki cizye ayetini okur ve der ki) “Eğer biz o memleketleri halkıyla beraber alıp Müslümanlara taksim edecek olursak bizden sonra gelecek olan Müslüman nesillere bir şey kalmaz. **Eğer bu araziler sahipleri ile birlikte Müslümanlara taksim edilirse, geriden gelecek Müslümanlar ve zimmiler, konuşacak bir insan dahi bulamadıkları gibi, kendilerinin emeği olan iş ve kazançlardan da faydalanamazlar. Arazileriyle birlikte taksim edilen bu insanlara gelince Müslümanlar sağ oldukları müddetçe onları sömürmeye devam ederler. Netice itibariyle bizler hayattan çekilince bizden sonra gelecek olan çocuklarımız, onların çocuklarını sömürmekte ve onları köle olarak kullanmakta devam ederler. Artık onlar İslam dini hakim olduğu müddetçe Müslümanların kölesi olurlar. Ben asla buna razı değilim. Durum ve keyfiyet bu olduğundan sen onlara cizye koy. Kadınlarının esir/cariye haline getirilmesine mani ol. Müslümanların onlara haksızlık etmelerini ve zarar vermelerini önle...**

Hz. Ömer; aynı endişeleri Sâsânîleri fetheden Sa'd b. Ebu Vakkas'a yazdığı bir mektupta da dile getirdiğini görmekteyiz:⁴³²

...Mal, hayvan ve eşyaları ganimet olarak Müslümanlardan hazır bulunanlara bölüştür. Arazi ve nehirleri işleyicilere bırak ki onlar umum Müslümanların atıyyelerine dahil olsun. Çünkü **eğer sen arazi ve nehirleri halen orada bulunanlara taksim edersen onlardan sonra geleceklere bir şey kalmaz...**

İstişarelerde bazı kimseler ganimetlerin ve fethedilen arazilerin kendilerine taksim edilmesini istediğinde Ömer onlara şöyle demiştir:⁴³³ İlave olarak düzenli vergi geliri ihtiyacına vurgu yapıldığı görülmektedir.

Müslümanlardan **Sizden sonra gelecek olanlar ne olacak? Onlar arazilerin ahalisi ile beraber taksim edilmiş olduklarını, babalardan oğullara miras olarak intikal ettiğini, bu şekilde kendilerinin her şeyden mahrum edildiklerini görecekler. Bu istek doğru bir görüşe dayanmıyor... Ganimet olarak elde edilen malları hak sahiplerine taksim ettim. 1/5 ini ayırdım ve mahalline sarfettim. Bundan sonra muharip Müslümanlarla diğerlerinin ve gelecek nesiller için bir fey olmak üzere işleyicileriyle beraber araziye tutmayı; araziler için haraç, başlar için de bir cizye tayin etmeyi düşündüm... Şu kaleleri görüyorsunuz! Onları devamlı bekleyecek adamlara şiddetle ihtiyaç vardır. Şam, Cezire, Kûfe, Basra, Mısır gibi şu**

---

dosdoğru kimselerdir. **9- Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır. 10- Bunların ardından gelenler de “Ey rabbimiz” derler, “Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.”**

⁴³² Ebu Yusuf, s.54

⁴³³ Ebu Yusuf, s.55-57 ; Mustafa Fayda, **Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV, 2019, s.52

büyük şehirleri görüyorsunuz. Onların askerlerle korunması o askerlere bolca atıyyeler verilmesi lazımdır. Arazi işleyicileri ile birlikte taksim edildiği vakit onlara nereden sarf edilir?

Tartışmalar esnasında Hz. Ömer "*Ben bir hüccet buldum*" diyerek **Haşr, 59/7-10** ayetlerini okumuştur. 10. ayeti okuduktan sonra "*Bu fey, okuduğum ayetlerde geçenlerin (gelecek nesiller) hepsi için umumi ve müşterek bir haktır. Hal böyle olunca nasıl olur da bunlara taksim ederiz ve onlardan sonra gelecek kimseleri nasipsiz bırakırız?!*" demiştir.⁴³⁴

Ebu Yusuf, Hz. Ömer'in arazileri taksim etmeyip vergileme uygulamasından başta askeri güvenlik ve cihat olmak üzere topluma ait genel menfaatlere vesile olduğunu ifade etmektedir.⁴³⁵

Ebu Ubeyd'in aktardığına göre, Hz. Ömer taksim edildiği durumda, sular yüzünden insanlar arasında fitne ve husumet çıkacağı endişesiyle Sevad (Irak) arazilerini taksim etmemiş, arazilere haraç, sahiplerine cizye koymuştur.⁴³⁶

Yine, Mısır kuvvet yoluyla fethedildiği zaman arazilerin taksimi konusunda Hz. Ömer Amr b. Âs'a gönderdiği mektupta, *taksim etmemesini, böylece nesiller boyu Müslümanların Allah yolunda cihat etmesine vesile kılınmasını yazmıştır.*⁴³⁷

Sonuç olarak Hz. Ömer'in fethedilen topraklarda haraç uygulaması gerekçeleri şöyle sıralanabilir:⁴³⁸

- 1- Haşr suresi 7. Ayetinde "*Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir*" hükümleri gereğince, İslam toplumunda sınıfsal ayrımın oluşmasını engellemek,
- 2- Fetihlerin Peygamber dönemiyle kıyaslanamayacak kadar büyük olması sebebiyle Müslümanların feodalleşmesini ve toprakların belli bir sınıfın elinde tekelleşmesini engellemek,
- 3- Müslümanların bu toprakları ekip biçme imkanları ve tecrübeleri olmadığından üretim faaliyetlerini kesintiye uğratmamak,

---

⁴³⁴ Ebu Yusuf, s.58

⁴³⁵ Ebu Yusuf, s.59

⁴³⁶ Ebu Ubeyd, s.73

⁴³⁷ Ebu Ubeyd, s.75

⁴³⁸ Ahmed El-Ashker ve Rodney Wilson, **İslam İktisadının Kısa Tarihi**, Safa Yıldırım ve Ekrem Bayrak (çev.), İstanbul: İktisat Yayınları, 2019, s.85-87 ; Mustafa Demirci, **İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003, s.55

- 4- Toprakların mülkiyetini umumileştirerek (devletleştirerek) eski sahiplerini kendi işlerinde bağımsızlıklarını temin etmek ve böylece Müslümanların elinde daimi olarak köleleşmesini engellemek,
- 5- Fethedilen ülkelerde güvenli, müreffeh, hür insanlardan oluşan bir toplum meydana getirmek,
- 6- Düzenli kamu geliri temin etmek suretiyle kamusal ihtiyaçların giderilmesini sağlamak.

Bu hususlardan başka, Hz. Ömer'in kamu mallarını nasıl idrak ettiğine dair halkın nezdinde emir ve valilerine verdiği bir hutbesinde kamu mallarını meşru kılan 3 hasletten bahseder: ***Hak ile alınması, hak olana (müstehakına) sarf edilmesi, alışında ve sarf edilişinde haksızlıktan kaçınılması.*** Konuşmasına şöyle devam ettiği rivayet edilmektedir:⁴³⁹

Benim bu mallarınızla olan alakam, yetim velisinin yetimle olan alakası gibidir... Sizin benden talep edeceğiniz bir takım haklarınız vardır:

- Bana düşen vazife, vergi ve öşürleri hak ve adalet ölçülerine göre almaktır,
- Bana düşen vazife, malın müstehaklarına sarf edilmesini sağlamaktır,
- Bana düşen vazife, sizin geçimliğinizi çoğaltmak, Allah'ın izniyle kale ve ülke sınırlarını müdafaa etmektir.
- Bana düşen vazife, sizi tehlikeye maruz bırakmamak, çıkmaz yollara sürüklememek, uzun müddet kalelerde asker olarak tutmamaktır...

2.3.3 Alî b. Ebî Tâlib'in Emir ve Nasihatleri

Haracın nasıl ve hangi mallardan alındığı, vergi miktarının nasıl belirlendiği konusuna geçmeden evvel Hz. Ali'nin haraç ve cizye ile ilgili valilerine verdiği emir ve nasihatlerine yer vermek gerekmektedir.

Hz. Ali'nin vali tayin ettiği bir zata şöyle dediği rivayet edilmektedir: "*(Mükelleflerin) haraçtan 1 dirhem dahi olsa ödememezlik yapmalarına müsaade etme... Sakın mükelleflere vergilerini ödemeleri için merkep, inek, kışlık veya yazlık giyecek ve kisveler sattırma. Onlara merhametli davran!*"⁴⁴⁰ Görülmektedir ki Hz. Ali ödeme gücü olandan kamu malını esirgemekte, olmayandan da vergi sebebiyle kendisinin güç duruma düşürülmesine sebep olmaktan kaçınmaktadır.

Hz. Ali'nin, valisi Mâlik el-Eşter'e yazdığı mektubun ilgili kısımları ise şöyledir:

---

⁴³⁹ Ebu Yusuf, **Haraç**, s.188-189

⁴⁴⁰ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.60

"Bil ki vali için, halka ihsanda bulunmaktan, **onların işlerini kolaylaştırmaktan ve yerine getirmek zorunda olmadıkları işleri yerine getirmeye zorlamamaktan (onlarda bulunmayan şeyler nedeniyle zorlamayı terk etmesinden)**⁴⁴¹ daha çok halkın güvenini kazandıracak başka bir şey olamaz. Halka senin hakkında güzel zanna sahip olmalarını sağlayacak şekilde davran; gerçekten hüsn-ü zan, senden birçok zorlukları uzaklaştırır..."⁴⁴²

Şunu bilmelisin ki **halk sınıflara ayrılmıştır. Bir kısmı, ancak diğer kısmın ıslahıyla düzene girer. Birbirlerinden ihtiyaçsız değillerdir.** Onlardan bazıları Allah'ın askeridir, bazıları da kamu ve özel işleri gören kâtiplerdir. Bazıları adil kadı, bazıları insafla ve şefkatle iş gören memur, **bazıları cizye ve haraç veren zimmi, bazıları vergi (haraç)* veren Müslüman, bazıları tüccar, bazıları sanatkâr, bazıları da en alt sınıf olan yoksul ve miskinlerdir. Bunların hepsine Allah, kendi katında bir pay ayırmış, ölçüsünü Kitabında ve Nebisinin sünnetinde kesin olarak bildirmiş ve nezdimizde mahfuz olan bir ahit karar kılmıştır.**⁴⁴³

Görüldüğü üzere Hz. Ali, halk-devlet güveninin sağlanmasına önem vermekte ve tüm sektörlerin birbirine görünmez bağlarla bağlı olduğuna, fakirinden zenginine, kamu görevlisinden siviline toplumun her kesiminin birbiri üzerinde Allah katında tayin edilmiş bir **hakkı** olduğuna vurgu yapmaktadır. Mektup şöyle devam ederek durumu vazihleştirir:

Ordu, Allah'ın izniyle halkın sığınmaları, valilerin ziyneti, dinin izzeti, emniyetin vasıtalarıdır. Halk, ancak onlarla ayakta durur. **Ordu da ancak Allah'ın onlar için çıkardığı haraç vergisiyle ayakta durabilir** ve düşmanlarına karşı güç kazanabilir. Onların bütün ihtiyaçlarının giderilmesi, düzene girmeleri, ancak o vergiye dayanmakla mümkün olabilir. **Bu iki sınıf, ancak kadılar, zekat ve vergi memurları ve kâtiplerden oluşan üçüncü sınıfla güçlenip düzene girer.** Onlar anlaşmaları kontrol eder, faydalı şeyleri toplar, özel ve genel işlerde onlara güvenilebilir. **Bütün bu sınıflar da ancak tüccarlarla, sanatkârlarla ayakta durabilir.** Onlar, halkın muhtaç olduğu şeyleri hazırlayıp çarşılara pazarlara getirirler. Bunun sonucunda başka sınıfların elde edemeyeceği kazancı elde ederler, diğerlerinin yapmadığı şeyleri yaparak halkın işlerini düzenlerler. Sonra muhtaç olan, yoksulluk çeken, gözetilmesi, yardım edilmesi gereken **fakir tabaka** gelir. **Bunların hepsi için, Allah katında genişlik, ferahlık vardır. İhtiyaçlarının giderilmesi, durumlarının düzene sokulması hepsinin vali üzerindeki hakkıdır.** Vali, Allah'ın emrettiklerini gereği gibi ihtimamla yerine getirirken, halkın ıslahına çabalarken, Allah'ın yardımını dilemesi, **hakka riayet etmesi, işler ister hafif olsun ister ağır, sabır göstermesi gerekir.**⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Hz. Ali, **Nehcü'l-belâğa, Hz. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri**, Adnan Demircan (çev.), İstanbul: Beyan Yayınları, 2006, s.308

⁴⁴² Seyyid Razî, **Nehcü'l-Belâğa, İmam Ali'nin (A.S) Hutbeleri, Mektupları Ve Hikmetli Sözleri**, Kadri Çelik (çev.), İstanbul: Kevser Yayınları, 2013, s.438

* Uygulamada haraç arazilerinin Müslümanların eline geçmesi durumunda da *haraç* alınmaya devam edilmekteydi (Kallek, "Haraç", **DİA**).

⁴⁴³ Seyyid Razî, s.440

⁴⁴⁴ Seyyid Razî, **Nehcü'l-Belâğa**, Kadri Çelik (çev.), s.440

Genel olarak halkın en başta gelen ihtiyacı olan can, mal ve din güvenliğinin sağlanmasının güvenlik görevlileri (askeriye) vasıtasıyla gerçekleştiği, düşmana karşı güç verecek güvenliğin sürdürülebilir vergiyle sağlandığı, vergi veren halk ve vergiyle beslenecek askeriye arasındaki düzenin bürokrasi, adliye ve maliye görevlileri eliyle sağlandığı, bütün bu sınıfların ayakta duruşunun ise girişimci kesim diyebileceğimiz risk alan tüccar ve zanaatkarlara bağlı olduğu ve nihai olarak fakirlerin durumunun gözetilmesi gerektiği belirtilerek, mezkur sınıfların her biri arasındaki ahengi sağlamanın, ihtiyaçlarının giderilip **haklarının** gözetilmesinin kalkınmış bir memleket için elzem olduğunu görmekteyiz. Hz. Ali, devamında vergi denetimi ve vergi memurlarının üzerinde durmaktadır.

Ondan sonra âmillerin (vergi memurlarının) işini de düşün. Bir iş emanet edecek olunca, onu bir kimseye emanet et ki, **başkasından üstünlüğünü görüp iradenin güzelliğiyle tevdi edesin**; utanmakla ve yahut işi artırması sebebiyle emanet etmeyesin [Kayırarak ya da keyfi olarak görevlendirme]⁴⁴⁵. Çünkü bunların her biri zulüm ve hainlikten bir daldır. **Onlardan da araştırıp öyle bir kimseye emanet et ki, tecrübe ve hayâ sahibi, salih, cömert kişilerden ve İslâm'a önce gelenlerden olsun.** Zira onların **huyları iyi; namus ve haysiyetleri sağlıklı olur; tamahta ileri yere çıkmaları az ve her işin sonunu düşünceleri fazla** olur. Ondan sonra bu tür memurlara **rızkını çokça ver ki** nefislerini ıslah etmekte kuvvetli olup elleri altında bulunan **halkın malından menfaat beklemesinler**; emrine muhalefet etse ve emanette kusur etseler, onların üzerlerine sana delil olsun. Ondan sonra **işlerini yokla**; yer yer sadık gözetleyici ve vefalı kimseleri koy; onların hâllerini gizlice araştırıp sana haber versinler. Çünkü **senin onların işini bu şekilde gözetleyişin, eminliklerine ve halka yumuşak davranmalarına vesile olur.**⁴⁴⁶

Buradan anlaşılıyor ki, vergilemeden daha önemli olanın vergi memurlarının liyakatli ve ahlâklı olmaları, teftişlerinin iyi yapılması ve başkalarının mallarına tamah etmelerini önleyecek şekilde geçimlerinin sağlanmasıdır ki yolsuzluklar önlenip halkın güveni sağlansın.

Verginin (harâc) toplanmasını da denetle, memurların durumunu düzelt; **vergilerin ve vergi memurlarının ıslahı, onların dışındakilerin de ıslahı demektir.** Başkaları, ancak onların ıslah olmasıyla düzene girebilir [Ve vergiyi öyle yap ki haddinden fazla olup sahibi zarar görmüş olmasın veya az alınıp başkasına zarar gelecek olmasın].⁴⁴⁷ Çünkü insanların hepsi verginin ve vergi memurlarının ailesidir (geçimini sağladığı kimselerdir)⁴⁴⁸. **Vergi toplamaktan çok, toprağın imarına, kalkınmasına dikkat etmeye çalışmalısın.** Çünkü **vergi ancak toprak imar oldukça toplanabilir.** Toprak imar olmadan vergi isteyen kimse ülkeyi harap ve halkı helak eder. Böylesinin işi, pek az devam eder. Vergi verenler, verginin ağırlığından, vergi verecekleri şeylerin bir afete uğramasından, sularının kesilmesinden, yağmurun yağmamasından, toprağın değişmesinden, bir bendin yıkılıp araziye su basmasından veya kuraklıktan şikâyet ederlerse, **hâllerini düzelterek derecede vergilerini azaltman**

⁴⁴⁵ Hz. Ali, **Nehcü'l-belâğa**, Adnan Demircan (çev.), s.312

⁴⁴⁶ Adem Ceyhan ve İlyas Kayaokay, “Hz. Ali'nin Mısır Valisine Nasihatları: Ahd-nâme-i Emîrü'l-Mü'minîn İmâm Alî”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Cilt.21, Sayı.21, (Aralık 2018), 49-84, s.76-77

⁴⁴⁷ Ceyhan ve Kayaokay, s.77

⁴⁴⁸ Hz. Ali, **Nehcü'l-belâğa**, Adnan Demircan (çev.), s.311

gerekir. Bu, sana ağır gelmemeli. Çünkü **bu kolaylık ve yardımla halk refaha kavuşur**, ülke kalkınır, velayetin süslenir, onların güzel övgüsünü kazanırsın. **Refahları için çalıştığın, adaletle muamele ettiğin, onları kuvvetlendirdiğin için, gerektiğinde bu kuvvete dayanabilirsin.** Onları esirgemen, adil davranman, yumuşaklıkla muamele etmen buna sebep olur. **Öyle bir zaman gelir, öyle bir iş olur ki, onlara müracaat etmen gerekir, onlar da isteğini sevinçle kabul eder, yerine getirirler. Çünkü ülkede meydana gelen kalkınma ve servet, yükleyeceğin yükü çekmelerini mümkün kılar.** [Birçok dua ve övgü elde edip onların arasında adalet ve iyilikle meşhur oluşundan sonra böyle bir iftihar meydana gelir. Ve **onlara o kadar azık bırakıp kendilerinin gönlü rahat olmakla senin adalet ve iyiliğini âdet edinmiş olurlar**]⁴⁴⁹. Bir yerin harap olması, halkının yoksul düşmesinden kaynaklanır; **halkın yoksul düşmesi ise, valilerin kendilerine mal yığmalarından**, makamlarının devamlı olacağını düşünerek su-i zanda bulunmalarından, ibret alınacak şeylerden az istifade etmelerindedir.”⁴⁵⁰

Burada, refah içinde ve kazanabilir durumda olmayan mükelleflerin vergilendirilmesinin ülke kalkınmasına ve güvenliğine hanel getirebileceğine, kalkınmanın ancak müreffeh mükellefler eliyle olabileceğine, zor geldiğinden dolayı şikâyet ettikleri vergileri onlara bırakmada esasen bir kayıp olmayacağına, bunun kalkınma olarak geri döneceğine, vergilemek için mükelleflerin durumunun sürekli takip edilmesi gerektiğine; bunlara riayet edip, vergiyi emanet görecektir, onu zayi etmeyecek bir ahlaki anlayışa vurgu yapılmaktadır. Bütün bunlar halk-devlet işbirliğine, halkın güveninin kazanılmasına ve adaletin halka sirayet etmesine vesile olup kamu gelirlerinin sürdürülebilirliğinin temeli olarak görülmektedir.

2.3.3.1 Türk Vergi Sisteminde Yansımalar

Hız. Ali'nin verdiği tavsiyeler arasında “*Vergi (haraç) verenler, verginin ağırlığından, vergi verecekleri şeylerin bir afete uğramasından, sularının kesilmesinden, yağmurun yağmamasından, toprağın değişmesinden, bir bendin yıkılıp araziye su basmasından veya kuraklıktan şikâyet ederlerse, hâllerini düzelterek derecede vergilerini azaltman gerekir.*” ifadelerinin Türk vergi hukukunda karşılığı olup olmadığını incelediğimizde, Vergi Usul Kanunu'nun **mücbir sebep** ve **terkin** bahsinin geçtiği metinler dikkatimizi çekmiştir.

Mücbir sebep durumu Kanunda şu örneklerle tanımlanmaktadır:

Mücbir sebepler: 1. Vergi ödevlerinden her hangi birinin yerine getirilmesine engel olacak derecede ağır kaza, ağır hastalık ve tutukluluk; 2. Vergi ödevlerinin yerine getirilmesine engel olacak yangın, yer sarsıntısı ve su basması gibi afetler; 3. Kişinin iradesi dışında vukua gelen mecburi gaybubetler; 4.

⁴⁴⁹ Ceyhan ve Kayaokay, s.77

⁴⁵⁰ Seyyid Razi, s.443

*Sahibinin iradesi dışındaki sebepler dolayısıyla defter ve vesikalarının elinden çıkmış bulunması, gibi hallerdir.*⁴⁵¹

Mezkur maddede geçen “vergi ödevleri” ifadesinin ne olduğu konusunda ise Kanunda “mükellefin ödevleri” başlıklı bölüm (md. 153- Mükerrer 257 arası) bulunmakta, bu ödevler arasında işletmeye dair bildirimler, beyanname verme, defter tutma, belge temini, belge düzenlenmesi, defter ve belgelerin muhafazası ve ibrazı, vergi inceleme memurlarına yardım etme, bilgi verme gibi fiiller sayılmakta olup, *verginin ödenmesi* bir ödev olarak sayılmamaktadır.

Mücbir sebeplere bağlı olarak mükellefe hangi kolaylıkların sağlandığı konusunda ise Kanunun;

- “Mücbir Sebeplerle Gecikme” başlıklı 15. Maddesinde “*13 üncü maddede yazılı mücbir sebeplerden her hangi birinin bulunması halinde bu sebep ortadan kalkıncaya kadar süreler işlemez. Bu takdirde tarh zaman aşımı işlemiyen süreler kadar uzar.*” ,
- “Ödeme Zamanı” başlıklı 111. Maddesinde ise “*Maliye Bakanlığı; mücbir sebep hali ilân edilen yerlerdeki mükelleflerin, bu Kanun kapsamında olup, ödeme süresi afet tarihinden sonraya rastlayan her türlü vergi, ceza ve gecikme faizleri...n ödeme sürelerini, vadelerinin bitim tarihinden itibaren azamî bir yıl süreyle uzatmaya yetkilidir.*” ,
- “Cezaların ödenmesi ve kalkması” başlıklı bölümün “Mücbir Sebepler” başlıklı 373. Maddesinde ise “*Bu kanunda yazılı mücbir sebeplerden herhangi birinin vukua geldiği malum ise veya tevsik ve ispat olunursa vergi cezası kesilmez.*”

İfadeleri yer almaktadır. Görülmektedir ki mücbir sebep sayılan haller mükellefin beyanname verme, bildirimlerde bulunma, ibraz etme, belge düzenleme gibi ödevlere ait Kanunda belirlenen sürelerin işlenmesini ve kendisine ceza kesilmesini⁴⁵² engellemekte; fakat tarh edilmiş bir vergi borcunun silinmesini sağlamamakta ve vergi tarhının yapılmasını engellememektedir. Kısacası mücbir sebep yaşayan bir mükellefin varsa vergi borcu ötelenir, beyanları erteleme imkanı verildiği için çıkacak vergi de ertelenir fakat vergi borcunun silinmesi söz konusu değildir.

⁴⁵¹ “Vergi Usul Kanunu (213 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10703 (Ocak 1961):13

⁴⁵² Vergi cezası kesilmesi ile vergi tarhı yapılması farklı fiiller olup, vergi ve vergi cezası iki ayrı amme alacağına ifade eder.

Terkin ise verginin silinmesi sonucunu doğuracak durumlardandır. Mezkur Kanunun “Zamanaşımı ve Terkin” başlıklı maddesine şöyle demektedir:

“Yangın, yer sarsıntısı, yer kayması, su basması, kuraklık, don, muzir hayvan ve haşârat istilası ve bunlara benzer âfetler yüzünden:

1. Varlıklarının en az üçte birini kaybeden mükelleflerin bu âfetlerin zarar verdiği gelir kaynakları ile ilgili bulunan vergi borçları ve vergi cezaları;

2. Mahsullerinin en az üçte birini kaybeden mükelleflerin, âfete mâruz arazi için zararın tahakkuk ettiği hasat ve devşirme zamanına tesadüf eden yıla ait olarak tahakkuk ettirilen Arazi Vergisi borçları ve vergi cezaları;

Maliye Bakanlığınca zararla mütenasip olmak üzere, kısmen veya tamamen terkin olunur. Maliye Bakanlığı terkin yetkisini mahalline devredebilir. Zarar derecesini ve ilgili bulunduğu gelir kaynağını mahallî idare heyetleri yaptıracağı tahkikat üzerine tesbit eder.”⁴⁵³

Görüldüğü üzere, afet sebebiyle belli seviyede zarar gören servetle mütenasip olmak üzere, vergi borçları silinebilmektedir. Fakat; bu maddeye göre, gelir kaynaklarının tamamı afetten zarar görse de, bunlar toplam varlıklarının üçte birinden azına tekabül ediyorsa terkin yapılamayacaktır. Bunun mükellefin varlıklarını satmaya sevketmesi muhtemel olduğundan, zaten afet sebebiyle zarar görmüş mükellef daha da zarar edecektir. Yahut, örneğin toplam varlığının üçte birinden fazlasını teşkil eden kullanım amaçlı mesken yahut taşıt gibi varlıklarını afette kaybeden, fakat işletmesine hiçbir zarar gelmeyen bir mükellef yine vergisi terkin kapsamına girmeyecektir. Keza aynı kısıt mahsul eken çiftçiler için de geçerlidir. Yani arazi vergisi borcunun terkini için mahsullerin üçte birinin zarar görmesi gerekmektedir. * Dolayısıyla bu kısıtların kaldırılarak terkin yapılmasının İslami düşüncede yer verdiğimiz *merhamet anlayışına* daha yakın olacağı kanaatindeyiz.

Terkin müessesesi Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun’da⁴⁵⁴ da geçmektedir. VUK’ta geçen *terkinden* farkı, VUK’un kapsamına girmeyen alacaklarla ilgili olması, terkin kararının Cumhurbaşkanında bulunması ve terkinin zararlarla mütenasiplik kuralının olmamasıdır:

Yangın, yer sarsıntısı, yer kayması, su basması, kuraklık, don, zararlı hayvan ve haşarat istilası ve bunlara benzeyen âfetler yüzünden zarara maruz kalan varlıklarının ve mahsullerinin en az üçte birini

⁴⁵³ “Vergi Usul Kanunu (213 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10703 (Ocak 1961):115

* Kanunun gerekçe metninde bu terkin anlayışına dair hususi ifadeler rastlayamadık.

⁴⁵⁴ “Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (6183 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 8469 (Temmuz 1953)

*kaybedenler adına tahakkuk ettirilmiş ve afetlerin zarar verdiği gelir kaynakları ile ilgili amme alacakları Cumhurbaşkanı kararıyla kısmen veya tamamen terkin olunur...*⁴⁵⁵

Mezkur Kanunumuzda mükellefe vergi borcunun silinmesi imkanı getiren başka bir durum olup olmadığını incelediğimizde “uzlaşma” müessesesini görmekteyiz. Mezkur Kanunun Ek 1. maddesinde “*Mükellef tarafından, ikmalen, re'sen veya idarece tarh edilen vergilerin (suç kapsamında olanlar hariç)... tahakkuk edecek miktarları konusunda kanun hükümlerine yeterince nüfuz edememekten ya da ... yanılmadan kaynaklandığının veya ... vergi hataları ile bunun dışında her türlü maddi hata bulunduğu veya yargı kararları ile idarenin ihtilaf konusu olayda görüş farklılığının olduğunun ileri sürülmesi durumunda, idare bu bölümde yer alan hükümler çerçevesinde mükellefler ile uzlaşabilir...*” denmekte, ayrıca Ek 11. Maddesinde “*Maliye Bakanlığı, vergi incelemesine dayanılarak tarh edilecek vergilerde ... tarhiyat öncesi uzlaşma yapılmasına izin verebilir...*” denmektedir. Fakat 2.8.2024'ten itibaren uygulanmak üzere vergiler uzlaşma kapsamında çıkarılmış, sadece cezalar uzlaşma kapsamında bırakılmıştır.

Dolayısıyla Hz.Ali'nin mükellefe merhamet anlayışı açısından Kanunumuzda vergi borçlarının silinmesi konusu düzenlenmiş olup, bu yönüyle İslama uygun bir anlayışın yer ettiği söylenebilir.

Öte yandan, mükelleflere merhamet kapsamında düşünüldüğünü gördüğümüz başka bir husus, kesinleşmiş kamu borçlarının tahsili aşamasında mükelleflerin “çok zor durumda” olması durumuyla ilgili olarak “tecil” müessesesidir. 6183 Sayılı Kanun'un 48. Maddesinde “*Amme borcunun vadesinde ödenmesi veya haczin tatbiki veyahut haczolunmuş malların paraya çevrilmesi amme borçlusunu çok zor duruma düşürecekse, borçlu tarafından yazı ile istenmiş ve teminat gösterilmiş olmak şartıyla, alacaklı amme idaresince veya yetkili kılacağı makamlarca; amme alacağı 36 ayı geçmemek üzere ve faiz alınarak tecil olunabilir.*” hükmü yer almaktadır. Gerekçe metninde “mükelleflerin ekonomik faaliyetlerinin devamının sağlanması” gösterilmektedir.⁴⁵⁶

Müteakip 48/A maddesinde ise “vergiye uyumlu”, yani vergisini düzenli ödeyen, vergi yükümlülüklerini zamanında yerine getirmiş ancak öngörülemeyen nedenlerle son 1 yıl içerisinde borçlarını ödeyememiş vergi mükelleflerinin daha uygun koşullarda borçlarının tecili düzenlenmektedir. Bu madde kapsamında tecil edilen alacaklara, 48 inci maddeye göre belirlenen oranda **faiz tatbik edilir**. Bu tecil imkanından yararlanacak borçluda aranan

⁴⁵⁵ “Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (6183 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 8469 (Temmuz 1953):105

⁴⁵⁶ 3209 S.K. için sunulan **TBMM 323 no'lu Komisyon Raporu**, 1985, s.1

şartlardan birinin “borçlunun borç ödemedeki hüsünüyet sahibi olmasına rağmen ödeyememiş olması” olduğu görülmektedir. “Vergi kanunlarına uyum, borç ödeme alışkanlığı, vadesi 1 yılı geçmemiş borcun ödenmeme gerekçeleri gibi hususlar” mükellefin hüsünüyet sahibi olup olmadığı hususunda göstergeler olarak belirlenmiştir.⁴⁵⁷ Mükelleflerin “çok zor durum”larının tespitinde ise likidite oranı, nakit oran ve kaldıraç oranlarının belli aralıklarda olması aranmaktadır.⁴⁵⁸ Bu oranlar varlıkların borçları karşılama gücünü göstermekte olup, mükelleflerin borçluluk dereceleri çok zor durumda olmalarına delalet olarak görülmektedir.

Tecil faizi olmadan ve teminat aranmadan vergi borcunun tecili imkanının “aciz hali” durumunda geçerli olabileceğini görmekteyiz. Aynı Kanun’un 75 ve 76. Maddelerine göre, “Yapılan takip sonunda, borçlunun haczi caiz malı olmadığı veya bulunan malların satış bedeli borcunu karşılamadığı takdirde borçlu **aciz halinde** sayılır. Aciz halindeki borçlu hakkında teminat ve **faiz aranmadan** 48 inci madde hükmü **tatbik olunabilir**. Alacaklı tahsil dairesi aciz halindeki borçlunun mali durumunu zamanaşımı süresi içinde devamlı olarak takip eder.”⁴⁵⁹ Görüldüğü üzere, vergi borcunu faizsiz öteleme imkanı İdarenin ihtiyarındadır. Kanun’un gerekçe metninde “Bu suretle muamele görenler, alacakları tecil müsaadesi üzerine takibata uğramadan bir iş tutmak ve ileride borçlarını da ödemek imkânına kavuşacaklardır.” denmektedir.⁴⁶⁰

Görülmektedir ki “Tecil” müessesesinde değerlendirilmesi gereken en önemli husus, faiz alınarak borcun vadeye yayılmasıdır. Mükelleflerin her ne kadar “çok zor durumda” ve “iyiniyet sahibi” olmaları gibi merhamet odaklı bir anlayış göz önünde bulunduruluyor olsa da, faiz uygulanarak borcunun ötelenmesi İslamî düşüncede kabul edilebilir bir durum olmayacaktır. Bu mükellefler için en azından faizsiz tecil imkanının getirilmesi gerektiği; aciz halindeki mükellefler hakkında ise, bütün takip yollarının kullanıldığı ve aciz halinin gerçekten tespit edilebildiği bir durumda İslami düşünceye en yakın uygulamanın “borcun terkinin” uygulaması olacağı kanaatindeyiz.

2.3.4 Haraç Tahsil Yöntemleri

Tahsil usulüne göre haraç ikiye ayrılır.

⁴⁵⁷ “Tahsilat Genel Tebliği (Seri:A, No:1)”, **Resmi Gazete**, 26568 (Haziran 2007), s.67

⁴⁵⁸ “Tahsilat Genel Tebliği (Seri:A, No:1)”, **Resmi Gazete**, 26568 (Haziran 2007), s.68

⁴⁵⁹ “Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (6183 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 8469 (Temmuz 1953):75, 76

⁴⁶⁰ 6183 S.K. için sunulan, **TBMM 286 no'lu Komisyon Raporu**, 1952, s.14

- 1- **Harâc-ı vazîfe veya harâc-ı muvazzaf (Mesâha usulü).** Bu haraç çeşidinde devlet başkanı ekilebilir arazilerin alanına ve mahsulün cinsine göre maktû (sabit) bir vergi koyar. Bunun anlamı ekim veya hasat yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın vergi tahsil edilir (aksi görüşlere ileride değinilecektir); buna karşılık yıl içinde birden fazla hasat yapılması durumunda ayrı bir vergi alınmaz. Bu usulün amacı, çiftçiyi ekime zorlayarak devlet gelirlerinin azalmasını önlemektir. **H. Ömer'in Sevâd, Mısır ve Şam topraklarına koyduğu haraç budur.** İslamî dönemde ilk arazi ölçümü Hz. Ömer zamanında 22 yılında yapılmıştır. Genel temayül tahsilâtın nakden yapılmasıydı.⁴⁶¹ Bu usul toprağın kiralınması mesabesindeydi. Yani kira alır gibi vergi alınmaktadı. Nitekim Hz. Ömer fethedilen toprakları devletleştirip sahiplerine geri kiraladığına yukarıda değinildi. Bu usulde verginin hesabında arazinin alanının ölçülmesi zorunludur. Daha çok cerîb, feddân gibi ölçü birimleri kullanılmaktaydı.⁴⁶²
- 2- **Harâc-ı mukaseme.** Miktarı ne olursa olsun mahsulün belli bir oranının tahsili söz konusudur. Her hasatta vergi alınmakta, topraktan ürün alınmadığında vergi de tahsil edilmemektedir. Dayanıklı ürünler ile imalatta kullanılabilen, daha çok ticari fayda sağlayan, başta şeker kamışı, pamuk, zeytin olmak üzere endüstri ürünlerinin haracı aynî (ürün cinsinden), sebze ve meyve gibi çabuk bozulabilenlerinki nakdî alınıyordu.⁴⁶³ Bu usul de öşür uygulamasıyla örtüşmektedir. Mukaseme usulünde vergi işlemleri, verginin takdiri ve hesaplanması hasat günü harmanda gerçekleşir. Mahsul genellikle kûrr, kafiz gibi aletlerle tartılır. Vergiler aynî takdir edilir, nakde çevrildiğinde fiyat hesaplamaları yapılır. Verginin aynî toplandığı durumlarda mahsullerin muhafazası, nakliyesi gibi külfetler ve bunlarla ilgili görevliler bulunur.⁴⁶⁴ Mahalli tüketim ihtiyaçları, nakliye güçlükleri, köylülerin nakit temin güçlükleri vs. dikkate alınarak takdir aynî, tahsil nakdî olarak yapılabilmekteydi.⁴⁶⁵

H. Ömer'in ilk defa Sevâd'da başlattığı haraç uygulamasında, İranlı çiftçi ve kadastro uzmanlarına danışılarak⁴⁶⁶, fakat mevzuu ve miktar konusunda özgün içtihatlarla, Sâsânîlerdeki mesâha usulü örnek alınmıştır. Sâsânîler ise ilk zamanlarda mukaseme usulü ile vergi alıyordu.

---

⁴⁶¹ Kallek, "Haraç", **DİA**

⁴⁶² Mustafa Demirci, **İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003, s.362

⁴⁶³ Kallek, "Haraç", **DİA**

⁴⁶⁴ Mustafa Demirci, **İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003, s.362

⁴⁶⁵ Demirci, s.397

⁴⁶⁶ Sadr, s.114 : Müslümanlar bu toprakların daha önce Hüsrev Enûşirvân zamanında kadastrosunun çıkartılmış olması, şehre, nehre ve yola olan yakınlıklarına göre de vergilerinin hesaplanmış olması sayesinde kadastro yöntemleri ve vergileme yöntemini öğrenmiş, Ömer tarafından görevlendirilen Osman b. Huneyf de bu ilimden hareketle 1 yıl içerisinde 150 milyon ceriblik bir arazinin kadastrosunu çıkartabilmiştir.

Ürünün hasadından verginin tahsiline kadar harmanda bekletilmesi, tahsilâtta sonraki nakliye ve muhafazada zorluk ve masrafların ortaya çıkması, fiyatlardaki dalgalanmaların devlet gelirlerine olumsuz etkisi gibi uyumsuzluklar para ekonomisi gelişip hissedilmeye başlanınca, Roma ve Sâsânî hükümetleri, mümkün mertebeye nakdî ödeme tarifesi içeren bir sistem (harâc-ı vazîfe) geliştirdiler. Ancak bu yeni sistemde de bazı olumsuzluklar ortaya çıkmış⁴⁶⁷, Hz. Ömer döneminden sonra da bu olumsuzluklar devam etmiştir. Her yıl ürün rekoltesine bağlı olarak mahsul piyasa fiyatlarında yıldan yıla dalgalanmaların görülmesi söz konusuydu. Fiyatların yükseldiği durumlarda çiftçi az bir mahsul satarak maktu vergisini rahatça ödeyebiliyordu, devlet tahsil ettiği vergi ile yükselen fiyatlar karşısında ihtiyaçlarını satın alamıyordu. Devlet, durumu kendi lehine çevirmek için hasattan önce silolardaki mahsulü satarak talebi doyuruyor, böylece hasat mevsiminden önce fiyatların düşmesine sebep oluyordu. Fiyatların düşük olduğu durumlarda ise, çiftçi vergisini ödeyebilmesi için elindeki mahsullerin çoğunu satmak zorunda kalıyor, özellikle Cezire Bölgesi ve Irak'ta vergi parası bulamayan çiftçileri kolayca şehirli tefecilerin eline düşürüyordu. Bu çatışmaların huzursuzluk ve güven sorunu oluşturacağı açık olması dolayısıyla çatışma yaratmayacak başka bir formüle ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu da daha önce kısmen uygulanan mukaseme sistemi olacaktı.⁴⁶⁸ Konu hakkında ünlü müçtehit Ebu Yusuf'un tez konumuz açısından detaylı tahliller yaptığını görmekteyiz. Bu tahlilleri, İslamî vergileme ilkelerine dair önemli çıkarımlar yapmamızı sağlamaktadır. Görüşlerini müstakil bir başlıkta ele almayı uygun gördük.

2.3.5 Mevzuu ve Miktarın Belirlenmesi

Mesaha (harac-ı vazîfe) sisteminde haraç miktarını etkileyen unsurları Maverdi aşağıdaki gibi sıralamaktadır. İşlenemeyecek durumda olan topraklar, evler, iskan sahaları, mezarlıklar ise haraçtan muaf tutulmuştur.⁴⁶⁹ Bu husus zekata tabi mallarda aranan *nâmîlik* vasfının haraçtaki tezahürü olarak görülebilir.

- 1- Toprakların münbit ya da çorak oluşu.
- 2- Mahsulün cinsi ve verimi. Başka bir ifadeyle, hasadın miktarı ve kolay satılabilir olması açısından ürünün niteliği.⁴⁷⁰
- 3- Arazînin sulanış tarzı: Sulamanın zorluğuna ve emeğe göre vergisi de değişmektedir.

---

⁴⁶⁷ Kallek, "Haraç", DİA

⁴⁶⁸ Demirci, *İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s.355

⁴⁶⁹ Maverdi, *Ahkamus Sultaniyye*, s.166-167 ; Ebu Ubeyd, *Emval*, s.89

⁴⁷⁰ Sadr, *İslam'ın Erken Döneminde İktisadi Sistem Kurumlar ve Politikalar*, s.113, 115, 116

Tarihi kayıtlar Hz. Ömer'in devrinden itibaren fethedilen arazilerdeki haraç miktarının; ürünün cinsine, toprağın verimlilik derecesine, pazara olan konumuna göre değiştiğini⁴⁷¹ ve aynı şartlara sahip olan diğer toprakların kirası ile denk olduğunu göstermektedir.⁴⁷²

İskan sahalarının haraçtan istisna olduğu, ekilebilir arazilerden haraç alınması esasının yanında, haraç arazisine evler ve dükkânlar inşa edilirse haraç yine alınır. Fakat Maverdi burada bir şerh düşerek, binaların ikamet değil ziraat amaçlı ve ihtiyaç miktarını aşmayacak boyutta olması durumunda bu binalardan ve yerinden haraç alınmayacağını söyler.⁴⁷³ Bu görüş kullanım amaçlı demirbaş, bina, teçhizat gibi malların vergi dışı olduğu zekattaki anlayışla paraleldir. Ayrıca ihtiyaç için belli bir sınır takdir edilerek kaynakların etkin ve verimli kullanımı ile üretim faaliyetlerinin devamının sağlanmasının gözetildiği anlaşılmaktadır.

Mukaseme usulünde vergi doğrudan yetişen üründen alındığından, arazinin büyüklüğü, verimliliği ve diğer özellikleri devleti doğrudan ilgilendirmemekteydi.⁴⁷⁴

Hiz. Ömer, Sevad fethi ve haraç/cizye içtihatları sonrası bölgeye arazi ölçümü ve vergi miktarının belirlenmesi için gönderilen Huzeyfe b. Yeman ve Osman b. Hüneyf'e "*vergileri nasıl koydunuz? Ümit ederim ki amili bulunduğunuz memleketler halkına cizye ve haraç olarak taşıyamayacakları yükler yüklememişinizdir. Bir müddet daha halife olarak kalırsam Irak'ın dullarını benden sonra gelecek emire muhtaç olmayacak şekilde zengin edip bırakacağım*"⁴⁷⁵ diye sorduğunda bunun üzerine Osman'ın "*ben araziye öyle bir vergi koydum ki bir kat daha arttırsaydım onu ödemeye güçleri yetecekti*", Huzeyfe'nin ise "*Onlara öyle bir vergi koydum ki güçlerine göre fazla bir şey sayılmaz*" dediği rivayet edilmektedir.⁴⁷⁶ Osman b. Hüneyf'in 3 sene vergileri topladığı, Hiz. Ömer'e durumu arz ettiğinde halkın daha fazla vergi yükünü taşımaya muktedir olduklarını bildirdiği ifade edilmektedir.⁴⁷⁷ *Ödeme gücüne göre vergi alınması* ilkesini burada görmekteyiz.

Sevad arazisine konan haraç ve cizye miktarları konusunda farklı rivayetler vardır.* Biz bu rivayetleri tek tek yer vermek yerine özetle arazinin nema potansiyeline göre nakdî veya aynî veya ikisi birden vergi söz konusu olduğunu belirtmekle yetineceğiz. Ayrıca dönemin şartlarına ve amme maslahatına göre bazı ürünlerden haraç tahsil edilip, bazılarında istisna edildiği

---

⁴⁷¹ Belazüri, **Fütuh**, s.309

⁴⁷² Sadr, s.113

⁴⁷³ Maverdi, **Ahkamus Sultaniyye**, s.169

⁴⁷⁴ Demirci, **İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, s.343

⁴⁷⁵ Ebu Yusuf, **Haraç**, s.72

⁴⁷⁶ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.54-56

⁴⁷⁷ Ebu Yusuf, s.73

* Bu rivayetler hakkında bkz. Ebu Ubeyd, **Emval**, s.86-87 ; Ebu Yusuf, **Haraç**, s.70-73 ; Belazüri, **Fütuh**, s.309

anlaşılmaktadır.⁴⁷⁸ Ebu Yusuf'tan şu rivayeti belirtmekte fayda görüyoruz: “...(Osman b. Huneyf) yağmur ile sulanan hurma tarlasına 1/10, kova ile sulanan tarlaya 1/20 haraç koydu”.⁴⁷⁹ Burada öşürdeki gibi emek ve masrafların dikkate alındığı görülmektedir.

Ebu Ubeyd, Sevad arazisi uygulamalarında Hz. Ömer'in haracı genel ve kapsayıcı, herkese eşit muameleye tabi tuttuğunu, elinde toprak bulunan erkek, kadın, çocuk, köle herkesi mükellef kıldığını yorumlamaktadır. Nitekim mükellefler Müslüman olsa bile bu verginin baki olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸⁰ Bu, vergide *genellik* ilkesini göstermektedir.

Mısır'da ise Hz. Ömer'in Nil sularının yeterli sulama yapılabildiği belli bir sınıra yükseldiği zaman haraç alınmasını, kuraklık veya sel riski durumlarına göre haracın azaltılmasını veya kaldırılmasını emrettiği kaynaklarda belirtilmektedir.⁴⁸¹ Burada, verginin mükelleflerin ödeme güçlerindeki değişimleri takip etmesi, iktisadi koşulları yakından izlemesi gerektiği anlayışını içeren ve ödeme gücü ilkesiyle bağlantılı olan *esneklik* ilkesini göstermektedir.

Maverdi, mesaha sisteminde toprağın ekilip ekilmeme durumuna göre çeşitli mülahazalar aktarır: Haraç, toprak ekilirse alınır. Ekilmezse, İmam Mâlik'e göre her halükarda haraç vergisi alınmaz; Ebû Hanîfe'ye göre ise, mükellefin özrü haricinde, haraç vergisi alınır. Maverdi'ye göre eken şahıstan, ektiği mahsûle göre haraç alınmalıdır. Ekilen mahsûlün değişmesine göre haracın değişeceği kabul edilmezse, tek bir mahsûl ekmek zarureti doğurur ve bu da uygun bir hareket tarzı olmaz. Yine Maverdi'ye göre, arazi 1 yıl dinlendirilip 1 yıl ekiliyorsa, haraç ilk defa konulurken bu durum göz önünde bulundurulur. Ya ektiği şeyin yarısının her yıl haracı alınır, ya da 2 ceribin 1 ceribi 1 sene, diğer ceribi öbür sene ekilir, ekilen yerlerin mahsûlüne göre de haracı alınır.⁴⁸² Bu görüşlerden mükelleflerin durumunun iyi araştırılıp takip edilmesi ve ona göre vergi düzenlemelerinin yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde bir mükellef haracın ağırlığından şikayet ederse, duruma bakılır. Kendisine gösterilen kolaylığa rağmen haracı geciktirirse hapisle tazyik ve bilahare haciz gibi cebren tahsil usulleri uygulanır.⁴⁸³ Görüldüğü üzere merhamete dayalı ve kamu ile vatandaş arasında dengenin sağlanmaya çalışıldığı bir anlayış söz konusudur.

Bunlarla birlikte harac-ı mukaseme olsun harac-ı vazife olsun, Irak devletinin merkezi olması ve Bağdat, Samarra, Basra, Kûfe gibi büyük şehirleri barındırması nedeniyle, şehirli nüfusun ve

⁴⁷⁸ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.226.

⁴⁷⁹ Ebu Yusuf, s.71

⁴⁸⁰ Ebu Ubeyd, s.89

⁴⁸¹ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.220-221

⁴⁸² Maverdi, **Ahkamus Sultaniyye**, s.168-169

⁴⁸³ Maverdi, s.169

ordunun tüketim talebini karşılamak için *aynî vergi* almak fazla problem teşkil etmezdi. Oysa, verginin aynî takdir edilip, tahsilin nakdî olduğu durumlarda (vergi nakde çevrilirken) da fiyat belirlemelerde sorun ortaya çıkabilmekteydi. Söz gelimi piyasada fiyatlar ucuz olursa devlet nakde tahvil ederken az vergi almış olur ve bu durumda zarar edip ihtiyaçlarını karşılayamaz, fiyatlar yüksek olursa mükellefler zarar ederdi. Bu çatışmaya dikkat çekerek Ebu Yusuf, fiyatlandırma konusunda adil fiyat arayışlarına dair önerilerde bulunmuş⁴⁸⁴ olup bir sonraki bölümde incelenecektir.

2.3.5.1 Emlâk Vergisinin Değerlendirilmesi

Arazi vergisi olarak niteleyebileceğimiz haraç, İslam'ın ilk dönemlerinde iki tür uygulandığını gördük. Mukaseme usulü olarak adlandırılan ve üründen belli bir payın vergi olduğu uygulamada zekattaki *öşüre* benzerlik söz konusudur. Bu anlayışın Türk vergi sistemindeki yerinin değerlendirmesini “Türk Vergi Sisteminde Zirâî Kazanç Vergilemesi” başlığı altında yer verdik. Burada ise mesaha usulü anlayışının Emlak Vergisindeki yeri değerlendirilecektir.

Mesaha usulünde en bariz anlayış, ki bu genel zekat anlayışında da görülmektedir, çorak araziler, iskan sahaları gibi nâmî olmayan veya nemâ getirici vasfını yitirmiş arazilerin vergilendirilmemesidir. Buna, ekilebilir olmayan arazilerde, ekilebilir olsa bile arazisi üzerinde inşa edilen zirai amaçlı binalarda ve meskenlerde rastlamaktayız. Bu anlayışı günümüzdeki Emlak Vergisinde değerlendirmeye alacağız.

Türk vergi sisteminde Emlak Vergisi meskenler, diğer binalar, arsa ve araziler üzerinden alınmaktadır.⁴⁸⁵ Bu vergi adı altında; Bina Vergisi, Arazi Vergisi ve Değerli Konut Vergisi olarak üç tür vergi bulunmaktadır.

Türkiye sınırları içinde bulunan binalar Bina Vergisine, arsa ve araziler Arazi Vergisine tabidir. Bina, yapıldığı madde ne olursa olsun, gerek karada gerek su üzerindeki *sabit* inşaatların hepsini kapsar.⁴⁸⁶

Kiraya verilmemek şartıyla, Bina ve Arazi Vergilerinden daimi olarak muafiyet kapsamında olan binalardan bazıları Kanun'un 4 ve 14. Maddelerinde özetle* şöyle sayılmaktadır:

⁴⁸⁴ Demirci, **İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, s.398-399

⁴⁸⁵ GİB, **Emlak Vergisi Rehberi**, s.14

⁴⁸⁶ Belediye sınırları içinde Belediyece parsellenmiş arazi arsa sayılır. Parsellenmemiş araziden hangilerinin arsa sayılacağı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile belli edilir. (“Emlak Vergisi Kanunu (1319 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 13576 (Ağustos 1970): 1-2, 12)

* Kamu kurum ve kuruluşlarıyla kamuya yararlı dernek ve vakıflara ait olanlara ve teşvik mahiyetinde gördüğümüz bazılarına değinilmeycektir.

- **Kazanç gayesi olmamak şartıyla** işletilen hastane, dispanser, sağlık, rehabilitasyon, teşhis ve tedavi merkezleri, sanatoryum, prevantoryum, öğrenci yurtları, düşkünler evi, yetimhaneler, revirler, kreşler, kütüphaneler ve korunmaya muhtaç çocukları koruma birliklerine ait yurtlar ve işyerleri ile benzerleri. Kazanç gayesi olmaksızın işletilmesi nâmî olmamasının tezahürü olduğu için, İslamî düşünceyle uyumludur.
- **Zirai istihsalde kullanılmak şartıyla** makina ve alet depoları, zahire ambarları, samanlıklar, arabalıklar, ağullar, ahırlar, kümesler, kurutma mahalleri, böcekhaneler, serler(seralar) ve benzeri binalarla, işçi ve bekçi bina, kulübe ve barakaları. Burada, bir önceki başlıkta gördüğümüz, verimli araziler dahi olsa ihtiyaç boyutunu aşmayan zirai amaçlı binalardan ve yerinden haraç alınmayacağını belirten görüşe uygunluk görüyoruz.
- *Su ürünleri müstahsillerinin istihsalde kullandıkları ağ ve alet depoları, kayıkhaneler, denizlerde ve göllerdeki işçi ve balıkçı kulübe ve barakaları.* Keza burada da aynı İslamî görüşe uygunluğu görüyoruz.
- Bununla birlikte bir öncekiyle bu madde hakkında şu parantez içi hükümde “... (bu) binaların bir kısmı ikamete ve bir kısmı da mezkur fıkralarda yazılı maksatlara tahsis edilmiş bulunduğu takdirde **vergi, yalnız ikamete tahsis olunan kısım için uygulanır**” denilmektedir. Bina vergisinin konusuna meskenlerin de dahil olduğunu söylemiştik. Kullanılan meskenlerin nâmî olmaması, aslî ihtiyaç kapsamındaki mallardan olması sebebiyle ne zekat ne de haraç alındığı gördük. Dolayısıyla mezkur iki maddede bahsedildiği gibi ikamette kullanılan binadan vergi alınmasından, İslamî düşünceden ve uygulamalardan uzaklaşıldığı anlaşılmaktadır.
- *Gelir veya Kurumlar Vergisine tabi işletmelere ait olmamaları veya bunlara tahsis edilmemeleri şartıyla amatör spor kulüplerine ait binalar.* Burada nâmî nitelikte olanlar vergiye tabi olmaktadır. İslamî görüşle paralel görmekteyiz.
- *Belediye ve mücavir alan sınırları dışında bulunan binalar (Gelir Vergisinden muaf esnaf ile basit usulde Gelir Vergisine tabi mükellefler tarafından bizzat işyeri olarak kullanılan binalar hariç olmak üzere, ticarî sınaî ve turistik faaliyetlerde kullanılan binalar ile muayyen zamanlarda dinlenme amacıyla kullanılan binalar için bu muafiyet uygulanmaz.).* Burada önemli olan nokta kazancı vergiden istisna tutulan küçük işletmelerin muafiyet kapsamında olması fakat vergiye tabi büyük işletmelerin mükellef sayılmasıdır. Nemâ anlayışının tezahürünü görmekteyiz. Ancak belirli zamanlarda

dinlenme amacıyla kullanılan (yazlık veya kışlık), yani nâmî olmayan binalar vergiye tabi olmaktadır. Yazlık ve kışlıkları da mesken olarak düşünebileceğimizden dolayı burada kanaatimizce İslami anlayıştan uzaklaşmış olmaktadır. Konuyla ilgili Tebliğ'e göre, zirai faaliyette kullanılacak bağ evleri ile yayla evleri ise muafiyet kapsamındadır.⁴⁸⁷ Burada ise, verimli araziler dahi olsa ihtiyaç boyutunu aşmayan zirai amaçlı binalardan ve yerinden haraç alınmayacağını belirten görüşe uygunluk görüyoruz.

- *Belediye ve mücavir alan sınırları dışında bulunan arazi. (Gelir Vergisinden muaf esnaf ile basit usulde Gelir Vergisine tabi mükellefler tarafından bizzat işyeri olarak kullanılan arsa ve arazi hariç olmak üzere, arazi, arsa ve arsa sayılacak parsellenmemiş arazilerden ticari, sınai ve turistik faaliyetlerde kullanılanlar için bu muafiyet uygulanmayacaktır).* Aynı şekilde burada önemli olan nokta kazancı vergiden istisna tutulan küçük işletmelerin muafiyet kapsamında olması fakat vergiye tabi büyük işletmelerin mükellef sayılmasıdır. Nema anlayışının tezahürünü görmekteyiz. Buna karşın, mezkur nitelikte bir araziye, söz gelimi uzun vadeli, işletme amaçlı olmayan, şahsî yatırım amaçlı alınarak âtil bırakılan arazinin emlak vergisinden istisna olduğu anlaşılmaktadır. Bu konunun nema anlayışından farklı bir yaklaşım gerektirdiğini düşünüyoruz: İslami düşüncede kaynakların âtil bırakılmaması esastır. Bunu genel zekat anlayışında görmekteyiz. Ayrıca Hz. Ömer tarımsal üretimin devam ettirilmesi, refahın tabana yayılması, tekelciliğin önlenmesi politikaları adına haraç almış idi. Âtil tutmamanın ise sadece tarımsal üretimle olmayacağı tabiidir. Mezkur maddede istisnaya konu arazi çorak arazi bile olsa başka şekillerde mal ve hizmet üretimi için değerlendirilebilir. Başka önemli konu, İslam'da ranta dayalı kazançların yerine mal ve hizmet üreterek/ürettirerek kazanmak yüceltilir. Bu tip yatırımların caydırılması için rantların vergilendirilmesi gereğini düşünüyoruz. Bununla birlikte önemli olan başka husus, rantların emlak vergisinin yanında kazanç vergisiyle vergilendirmektir. Bu araziler satıldığında elde edilen kazancın vergilendirilip vergilendirilmediğine baktığımızda GVK'nın "değer artış kazançları" hükümlerini görüyoruz. Arsa ve arazilerde iktisap tarihinden itibaren 5 yıldan sonraki satışlardaki kazanç, gelir vergisi kapsamı dışındadır.⁴⁸⁸ Fakat 5 yıl içerisinde parselleme yapılırsa, bu durumda satışta ticari kazanç vergisi olacaktır.⁴⁸⁹ Mali gücün göstergesi olması ve rantın topluma

⁴⁸⁷ "17 Seri No'lu Emlak Vergisi Kanunu Genel Tebliği", **Resmi Gazete**, 18975 (Aralık 1985)

⁴⁸⁸ "Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): Mükerrer 80/1-6

⁴⁸⁹ "Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): 37/2-6

kazandırılması açısından bu satışların süreden bağımsız vergilendirilmesi önemli olacaktır.

- *Mezarlıklar*. İlk İslamî dönem uygulamalarına birebir uymaktadır.

Emlak Vergisi ilk ihdas edildiğinde beyana ve rayiç bedel esasına dayalı bir vergiydi. Daha sonra gerek mükelleflerin düşük rayiç bedel beyan etmeleri⁴⁹⁰, gerek re'sen takdir işlemleri sırasında haksız, adaletsiz ve hatalı telakki edilen uygulamaların varlığı⁴⁹¹ sebebiyle yeni bir usulün gerektirdiği düşünülmüştür. 2002 yılında yapılan değişiklikle bina ve arazi vergisinin, ilgili belediye tarafından; 29 uncu maddeye göre hesaplanan *vergi değeri* esas alınarak yıllık olarak tarh olunması hükmü getirilmiştir.⁴⁹² Yani emlak vergisi, mükelleflerin beyanname vererek matrah beyan etmesine dayalı olmaktan çıkarılmıştır. Mükelleflerin sadece emlakın değerini etkileyen belli hususların* bildiriminde bulunması söz konusudur. Belediyeler, mükelleflerin bildirimlerini ve ayrıca takdir komisyonları tarafından 4 yılda bir genel takdir edilen ve her yıl belli oranlarda artırılan birim *vergi değerini* esas alarak yıllık vergi tarhiyatı yapar. Son genel *vergi değeri* takdiri 2021 yılında yapılmıştır.

Yeni usule göre *vergi değeri* özetle, arsa ve araziler için, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun **asgari ölçüde** birim değer (m²) tespitine ilişkin hükümlerine göre takdir komisyonlarınca takdir olunan birim değerlere göre; binalar için, bina metrekaresi normal inşaat maliyetleri ile arsa vergi değeri esas alınarak hesaplanan bedeldir.⁴⁹³ Bu bedellerin nasıl hesaplandığı, nelerin esas alındığı ayrıntılı olmakla beraber** tez konumuz açısından değerlendirmeye alınacak bir durum yoktur. Sadece belirtmek gerekir ki asgari ölçüde birim değer takdir hükümlerine vurgu yapılması mükelleflerin kolay ödeyebileceği bir değer belirlemeye yönelik yaklaşım olsa gerektir. Bu da İslamî düşünce açısından tez boyunca gördüğümüz bir anlayıştır.

⁴⁹⁰ Ali Değirmendereli, **Türk Vergi Sistemi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023, s.248

⁴⁹¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19.3.2002 tarihli 75 inci Birleşim, s.211

⁴⁹² Emlak Vergisi Kanunu (1319 S.K.)", **Resmi Gazete**, 13576 (Ağustos 1970): 11, 21

* Yeni bina inşa edilmesi, mevcut binalara ilaveler (kat çıkma gibi) yapılması, asansör veya kalorifer gibi tesisler konulması/kaldırılması; binanın tamamen veya kısmen harabolması; binanın kullanım tarzının (meskenden işyerine tadili gibi) tamamen değiştirilmesi; arazinin fidanlandırılması, ağaçlandırılması, bağ ya da tarla haline getirilmesi, afet veya arıza sebebiyle tarıma elverişsiz hale gelmesi veya tarıma elverişli hale getirilmesi gibi sebeplerle hal ve heyetinde değişiklik olması; bina ve arazinin mütemmimliğinin değişmesi (binaya ait avlunun arsa haline gelmesi gibi); arazinin parsellenerek arsalar haline getirilmesi; bir bina veya arazinin taksim veya ifraz edilmesi veya mükellefinin değişmesi... ("Emlak Vergisi Kanunu (1319 S.K.)", **Resmi Gazete**, 13576 (Ağustos 1970): 11, 21, 33

⁴⁹³ "Emlak Vergisi Kanunu (1319 S.K.)", **Resmi Gazete**, 13576 (Ağustos 1970): 29

** Son yapılan 2021 yılındaki genel takdirde dikkate alınacak esaslar için Bkz. Gelir İdaresi Başkanlığı'nca yayınlanan 19/03/2021 tarihli ve 38025 sayılı 2021/1 Seri No.lu Emlak Vergisi Kanunu İç Genelgesi

Değerli Konut Vergisinden bahsedecek olursak, bu verginin konusu özetle, Türkiye sınırları içinde bulunan meskenlerden bina *vergi değeri* belli bir sınırın⁴⁹⁴ üzerinde olanlardır.⁴⁹⁵ Verginin matrahı, bu belirlenen sınırı aşan kısımdır ve artan oranlı vergi dilimlerine sahiptir.⁴⁹⁶ Bina vergi değeri belirtilen sınırı geçen mükellefler beyanla mükellef olup, değerli konutlar ayrıca bina vergisine tâbidir. Paylı mülkiyet durumundaki malikler, hisseleri oranında bu vergiden yükümlüdürler.⁴⁹⁷

Bu vergi 2019 Aralık'ta yürürlüğe girmiştir. Kanun'un^{***} gerekçe metninde **mali güce göre vergilendirmenin** doktrinde kabul gören ve neredeyse tüm ülkeler tarafından dikkate alınan temel bir vergilendirme prensibi olduğu, “genel refah düzeyindeki vatandaşlar tarafından sahip olunması güç olan, yüksek değerli bir veya daha fazla mesken nitelikli taşınmaza sahip olunmasının, mali gücün yüksekliğinin ölçütü olarak dikkate alınabileceği” belirtilmektedir.⁴⁹⁸

Mali güç ilkesinin motorlu taşıtlar vergisi ihdas edilirken de göz önünde bulundurulduğunu görmüş, bu vergiyi değerlendirirken mezkur ilkeyi de ele almıştık.^{****} Benzeri değerlendirmemiz burada da geçerli olacaktır. Şöyle ki;

- Gerek zekatla ilgili “nisab” ahkâmı, gerek ileride görülecek “cizye” dahil birçok İslami uygulama ve düşüncelerde, temel ihtiyaç kapsamında kullanılan malların vergiden müstesna olduğu/olması gerektiği, kullanım amaçlı tutulan meskenlerin de şüphesiz temel ihtiyaçlardan biri olduğu,
- İslamın ilk dönemlerinde fethedilen bölgelerdeki vergilendirme çalışmalarında vatandaşların faaliyetlerinden, servet ve kazançlarına *karine* olan bazı unsurlardan yola çıkılarak vergi *takdir* yoluna gidildiği, karinelerin (malların) değil, kazanç ve servetlerinin vergilendirildiği, bu yapılırken mali güçlerinin dikkate alındığı ve ilerleyen süreçlerde de yakından takip edilmeye çalışıldığı,
- Değerli konut niteliğinde olsa dahi, kullanılıp kullanılmadığına, gelir getirip getirmediğine, mükelleflerin durumuna bakılmaksızın meskenlerin vergilendirilmesinin **“kişilerin” şartlarını ve mali durumlarını dikkate almayan, sadece meskeni**

⁴⁹⁴ 2024 için 12.880.000-TL. (84 Seri No'lu Emlak Vergisi Kanunu Genel Tebliği, **Resmi Gazete**, 32415 (2. Mükerrer)(Aralık 2023))

⁴⁹⁵ “Emlak Vergisi Kanunu (1319 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 13576 (Ağustos 1970): 42

⁴⁹⁶ “Emlak Vergisi Kanunu (1319 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 13576 (Ağustos 1970): 44

⁴⁹⁷ “Emlak Vergisi Kanunu (1319 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 13576 (Ağustos 1970): 45

^{***} 7193 sayılı Dijital Hizmet Vergisi ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun veto edildikten sonra 7194 S.K. olarak yayınlanmıştır.

⁴⁹⁸ 7193 S.K. için sunulan **TBMM 128 no'lu Komisyon Raporu**, 2019, s.18

^{****} Bkz. “2.2.2.1.2.2 Türk Vergi Uygulamalarında Servet Vergileri” başlıklı kısım.

vergileyen bir uygulama olduğu, dolayısıyla mali gücün vergilendirilmesi amacından bahsedilemeyeceği,

Düşünülerek, *değerli konut* olsa dahi kullanılan bir meskeni, binayı, arsayı veya araziyi **mali güce göre vergilendirmek için** bunların ediniminin, vergisi tahakkuk etmiş veya vergiden müstesna bir kazanç/servet kaynağına dayanıp dayanmadığının araştırılması, dayanmıyorsa vergi denetimleri yoluyla tarhiyat veya vergi kapsamını genişletme çalışmalarının yapılması vergi adaleti ve halkın güveninin kazanılması için daha uygun olacaktır.

Mali gücün diğer bir vergilendirilme şekli olarak, kullanım amaçlı (nemâ getirmeyen) bu taşınmazların satılıp elde edilen nakdin belli bir süre içerisinde kullanım amaçlı yeniden harcanmaması durumunda harcanmayan tutarın vergiye tabi kılınması da düşünülebilir. Satıldığında değer artışı sebebiyle bir mali güç oluştuysa, enflasyondan arındırılmak suretiyle, bu kazancın vergilendirilmesi de düşünülebilir. Nitekim bu tip kazançlar Gelir Vergisi mevzuatımızda “Değer Artış Kazancı” olarak yer aldığını daha önce belirtmiştik. Binaların 5 sene içerisinde satışından elde edilen kazanç, güncel mevzuatımızda istisna kapsamında yer almaktadır.⁴⁹⁹ Mali gücün böyle bir istisnanın daraltılması/kaldırılması yoluyla vergilendirilmesinin daha uygun düşeceği kanaatindeyiz.

Sonuç olarak değerlendirecek olursak; “değerli konut” niteliğinde olsalar dahi nemâ getirme amaçlı olmayıp kullanılan hiçbir meskenin, yazlık veya kışlık olsun, aslî ihtiyaç kapsamındaki mallardan olmaları ve nâmî olmaması sebebiyle vergilendirilmemesi gerektiğini düşünmekteyiz. Nemâlandırma (kiraya verme) potansiyeli olmasına rağmen âtil bırakılmaları durumunda ise nâmîlik söz konusu olacaktır. Bu durumda emlak vergisi ihdası meşru görülebilir. Nitekim, kamulaştırıp gelirlerini (haraç vergisini) amme maslahatına vakfeden ve ekim-dikim yapılması şartıyla kullanım hakkını eski sahiplerine bırakan Hz. Ömer, arazinin gelir potansiyelini yitirmesine sebep olanlardan da, ekilebilir durumda olan arazilerden de haraç almış idi. İster belediye sınırları içinde ister dışında olsun, her arazinin günümüzde farklı mal ve hizmetler için nemâ potansiyeli olduğundan hareketle vergilendirilmesi yerinde olacaktır. Bu bağlamda Kanunumuzda arsa ve arazi vergisinden istisna edildiğini gördüğümüz belediye ve mücavir alan dışındaki arazilere yapılan spekülâtif amaçlı şahsi yatırımların âtil tutulması durumunda vergilendirilmesi gereğini düşünüyoruz.

---

⁴⁹⁹ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961): Mükerrer 80/1-6

2.3.6 Ebu Yusuf'un Haraç İctihatları ve Tavsiyeleri

Kamu maliyesi açısından ilk eserlerden Kitabü'l-Harâc'ın müellifi Ebu Yusuf'un Klasik Dönemde vergilendirmeye dair düşüncelerini müstakil başlık altında vermeyi uygun gördük.

Ebu Yusuf harac-ı mukaseme taraftarı olarak yapacağı önerilere geçmeden evvel, ziraatteki sorunları nasıl tespit ettiğini açıklarken, Sevad'ın haracını ve toplama şekillerini araştırdığını, konu hakkında ilim sahipleri ile görüşmeler yaptığını, Hz. Ömer'in memurları Osman b. Huneyf ve Huzeyfe b. Yeman'dan gelen rivayetlere istinaden Sevad ehline ihdas edilen vergilerin halkın taşıyacağı kudrette olduğu kabul edildikten sonra, neden şimdi bu vergi usulünün (harac-ı muvazzaf) şu an zulüm olarak görüldüğünü özetle şöyle aktarır:⁵⁰⁰

Şüphesiz o zamanlarda (Hz. Ömer dönemi) bayındır araziler çok, âtıl araziler az idi, şimdi ise imara müsait ama işlenmeyen⁵⁰¹ topraklar çok, işlenen mamur topraklar azdır. Eğer biz Ömer devrindeki vergiyi ödemeye zorlanırsak -ki bu durumda imar edilmiş olduğu halde ekilmeyen araziye, işlenilen araziye konan verginin konması gerekir- halihazırda imar edilmiş bulunan, **işlemeye muktedir olamayacağımız gibi, işlemediğimiz arazinin vergisini ödemek hususundaki zaafımızdan** dolayı ve **elimizdeki malların azlığı** sebebiyle de işlenen arazinin vergisi de açıkta kalacaktır. Bununla birlikte 100 seneyi aşkın zamandan beri muattal bırakılmış olan araziye gelince onun **kısa zamanda imar ve ziraati mümkün olamayacağı** gibi, bu arazileri imar edecek olanlar da **kendi imkanları dışında yardım ve masrafa muhtaçtırlar**. İşte bunlar bizim muattal bırakılmış arazilerin imarını terk etmek hususundaki özrümüzdür.

Kısacası, köylünün ekim ve imar yapacak finansal kaynağının yetersiz olduğu, âtıl arazilerin ihyasının ve ilk birkaç hasatta elde edilecek üretimin vergi (haraç-ı vazife sisteminde âtıl araziye de vergi düşer) ve masrafları karşılamaya yetmeyecek olması sebebiyle cazibesini kaybettiği, hatta ödeme güçlüğü çeken köylülerin topraklarını bırakıp kaçtığı, bu sebeple vergi gelirlerinin azaldığı anlaşılmaktadır.⁵⁰²

Ebu Yusuf, bu mülahazalar sonrası harac-ı muvazzafın haksızlık olacağını anlayınca, her sene sabit bir miktar aynî vergi alındığı bir yöntemde, bu ürünler mükellef nezdinde nakde tahvil yapılırken

- ürünün fiyatının aşırı düştüğü durumlarda, elde edilen nakdin devletin ihtiyaçlarına kafi gelmeyeceği, askeri güvenlik için yetersiz olacağı,

⁵⁰⁰ Ebu Yusuf, **Haraç**, s.88

⁵⁰¹ İsmail Karakaya tercümeli 1982 tarihli Hisar Yayınevi baskısında "*imar ve ziraata elverişli ama ziyarete elverişsiz*" şeklinde geçmektedir.

⁵⁰² Cengiz Kallek, **İslâm İktisat Düşüncesi Tarihi, Harâc ve Emvâl Kitapları**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s.84

- ürün aşırı pahalı olduğu durumlarda ise, vergi mükelleflerinin kendilerine bırakılmasını arzu ettikleri miktarı onlara bırakmak hususunda Sultanın gönlü hoş olmayacağı,
- haraç mükelleflerine karşı vuku bulacak zulüm ve gadr konusunda ise etrafına adam toplamış kuvvetli kimselerin zayıf ve kimsesizlere galebe çalarak hem ellerinde bulunan araziye almaları hem de kendilerinin ödemeleri gerekeni haracı onlara yüklemeleri gibi nice suistimallerin meydana geliş ihtimalleri,

sebeplerinden dolayı **haraç, öşür, sadaka ve sair vergiler için, muayyen bir miktar şeklinde vergi belirtilmeksizin harac-ı mukasemeyi uygun gördüğünü**, bu yöntemin daha fazla kamu geliri sağlamaya yardımcı, vergi mükellefleri arasında vukuu muhtemel haksızlıklara ve vergi yansıtmasına, bazı vali ve vergi memurlarının adaletsiz mukaseme ile mükelleflere eziyet etmelerine mani olacak, salim ve devletin çıkarına uygun yolun ancak bu yöntem olacağını ifade etmektedir.⁵⁰³

Ebu Yusuf'un, başkalarının ödeyeceği verginin köylüye yükletilmesi olarak ifade ettiği durumun günümüz vergi hukukundaki karşılığı *vergi yansımaları*dır. Verdiği önerilerde bu durumu bir risk olarak görüp adaleti sağlama noktasında önlem almaya çalıştığını görüyoruz. Onun sorun olarak nitelediği bu durum günümüzde dolaylı vergiler yoluyla adeta kanunen sistematik bir hal almıştır. Dolaylı vergilerin değerlendirilmesi ayrıca yapılacaktır.

Önerdiği mukaseme usulünde devlet sadece üründen pay almakta, böylelikle muvazzaf usulünde muhtemel olan ilk hasatların verim azlığı sebebiyle iflasa sürüklenme riskinin bertaraf edilmesi düşünülmekte, üreticinin toprağını işlemeye ve âtil/ölü toprakların canlandırılmasına teşvik edilmektedir.

Ebu Yusuf bu yöntem doğrultusunda buğday ve arpada doğal olarak sulanan topraklar için 2/5, çukurluklarla sulanan için 3/10, hurmalık, bağ ve bahçeler için 1/3, yaz sebzeleri için ¼ oranlarını önermektedir.⁵⁰⁴ Buradaki oranların öşür oranlarından fazla olduğu açıktır. Bunun sebebini Cengiz Kallek, tarım hasılatını ve dolayısıyla vergi gelirlerini artıracak kanal ve sulama sistemleri, setler, direniş kanalları gibi altyapı tesislerinin inşası, geliştirilmesi, bakım ve tamir masrafları ile devletin bekası ve toplumun refahı için elzem üretken yatırımların, kamu malı niteliğindeki yol ve su işlerine yatırım harcamalarının finansman kaynağının bu vergiler olarak görülmesi şeklinde yorumlamaktadır. Kısacası haraç mükellefleri söz konusu kamu

---

⁵⁰³ Ebu Yusuf, **Haraç**, s.88-90

⁵⁰⁴ Ebu Yusuf, s.90

mallarından tüketeceği her ek birim için bir vergi fiyatı ödemek durumundadır.⁵⁰⁵ Öşür vergisinin oranları ise nas olarak kabul edildiği için değiştirilemez olarak görüldüğü malumdur.

Ayrıca, müellife göre aynî verginin nakde tahvilinde *tüccara satılan fiyat üzerinden vergi konmamalıdır* ki mükellefin yükü hafifletilsin.⁵⁰⁶ Bu durum daha önce “ticari malda zekat matrahı” belirlenmesi bahsinde gördüğümüz matrahın rayiç bedellerle değil, alış/maliyet bedelleriyle değerlendirilmesi görüşleriyle paraleldir. Burada mükellefin elinde *katma değer* bırakarak önce mükellefin zenginleştirilmesi gayesi güdüldüğü açıktır. Ebu Yusuf, bu önerileri yaptıktan sonra mesnet olarak Peygamberin Hayber ve Fedek halkı ile yaptığı zirai ortaklıkları gördüğünü, konu hakkında rivayetleri dile getirerek göstermektedir.⁵⁰⁷ Bu ortaklık (haraç) usullerinin de öşür uygulamalarına benzediğini daha önce dile getirmiştik.

Müellif, daha sonra, eserinde devlet başkanına (halifeye) vergi teşkilatı mensubları hakkında da önemli tavsiyelerde bulunur:

...**namaz, din, emanete riayet eden kimseler bulup onları haraç amirliğine tayin etmelisin...** Bu kimseler, alimlerle, ehli reyle müşavere eden, iffetli, **insanlarca ahlâksız tanınmayan**, Allah yolunda (Allah’tan başka) hiç kimseden korkmayan, koruduğu bir hak ve yerine teslim ettiği emanete karşılık sadece cenneti bekleyen,... bir meselede hakim olup **hüküm verse haksızlık etmeyeceğinden emin olunan** kimseler olsun. Âmil tayin ettiğin kimseyi ancak emvale ait vergileri toplaması, **sadece vergi mevzuu olan mallardan vergi alması...** için tayin ediyorsun (sadece vergi alınması gereken şeylerden vergi alsınlar). Halbuki **kötü bir memur topladığı vergilerden dilediği kadarını sana gönderir, dilediği miktarı da kendine tahsis eder.** Binaenaleyh tayin edilen vergi amili veya vali adil, emanete riayet eden, güvenilir bir kimse değilse, kendisine devlet malları emanet edilemez. Ben görüyorum ki haraç vergisini toplamaya memur edilenlerin çoğu ihtiyatla hareket etmiyorlar. Zira vergi memuru olmak isteyenler vali ve emirlerin kapısına gelip vazife almakta ısrar edince ve günlerce orada kalınca, valiler onları ... tayin ediyorlar. Tayin ederken de bu vazifelere ehil kimseler, doğru, (iffetli) ve müstakim şahıslar olup olmadıkları hakkında bilgileri olmadan, muhtemelen bu hususları araştırmadan tayin ediyorlar. Vergi işlerine tayin edilecek kimseler hakkında, **mahkeme ve kaza işlerine tayin edilenlerde olduğu gibi ihtiyatlı davranmak**, onların mezhep ve meşreplerini soruşturmak, ... mutlak surette lazımdır.⁵⁰⁸

Görülmektedir ki vali ve memurlarının tayininde istişarelere önem verilmesini, ahlâklı, dürüst, dindar, ilim erbabıyla oturup kalkan, kamu malını emanet gören, ne olursa olsun haktan yana olan, adalete riayet eden, vergi memurluğuna maddi menfaat odaklı değil, yapacağı işi adliye işi gibi telakki edip hayırlı bir iş yaptığı bilinciyle yaklaşan ve bu sebeple esas menfaatini ilahi

⁵⁰⁵ Kallek, **İslam İktisat Düşüncesi Tarihi**, s.87 ; Ebu Yusuf, s.177

⁵⁰⁶ Ebu Yusuf, s.90

⁵⁰⁷ Ebu Yusuf, s.91

⁵⁰⁸ Ebu Yusuf, s.173. Parantez içindeki ifadeler İsmail Karakaya tercümeli 1982 seneli Hisar Yayınevi baskısından alınmıştır.

lütüfta bekleyen kimseleri tayin etmesini öğütlemektedir. Vergi memurluğunun mahkeme mensubluğuyla eşdeğer görülmesine yapılan, vergi takdir ve tahsil işlerinin adaletle hüküm vermekle eşdeğer tutulduğunu göstermektedir.

Memur ve vali tayin ettiğin kimselere, idaresine verilenlere karşı **zalim olmamaları, hakaret etmemeleri, halkı küçümsememeleri** için emir ve tavsiyelerde bulun... Halka haksızlık etmesinler, halkı mükellef olmadıkları işlere koşmasınlar. Müslümana karşı yumuşak, zalim ve ahlâksıza karşı sert davransınlar. Zimmilere adaletle muamele etsinler, mazluma insafli davransınlar, daima **halka af ile muamele etsinler, çünkü bu çeşit muamele insanları itaata sevk eder. Halktan ancak resmi kayıtlarda gösterilen miktarda haraç toplansınlar...** Meclislerde **herkese eşit muamelelerde bulunmalarını** tavsiye et ki, onların nazarında uzak, yakın, şerefli ve düşük kimseler hak ve hukuk yönünde eşit sayılsın...⁵⁰⁹

Burada vergi memurlarının mütevazı olması, mükelleflere merhametle yaklaşması, bulunduğu makamı fırsat bilip mükellefi yapmak zorunda olmadığı işle uğraştırmaması, mevzuata riayet eden kimseler olması, mevzuatı mükellefler arasında ayırım gözetmeden uygulaması öğütlenmektedir. Vergilerin memurların keyfi takdir ve suistimallerinden uzak belli bir standarda bağlanmasını ifade eden *kanunilik* ve mükelleflerin *kanun önünde eşitliği* ilkelerine yapılan vurgular halkın devletine güvenini kazandıracak unsurlardandır.

Müellif; halktan, kanuni olmayan, haksız bir şekilde vergi alan, irtikap işleyen kötü memur örnekleri verdikten sonra, *“İşte bunların hepsi, sadece haraç ehline reva görülen zulüm ve haksızlıktan ibaret kalmaz, aynı zamanda vergi hasılatı için de bir noksanlıktır ... Vergi mevzuu olmayan mal ve şahıslardan vergi alınmasın, alınan vergiler yerine sarf edilsin...”*⁵¹⁰ diyerek, yolsuzlukların aynı zamanda kamu gelirlerini azaltacağına dikkat çekmektedir.

Ebu Yusuf vergi takdir ve tahsilatlarının iktisatlı, gerçeğe uygun yapılmasına yönelik şu tavsiyelerde bulunur.

Valilere ve âmillere şu hususlarda tavsiyelerde bulun! **Ekinlerin biçilip** (ve sap ile tanelerinin ayrılması) **dövülmesi vasat bir zaman içinde cereyan etmeli.** Ekinler biçilip hasat edildikten sonra dövülmesine (tanelerinin ayrılmasına) kâfi gelecek zamandan **fazla bir süre elde tutulmamalı.** Dövülmeye hazır hale gelince (Sap ile tanelerinin ayrılmasının müsait olması halinde derhal) harman yerlerine kaldırılmalı. Bekletilmesi için bir **sebepe yoksa, harmanda bir gün bile bekletilmemeli.** Çünkü hazır olduğu halde dövülmeyen (sap ile taneleri ayrılmayan) ekinleri, ekicilerin alıp götürmeleri, ihtilas etmeleri mümkündür. Ayrıca, kuşların, hayvanların ve gelip geçenlerin de zarar vermeleri muhtemeldir. Bu şekilde meydana gelecek **noksanlıkların zararı haraca yüklenir, ekin sahibine yüklenmez.** Çünkü bize gelen kaidelere göre ekin sahibi, ekin başak halinde iken, hasat esnasında ve mukaseme zamanına kadar ekinden

⁵⁰⁹ Ebu Yusuf, s.174.

⁵¹⁰ Ebu Yusuf, s.175.

yer. Bunun içindir ki, ekini ovada, dağlarda ve harman yerlerinde hapsetmekten doğan zarar haraca tesir eder. Ekin, harmana kaldırılıp da, saplar yayılınca tanelerin saplardan ayrılması için dövülmeye başlanır. Ekinler, harman yerinde, bir ay, iki ay veya üç ay, dövülmeden bekletilemez. **Ekinin böyle uzun bir süre harmanda bekletilmesi, haraç mükellefi için ve sultan için büyük zarardır. Zira, bu durumdan dolayı, toprağı sürmek ve ekmek gecikir. Harman yerinde birikmiş olan ekinlerin tahmini yapılmaz ve onlar bekletilmez, bekletme kaynaklı eksilmeler tahsil edilmez.** Bu çeşit muamele **haraç mükellefinin ve dolayısı ile beldelerin helak olması demektir.** Vergi memurunun, haraç mükellefini mahsulün bir kısmını zayi ettiği gerekçesiyle itham etmesi ve bu sebeple şart kılınandan daha fazla mahsul (vergi) alması doğru değildir. Harman dövülüp savrulunca (mahsul ortaya çıkınca) memur hemen mukaseme yapar. ... vergi hakkını alır, orada tutmaz.⁵¹¹

Bu tavsiyelerden, doğru araç gereçlerle, usulüne uygun olarak hasılat/veri ölçümü yapılması, verginin gerçeğe uygun, gecikmeksizin takdir ve tahsil edilmesinin memleketin imarı, halkın refahı için önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Vergi takdir ve tahsilinde doğacak muhtelif masrafların devletçe karşılanmasına dair müellif şunları söylemektedir:

Memurun iaşesi, ölçme ücreti, ölçene yardım edenin masrafı, misafirlerin yemek masrafları, haraç olarak toplanan malların nakil masrafları, haraçtan noksanlaştığı iddia edilen miktar, haraç defterlerinin ve bu husustaki fermanların masrafları, postacıların, ölçekçilerin masrafları, taksim işini yapanların ve bunların vekillerinin ücretleri... Bunlardan hiçbiri haraç mükelleflerinden alınmaz.⁵¹²

Anlaşıldığı üzere, kamu gelirlerinin elde edilmesi için yapılacak masraflar, kamu tarafından karşılanması zımnen belirtilmektedir. Bu konuda Türk vergi mevzuatında yansımalar bir alt başlıkta ele alınacaktır.

Ebu Yusuf muhtelif konularda verdiği tavsiyelere, halkın güvenini kazanmada yolsuzlukların denetimi ve sert bir şekilde cezalandırmanın önemiyle şöyle devam etmektedir:

Dindar, emin, muttaki, âlim, iffetli kimselerden müfettişler gönderip, âmil ve valilerin, buldukları beldede neler yaptıklarını, haracı nasıl topladıklarını, bu konuda kendilerine emredilenlere uyup uymadıklarını, **haraç mükellefleri ile ilgili vazifelerini nasıl yaptıklarını tahkik ve teftiş ettir.** Eğer bu araştırma sonunda, onların kötü davranış ve halleri tesbit edilirse, ... müfettişler **halktan haksız olarak topladıkları mallara el koysunlar.** Bu vali ve âmilleri şiddetle sığaya çeksunler ve başkalarına ibret olacak şekilde **cezalandırsınlar.** Böylece, halktan zorla aldıkları malları iade etsinler ve bir daha kendilerine verilen emirleri çiğnemesinler, vazifeleri ile ilgili hak ve selâhiyetlerini tecavüz etmesinler. Muhakkak ki, **haraç toplayan vali ve memurun yaptığı zulüm ve haksızlıkların hepsinin Halife**

⁵¹¹ Ebu Yusuf, s.175-176. Parantez içindeki ifadeler İsmail Karakaya tercümeli 1982 seneli Hisar Yayınevi baskısından alınmıştır.

⁵¹² Ebu Yusuf, 176

tarafından emredildiği sanılır. Halbuki, Emirel-mü'minîn böyle zulmedilmesini değil, adaleti emretmiştir.⁵¹³

Muhakkak ki **adalet, mazluma acımak, zulümden kaçınmak ... haraç vergisinin çoğalıp artmasına ve beldelerin imarına vesile olan güzel hasletlerdendir.** Bereket, ancak adaletle beraber bulunur, zulüm ve haksızlıkla da yok olur. **Zulüm ve haksızlıkla alınan haraç, hem miktarca azalır hem de beldeleri harap eder...**

Ey Mü'minlerin Emîri, bir veya iki ay müddetle, **mezalim meclisleri (mahkemeleri) kursan, reayaya şikayette bulunup, haklarını arama ve müdafaa etme imkanı versen ...** ümit ederim ki, böylece, halkın ihtiyaç ve sıkıntılarını görmekten mahkum bir şahıs olmaktan kurtulmuş olursun. Belki, bu işler, şehir ve kasabalarda, tabii seyrine girinceye kadar, sizin bir veya iki defa bu mahkemelere uğramanız kâfi gelecektir. Bu takdirde zâlimler, zulüm işlemiş olarak huzuruza çıkmaktan korkarlar ve bir daha zulüm yapmaya cesaret edemezler. **Zayıf kimseler ise, senin bu meclislerde bulunup, durumlarına vakıf olmandan dolayı, ümitlenirler, kalpleri kuvvet bulur ve sana olan hayır duaları çoğalır...**⁵¹⁴

Ebu Yusuf'un burada kamu harcamalarının şeffaflığına vurgu yaptığını söyleyebiliriz. Bu önerilerle kamu malının yerli yerince sarfedilip sarfedilmediğinin ahlâklı ve ehil memurlar aracılığıyla tetkik ve tespit ettirilmesini, tespit edilen suçluların kamuya açık bir şekilde cezalandırılmasını ve suistimallerin telafi edilmesini halkın güvenini sağlamada, dolayısıyla vergi hasılatını artırmada ve memleketin kalkınmasında elzem olarak görmektedir. Denetimler sayesinde vergilerin akıbetini bilen bir halkın devletine güven duyacağı ve bunun da vergi gelirlerinin devamlılığını sağlayacağı düşünülebilir.

2.3.6.1 Türk Vergi Sisteminde Yansımalar

Ebu Yusuf'un tavsiyeleri arasında yer alan “...Ekinin böyle uzun bir süre harmanda bekletilmesi, haraç mükellefi için ve sultan için büyük zarardır. Zira, bu durumdan dolayı, toprağı sürmek ve ekmek gecikir. Harman yerinde birikmiş olan ekinlerin tahmini yapılmaz ve onlar bekletilmez, bekletme kaynaklı eksilmeler (mükelleften) tahsil edilmez. Bu çeşit muamele haraç mükellefinin ve dolayısı ile beldelerin helak olması demektir.” ifadelerinden, hasılat ölçümlerinin ve “vergilendirmenin gerçeğe uygun olarak yapılması” manası anlaşılakta olup bunun vergi hukukumuzda karşılık bulup bulmadığını araştırdığımızda, Vergi Usul Kanunu'nda “Vergi Kanunlarının Uygulanması ve İspat” başlıklı 3. Maddesi dikkatimizi çekmiştir. Maddenin “İspat” başlıklı bendinde vergi takdirlerinin yapılırken hakikatin gözetileceği şu şekilde ifade edilmektedir:

---

⁵¹³ Ebu Yusuf, s.177-178

⁵¹⁴ Ebu Yusuf, s.179-180

Vergilendirmede vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin **gerçek mahiyeti esastır**.

Vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin **gerçek mahiyeti** yemin hariç **her türlü delille ispatlanabilir**. Şu kadar ki, vergiyi doğuran olayla ilgisi tabii ve açık bulunmayan şahit ifadesi ispatlama vasıtası olarak kullanılamaz.

İktisadi, ticari ve teknik icaplara uymayan veya olayın özelliğine göre normal ve mutad olmayan bir durumun iddia olunması halinde ispat külfeti bunu iddia eden tarafa aittir.⁵¹⁵

Kanunun bu maddesinde Ebu Yusuf'un hakikate uygun vergi hesaplanması önerilerine uyan İslamî bir kaidenin yer aldığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte müellifin önerileri arasında vergi takdir ve tahsilinde doğacak muhtelif masrafların devletçe karşılanmasına dair *“Memurun iaşesi, ölçme ücreti, ölçene yardım edenin masrafı, misafirlerin yemek masrafları, haraç olarak toplanan malların nakil masrafları, haraçtan noksanlaştığı iddia edilen miktar, haraç defterlerinin ve bu husustaki fermanların masrafları, postacıların, ölçekçilerin masrafları, taksim işini yapanların ve bunların vekillerinin ücretleri... Bunlardan hiçbiri haraç mükelleflerinden alınmaz. Bu masraflar devlete aittir.”* sözlerinin de Kanunda bir karşılığı bulunduğu görülmüştür.

Mezkur ifadelerin bir vergi incelemesinde envanter sayımı yoluyla vergi takdirini ifade ettiği düşünülebilir. Kanunda vergi incelemelerinde maksadı açıklayan 134. Maddesinde şöyle denmektedir.

“Vergi incelemesinden maksat, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır.

İncelemeye yetkili olanlar tarafından lüzum görüldüğü takdirde inceleme, işletmeye dahil iktisadi kıymetlerin fiili envanterinin yapılmasına ve beyannamelerde gösterilmesi gereken unsurların tetkikına da teşmil edilebilir. **Fiili envanterin yapılmasının gerektirdiği ve incelemeyi yapan tarafından tasdik edilen giderler Hazinece mükellefe ödenir.”**

Fiili envanter matrahın doğru tespit edilmesine yönelik işlemlerden biri olup, bu işlemin gerçekleşmesi için gereken mükellefçe yapılan masraflar varsa devlet tarafından ödenmesi sağlanmaktadır. Dolayısıyla burda İslamî bir kaidenin yer aldığını söyleyebiliriz.

2.4 Cizye Uygulamaları ve Düşünceleri

2.4.1 Mefhum Olarak ve Maksadı Açısından Cizye ve Zimmet

Kur'an'da cizye ayeti olarak bilinen ayet Tevbe 29'dur:

⁵¹⁵ “Vergi Usul Kanunu (213 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10703 (Ocak 1961):3

Tevbe, 9/29: *Ehl-i kitap'tan Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve resulünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.*

Cizye, tebaa olmayı kabul eden gayrimüslim halk (zimmi) ile yapılan ve bu tebaanın can, mal ve inanç özgürlüklerinin güvence altına alındığı *zimmet antlaşması* sonucunda alınan bir vergidir. İmam Mâlik'in ifadeleriyle “cizye, sadece Müslüman bir ülkede yaşamak ve onları düşmanlarına karşı korumak üzere taraflarca yapılan bir anlaşma neticesinde alınmaktadır.”⁵¹⁶ Nitekim Hz. Peygamber Teymâ Yahudileriyle yapılan antlaşmada, “*Onları himaye etmek bizim vazifemiz, cizye ödemek de onların vazifesidir*” dediği rivayet edilmektedir.⁵¹⁷ Müslümanlardan alınan vergi olan zekât bir yönüyle dinî vecibe olduğu için, gayrimüslimler zekâta değil, cizyeye tabi tutulmuşlardır. Cizyenin sebebi onların gayrimüslim olması değildir. İleride cizye tahakkuk örnekleri görülecektir.

Cizye ayetinin indiği dönemde, Bizans egemenliği altındaki Suriye bölgesinde ve bu güzergahtaki Yahudi ve Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında gerginlikler ve devletlerarası düşmanca ilişkilerin varlığı söz konusudur. Nitekim 29. Ayetin devamında Yahudi ve Hristiyanların İslama karşı tutum ve zihniyetlerine açıkça vurgu yapıldığı görülmektedir.⁵¹⁸ Bu durum ve İslâmın yükselişi dikkate alındığında, bu kesime karşı da güçlü bir cihad çağrısının yapılması gereği ortaya koyulmuştur.⁵¹⁹ Başka bir deyişle bu ayet, Mekke'nin fethi sonrasında, ehl-i kitap'tan saldırganlık eğilimi gösterenlerle savaşılmasını, saldırganlıklarının cizye vesilesiyle bertaraf edilmesini öngörmektedir.⁵²⁰ Cizye ve zimmet müessesesi bu minvalde düşünülmelidir.

Cessas'ın açıklamalarına göre, *cizye* ve *ceza* kelimeleri aynı kökten gelmekte olup, kâfirlikte kalmaya devam etmeleri sebebiyle ceza mahiyetinde bir vergi, tevbe edip imana ve İslama yönelmeleri için verilen bir fırsattır.⁵²¹ Fahrüddin Razi de benzer şekilde, cizyenin maksadının, insan doğasının zillet ve hakirlikten kaçınmaya ve izzet ve şerefli olana geçmeye meyilli

⁵¹⁶ İmam Malik, **Muvatta** 2, s.70

⁵¹⁷ Erkal, “Cizye”, **DİA**

⁵¹⁸ **Tevbe 30:** *Yahudiler “Üzeyir Allah'ın oğludur” dediler, hristiyanlar da “Mesih (İsâ) Allah'ın oğludur” dediler... Allah onları kahretsin! ; 31: Allah'ı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler...; 32: İsterler ki Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler!.. ; 33: Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur... 34: Ey iman edenler! Bilin ki yahudi din bilginlerinin ve hristiyan din adamlarının birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar...*

⁵¹⁹ DİB, Kur'an Yolu Tefsiri, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1264/29-ayet-tefsiri> (1.7.2024)

⁵²⁰ Osman Güner, “**Bir Muafiyet Vergisi Olarak Cizye: - Tarihsel Ve Kavramsal Bir Okuma -**”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, s.65, 66

⁵²¹ Cessas, **Ahkamul Kur'an**, 6. Cilt, s.512, 537

olmasından hareketle, kâfirleri İslâma sevk etmek olduğunu ifade etmektedir.⁵²² Mâtürîdî de savaş ve cizye sayesinde, nihayetinde kan dökülmesini de engelleyerek, İslam şariat ve ahkamına rağbet gösterilmesinin umulduğunu belirtir.⁵²³ Bununla birlikte Mâtürîdî, ayette bazı Ehl-i Kitâb gayrimüslimlerinin sayılmasının sebebini; müşrik Araplardan farklı olarak bunların, kabilecilikten uzak, benimsedikleri bir dine, dayandıkları bir ilkeye, tabi oldukları bir kitaba, insanları delillerle etkileme gücüne sahip olmaları ve bir peygamber beklentisi içinde olmalarının yanı sıra, Arap müşriklerine nazaran farklı bölgelerde sayıca üstün olmalarının Müslümanları galebe çalacak bir potansiyel tehdit teşkil etmesi şeklinde izah etmektedir.⁵²⁴ Velhasıl onların İslâm'a girmeleri teşvik edilmeli ve girmedikleri takdirde müslümanlara zarar vermemeleri için kontrol altına alınmaları gerekli idi.⁵²⁵ Mevdudi ve Seyyid Kutub, sözü edilen İslama rağbetin bir zorlama boyutunda olmaması gerektiğine, Bakara 256. Ayetinden yola çıkarak, ayrıca vurgu yapmaktadır.⁵²⁶

Cizye, yalnızca itaat ve bağlılığın sembolü⁵²⁷ değil, aynı zamanda askerlik hizmetinden (cihat) muafiyet ve ülke korunmasına finansal bir destek mahiyetinde bir bedeldir.⁵²⁸ Seyyid Kutub da cizyenin amaçlarını, İslamî otoriteye teslimiyeti ilan ettirmek, savunma ve sosyal yardım masraflarına katkı sağlamak olarak açıklamaktadır.⁵²⁹

2.4.2 Cizyenin Ortaya Çıkışı

Gayrimüslimlerden alınan baş vergisi olarak cizyenin ortaya çıkışı tamamen Medine dönemi ileri safhalarına rastlar. Hicretin ilk yılında kurulan şehir devletinin vatandaşları olan gayrimüslimler, tam bir eşitlik ve hürriyet içinde kurucu anayasanın bahsettiği haklardan yararlanmakta ve tezimizin ilgili başlığında bahsettiğimiz yükümlülükleri (kan diyeti ve fide yükü paylaşımı gibi) bulunmaktaydı. Devletin bu ilk aşamalarında *zimm*et müessesesi ve *cizye* mefhumu söz konusu değildir.⁵³⁰

İlk yıllarda Medine şehir devletini temsilen peygamberin bölge ahalileri ile akdettiği karşılıklı yardım ve dostluk esasına dayanan anlaşmaları, siyasi hasımlarına karşı yarımada kuvvetlenmesini temin gayesine yönelikti. Bu anlaşmaların yanında bilhassa Benî Nadîr ve

⁵²² Razi, **Tefsiri Kebir**, 11. Cilt, s.478

⁵²³ Mâtürîdî, **Te'vîlâü'l Kur'an**, 6. Cilt, s.355, 357

⁵²⁴ Mâtürîdî, 6.cilt, s.356

⁵²⁵ DİB, Kur'an Yolu Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Tevebe-suresi/1264/29-ayet-tefsiri> (1.7.2024)

⁵²⁶ Mevdudi, **Tefhîmül Kur'an**, 2. Cilt, s.219 ; Seyyid Kutub, **Fi Zilalil Kur'an**, 5. Cilt, s.274

⁵²⁷ Mevdudi, 2. Cilt, s.220

⁵²⁸ Güner, **Bir Muafiyet Vergisi Olarak Cizye**, s.60

⁵²⁹ Seyyid Kutub, **Fi Zilalil Kur'an**, 5. Cilt, s.275

⁵³⁰ Tuğ, s.93

Benî Kurayza yahudilerinin anayasaya riayet etmemeleri neticesi sınır dışı edilmeleri ile İslam, bu Şehir Devleti içinde siyasi hakimiyeti tamamen ele geçirerek büsbütün kuvvet kazanmıştı. Henüz dış düşmanlara karşı kesin askeri zaferlerin kazanılıp fiili hakimiyetin teessüs etmediği bu devrede gerçekleştirilen karşılıklı dostluk ve yardım anlaşmalarında, İslam'a davete de, vergi ihdasına da rastlanmamaktadır. Bu bölgeler ahalisinin peyderpey İslam'a girişi, muahedelerin temin ettiği siyasi zafer neticesi maruz kaldıkları İslam kültür propagandası vasıtası ile tahakkuk etmiştir. Bu devrede akdedilen muahedelerde ve yazılan İslam'a davet mektuplarında sık sık rastlanan şey, "zimme(t)" denen bir nevi siyasi ve hukuki himayedir.⁵³¹

2.4.2.1 Mekke'nin Fethi Öncesi Zimmet Mektupları

Mekke'nin fethinden evvel kaleme alınan saldırmazlık ve karşılıklı yardım anlaşmalarında ve yazılan İslam'a davet mektuplarında (bölge valilerine veya hükümdarlara değil; kabile reislerine gönderilenler), cizyenin ortaya çıkışı ile ilgili olarak genellikle 2 husus dikkatimizi çeker:⁵³²

1) Bu mektuplardaki şartlar Müslümanları içermekte olup, ahaliyi her türlü himayeye (zimme) karşılık İslam'a davet etmekte veya İslam'a girmelerini salık vermektedir. Bunlar da ikiye ayrılır:

a) zekat ödedikleri takdirde bu himayeden istifade edecek olanlar. Mektuplarda "Müslüman olan, namaz kılan, zekat veren, ganimetlerden Allah'ın ve Peygamberinin payını ayıran, müşriklerden ayrılan, Allah'ın ve Peygamberinin zimmetindedir" şeklinde ve benzeri ortak ifadelerin yer aldığını görmekteyiz.⁵³³

b) sadece İslamı kabul etmeleriyle bu himayeden istifa edecek olanlar.

o Mektup no:137- "Bu, Muhammed Rasûlullah'tan, Mehri b. el-Ebyad'a, Mehre'den (Mehre Oğullarından) iman edenlere dair bir yazıdır: **Mallarından bir şey alınmaz, onlara saldırı yapılmaz ve onlarla savaşılmaz. Dinin farzlarını ayakta tutacaklardır. Kim değiştirirse, Allah'a savaş açmış olur. Kim ona iman ederse, hem Allah'ın, hem peygamberinin zimmeti (koruması) onundur...**"⁵³⁴

o Mektup no:116- Yemen'den Akk Zû Hayevan, Rasûlullah'ı ziyarete geldi, şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisi! Mâlik b. Murâre er-Ruhâvî, bizi İslama çağırmaya geldi, **biz de Müslüman olduk.** Benim, içinde köle ve malım bulunan bir toprağım var. Bu konuda bana bir yazı yaz." Hz. Peygamber, şu yazıyı düzenledi: "Esirgeyen başıslayan Allah adıyla. [Muhammed

⁵³¹ Tuğ, s.94

⁵³² Tuğ, s.94

⁵³³ Hamidullah, **Vesaiku's-Siyasiyye** (41, 111, 112, 120, 152, 161, 174, 233 nolu mektuplar).

⁵³⁴ Hamidullah, s.273

Rasûlullah'tan], Akk Zû Hayevan'a: Toprağı, malı ve kölesi konusunda doğruyu söylüyorsa, ona güvence vardır, hem Allah'ın, hem de Rasûlullah'ın zimmeti (koruması) vardır.”⁵³⁵

2) Kabile reislerine gönderilen mektuplardan diğer bir kısmı gayrimüslimlere hitap etmekle beraber onların İslam'a girip girmemeleri konusunda bir şart içermemekte, eski hallerinde kalsalar bile zimmeden istifade edebilecekleri şartını taşımaktadır.⁵³⁶

- Mektup no:159- *“Bu, Muhammed Rasûlullah'tan Damra oğullarına bir yazıdır: Onlar malları ve canları konusunda güven içindedirler. Onlara saldıracaklara karşı, kendilerine yardım edilecektir, Allah'ın dini konusunda savaşmaları dışında... **Peygamber onları yardıma çağırdığında, cevap vereceklerdir. Bu konuda, hem Allah'ın, hem peygamberinin zimmeti (koruması) onlarındır.** Onlar içinden (andlaşma) sözünü tutanlara ve (bozmaktan) sakınanlara yardım edilecektir.”⁵³⁷*

Benû Damra ile yapılan bu akdin Hz. Muhammed'in yaptığı ilk uluslararası anlaşma olduğu, anlaşma yapılan Veddan bölgesinin Medine'ye Mekke'den daha yakın ve Medine'nin Veddan için iyi bir pazar olmasının akdin gerçekleştirilmesinde önemli bir etken olabileceği belirtilmektedir.⁵³⁸ Diğer mektuplarda İslama davet edildiğinde eman verileceği, davet kabul edilmezse muvakkat bir süreyle eman verileceği ifade edilmektedir:

- Mektup no:175- *“Bu, Muhammed Rasûlullah'tan Rifâ'a b. Zeyd'e bir yazıdır: Onu, bütün kavmine ve onlara bağlı olanlara, Allah'a ve peygamberine çağırmak üzere gönderdim. Onlardan bu çağrıya uyanlar, hem Allah'ın, hem de peygamberinin hizbindedir (korumasındadır). Kim bu çağrıdan yüzçevirirse, iki ay (eman) süresi vardır...”⁵³⁹*
- Mektup no:179- Uzra Kabilesinden Zeml b. Amr'a Mektup. *“Muhammed Rasûlullah'tan Zeml b. Amr ile özellikle onunla birlikte Müslüman olanlara! Onu bütün kavmine gönderdi. Müslüman olan, Allah'ın hizbindedir (korumasındadır). Kabul etmeyenin, iki ay (eman) süresi vardır...”⁵⁴⁰*

Özetle söylenecek olursa, Mekke'nin fethinden evvel himaye hukuku ile ilgili şu hususlar dikkati çeker:⁵⁴¹

1- Bir Müslümana dahi cizye veya zekat olmaksızın zimme hukuku karşılığında bazı haklar tanınmıştır.

⁵³⁵ Hamidullah, s.255

⁵³⁶ Tuğ, s.94

⁵³⁷ Hamidullah, s.291

⁵³⁸ Hamidullah, İslam Peygamberi 1. Cilt, Salih Tuğ (çev.), s.435-436

⁵³⁹ Hamidullah, **Vesaik**, s.306

⁵⁴⁰ Hamidullah, s.180

⁵⁴¹ Tuğ, s.95

2- Zekât karşılığı zimme hakkı tanınmıştır.

3- Bazı gayrimüslim gruplara cizye şart edilmeksizin zimme hakkı tanınmıştır.

Cizyenin ortaya çıkışı ile ilgili olarak komşu devlet başkanlarına veya bunların bölge valilerine yazılan İslam'a davet mektupları da önemlidir. Mekke'nin fethinden evvel yazılan mektuplarda İslam'ın nitelikleri gösterilmekte ve hidayete davet edilmekte ve fakat cizye, zimme gibi herhangi bir kaydü şart yer almamaktadır.⁵⁴² Söz konusu mektuplarda “Seni Allah’a, bana uymaya, bana gelene iman etmeye çağırıyorum”, “Seni Allah’ın davetine çağırıyorum”, “Müslüman ol, kurtul!”, “Selam hidayete tâbi olanlara!”, “Selam iman edene!”, “Selam doğruya uyanlara!” ve benzeri ifadeler görülmektedir.⁵⁴³

Rasûlullah, Mekke İdaresi ile yaptığı Hudeybiye antlaşmasının yarattığı ortamın avantajıyla Bizans ve Sâsânî imparatorlarına, Mısır Mukavkısına, Habeş Necâşisine ve bazı Arap emîrlere İslama davet mektupları göndermiş, üç yılda devletini sulh ile on katına çıkarmış ve neredeyse bütün Arap yarımadasını egemenliği altına almıştır.⁵⁴⁴

Bizans İmparatoru Herakles’in, ilk mektuba verdiği diplomatik reddin sonra Rasûlullah, bu defa Arap soylu fakat daha düşük mevkiilerdeki Bizanslı başkanlarla ilişkilere yönelmiştir. Bunlardan birinde, Müslüman elçisinin yolda yakalanıp öldürülmesi, Mûte seferinin düzenlenmesi sonucunu doğurmuştu. Birkaç ay sonra da, Gassanilerin (yani Bizanslıların) savaş hazırlıklarına giriştiği haberi alınmıştı. Öte yandan ise İslam ordusunda bir önceki yıla nazaran birçok hususta olumlu değişiklikler meydana gelmişti: İslam Arap yarımadasında müttefiklerini artırmış, Mûte seferine 3.000 savaşçı gönderen Rasûlullah bu sefer 30.000 mevcutlu orduyla Tebük Seferini gerçekleştirebilecek duruma gelmişti.⁵⁴⁵

Tebük Seferine çıkma emri buyurulduğu zaman **Tevbe, 9/29** nazil olmuştur. Daha sonra Peygamber, kral ve hükümdarlara tekrar mektuplar göndermiş, onları İslama davet, İslamî kabul etmeyenleri cizyeyle muhatap kılmıştı.⁵⁴⁶

Müfessirler, Tevbe 29 âyetinin, Rasûlullahın Rumlarla savaşmasını emretmek üzere indiğini ve bu âyetin inmesinden sonra Rasûlullahın Rumlara karşı Tebük savaşını yaptığını söylemişlerdir.⁵⁴⁷

---

⁵⁴² Tuğ, s.95

⁵⁴³ Hamidullah, **Vesaik** (21, 22, 26, 29, 37, 49, 53, 56, 67, 76 nolu mektuplar)

⁵⁴⁴ Muhammed Hamidullah, “Hudeybiye Antlaşması”, **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hudeybiye-antlasmasi> (1.7.2024)

⁵⁴⁵ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 1, Salih Tuğ (çev.), s.334, 336 ; Belâzürî, Fütuh, s.68

⁵⁴⁶ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.35

⁵⁴⁷ Taberi Tefsiri, 4.cilt, s.281

Tebük'teki karargahtan Rasûlullahın birçok bölgeye askeri birlikler gönderdiği ve sonucunda çeşitli bölgeleri temsilen bir takım Yahudi ve Hristiyan heyetlerin Tebük'e gelip bağlılık beyan ettikleri görülmektedir.⁵⁴⁸ Eyle, Ezruh, Cerba, Benî Habîbe ve Makna halklarıyla anlaşmalar yapılmış⁵⁴⁹, Tebük'te bu gibi işlerle uğraşmak üzere birkaç hafta kaldıktan sonra, Bizans kuvvetlerinin de ortada olmaması sebebiyle savaş yapılmaksızın Rasûlullah Medine'ye dönmüştür.⁵⁵⁰

2.4.2.2 Mekke'nin Fethi Sonrası Zimmet Mektupları

Mekke'nin fethinden, özellikle Tebük Seferi'nden sonra, üst seviyedeki başkanlara (komşu devlet başkanları ve bölge valilerine) gönderilmiş mektuplardaki ifade, ilk gönderilen mektuplara nazaran, daha hakimane ve *cizye* şartını da ihtiva etmesi ile daha çok siyasi otoriteyi temsil eder mahiyettedir. Tebük seferi, *cizyenin* talep edildiği faaliyetlerin yoğunlaştığı bir aşama olarak kabul edilmektedir. İslam, öncekilerde olduğu gibi yine teklif edilmekte ve fakat eski inanişında kalmada ısrar edildiği takdirde ise *cizye* şart edilmiş, bunu ödeme mecburiyeti yüklenmiş bulunmaktadır.⁵⁵¹

- Mektup no:19 - Teymâ'dan Âdiya Oğulları Yahudilerine Eman. “*Bu, Allah'ın elçisi Muhammed'den Âdiyâ oğullarına bir kitaptır. Onlara zimmet vardır, cizye ödemeleri gerekir. Düşmanlık ve sürgün yoktur...*”⁵⁵²

Tarihçiler, Hayber ve Vadi'l-Kura seferlerinden bir müddet sonra, Tebük Seferi esnasında Teymâ'dan geçmek durumunda kalan İslam ordusundan korkuya kapılan Teyma ahalisinden bir heyetin Peygamberin huzuruna çıkıp, *cizye* vergisini ödemeye razı olduklarını, buna göre, bir sulh anlaşması yapmak istediklerini ve Resulullah'ın da bu teklifi kabul ettiğini belirtmektedir.⁵⁵³

- Mektup no:27 - Rum İmparatoru Herakles'e Bir Mektup. “*Allah'ın elçisi Muhammed'den Rum'un sahibine! Seni İslâm'a çağırıyorum. Eğer Müslüman olursan, sana Müslümanların hak ve ödevleri vardır. İslâm'a girmezsen, cizye ver... Aksi halde, çiftçiler (halk) ile İslâm'ın arasına girme ki Müslüman olsunlar ya da cizye versinler.*”⁵⁵⁴
- Mektup no:30 - Eyle Piskoposuna ve Halkına Mektup. “*Mar Yuhanna b. Ru'be ve Eyle halkının önderlerine. Siz esenliktesiniz. Kendinden başka tanrı olmayan Allah'a hamdimi size iletirim.*

⁵⁴⁸ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 1, Salih Tuğ (çev.), s.338

⁵⁴⁹ Belâzürî, Fütuh, s.68-69

⁵⁵⁰ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 1, Salih Tuğ (çev.), s.341

⁵⁵¹ Tuğ, s.95

⁵⁵² Hamidullah, **Vesaik**, s.111

⁵⁵³ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 1, Salih Tuğ (çev.), s.599-600

⁵⁵⁴ Hamidullah, **Vesaik**, s.123

Mektubum size gelinceye kadar, sizinle savaşmayacağım. Ya Müslüman ol, ya da cizye öde. Allah'a ve peygamberine, elçisinin elçisine itaat et. ... Cizye bilinen bir şeydir. Karanın ve denizin güvenlikte olmasını isterseniz, Allah'a ve peygamberine itaat et. Allah'ın ve peygamberinin hakları dışında, Arap ve Acem'in hakları sizden kaldırılacaktır. Onları (elçileri) memnun etmeden geri çevirirseniz, savaşınca dek sizden hiçbir şey almayacağım. Artık çocukları savaş esiri, büyükleri ise telef ederim. Ben, Allah'ın gerçek elçisiyim. Allah'a, kitaplarına, peygamberlerine, Meryem oğlu Mesih'in Allah'ın kelimesi ve Allah'ın elçisi olduğuna inanırım. Başınıza bir kötülük gelmeden, kabul et. Çünkü ben elçilerime size iyi davranmalarını öğütledim. ... Elçilerime itaat edecek olursanız, Allah, Muhammed ve yanındakiler sizin koruyucunuzdur... Size hem Allah'ın, hem de Muhammed Rasûlullah'ın zimmeti (koruması) vardır. İtaat ederseniz, size esenlik olsun. Maknâ halkını topraklarına yerleştiriniz."⁵⁵⁵

Bu mektupta Peygamberin "çocukları esir etme ve yetişkinleri kılıçtan geçirme" şeklindeki ikazlarıyla ilgili olarak Tevrat'ın Tesniye Bölümüne (XX/13-14) atıf yapılmaktadır. Mektup, tabi olmaları halinde onları her türlü haricî vergilendirmelere karşı müdafaa edeceğini de taahhüt etmekteydi. Mar Yuhanna mektubu kabul edip Tebük'te anlaşma akdetti. Bu anlaşmaya göre, İslam Otoritesi Eyle halkına ait ticaret kervanlarına, gemilerine bir vergi muafiyeti tanıyordu. Karada ve denizde yollarının kesilmeyeceği hükme bağlanmıştı. Piskopos, Eyle halkı adına yıllık 300 dinarlık (300 yetişkin birey için) cizye ödemeyi de taahhüt etmekteydi.⁵⁵⁶

Bu, toplu alınan cizye örneklerindedir.

- Mektup no:57 - (Bahreyn emiri) el-Munzir b. Sâvâ'ya Bir Mektup. "Allah'ın elçisi Muhammed'den el-Münzir b. Sâvâ'ya! Selâm sana. Kendinden başka tanrı olmayan Allah'a olan hamdimi sana iletirim. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim. Ben sana Yüce Allah'ı hatırlatırım. ... Elçilerim seni bana övdüler. Kavmin hakkındaki şefaatinin kabul ettim. **Müslüman olanlara elindekileri bırakıyorum. Günahkârları affettim, onlardan kabul et. Sen iyi davrandıkça seni görevden almayız. Yahudi ve Mecusi olarak kalanlara cizye vardır.**"⁵⁵⁷
- Mektup no:59 - Hz. Peygamberin Yine el-Munzir'e Mektubu. "Allah'ın elçisi Muhammed'den el-Munzir b. Sâvâ'ya. Sana Allah'ın selâmını dilerim. Kendinden başka ilah olmayan Allah'a olan hamdimi sana iletirim. Mektubun bana geldi ve ondakini duydum (anladım). Kim namazımızı kılar, kiblemize döner, kestiğimizi yerse, o bizim hak ve ödevlerimize sahip Müslümandır. Kim böyle yapmazsa, **muâfir (Yemen işi elbise) değerinde 1 dinar (cizye) ödemesi gerekir...**"⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Hamidullah, s.129

⁵⁵⁶ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 1, Salih Tuğ (çev.), s.340

⁵⁵⁷ Hamidullah, **Vesaik**, s.162

⁵⁵⁸ Hamidullah, s.163

- Mektup no:61 - el-Munzir'e Hecer Mecusilerine Dair Mektup. *“Onlara İslamî arz et. Müslüman olurlarsa, bizim hak ve ödevlerimize aynen sahip olurlar. **Kabul etmeyene cizye vardır; kestikleri yenmez, kadınlarıyla nikâhlanılmaz.**”*⁵⁵⁹
- Mektup no:62 - el-Munzir'e Mektup. Peygamber, el-Munzir'e şu mektubu gönderdi: *“Toprağı olmayan (**sanatkâr ve ticaret yapan**) her erkeğe, 4 dirhem ve 1 üst elbisesi cizye yükle.”*⁵⁶⁰
- Mektup no:93 - *“Muhammed Rasûlullah'tan, Necran piskoposlarına (patriklerine)! İbrahim, İshâk ve Yakub'un tanrısı adıyla. Sizi kullara tapmak yerine Allah'a tapmaya çağırıyorum. Kullara yanaşma (ittifak) yerine, **Allah'a yanaşmaya çağırıyorum. Karşı gelerseniz, cizye vardır. (Cizyeyi) kabul etmezseniz, size savaş açarım.**”*⁵⁶¹
- Mektup no:109 - Hz. Peygamber'in Yemen Hükümdarlarının Mektubuna Cevap Olarak, el-Hâris b. Abdi Kulâl ve Ötekilere Yazdığı Mektup. Rasûlullah'a Tebük'ten dönüşünde Himyer hükümdarlarının Müslüman olduklarına dair mektubu ve elçileri geldi. Rasûlullah onlara şu mektubu yazdı: *“Rum diyarlarından elçiniz bize gelmiş, Medine'de bizimle görüşmüştür. ... Müslüman olduğunuz ve müşrikleri öldürdüğünüzü bize haber verdi... Allah, hidayeti ile size doğru yolu göstermiştir. Kendinizi düzeltirseniz, Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, namaz kılarırsanız, **zekâtı öderseniz, ösrü öderseniz (güvenlikte olursunuz.)**... Kim iyilik için daha fazla verirse, kendi için iyilik yapmış olur. Kim bunu yerine getirir, ... müşriklere karşı mü'minlere yardım ederse, o mü'minlerdendir; onların hak ve ödevlerine sahip olur, **ona Allah'ın ve Peygamberinin zimmeti vardır.** Yahudi ve hristiyanlardan müslüman olanlar, mü'minlerdendir; onların hak ve borçlarına sahip olur. **Kim yahudi ve hristiyan olarak kalırsa, bundan men olunmaz; cizye vermesi gerekir: Her buluğa eren -erkek olsun, kadın olsun, hür olsun, köle olsun- muâfir (elbisesi) değerinde vâfi dinar veya o değerde elbise. Kim bunu yerine getirirse, ona Allah'ın ve Peygamber'inin zimmeti vardır. Kim bundan kaçınırsa, O Allah'ın ve Peygamber'inin düşmanıdır...**”*⁵⁶²

2.4.3 Cizyenin Mükellefi, Konusu ve Matrahın Belirlenmesi

Peygamberin bütün Arap Yarımadasını, Suriye ve Irak'ı Medine Merkez olmak üzere etrafında toplamasıyla, vergi bakımından durumları daha ziyade muahede veya sulhnamelerle tanzim olunan gayrimüslimler, Müslümanlardan ayrı ve kendilerine özgü vergi ahkâmına tabi tutulmuş oluyorlardı. Cizye mükellefi olarak kaynaklarda daima gayrimüslimler görülmektedir.⁵⁶³

Cizye mükellefi bu mükellefiyetle "zimmet" denen bir himayeye hak kazanır ki mektuplarda bunun "Allah'ın ve Resulünün zimmeti" şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Zimme elde etmiş bir kimseye "*zimmi*" denir. Bu hak İslam hukukuna has bir şey olmayıp Bizanslılar da bu

⁵⁵⁹ Hamidullah, s.167

⁵⁶⁰ Hamidullah, s.167

⁵⁶¹ Hamidullah, s.194

⁵⁶² Hamidullah, s.238-239

⁵⁶³ Tuğ, s.96

neviden bir himaye hakkı tanıyabiliyorlardı. Zimmiler hür olup harp esiri veya köle edilemezler. Zimmeye hak kazanan birinin gerek dışarıya gerekse içeriye karşı can, mal ve din emniyeti tamdır. Devlet herhangi bir sebeple bu emniyeti temin edemiyorsa, cizyeye hak kazanamaz ve hatta tahsilat vuku bulmuş ise mükellefe iade edilir.⁵⁶⁴

Ebu Yusuf cizyenin iadesi hakkında şöyle bir olay aktarır:

Şam fatihi ve valisi Ebu Ubeyde b. Cerrah'tan kendilerinden cizye alınan zimmî bölge halkına hitaben *“Biz size almış olduğumuz mallarınızı ancak şunun için iade ediyoruz: Bize gelen haberlere göre Rumlar büyük bir savaş hazırlığı içindeler. Halbuki biz bu malları sizin canınızı, malınızı ve memleketinizi korumak için almıştık. Şu anda biz buna muktedir değiliz. Sizden aldıklarımızı geri veriyoruz. Eğer Allah bizi düşmana karşı muzaffer kılsa eski şartları yine bağlı kalacağız.”* Müslümanlar zimmilere bu şekilde söyleyip alınan vergileri geri verince zimmiler şöyle dediler: “Allah sizi muzaffer kılsın ve tekrar bize göndersin. Eğer sizin yerinizde onlar olsaydı aldıkları hiçbir şeyi bize iade etmezlerdi. Üstelik elimizde ne varsa hepsini alırlar bize bir şey bırakmazlardı.⁵⁶⁵

Hz. Peygamber cizye âyetinin inmesiyle aynı yıl Eyle, Ezruh, Cerbâ ve Dûmetülcendel, ertesi yıl Necran, Yemen, Bahreyn, Maknâ, Teymâ ve Hecer halklarıyla yaptığı barış antlaşmalarına bu yükümlülüğü getirmiştir. Bunlardan Eyle, Ezruh, Dûmetülcendel ve Necranlılar Hristiyan, Teymâ ve Maknâ halkları Yahudi, Bahreyn, Hecer ve Yemen ahali de kısmen Hristiyan, Yahudi ve Mecûsî idi.⁵⁶⁶

Hz. Peygamberin cizye vergisini yetişkin kadınlardan da aldığını belirten hadisler de bulunmaktadır.⁵⁶⁷

Tevbe 29’da cizye için belli bir miktar ve mal zikredilmemektedir. Fakat Müslümanlardan alınan zekatla miktar karşılaştırması yapıldığında (ticari mallarda ve bazı örneklerde toprak mahsulleriyle hayvanlarda) Selef ulemasından gelen mütevatir haberlerde anlatıldığına göre, zekatın kat kat fazlası cizye alınmıştır. Süfyan es-Sevrî, Iraklılar, Hanefiler ve Şafii bu görüştedirler.⁵⁶⁸

Hz. Peygamber ve Raşid Halifelerin cizye miktarı konusundaki uygulamaları zamana, alındığı bölgeye ve bireysel veya toplu oluşuna göre farklılık gösterdiği, hem nakdî hem aynî tahsilatların yapıldığı görülmektedir. Fakihlerin de bu miktarları belirlerken kendi bölgelerindeki şartlardan etkilendikleri anlaşılmaktadır. Fakat cizyenin miktarında esas olan,

⁵⁶⁴ Tuğ, s.97

⁵⁶⁵ Ebu Yusuf, s.219

⁵⁶⁶ Erkal, "Cizye", **DİA** ; Ebu Ubeyd, **Emval**, s.47

⁵⁶⁷ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.73

⁵⁶⁸ Cessas, **Ahkamul Kur'an**, 6. Cilt, s.512

bu hususun yapılan zimmet sözleşmesi esnasında belirlenmiş ve taraflarca kabul edilmiş olmasıdır.⁵⁶⁹

Cizye anlaşması yapılan halklarla alakalı olarak;

Necran: Necran vadisinin toprakları bereketliydi. Kıtalar arası ticaret yollar üzerinde kurulu, gelişmiş bir dokuma ve bir dericilik sanayiine sahip bir şehirdi.⁵⁷⁰ Hz. Peygamber, Necran hıristiyanlarına Mekke'nin fethinden sonra bir davet mektubu gönderdi (örneğin yukarıda mezkur 93 nolu mektup); onlar da Medine'ye seçkin din adamlarının bulunduğu bir heyet yolladılar. Dinî bazı tartışmaların ardından dinlerinden vazgeçmeyen Necran heyetiyle İslâm hâkimiyetini tanıdıkları bir antlaşma yapıldı. Antlaşmada *Necran hıristiyanlarının mal, can ve din hürriyetleri koruma altına alınmakta, buna karşılık yılda 2000 elbise vermeleri ve Necran'a gidecek Müslüman görevlileri bir ay misafir etmeleri* gibi hususlar kararlaştırıldı.⁵⁷¹ Bu anlaşmayla cizye ödeyen ilk tebaa Necranlılar olmuştur. Ardından Bahreyn Yahudileri de cizye ödemeyi kabul etmişti.* Sonrasında Tebük Seferine rastlayan Eyle ve civar halkıyla yapılan anlaşmalar gelmiştir.⁵⁷² Bu bilgiler ışığında cizye ayetinin, Peygamberin zaten akdetmiş olduğu cizye anlaşmalarının ve uygulamalarının meşrûiyetini teyit mahiyetinde olduğu yorumları da yapılmaktadır.⁵⁷³

Anlaşma metni Belâzûri'nin aktardığına göre özetle şöyledir:⁵⁷⁴ Mektupta aynî cizye olarak belli değerde ve adette elbise gönderilmesi, Yemen'de bir savaş durumunda ödünç olarak muhtelif destekler istenmekte; can, mal, din hürriyeti vurgulanmaktadır. Faiz yeme durumunda zimmetten çıkılacağı belirtilmesi gereken başka bir husustur.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed'in Necranlılara yazdıklarıdır: Onların bütün meyveleri, altın, gümüş ve diğer paraları, köleleri üzerinde söz sahibi odur. Ancak o, 1000'i Receb ve diğer 1000'i de Safer ayında teslim edilmek üzere senede vergi olarak **2000 elbise** verilmesini şart koşup diğerlerini onlara bırakarak kendilerine karşı cömert davranmıştır. Her elbisenin değeri 1 gümüş ukiyye değerinde olacaktır. ... Ayrıca onlardan alınmış olan zırh, at, deve ve diğer malların kıymetleri, kendi hesaplarına ilave edilecektir. ... Yemen'de bir harp olursa, Necranlılar otuz zırh, otuz at ve otuz katırı ödünç olarak vereceklerdir. Onların, ödünç olarak verdikleri at ve katırlardan kaybolanların iade edileceğine, elçilerim teminat vereceklerdir. **Allah'ın himayesi ve Peygamberi Muhammed'in zimmeti, Necran ve havalisinde olanların şahısları, malları, dinleri, toprakları,**

⁵⁶⁹ DİB, Kur'an Yolu Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1264/29-ayet-tefsiri> (1.7.2024)

⁵⁷⁰ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 1, Salih Tuğ (çev.), s.618

⁵⁷¹ Mustafa L. Bilge, "Necran", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/necran> (1.7.2024)

* Bahreyn konusundaki bilgilere "İlk Haraç Uygulamaları" başlığı altında yer verilmiş idi.

⁵⁷² Ebu Ubeyd, **Emval**, s.41 ; Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Cilt 1, Salih Tuğ (çev.), s.619

⁵⁷³ Güner, "**Bir Muafiyet Vergisi Olarak Cizye**", s.62

⁵⁷⁴ Belazûri, **Fütuh**, s.74-75

şimdi bulunanları bulunmayanları ve diğerleri ile mabetleri ve suret ve haçları üzerindedir. Kimse dininden döndürülmeyecektir; hak ve hukuklarına, suret ve haçlarına dokunulmayacaktır; rahip rahipliğinden, papaz papazlığından, kilise bakıcısı bu görevinden uzaklaştırılmayacaktır. Ellerindekilerin azına ve çoğuna dokunulmayacaktır. Onlara zulüm ve işkence yapılmayacak, cahiliye kan davası güdülmeyecektir. Onlar, savaşmak üzere toplanmayacakları gibi kendilerinden onda bir vergi (öşür) de alınmayacaktır. Topraklarına ordu ayak basmayacaktır. ... **Bundan sonra kim ribâ (faiz) yerse, o, benim zimmetimin dışında kalacaktır.** ... Onlar, bu yasaklara uygun hareket edip taahhütlerini tam olarak yerine getirdikleri müddetçe, Allah'ın emri sâdır oluncaya kadar, zulme maruz kalmaksızın Allah 'ın himayesi ve Peygamberi Muhammed 'in zimmetine nail olacaklardır.

Bundan başka Resulullah'ın Necran'a memur olarak gönderdiği Amr b. Hazm'a Necran halkı için yazdığı mektup (cizye/haracla ilgili kısım) şöyledir:

Ey Amr! Onlardan 2000 evaki hulleşi (elbisesi) al. 1000 tanesini her senenin Recep ayında, 1000 tanesini de Sefer ayında ödesinler. Her elbise ile beraber 1 ukiyye gümüş al. Bu elbiselerin tutarı haraç vergisinden noksan veya ziyade olursa o zaman hesap edilir: Ziyade olan onların lehine hesaplanır, noksan da onlardan alınır... Her kim yüklendiği cizyenin ağır olduğunu, ödemeye gücü yetmediğini iddia ile bir hak talebinde bulunursa, ne zalim ne de mazlum olmamak şartıyla, ödeyeceği cizyenin yarısı düşürülür...⁵⁷⁵

Ödeme gücü ilkesinin gözetildiğini burada görmekteyiz.

Hz. Ömer halife olunca onları Yemen Necran'ından boşaltarak Irak Necran'ı denen yere iskan ettirmişti. Çünkü Ömer onların tefecilikle uğraşmaları⁵⁷⁶, Müslümanlara karşı kıyam etmek için silah biriktirmeye ve harp hazırlığı yapmaya başlamalarından ötürü Müslümanlara vereceği birtakım kötülüklerden endişe etmişti. Ömer onlara şöyle yazdı: "...onlar kendileri hakkında zimmet ve ahit bulunan bir millettir. Onların ödemekle mükellef buldukları cizyeler Irak'a geldikten sonra 24 ay terkedilmiştir. Bu arada haksızlığa maruz bırakılmamak ve haddi aşmamak üzere, ancak imal etmekte oldukları elbiseden vergi ödemekle mükelleftirler."⁵⁷⁷

Bahsedilen kötülük ve tehditlerine rağmen gönderildikleri yerde vergi alınmadan önce ekonomik durumlarının yerine gelmesinin gözetildiğini görmekteyiz.

Ebu Yusuf'un Necran özelinde verdiği cizye ahkâmını şöyle özetleyebiliriz: "Söz konusu 2000 elbise onların arazi ve baş vergisi olmak üzere cizyeleridir. Müslüman olmayan her erkeğe ve Necran arazilerine taksim olunur. Onlara yumuşak davranılması, iyi muamele edilmesi,

⁵⁷⁵ Ebu Yusuf, **Haraç**, s.123

⁵⁷⁶ Belazüri, Fütuh, s.75

⁵⁷⁷ Ebu Yusuf, s.124

takatlarının üstünde yükler yüklenmemesi, haksızlık edilmemesi, vermekte oldukları vergilere zam yapılmaması gerekir.”⁵⁷⁸

Ebu Ubeyd’in yorumları ise şöyledir: “Haraç 2000 ukiyye olarak tespit edilmiş, ancak bu vergiyi elbiselere çevirmiştir. Zira elbise ödemek, onlar için para ödemekten daha hafiftir. Görüşümüze göre Ömer cizye vergisi yerine deve, Ali de cizye karşılığı eşya (esnafın imal ettiği meta) alırken her iki zat bu Peygamber hadisine (yukarıda yer verilen mektuba) dayanmışlardır.”⁵⁷⁹

Eyle (Akabe): Eyle bölgesi Bizanslılar’a bağlı olarak Gassânîler tarafından idare edilmiştir. Deniz ve kara ticareti için büyük önemi haizdi. İslâm ile ilk münasebet, 9 yılında Tebük Seferi sırasında rahip Yuhannâ b. Rü’be başkanlığında halkın bağlılık bildirmesi ile başladığı görülmektedir.⁵⁸⁰ Hz. Peygamber, Tebük Seferinde Eyle rahibine gönderdiği mektuba (yukarıda yer verdiğimiz 30 nolu mektup) verilen müsbet cevap üzerine kendilerine bir ahidnâme göndermiştir. Eyle meliki, Hz. Peygamber'e beyaz bir at ve bir bürde (kaftan) armağan edip denizler konusunda ona yazı gönderdi.⁵⁸¹ Onunla, ergenlik çağına ulaşmış herkesin yılda 1 dinar* ödemesi konusunda andlaşma yaptı. Ahitname şöyledir:

*Esirgeyen başışlayan Allah adıyla. Bu, Allah ve Allah'ın elçisi Peygamber Muhammed'den **Yuhanna b. Ru'be ve Eyle halkına bir güven mektubudur. Karadaki kervanları ve denizdeki gemileri de güven içindedir. Onlara ve onlarla olan Şam, Yemen, Bahreyn halklarına Allah'ın ve Peygamber Muhammed'in zimmeti (koruma) vardır. Onlardan olay çıkaranın malı, canını kurtaramayacaktır; insanlardan onu alan için güzel (ganimet)tir. Vardıkları sudan, geçmek istedikleri kara veya deniz yolundan menedilmeleri helâl değildir.***⁵⁸²

Ezruh ve Cerba: Aslen Yahudi olarak Bizans nüfuzu altında yaşayan Ezruh'lular Mûte Savaşı'nda İslâm ordusuna karşı savaşmıştı. Tebük Seferi sırasında Ezruh ve Cerba halkı temsilcileri Eyle piskoposu ile birlikte Hz. Peygamber'in huzuruna gelmiş ve yılda 100 dinar cizye karşılığında himaye edilmeyi kabul etmiştir. Peygamber kendileriyle ahidnâme düzenlemiştir.⁵⁸³ Toplu cizyeye başka bir örnektir.

⁵⁷⁸ Ebu Yusuf, s.123-126

⁵⁷⁹ Ebu Ubeyd, s.206

⁵⁸⁰ Mustafa L. Bilge, "Akabe", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akabe--urdun> (1.7.2024)

⁵⁸¹ Buhari, "Cizye", 2

* 1 dinarın o dönemde 10 dirheme eşit olduğu bilinmektedir. Hamidullah 10 dirhem, orta halli bir ailenin 10 günlük geçim masrafına tekabül ettiğini ifade etmektedir (Muhammed Hamidullah, **İslam Anayasa Hukuku**, Vecdi Akyüz (çev.), İstanbul: Beyan Yayınları, 2018, s.184).

⁵⁸² Hamidullah, **Vesaik**, s.130-131 (mektup no:31)

⁵⁸³ Recep Uslu, "Ezruh", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezruh> (1.7.2024) ; Mustafa Fayda, "Cerbâ", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cerba> (1.7.2024)

*Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla. Bu, Peygamber Muhammedi'den Ezruh halkına bir kitaptır. Onlar Allah'ın ve Muhammed'in emanyla güven içindedir. Onlara **her Recep ayında 100 dinar** cizye gerekir. Allah onlara nush ve ihsan ile Müslümanlar adına kefildir. Müslümanlardan onlara tehlike karşısında **sığınanı ağırlayacaklardır**. Muhammed, onlara karşı harekate, bir hadise zuhur edince çıkacaktır, o zamana kadar güven içindedirler. ⁵⁸⁴*

*Bu Peygamber Muhammed Rasûlullah'tan, Cerbâ halkına bir yazıdır. Onlar, hem Allah'ın, hem de Muhammed'in **emanyla güven içindedirler**. **Her Recep ayında 100 dinar cizye** ödeyeceklerdir... ⁵⁸⁵*

Maknâ: Eyle piskoposu Yuhannâ b. Rû'be ile gelen bir diğer temsilci grubu Maknâ halkının idi. Maknâ'da yaşayan Benî Cenbe yahudilerinin yetiştirdiği meyvelerin, ağaçtan yapılan av aletlerinin, yetiştirdikleri hayvanların, zırhlarının, denizden avladıkları ürünlerin ve hanımlarının dokuduğu bezlerin ¼'ünün cizye olarak alınması kararlaştırıldı. Peygamber onlara canları ve mallarının güvence altına alındığını belirten ahidnâmeler verdi. Buna mukabil, diğer her türlü vergiden (baş vergisi, haraç, suhre) muaf tutulmuşlardır: ⁵⁸⁶

*Rasûlullah Muhammed'den, Benî Habibe ve Maknâ halkına. Selamet içindesiniz. ... Allah'ın ve Elçisinin zimmeti (himayesi) sizindir. Rasûlullah, sizin günahlarınızı ve katıldığınız bütün kan davalarını affetmiştir. ... Size karşı zulüm yapılmayacak ve düşmanlık gösterilmeyecektir. Rasûlullah, kendi nefsinin koruduğu şeylerden, sizi de koruyacaktır. Çünkü, sizin silahlarınız, köleleriniz, hayvan ve zırhlarınız Rasûlullah'ındır; ancak bunlardan Rasûlullah ve Rasûlullahın elçisinin bağışladıkları sizin olacaktır. Bunlardan başka, **hurmanızın dörtte biri, sandallarınızla avlandıklarınızın dörtte biri ile kadınlarınızın dokuduklarının dörtte birini** de ödeyeceksiniz. Böylece her şeyden berisiniz ve **Rasûlullah sizi, cizye ve suhreden (ücretsiz çalıştırma) muaf tuttu**. Sizler söz dinler ve itaat ederseniz, Rasûlullah da sizin şerefliyelerinize saygı gösterecek, suçularınızı bağışlayacaktır. ... ⁵⁸⁷*

Dûmetül Cendel: Hz. Peygamber döneminde Dûmetülcendel'e üç sefer düzenlenmiştir. İlkinin (626) sebebi, bölgeden geçen Medine kervanlarına saldırılması idi. İkincisi (628) Abdurrahman b. Avf kumandasında gerçekleştirilmiştir. Bu seferin sonunda bazı kabile reisleri Müslüman olmuşlardır. Üçüncü sefer ise Tebuk Gazvesi münasebetiyle yapılmıştır. Hz. Peygamber 630 yılında Tebuk'ten Hâlid b. Velîd kumandasında 400 kişilik bir askerî birliği Dûmetülcendel'e gönderdi. Hâlid reisleri Ükeydir'i esir alarak Medine'ye götürdü. Hz. Peygamber Ükeydir ile bir antlaşma yapmış ve memleketine dönmesine izin vermiştir. Bazı kaynaklar ise Ükeydir'in Müslüman olduğunu ve Hz. Peygamber'in kendisine bir ahidnâme verdiğini kaydederler. ⁵⁸⁸

Anlaşma şöyledir:

⁵⁸⁴ Hamidullah, s.132

⁵⁸⁵ Hamidullah, s.132-133

⁵⁸⁶ İsmail Yiğit, "Tebük Gazvesi", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tebuk-gazvesi> (1.7.2024) ; Belazüri, Fütuh, s.68-69

⁵⁸⁷ Belazüri, **Fütuh**, s.69

⁵⁸⁸ Ahmet Güner, "Dûmetülcendel", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dumetulcendel> (1.7.2024)

Çorak, etrafı çevrilmemiş, ekilmemiş ve ihmal edilmiş kıraç topraklar, zırlar, silahlar, turnaklı hayvanlar ile kaleler (hisarlar) bizindir. Çitle çevrilmiş hurma bahçeleri ve tarım yapılan topraklardaki sular sizindir. Hayvanlarınız otlaklardan alıkonmayacaktır. Vergi (zekat) hesabında küsurat dikkate alınmayacaktır (veya ayrı cinsten olan mallar ve hayvanlar birbirlerine ilave edilerek zekatları alınmayacaktır).⁵⁸⁹ Otlaklar size yasaklanmayacaktır. Namazı zamanında kılacaksınız, zekatı gerektiği gibi ödeyeceksiniz (hakkıyla vereceksiniz). İşte bu durumda, Allah'ın söz ve misakında (korumasında) olacaksınız. Buna karşılık, size sadakat ve vefa vardır.⁵⁹⁰

Ebu Ubeyd bu anlaşmayı şöyle yorumlamaktadır: “Dumetulcendel ahalişi yenilgiye uğratıldıktan sonra Müslüman olmuştur. Binaenaleyh Rasûlullah, hıyanetlerinden emin olmadığı için silahları, mal ve kaleyi onlara bırakmamıştır. Bunları almadan onların Müslümanlığını geçerli saymamıştı.”⁵⁹¹

Yemen: Belâzürî'nin aktardığına göre, Yemen halkı Hz. Muhammed'in peygamberliği zuhur edip ona elçilerini gönderince, Peygamberimiz onlara bir mektup yazmış, mektubunda, Müslüman oldukları takdirde ellerindeki mallarının (para, toprak) kendilerine bırakılacağını bildirmiştir. Bir kısmı İslamı kabul etmiş, Hz. Peygamber Müslümanlardan *zekat*, Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecusîlikte kalanlardan *cizye* toplamıştır.⁵⁹²

Yemen halkından baliğ olan her erkek ve kadına, *1 dinar veya 1 dinar değerinde meafir kumaşı* cizye ihdas edilmiş idi.⁵⁹³ Başka bir rivayete göre Hz. Peygamber Muâz b. Cebel'i Yemen'e âmil (vali) olarak gönderirken ona her yetişkin erkekten cizye alması tâlimatını vermiştir. Aynı dönemde yetişkin kadınlardan da cizye alındığına dair bazı örneklere (“*Baliğ olan her erkek ve kadına 1 dinar, yahut değerinde meafir kumaşı...*”; “*erkek veya kadın, köle veya cariye olsun her mükellef...*”)⁵⁹⁴ rastlanmaktaysa da Mehmet Erkal bunları, barış antlaşmaları yoluyla halktan toplu şekilde alınan cizye olarak⁵⁹⁵ veya Peygamber zamanında kadın-erkek tefrikinin yapılmamış olduğu⁵⁹⁶ şeklinde yorumlamaktadır.

Hz. Ömer zamanında çocuk, kadın, fakir ve kilise gelirleriyle geçinen rahipler cizyeden muaf idi.⁵⁹⁷ Hz. Ömer, ordu kumandanlarına yazdığı mektuplarda, Allah yolunda savaşmalarını, kadın ve çocukları öldürmemelerini, cizye koymalarını, çocuk ve kadınlara bu vergiyi

⁵⁸⁹ Hamidullah, İbn Sa'd'dan “*Gümrük sizden asla alınmayacaktır.*” maddesini ilave eder (Hamidullah, **Vesâik**, s.322).

⁵⁹⁰ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.213

⁵⁹¹ Ebu Ubeyd, s.214

⁵⁹² Belâzürî, **Fütuh**, s.80

⁵⁹³ Ebu Ubeyd, s.42

⁵⁹⁴ Ebu Ubeyd, s.42 (65 ve 66 nr. pasajlar)

⁵⁹⁵ Erkal, “Cizye”, **DİA**

⁵⁹⁶ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.236

⁵⁹⁷ Erkal, “Cizye”, **DİA**

koymamalarını emretmişti. Ebu Ubeyd bu rivayetin, cizye mükellefleri hakkında genel hüküm olduğunu belirtmektedir. Hz. Ömer, sadece bülüğa ermiş erkekleri cizye mükellefi kılmıştır. Bunun hikmetini Ebu Ubeyd şöyle izah eder: “Erkekler cizye ödemekten kaçındıkları takdirde öldürürler. Savaşta öldürülmesi meşru görülmeyen zürriyet (kadın ve çocuklar) bu vergiden muaf tutulur.”⁵⁹⁸

Hadislerde Müslümanlardan cizye alınmayacağı anlatıldığı gibi, Müslüman olan gayrimüslimlerden de bu mükellefiyetin düşeceği belirtilmiştir.⁵⁹⁹

Hz. Ömer, Şam halkına altın sahiplerine 4 Dinar, gümüş sahiplerine de 40 dirhem cizye vazetmiştir. Ayrıca konaklayan yolcu Müslümanlara üç gün erzakla misafir edilmesini şart koşturmuştur. Mısır halkına kişi başına aylık 24 sa' ile bir miktar bal ve yağ vergisi koydu. Irak halkına fert başına ve varlıklarına göre 48, 24 ve 12 dirhem cizye yükledi.⁶⁰⁰ Tabiinden Mücahid'e Hz. Ömer'in Şam halkına ihdas edilen cizyenin Yemen'den neden fazla olduğu sorusuna “servetlerinden dolayı” diye cevap vermiştir.⁶⁰¹ Ebu Ubeyd, cizye ve haraç miktarı ve ahkamına dair aslında bu iki verginin muayyen bir haddi olmadığını, önemli olanın mükelleflerin takatine göre vergi miktarının belirlenmesi olduğunu, mükelleflerin külfeti ile Müslümanların hakkının korunması ve zarara uğratılmaması arasında bir denge kurulması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁰²

Hz. Ömer, kendileriyle sulh yapılan cizye ehlinde üzerinde anlaşılan miktarda vergi alırdı. Bu miktar ne artırır ne de eksiltirdi. Ancak cizye vermeyi kabul edip de belirli bir miktar tayin edilmeyen zimmîlerde ise durumlarına bakardı; mali durumları kötüleşirse cizyelerini eksiltir, iyileşirse zenginlikleri nispetinde vergilerini arttırırdı.⁶⁰³ Örnek bir rivayette kapı kapı dilenen yaşlı ve âmâ bir zimminin cizyesinin kaldırılıp kendisine zekat gelirlerinden * aylık bağlandığı nakledilmektedir.⁶⁰⁴

---

⁵⁹⁸ Ebu Ubeyd, s.51-52

⁵⁹⁹ Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, s.73

⁶⁰⁰ Ebu Ubeyd, s.54-56

⁶⁰¹ Belâzürî, **Fütuh**, s.84

⁶⁰² Ebu Ubeyd, s.56

⁶⁰³ Ebu Ubeyd, s.164

* Aynı rivayette, Hz. Ömer'in “sadakalar ancak fakirler ve miskinler içindir” ayetinde (Tevbe/60) geçen *miskinler*'den kastın Ehl-i Kitâb'ın fakirleri olduğu görüşü nakledilmektedir. Hamidullah, *miskîn* kelimesinin Sâmi dillerde ve Hammurabi kanunlarında *moşkin* terimiyle örtüştüğünü, ayrıca *bir diğer ülkeye yerleşmiş bulunan yabancı* manasına da geldiğini belirtir (Hamidullah, **İslam Peygamberi 2. Cilt**, Salih Tuğ (çev.), s. 971).

⁶⁰⁴ Ebu Ubeyd, s.57 ; Ebu Yusuf, **Haraç**, s.200

Vergi muafiyeti ile ilgili olarak ise, Hz. Ömer'in Nil'i Kızıldeniz'e bağlayacak bir kanal için önderlik yapan bir kıpti ailesini cizyeden muaf tuttuğu,⁶⁰⁵ Ömer b. Abdülaziz'in "ziraatı geliştirmeleri için zimmîlere cizye muafiyeti tanıdığı"⁶⁰⁶ aktarılmaktadır.

Hz. Ali her zanaat erbabından imal ettiği şeylerden (aynî olarak) cizye almaktaydı. İğneciden iğne, törpücüden törpü, ip imal eden veya bunu satandan ip tahsil etmiştir.⁶⁰⁷ Sevad bölgesinde; beygirlere binen ve parmaklarına altın yüzük takan dihkanlardan şahıs başına 48 dirhem; orta halli tacirlerden 24 dirhem ve çiftçilerle diğer erkeklerden de şahıs başına 12 dirhem yılda 1 defa cizye alınmasını emretmiştir.⁶⁰⁸

Ömer b. Abdülaziz'in valisine yazdığı bir mektubunda cizyenin, mükelleflerin varlıklı olmasına ve yerin imarına katkı sunmalarına imkan verecek ölçüde olması gerektiği, böylece Müslümanların hayat seviyesinin iyileşmesine ve düşmanlara karşı güçlenmeye vesile olacağına tavsiye edildiği rivayet edilmektedir.⁶⁰⁹

Kitabında Ebu Yusuf'un, Halifeye yazdığı cizye konusu, miktarı, mükellefi, tahsil konusundaki vs. ahkâmı aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Cizye sadece erkeklerden alınır; kadınlar ve çocuklardan alınmaz. Hali vakti yerinde olan **zengin** kimselerden 48 dirhem, **orta hallilerden** 24 dirhem, çiftçilik ve amelelik gibi işlerde eliyle çalışan muhtaç kimselerden 12 dirhem cizye alınır. Cizye seneliktir. Cizye mükellefi hayvan ve emtia gibi bir mal getirirse kabul olunur ancak kıymeti hesap edilmek suretiyle alınır... Tabiatıyla bu, mükellefe daha uygun görüldüğü vakit böyle yapılır... Hz. Ali onlardan cizyeye karşılık olarak iğne ve çuvaldız gibi mamul maddeleri alır, kıymetleri kadar vergilerden düşerdi. Başkalarının ianesi ile yaşayan miskinlerden, ... çalışmaktan aciz kimselerden cizye alınmaz. Ancak bunlardan **mal, mülk ve akar sahibi olanlar varsa**, alınır. Kendini ibadete vermiş rahipler başkalarının yardımı ile yaşıyorlarsa onlardan cizye alınmaz. Eğer şahsi gelirleri varsa o zaman alınır... Kilisenin akarları varsa, o akarı idare eden mütevellî kimselerden cizye alınır. Eğer mütevellîler kilise masraflarına sarf ettikten sonra **ellerinde bir şey kalmadığını** iddia ederlerse, kendi dinlerine göre yemin verilir ve **almaktan vazgeçilir**.⁶¹⁰

Bu ifadelerden vergi oranlarının bireylerin gelir ve servet düzeyine göre farklılaştırılması, yani ödeme gücünün esas alınması, çalışmaktan aciz kişilerden vergi alınmaması, fakat gelir elde ediyorlarsa alınması, vergi belirlenirken mükelleflerin elinde kazanç bırakılmasının gözetilmesi

⁶⁰⁵ Muhammed Hamidullah, **İslâm'da Devlet İdâresi**, Hamdi Aktaş (çev.), İstanbul: Beyan Yayınları, 2020, s.94 ; Mustafa Fayda, **Hulefâ-yı Râşidîn Devri**, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2024, s.275

⁶⁰⁶ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/omer-b-abdulaziz> (1.7.2024)

⁶⁰⁷ Ebu Ubeyd, s.60

⁶⁰⁸ Belazûri, Fütuh, s.309

⁶⁰⁹ Ebu Ubeyd, s.61

⁶¹⁰ Ebu Yusuf, s.195-196

(ki bugün gelir vergisi mantığı böyledir), mükelleflerin beyanlarına itibar edilerek güven tesisinin sağlanması, mükelleflere ödeme kolaylıkları sağlanması gerektiği anlaşılmaktadır.

Ehli zimmetin mallarından zekat lazım gelmez. Yalnız, **ticarete kullandıkları mallarından** yarım öşür (1/20) alınır. Ticaret emtia ve eşyalarının kıymeti, zekât nisabı olan 200 dirhem gümüş veyahut 20 miskal altına baliğ olmadıkça ondan bir şey lazım gelmez.⁶¹¹

Cizyenin haricinde ticaretle uğraşanların mallarından ayrıca belli sınırın üzerinde olanlardan gümrük vergisi alınmaktadır. Bu usul bâtinî mallarda ticari mal zekatının paralelinde bir uygulamadır.

Cizye ödeyemeyen... icabında ödeyinceye kadar hapsedilir. Borcu olan cizyeyi ödemedikçe, serbest bırakılmaz... Valinin bir şahsı cizyesini ödemedikçe bırakmaya, vergisini affetmeye hakkı yoktur. Mutlak surette vergileri almakla mükelleftir. Vergi mevzuunda hiçbir kimseye bir hususta ruhsat veremez, bazılarında alıp bazılarını bırakması da helal değildir. Valinin bunların hiçbirine salahiyeti yoktur. Çünkü onların canları ve malları ancak ödeyecekleri **vergiler mukabilinde teminat** altına alınmıştır.⁶¹²

Burada vergilerin kamusal ihtiyaç ve giderlerin karşılığı olduğu ve toplumsal bir hakkın muhafazası, bu hakka mutlak surette riayet edilmesi gerektiğini görmekteyiz. Bu anlayış malın Allah'ın emaneti görüldüğü genel anlayışa paraleldir.

Bağdat, Kûfe, Basra vb. gibi şehirlerde oturan zimmilerin cizyelerine gelince, Halife **dini, emaneti bakımından güvenilir, hayır ve salah ehlerinden** seçeceği şahısları her şehre gönderir, ... Bunlar mükellefleri toplarlar, **tahammüllerine göre** vergilerini tahsil ederler. Mesela kuyumcu, manifaturacı, çiftlik ve akar sahibi, tacir, doktor, eczacı, zanaatkar vb. meslek sahiplerinden **durumuna ve zenginliğine göre vergi alırlar**. Zengin olandan 48 dirhem, orta halliden 24 dirhem; terzi, boyacı, ayakkabıcı, saraç vb. gibi el ile çalışan kimselerden 12 dirhem cizye alırlar... Vali ve amillerine zaman zaman nasihat ve tavsiyelerde bulunman gerekir ki zimmiler haksızlığa uğramasınlar, **tahammül edemeyecekleri yükler taşınmasınlar**, vermekle mükellef buldukları vergiler **hakkaniyet esaslarına** göre tahsil edilsin. Allah resulü bir hadislerinde şöyle buyurdular: *"her kim bir zimmiye zulmeder veya taşımaktan aciz olduğu yükü yüklerse, o kimsenin hasmıyım."*⁶¹³

Kazanç ve servetlerine göre vergilemeyi burada yine görmekteyiz. Ayrıca vergi memurlarının dindar, ahlaklı, emanete hıyanet etmeyecek, kamu malını emanet görececek şahıslardan seçilmesi gerektiğini, böylece mükelleflerin bir haksız uygulamaya uğramamasının temin edileceği belirtilmektedir.

İmam Muhammed cizye ahkamıyla ilgili, *zimmilerden zanaatı ve malı olmayan, çalışacak güçte olmayan kimseler hakkında onların cizye vermesi gerekmediği, ancak zengin ve iş-güç*

⁶¹¹ Ebu Yusuf, s.196

⁶¹² Ebu Yusuf, s.197

⁶¹³ Ebu Yusuf, s.197-198

sahibi kimselerin mükellef olduğu, çalışıp kazanan, ancak ailesinin geçiminden bir şey artıramayan kimseden baş vergisi alınmayacağı görüşündedir. Diğer bir Hanefî görüş ise manastırlarda ibadete (inzivaya) çekilenlerin, eğer insanların arasına girmiyorlarsa cizye mükellefi olmayacakları, insan içine çıkıyorlarsa mükellef olacakları şeklindedir.⁶¹⁴ Cessas ayrıca, Hanefilere atfettiği, cizye mükellef sınıflarıyla ilgili; “Birinci tabaka, çalışan ama Müslüman olduğu varsayıldığında zekat vermekle yükümlü olmayan kimsedir. Bu tabakadakiler yoksul zenaat erbabıdır. Yani 200 dirhemden az bir mala sahip olanlar bu tabakadadırlar. İkinci tabakadakiler, 200 dirhemden 4000 dirheme kadar mala sahip olanlardır. Çünkü 200 dirheme sahip olan bir kimse şayet Müslüman olsa zekat vermekle yükümlü olur. Bu durumdaki bir kişi, fakir tabakasının dışındadır. Biz 4000 dirhemi Hz. Ali ile İbn Ömer'in şu sözlerine dayanarak esas aldık: "4000 dirhem nafakadır. Fazlası ise kenz demektir."” Şeklinde görüş aktarmaktadır.⁶¹⁵ Burada kastedilen malların nakitler ve ticari mallar olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz. Aslı ihtiyaçlarda kullanılan mallar mükellef olmak için zenginlikte hesaba katılmamaktadır.

2.5 Diğer Vergi Uygulama ve Düşünceleri

2.5.1 Medine Pazarı

Hz. Peygamber'in Hicretten sonra Medine'deki ilk işlerden biri, çarşı ve pazar faaliyetlerini tanzim etmek olmuştur. İslam ahkamı altında faaliyet gösterecek yeni kurulan pazarda, pazar vergisini kaldırmakla işe başlanmıştır. İbn Mâce'nin ayrıntılı olarak aktardığına göre Resûlullah Medine'de pazar yerlerini dolaşarak gayrimüslimlerin hâkimiyeti (ve ahkamı) altında olmalarından dolayı buraların Müslümanlar için pazar olamayacağını görmüş ve ayrı bir pazar yeri kurduğunu, “Burası sizin pazarınızdır; burada eksiltme* yapılamaz ve haraç konulamaz”⁶¹⁶ demiştir.

Belâzürî'nin aktardığına göre; Rasûlullah Medine'de pazar yerini belirleyince: “İşte pazar yeriniz! Orada size vergi (haraç) yoktur” buyurmuştur.⁶¹⁷ Süyuti “çarşı pazarlarda bütün halkın

⁶¹⁴ Cessas, **Ahkamul Kur'an**, 6. Cilt, s.518

⁶¹⁵ Cessas, 6 cilt, s.523

* “Daraltma” olarak da tercüme edildiği görülmektedir. (Cengiz Kallek, **Sosyal Servet: İslâm'da Yönetim-Piyasa İlişkisi**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s.143). Kastedilen mana, pazardan sabit yerler edinerek diğer satıcılara daha az alan bırakmaktır.

⁶¹⁶ Celal Yeniçeri, "Bâc", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bac> (11.7.2024)

⁶¹⁷ Belazürî, **Fütuh**, s.15

hakkı vardır. Devlet başkanının bu yerlerdeki alım satımlar dolayısıyla zalim idarecilerin yaptığı gibi haraç koymaya hakkı yoktur” diyerek gayrimeşruluğu izah eder.⁶¹⁸

Cahiliye döneminde kurulan pazarların çoğunda bir çeşit pazar vergisi alınıyordu. Ayrıca Medine’deki Yahudi Benû Kaynuka kabilesi kendi egemenlikleri altındaki pazarları parselleyip kiraya veriyor ve pazar resmi alıyordu. Bunlara karşın Ukaz gibi vergisiz işlemlerin olduğu meşhur panayırlar da vardı. Peygamberin vergi muafiyeti hamlesi, bu vergisiz panayırlardaki uygulamaları benimsediğinin ve haksız gördüğü mevcut uygulamalara karşı avantaj yaratarak pazar cazibesini artırmayı hedeflediğinin göstergesi olarak yorumlanmaktadır.⁶¹⁹

Hamidullah’ın aktardığına göre, Hz. Peygamber, devletin geliri için ticarete hız vererek ülkedeki eyaletler arası gümrük vergilerini kaldırdı ve kendisine bağlı kabilelerle yaptığı antlaşmalarda özellikle bunu şart koştu.⁶²⁰ Örneğin Sakif (Taif), Bahreyn, Dumetü'l-Cendel ve diğer vilayetlere, “Onlar (belde sakinleri) beldelerinden çıkarılamaz ve kendilerinden uşûr (gümrük vergisi) alınmaz” diye yazmıştır.⁶²¹

Cengiz Kallek gümrük vergilerinin ve Müslüman tacirlerin zekatının Medine Pazarında alındığını ifade etmektedir: “Cahiliye Dönemi Arabistan’ın da gümrük hattı bulunmadığı için uşûr (ticaret/gümrük vergisi) pazarlarda alınırdı. Hz. Muhammed ve Hulefa-i Raşidin devirlerinde de muhtemelen sınırların değişken olması sebebiyle en azından sabit kara gümrüklerinin varlığını gösteren kesin bilgilere rastlanamamıştır. Hz. Ömer ve Hz. Osman da Müslümanların ticaret mallarından alınan zekatı Medine pazarında tahsil ettirmiştir. Hz. Ömer, ticaret metayı toplamak üzere gönderdiği Ziyad b. Hudayr’a tahsilatı *tüccarın mallarını araştırmaksızın beyanlarını esas alarak* yılda 1 defa yapmasını emretmiştir. Bu emri onun emval-i batına konusundaki politikasını yansıtan örneklerden biridir.”⁶²²

2.5.2 Meks ve Gayrimeşrû Vergiler

Meks dar anlamda, bir bölge idaresinin kendi bölgelerine giren ticaret mallarından rıhtımlar, sınır gümrükleri, şehir kapıları, köprübaşları, derbendler, kapanlar veya pazarlarda aldıkları duhûliye vergilerini ifade eder. Ticaret metâi için aynı ülke toprakları içinde, nihaî pazar yerine ulaşıncaya kadar geçtiği muhtelif bölgelerde ödenen vergiler genellikle büyük bir meblağ

⁶¹⁸ Celal Yeniçeri, "Bâc", **DİA**

⁶¹⁹ Kallek, **Sosyal Servet**, s.145 ; Elnure Azizova, “Ukaz”, **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ukaz> (1.7.2024)

⁶²⁰ Muhammed Hamidullah, **İslâm'da Devlet İdaresi**, s.122

⁶²¹ Ebu Ubeyd, *Emval*, s.487

⁶²² Cengiz Kallek, “Zekâtın Müesseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler Dönemi”, Bedrettin Çetiner (Ed.), **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât** içinde (195-213), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008, s.203

tuttuğundan kelimenin anlamı zamanla genişleyerek, ticaret metâından alınan ağır gayri meşrû vergilerin genel adı olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzden “zulüm, zorbalık” ve “hiyanet” çağrışımları bulunan bir kavramdır.⁶²³

Mâverdî, korku duyurmaksızın, zulüm ve baskı meydana getirmeksizin, dince ve içtihadca üzerlerine farz olan kimselerden zekat ve diğer vergileri toplamayı Halifenin kamu görevlerinden biri olarak saymaktadır.⁶²⁴ Burada mükelleflere ağır gelmeyen, pahalılık yaratmayan ve kazanca dayalı vergilendirmeye atf olduğu söylenebilir. Yine, Mâverdî'ye göre zekat memuru, zekat tahsil ederken haksızlık ediyor fakat taksimat yaparken adaletliyse, mükellef *dilerse* zekatını gizleyip kendisi ilgili yerlere verir. Buna karşın zekat memuru tahsil ederken adaletli, taksim ederken zulmediyorsa, mükellefin *muhakkak* zekatını gizlemesi gerekir.⁶²⁵ Bu düşünce, tezimizin birinci bölümünde de yaptığımız, doğru yerlere harcanmayan vergilerin haksız olduğu çıkarımıyla uyumludur.

Kur'an'da *meks* kavramı geçmez. Fakat bazı müfessirler, “*İnananları tehdit edip Allah yolundan alıkoyarak ve onu eğri göstermek maksadıyla her yolun başında oturmayın*” (A'râf 7/86), “*Kınama ve cezalandırma ancak insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız yere saldırıda bulunanlara yöneliktir*” (eş-Şûrâ 42/42) meâlindeki âyetleri *meks* tahsili kapsamına dahil etmişlerdir. “*İnsanların mallarının değerini düşürmeyin*” * mealli tabirin yer aldığı âyetler (el-A'râf, 7/85; Hûd, 11/85; eş-Şuarâ, 26/183) *meks*in de kastedildiği âyetler olarak görülmüştür.⁶²⁶ Nitekim Ömer b. Abdülaziz'in, valisi Adiy b. Ertât'a yazdığı bir mektupta “insanları fidye, sofrâ külfeti ve vergi (*meks*) mükellefiyetinden muaf tut. Aslında vergi denen bu mükellefiyet insanların mallarını eksiltmektir (*bahs*).” diyerek mezkur âyetlerdeki tabire atf yaptığı, “O halde sana zekat getiren kimsenin zekatını al. Kim de sana zekatını vermezse Allah onu hesaba çekecektir” tavsiyesinde bulunduğu rivayet edilmektedir.⁶²⁷ Burada Halifenin mükelleflerin beyanına itibar edilmesi gerektiğini düşündüğü anlaşılmaktadır.

Zemahşeri, “*İnsanların mallarının değerini düşürmeyin*” âyetlerinde geçen “*bahs*” tabirinin eritmek ve eksiltmek demek olduğunu ve “*meks*” için kullanıldığı belirttikten sonra, Züheyr adlı bir şairin “*Irak'ın bütün pazarlarında bir haraç mı var? Ki sattıkları her şeyde, 1 dirhem aşırıyorlar*” şiirine atıf yapar. Devamında âyetlerin hitap ettiği Medyen halkının, simsarların yaptığı gibi, satılan her şeyden bir miktar komisyon aldığını veya insanları haraca bağladıklarını

⁶²³ Cengiz Kallek, "Meks", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/meks> (1.7.2024)

⁶²⁴ Mâverdî, **El Ahkâmu's-Sultâniyye**, s.20

⁶²⁵ Mâverdî, s.133-134

* transkripsiyon: *lâ tebhasû*

⁶²⁶ Kallek, "Meks", **DİA**

⁶²⁷ Ebu Ubeyd, **Emval**, s.485

ya da satın aldıkları malın parasını bir miktar keserek verdiklerini ifade etmektedir.⁶²⁸ Kendisi yine, vergiye (meks) “*bahs*” dendiğini, bu *bahs* kelimesinin “herhangi birine haksızlık yapılmaması gereken her konuda kullanılacağını; sahibinin izni olmadan üzerinde meşru tasarruf imkânı bulunmayan, sahibinin hakkının gasp edilemeyeceği her tür malvarlığını kapsadığını” belirtmektedir.⁶²⁹

“*Meks tahsildarı cennete giremez*”, “*Âşiri (öşür/uşûr tahsildarı) karşılaştığınız yerde öldürün!*”⁶³⁰ vb. hadislerden Câhiliye devrindeki meks uygulamasının Hz. Peygamber tarafından şiddetle kınandığı anlaşılmaktadır. Bu kınamaya sebep olan zorba uygulamalardan biri ticaret metaı ve nakitten vergi alan gümrük memurlarının, nakitlerin develere yutturularak kaçak geçildiğini öğrenmesi üzerine, vergi uğruna develeri kestirmesi örnek olarak verilmektedir. Bu hadisler, Câhiliye devrinde ağır vergilerle halkı bunaltan, tahsilât esnasında mükelleflere zulmeden, mevzuatta belirtilen tür ve oranlardan fazlasını alarak görevlerini kötüye kullanan maliye otoritelerini ve tahsildarları hedef almaktadır.⁶³¹ Önceki paragraflarda Ömer b. Abdülaziz’in tavsiye mektubu ve bu paragraftaki hadisler ve manaları beraber düşündüğümüzde, vergi ihdas edilirken veya tahsilatlar yapılırken mükelleflerle rızalarını almaya, itibarlarını korumaya yönelik sıhhatli iletişimler kurmaya, azami ölçüde toplumsal uzlaşmaya, mevzuatın açık ve anlaşılır olmasına özen gösterilmesi, vergiler tarh ve tahsil edilirken mükelleflerin ödeme kabiliyetlerinin ve maddi durumlarının mümkün olduğunca göz önünde bulundurulması gerektiğini söyleyebiliriz.

Meks çeşitleri şöyle sayılmaktadır:⁶³²

Emlâk alım satım vergileri; evler, hamamlar, fırınlar, eğlence yerleri, terziler, attarlar, debbağlar, peynirhâneler, bozahâneler, üzüm ve zeytin presleri, tekstil atölyeleri, değirmenler, bahçeler, su dolapları, kasaplar ve mezbahalara **salınan vergiler;** Cîze’de ve Kahire’deki hububat rıhtımında ve tersanede her bir **yolcudan tahsil edilen rıhtım resimleri;** özellikle silâh, at, deve, katır, sığır, davar, kümes hayvanları, gübre, et, balık, tuz, şeker, un, başta hurma olmak üzere çeşitli meyve ve sebzeler, yumurta, zeytin, karabiber, nişasta, yağ, sirke, yün, ipek, ibrişim, keten, pamuk, pamuk ipliği, boya, alçı, ahşap, toprak mâmulleri, mercan, bakır, odun, kömür, katır tırnağı, mısır sapı, halfa otu, kene otu, kuru yonca, saman, mastika, enfiye, günnük, kına, mazı, zamk, tabaklanmış deriler, misk, safran, alkali, somaki gibi ticaret malları ve kervanlardan alınan **pazar vergileri (bâclar);** davar, hurma ve ketenden kesilen simsarlık harçları. Ayrıca sefer esnasında tüccar imdâd-ı seferiyye ödüyor, vârisiz ölenlerin mirasının üçte biri

⁶²⁸ Zemahşeri, **Keşşaf Tefsiri**, 3. Cilt, s.462 (Hüd 85 ayetinin tefsirine dair).

⁶²⁹ Zemahşeri, **Keşşaf Tefsiri**, 4. Cilt, s.1000 (Şuarâ 183 ayetinin tefsirine dair).

⁶³⁰ Ebu Ubeyd, s.485

⁶³¹ Kallek, "Meks", **DİA**

⁶³² W. Bjorkman, "Maks", **The Encyclopaedia Of Islam**, New Edition, Vol.6, Leiden: E.J. Brill, 1991, s.195 ; Kallek, "Meks", **DİA**

devlete kalıyordu. Nil sularının seviyesi yükselince özel vergiler salınırdı. Merkad-i İsa'ya giden hacılar Kudüs'te mürûriye öderdi. Su bentleri, mikyâsü'n-Nil vb.'nin bakım ve onarımı için de müstakil vergiler vardı.

Makrizi (ö.1442), bu vergilerin neden gayrimeşru olduğunu şu sözleriyle özetler: “Şu anda bile vezirin kontrolünde olan ama **devlete hiçbir şey getirmeyen**, sadece Kıptilerin işine yarayan mukuslar var.”⁶³³ Bu vergiler modern tabirle *regresif* vergiler olarak nitelendirilmektedir.⁶³⁴ Hususen bir konuya değinecek olursak; Nil suları yükselince salınan özel vergi uygulaması ile daha önce bahsettiğimiz Hz. Ömer'in Nil sularının yeterli sulama yapılabildiği belli bir sınıra yükseldiği zaman haraç alınmasını, kuraklık veya sel riski durumlarına göre haracın azaltılmasını veya kaldırılmasını emrettiği uygulama arasındaki farkı bu özel vergilerin (meks) mükelleflerin gerçek durumlarını araştırmaksızın mali durumlarının güçlendiğine bir karine olduğundan hareketle, amacı ve akıbeti belli olmayan kamu geliri elde etmede bir fırsat olarak görülmesi şeklinde ifade edilebilir.

İbn Teymiyye'nin gayrimeşru vergilere örnek olarak şunları verdiği aktarılmaktadır:

İnsanların başlarına, hayvanlarının sayısına, ağaçlarının sayısına ya da mallarının miktarına göre alınan vergiler, esasen şer'an muaf olan mallara konan (yiyecek, kumaş, hayvan, meyve vs. alım satımında alınan, bazen satıcıdan, bazen de alıcıdan tahsil edilen) vergiler, yöneticilerin kamu programlarını karşılamak için mali yardıma ihtiyaç duydukları bahanesiyle belirli bir süre sonra belde halkından topladıkları vergiler, malların değerinden daha yüksek bir fiyata satılmaya zorlanması...⁶³⁵

Ayrıca görülmektedir ki, burda sayılanların tamamı herhangi bir kazanç faaliyetine dayalı olmayan, halka hayat pahalılığına sebep olacak nitelikte vergilerdir.

Ebu Ubeyd, kazanca dayalı olduğu kabul edilerek vergi alınması caiz görülen ticaret mallarından alınan gümrük vergilerinin *meks* kapsamına girmemesi için şu yorumlarda bulunmaktadır: “Gümrük memuru, Müslümanlardan zekat alırken, mal sahipleri kendi rızalarıyla ve herhangi bir baskıya maruz kalmadan zekatlarını verirlerse ilgili memur zikredilen hadislerin (*Meks tahsildarı cennete giremez* gibi) kapsamına girmez. Ama onları baskı altında tutarsa, 1/40 nispetinden fazla almasa bile, söz konusu hadislerin kapsamına girdiğine inanıyorum. Zira altın ve gümüş zekatında kural odur ki mal sahipleri beyanlarında tasdik edilirler.”⁶³⁶

⁶³³ Bjorkman, "Maks", *The Encyclopaedia Of Islam*, s.195

⁶³⁴ Abdul Azim Islahi, “Economic and Financial Crises in Fifteenth-Century Egypt: Lessons From the History.”, *Islamic Economic Studies*, Vol. 21, No. 2 (November 2013): pp. 71-92, p.77

⁶³⁵ Islahi, *Economic Concepts of Ibn Taimiyah*, s.202-3

⁶³⁶ Ebu Ubeyd, s.488

Ebu Ubeyd, Hz. Ömer'in zimmilerden aldığı gümrük vergilerinin neden meks olmadığını, zimmîlerle yapılan sulh anlaşmasına dayandırmaktadır. Yani, anlaşmalarda tacirlerden gümrük vergisi alınacağı kararlaştırıldığı için gümrük vergisi alınmaktadır.⁶³⁷

Tezimizin birinci bölümünde israf/tebzir ayetlerine atıf yaparak, harcamalarda israf eden devletin vergi almasının gayrimeşruluğuna değinilmiş idi. Başka bir deyişle, tıpkı insanlar gibi devlet de itidalli olmalıdır. Bununla bağlantılı olarak iktisatlı olmayı zımnen emreden **Mâide, 5/66**'da geçen “...İçlerinde aşırılığa kaçmayan bir zümre* var” ayetine de değinmekte fayda görüyoruz. Bu minvalde Kardavi, aslolanın malın dokunulmazlığı olduğunu, verginin son çare olması gerektiğini ifade ederek, Memluk Sultanı Baybars'ın Şam bölgesinde Tatarlarla girişeceği savaşta ilave vergi almasının cevazı hakkında İmam Nevevî'nin (ö.1277) Sultana yazdığı mektupta “*Hazinede para, eşya, satılabilir emlak gibi mal cinsinden yeterli bir şey buldukça halktan bir şey almak caiz değildir. Bütün alimler ittifak içindedir...*” dediğini aktarmaktadır.⁶³⁸

İmam Gazzâli kamu güvenliği örneği üzerinden *vergilendirmenin** caizlik şartlarını ve ilkelerini özetle şöyle ifade eder: “Ordunun elinde yeterince mal varsa vergi koymak caiz değildir. Kamu malları ordunun giderlerini karşılamaya yetmiyorsa, askerlerin çalışıp kazanmak için dağılması durumunda kafirlerin istilası ya da fesat ehlinin fitne çıkarması muhtemel olduğundan, zenginler üzerine askerin ihtiyacı kadar vergi konulması mümkündür.”⁶³⁹ Gazzâli bunu ifade ederken *iki şerden büyük olanın giderilmesi* ilkesini temel alır. Bu örnekte vergi almak küçük şer olup, böylece büyük şerrin defedilmesi amaçlanır. Bahse konu ilkeler Mecelle'de şöyle yer almaktadır: “Madde 26- Genel zararı gidermek için özel bir zarar giderme şekli tercih olunur; Madde 27- Ağır zarar en az zararla giderilir. Madde 28- İki kötülük çatıştığında daha hafif karşılıkla büyük suçun zararından kurtulmaya çalışılır.”⁶⁴⁰

Benzer şekilde İmam Şâtıbî (ö.1388) de aynı kamu güvenliği örneği üzerinden giderek ilave vergilemenin meşruluğunu; açık maslahatın varlığına, devletin muhtelif gelir kaynaklarının azami ölçüde kullanılması gerektiğine, sonra adaletli olunması şartıyla zenginlere yüklenmesine bağlamaktadır. Hatta devlete girdi beklentisinin varlığı söz konusu ise,

⁶³⁷ Ebu Ubeyd, s.489

* lafzen: *ümmetün mukteside* (iktisatçı/iktisatlı ümmet). Ayet meali DİB'e aittir.

⁶³⁸ Kardavi, Zekat 2. Cilt, s.590

* lafzen: *tavzîfu'l-harâc*, yani haraç koyma.

⁶³⁹ İmam Gazzâli, **El-Mustasfa, İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi**, Cilt 1, Yunus Apaydın (çev.), Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994, s.339

⁶⁴⁰ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Muharrem Balcı tarafından sadeleştirilmiş metnidir.

<https://muharrembalci.com/hukukdunyasi/belgeler/232.pdf> (1.7.2024)

zenginlere vergi ihdas etmek yerine meşrû bir şekilde borçlanmayı önermektedir.⁶⁴¹ İzzeddin b. Abdüsselâm'ın da (ö.1262) savunma amacıyla dahi olsa, vergileri uygulamaya karar vermeden önce devletin egemen zengin sınıfın servetinin tasfiye edilmesini savunduğu aktarılmaktadır.⁶⁴²

Ordunun dağılma ve kamu güvenliği tehlikesi gibi olağanüstü hal örneklerinin verilerek ek vergi alma girişimini oldukça kısıtlayan bu yaklaşımların, olağan dönemlerde vergi almak için de geçerli olacağını söyleyebiliriz.

İtidalli olmayı vergilemeye uyarladığımızda, yaptığı analizlere dayanarak İbn Haldun'a göre, yüklenecek mükellefiyet insanların çalışma şevkini ve refahını olumsuz etkileyecek, imar ve üretimi engelleyecek boyutta olmamalıdır. Aksi halde baltalanacak refah ve üretimle vergilerin de azalacağı mukadderdir.⁶⁴³

Şah Veliyullah Dıhlevî, vergi nizamının halka zarar vermeyecek ve ihtiyaçları karşılayacak ölçüde olması gerektiğini, herkese ve her mala vergi konulması gerekmediğini, verginin zenginlerden ve nâmî malların üzerine konması gerektiğini, yetmediği takdirde kazanma gücü olanlara baş vergisi konulabileceğini ifade etmektedir.⁶⁴⁴

Vergilerin meşruiyet şartlarından bir diğeri olarak vergi ihdas edilirken şûrâ ile bilginlerin onayından geçmesi görülmektedir. Mekkî olan **Şûrâ, 42/38**'de “(Mü'minler) Rablerinin çağrısına uyarlar, namazı özenle kılarlar. İşleri de aralarındaki danışma ile yürür...”, Medenî olan **Âl-i İmrân, 3/159**'da “...iş hakkında onlara danış, karar verdin mi Allah'a Güven, doğrusu Allah güvenenleri sever.” Ayetleriyle vergilerin bir konsensüs sonucu ihdas edilmesi gerektiğinin anlaşıldığı belirtilmektedir.⁶⁴⁵ Bu konsensüsün mükellefleri de dahil edecek bir yapı olması yanlış olmasa gerektir.

2.5.3 Tüketimin/Harcamaların Vergilendirilmesi

Modern dönemde ele alınan vergi konularının başında tüketimin vergilendirilmesi gelmektedir. Zekat, haraç ve cizye vergilerinin kişilerin kazanç/gelir/servet edimleri ve zenginlikleriyle ilişkili olduğunu gördükten sonra, bu bölümde kişilerin bu durumlarıyla ilişkili olmadan vergi almanın (dolaylı vergileme) nasıl İslamî boyut kazanabileceğine dair görüşlere yer verilecektir.

⁶⁴¹ İmam eş-Şâtîbî, **el-İ'tisâm 2**, Ahmet Yaman (Ed.), Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011, s.130-131

⁶⁴² Monzer Kahf, **İslam İktisadının Temelleri, Kurumlar ve Kuramlar**, Nurettin Tüysüz (çev.), İstanbul: İktisat Yayınları, 2019, s.247

⁶⁴³ İbn-i Haldûn, **Mukaddime, Cilt 1**, Halil Kendir (çev.), s.369-370

⁶⁴⁴ Dıhlevî, **Hüccetullahi'l-Bâliğa**, 1. Cilt, s.162

⁶⁴⁵ Kardavi, **Zekat 2. Cilt**, s.594

2.5.3.1 İslâmî Bir Bakış

Sayed Afzal Peerzade kişilerin tüketimleri doğrudan vergilendirme konusuna değinmiştir. Peerzade ilk olarak, İslamın ilk dönemlerinde şer'î vergilerin dışında vergi örneklerinin olmamasının sebepleri olarak bu vergilerin devlet gelirlerinin büyük bir oranını teşkil etmesi ve devletin ekonomideki işlevlerinin biçim ve nitelik bakımından basit olmasını göstermekte, o dönemde her ne kadar yeni vergi ihdasına gerek duyulmasa da Bakara 219. ayeti, “Mallarınızda zekattan başka hak vardır” hadisi ve alimlerin ittifakının ek vergilere esasında cevaz verdiğini dile getirilmektedir.⁶⁴⁶

Peerzade bu genel girişi yaptıktan sonra tüketim harcamalarından vergi almanın gerekçesini *israf ve tebzir yasağı* ilkesine dayandırır. Bu bağlamda şer'î dayanak olarak Bakara 168 , İsra 26 , Nisa 29 , Enam 141 , Furkan 67 ayetleri* ile Peygamber ve Ashabın sade ve gösterişsiz yaşamından örnekleri delil gösterir. Kaynakların savurgan ve akılsızca kullanımı ekonomik yıkıma sebep olabilir. Nitekim İbn Haldûn'un analizlerinde savurgan lüks tüketim imparatorlukların son aşamasına tekabül eder. Yasak kapsamındaki harcama örnekleri olarak; kişisel ihtiyaçlara gereğinden fazla yapılan harcamalar, yersiz, gösterişçi ve zamanın ve toplumun ihtiyaçlarını gözetmeksizin yapılan harcamaları sayar. Kur'an ve Sünnet öğretilerine aykırı olup toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi çıkarlarına zarar verdiğinden bir devletin bunları engelleme hakkı olduğunu iddia eder. Lüks yaşam tarzlarının ve gösterişli harcamaların şiddetle kınanmasının, İslam'ın fonların üretken kanallara/yatırımlara aktarılmasını dolaylı olarak emrettiği anlamına geldiğini, kişisel tüketim harcamaları üzerinden alınacak doğrudan bir verginin, savurgan harcamaları engellemede ve kıt kaynakları daha üretken kullanımlara ayırmada önemli rol oynayabileceği savunulur. Bu amacın, emtia bazlı vergi örneklerinde olduğu gibi farklı mal ve hizmet türlerine özel vergiler* uygulanarak da gerçekleştirilebileceği belirtilse de bu tür vergilerin regresif olduğu ve maliyet-fiyat artışlarına neden olabileceğinden dolayı tüketim harcamaları üzerinden doğrudan vergi alınmasını yeğler. Harcama gücünün kısıtlandırılması, tasarrufların ve sermaye oluşumunu teşvik etmesi ve dolayısıyla kalkınmaya katkı sağlanması açısından böylesi daha uygun görülmektedir.⁶⁴⁷ Harcama vergisinin matrahını

⁶⁴⁶ Sayed Afzal Peerzade, “Place for an Expenditure Tax in the Islamic Fiscal System”, **Islamic Economics**, Vol.11, No.1 (1999), s.28 (*İnfak ve Hak* ayetlerini işlediğimiz başlıklarda bu konuya yeterince değinmiştik.)

* DİB Mealleri; **Nisa, 4/29**: ...Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin! ; **A'râf, 7/31**: ...yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.

* Özel Tüketim Vergisi örnek olarak söylenebilir.

⁶⁴⁷ Peerzade, “**Place for an Expenditure Tax in the Islamic Fiscal System**”, 36-37, 45-47

“Gelirler – Kayıtlı Yatırımlar” olarak belirlerken geçimlik harcamaların vergiden muaf olduğunu önemle belirtir.⁶⁴⁸

Dolaylı vergilerin düzenlenmesi gereğini infak ayetleriyle ilişkilendiren bir başka modern düşünür olarak Syed Muhammad Hasanuz Zaman’ı görüyoruz. Dolaylı ve doğrudan vergilerin karışımı olarak bir vergi düzeni önermektedir. Kur’an ve hadislerin hiç kimseyi infak eylemi dışında bırakmadığını, *infakın* çağdaş vergiler şeklinde düzenlenebileceğini, adaletli olsa da sadece doğrudan vergilerin kamu maliyesinde masrafların artmasına, hantallığa ve yönetim güçlüğüne sebep olabileceğini, bu dezavantajın da gelirlerin belirliliği/kesinliği ve istikrarını koruma ilkesi adına dolaylı vergilerle dengelenebileceğini iddia eder.⁶⁴⁹

İnfak ve sadaka ile ilgili ayet ve hadislerde^{***} zaman ve kapsam açısından herhangi bir sınırlama getirilmediğini, infak ve sadakanın yerine getirmesi gereken işlemlere, genel manada toplumun genel durumunu iyileştirme amacına işaret edildiği ifade edilmektedir.⁶⁵⁰

Hasanuz Zaman, Peygamberin infak kaynağını kullanma şekillerine, bir kısım köle ve yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesinde veya kamusal bir ihtiyaç ortaya çıktığında^{**} belirli kişilere/gruplara çağrıda veya tavsiyede bulunmasını örnek olarak vermektedir. Nitekim Peygamber’in tavsiyesi/çağrısı *mükellefiyet*^{*} olarak telakki edilirdi. Fetihlerin genişlemesiyle ilk dönemlerinde vergi şeklinde bir infak sistemine ihtiyaç duyulmamasını, vergilerin ihtiyaçları karşılamaya yetmesine, ilk Müslüman halkın yaşam standardı ve uygarlık aşamasının bireylere doğrudan mali yardım veya manevi destekten daha fazlasını gerektirmemesine bağlanmaktadır.⁶⁵¹

2.5.3.2 Türk Vergi Uygulamaları

2.5.3.2.1 Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi

Modern dönemde tüketim vergileri, tüm mal ve hizmetler üzerinden alınan katma değer vergisi gibi *genel tüketim vergileri* ve sadece belirli bazı malları içeren *özel tüketim vergileri* olarak

---

⁶⁴⁸ Peerzade, s.30, 44.

⁶⁴⁹ Syed Muhammad Hasanuz Zaman, “Islamic Criteria For The Distribution Of Tax Burden (The mix of direct and indirect taxes and the offsetting function of Zakat)”, **Journal of Islamic Economics**, Vol.3, No.1, (January 1993), s.17, 27

^{***} Bunların çoğuna tezimizin birinci bölümünde yer verilmiştir.

⁶⁵⁰ Hasanuz Zaman, **Islamic Criteria For The Distribution Of Tax Burden**, s.19, 24

^{**} Taifte düşman kampını terk eden kölelerin veya Mudar kabilesinin yoksullarının desteklenmesinde, bölgesel su sıkıntısını gidermek için bir kuyu satın alınması veya Tebuk seferi için seferberlik ilan edilmesi örneklerinde olduğu gibi.

^{*} *obligatory* tabirini kullanmaktadır.

⁶⁵¹ Hasanuz Zaman, s.24-25

ikiye ayrılmaktadır. Bu vergilerin bir yandan kamuya gelir sağlama, diğer yandan ise tüketicilerin tercihlerini etkileme açısından önemli görülmektedir.

Ülkemizde sistemin basitleştirilmesi ve gelişen ekonomik şartlara esneklik kazandırılması amacıyla, 1985 yılında 8 adet dolaylı vergi yürürlükten kaldırılmış ve Katma Değer Vergisi⁶⁵² uygulamaya konularak reform gerçekleştirilmiştir. Bu reform sonucunda, dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu vergi gelirleri kompozisyonu, dolaylı vergiler lehine değişmiştir.⁶⁵³

KDV Sisteminin *vergi indirim rejimi* özelliği, ilga ettiği vergi türlerine üstünlüğü olarak anlatılmaktadır. Bu rejim, satışlar üzerinden hesaplanan KDV'den, bu satışların girdilerine ilişkin KDV'nin indirilmesi esasına dayanır. Üreticiden nihai tüketiciye kadar olan bütün aşamalarda geçerli olup, her satışta, alıcı satıcıya vergi ödemekte, satıcı da bu vergiyi Hazineye borçlanmaktadır. Örneğin,

% 10 vergi nispetinin uygulandığı varsayımında, imalatçı, toptancıya sattığı 100 liralık bir mal için 10 lira vergi tahsil edecek ve bu miktarı Hazineye borçlanacaktır. Toptancı, 110 liraya satın aldığı bu malı vergi hariç 130 liraya yarı toptancıya satacak olursa bu satış dolayısıyla 13 lira vergi hesaplayıp malı 143 lira üzerinden fatura edecektir. Toptancının Hazineye olan vergi borcu ise, yarı toptancıya yaptığı satış sırasında tahsil ettiği 13 lira ile alım sırasında ödediği 10 lira arasındaki fark, yani $(13-10) = 3$ lira olacaktır. Yarı toptancının ve daha sonraki alıcıların vergi hesapları da yine aynı sistem çerçevesinde yürüyecektir...⁶⁵⁴

Vergi indirim hakkının faturaya/belgeye bağlanmış olmasıyla vergi kaçakçılığı ve kayıt dışılığa karşı bir oto-kontrol mekanizması oluşturması beklenmiştir.⁶⁵⁵

KDV sisteminin diğer özelliği fiyat mekanizması yoluyla *yansıtılabilir* olmasıdır, ki bu özellik kazanç vergilerinde, rekabet piyasasının izin verdiği ölçüde ** olabildiğince düşüktür. Yansıtma suretiyle optimal kaynak dağılımının bozulmasını önlemenin amaçlandığı ifade edilmektedir. Bu yansıtılabilir özellik aynı zamanda *verginin tarafsızlığı (nötr vergi)* olarak

⁶⁵² “Katma Değer Vergisi Kanunu (3065 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 18563 (Kasım 1984)

⁶⁵³ 4760 S.K. için sunulan **TBMM 870 no'lu Komisyon Raporu**, s.12

⁶⁵⁴ 3065 S.K. için sunulan **TBMM 130 no'lu Komisyon Raporu**, s.2-3. Bu sistem Kanun'un 37. Maddesine göre “Gerçek Usul” diye adlandırılır. Bir de “Hasılat Esaslı Vergilendirme” söz konusu olup, belli sektör ve meslek grupları bu usule tabi olabilmektedir. Bu usulde doğrudan işlem bedeli üzerinden belli bir oranla hesaplanan kdv beyan edilerek ödenir (“Katma Değer Vergisi Kanunu (3065 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 18563 (Kasım 1984): 38).

⁶⁵⁵ 3065 S.K. için sunulan **TBMM 130 no'lu Komisyon Raporu**, s.3, 6

** Rekabet piyasasının, kazanç vergilerinin fiyatlara yansıtılabilir olmasına izin vermemesi beklenir. Kazanç vergilerinin fiyatlara yansıtılabildiği bir durumun, rekabet piyasasının sıhhatli olmadığına delalet ettiğini düşünmekteyiz. Çünkü her ilave kazanç vergisinin fiyatlara yansıdığı bir durumda sosyal adaletin sağlanması da zorlaşacaktır. Böyle bir durum rekabet piyasasına önlemlerin alınmasını gerektirecektir fakat bu, tez konumuzla ilgili değildir.

nitelendirilmektedir.⁶⁵⁶ Başka bir deyişle, belli bir sektör/iş kolu üzerinde vergisel dezavantaj oluşturmaması düşünülmektedir.

KDV'ye geçilmesini gerektiren nedenler özetle şöyle sayılmıştır.⁶⁵⁷

- Yatırımların teşviki ve sanayi üzerinde vergi yükünün azaltılması: Yukarıdaki örnekte anlatıldığı gibi, yatırım mallarının maliyetine giren ve genel giderler sırasında ödenmiş olan vergi, üretilen malların satış bedelleri üzerinden tahsil edilen vergiden indirim mekanizması vasıtasıyla indirilebilecektir. Sanayicilerin, yansıtma suretiyle vergi ödemeyerek, fon birikiminin sağlanması amaçlanmıştır. İlgâ olan dolaylı vergilerden İstihsal Vergisinde vergi yükü, vergiye tabi ilk üretim maddelerini üreten sanayiciler üzerindeydi. KDV'de ise hem vergi oranı düşürülmüş, hem de vergi her iş koluna, yarattığı katma değere* göre dağıtılacağından, üretim sektörünün daha düşük bir vergi yükü ile karşılaşacağı düşünülmüştür.
- İhracatın geliştirilmesi: İhracat KDV'den istisna edilecek olup ayrıca ihracatçının alımları sırasında ödediği KDV kendisine bilahare iade edilecektir. Bu usul halen caridir. Ayrıca vergi iade müessesesi günümüzde sadece ihracat işlemleriyle sınırlı değildir.**
- Enflasyonist baskının önlenmesi: Nihai tüketim mallarına kadar yansıtılan vergi, tüketim mallarının fiyatlarının artması sonucunu doğuracağından, bireylerin tüketim harcamalarını frenleyici etki yapacağı düşünülmüştür.
- Uygulama birliğinin sağlanması yoluyla uluslararası ekonomik ve ticarî ilişkilere katkı sunulması hedeflenmiştir.

KDV'nin konusu Kanunun 1. Maddesinde sayılmakta olup, devamlılık maksadıyla yürütülen ticarî, sınai, ziraî ve serbest meslek faaliyetleri, ithalat ve tadadi olarak sayılan bir kısım teslim ve hizmetlerdir.⁶⁵⁸ Matrahı oluşturan unsurlar arasında vergi, resim, harç, pay, fon vs. sayılmaktadır.⁶⁵⁹ Arızî olarak nitelenen faaliyetler kapsam dışıdır. Verginin konusuna giren işlemler ile bu işlemlerin özellikleri tayin ve tespit olunurken, bu verginin teorisi ile **Ortak**

⁶⁵⁶ 3065 S.K. için sunulan **TBMM 130 no'lu Komisyon Raporu**, s.3, 5

⁶⁵⁷ 3065 S.K. için sunulan **TBMM 130 no'lu Komisyon Raporu**, s.4-5

* Bu *katma değer*, yatırımların satışlar sonrası artıya geçmeye başladığı noktadan itibaren *nemâ* olarak düşünülebilir. Yatırımcı, satışlarda tahsil ettiği KDV'yi bu nemâ sonrasında devlete borçlanmaya başlar. Tabi bu borç, yansıtma mekanizması sebebiyle hakiki bir yük, yani kazanca bağlı bir vergi değildir.

** Kanun'un 11, 29/2, 13, 14, 15 ve 17/4-s maddelerinde belirtilen işlemler ile verginin kısmen tevkifata konu olduğu işlemlerde belli usul ve esaslar dahilinde vergi iadesi yapılmaktadır. Bunlar detaylı hükümler içerdiği için tezimizde yer verilmeyecektir.

⁶⁵⁸ "Katma Değer Vergisi Kanunu (3065 S.K.)", **Resmi Gazete**, 18563 (Kasım 1984): 1.

⁶⁵⁹ "Katma Değer Vergisi Kanunu (3065 S.K.)", **Resmi Gazete**, 18563 (Kasım 1984): 24

Pazar Konseyinin Direktifleri ve başlıca **Ortak Pazar (Avrupa Ekonomik Topluluğu)*** üyesi ülkelerdeki uygulama göz önünde tutulduğu belirtilmektedir. Söz konusu direktifler ışığı altında ithal edilen mal ve hizmetler ile dahilde üretilen mal ve hizmet arasında tarafsızlık ilkesi gözetildiği, ithalat ve yerli üretimin aynı usul ve esaslara bağlandığı ve yerli üretim lehine hiçbir ayırıcı vergi politikası güdülmesine cevaz verilmediği, hâsılı ekonomik ve mali birliğin sağlanması ve üye ülkelerin vergi sistemlerinin ahenkleştirilmesi amacı güdüldüğü önemle belirtilmektedir.⁶⁶⁰ Nitekim Avrupa Birliği Vergi Politikasında, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması ve rekabet ortamının bozulmaması için, dolaylı vergilerin (katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi) üye devletlerle “uyumlu” (harmonisation) hale getirilmesi hedeflenmektedir.⁶⁶¹

Diğer önemli tüketim vergilerinden özel tüketim vergileri için ihdas edilen Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun⁶⁶² gerekçe metinlerinde, 16 adet vergi ve benzeri yükümlülüğünün kaldırılarak, sadelik ve basitlik ilkesi çerçevesinde, belirli ve az sayıda mal grubunun kapsama alındığı, az sayıda mükelleften alınarak verginin idaresinin kolaylaşması, basitleşen sistem yardımıyla mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarına* katkı sağlanması, verginin tahsilindeki kırtasiyeciliği giderilerek vergi tahsilatı için yapılacak harcamaların azaltılmasının hedeflendiği belirtilmektedir. ÖTV kapsamına alınan mal sayısının sınırlı tutulduğu, bu mallar için yürürlükten kaldırılan vergi ve benzerlerinin oluşturduğu yükün korunmasının amaçlandığı, ilave bir vergi yükü doğurmayacak oranlar tespit edilmesine özen gösterildiği ifade edilmektedir.⁶⁶³

Ayrıca dolaylı vergiler ihdasında, Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlanması amacıyla, **gümrük birliğinden** kaynaklanan yerli ve ithal mallar arasında ayrımcılık yapmama ilkesi ve **Avrupa Birliği Özel Tüketim Vergisi Sisteminin temel kural ve ilkeleri** ile verginin kapsamında olması gereken mallar, vergileme ölçüleri ve vergilerin yapısını belirleyen **Avrupa Birliği Direktiflerinin** gözetildiği de belirtilmektedir.⁶⁶⁴ Ülkemizde ÖTV'nin konulma amaçlarından birinin Gümrük Birliği'ne geçiş sebebiyle kaldırılmış olan fonlar ve Ortak

* Günümüz adıyla Avrupa Birliği

⁶⁶⁰ 3065 S.K. için sunulan **TBMM 130 no'lu Komisyon Raporu**, s.8, 29

⁶⁶¹ The EU's Tax Policy, Towards a barrier-free area for citizens and businesses, s.1-2

(https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_6_raporlar/1_3_diger/commision_report_eu_tax_policy.pdf (1.7.2024))

⁶⁶² “Özel Tüketim Vergisi Kanunu (4760 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 24783 (Haziran 2002)

* “gerekli vergisel bilgilerin zamanında açıklanması, vergi borçlularının yükümlülüklerini kendiliğinden yapması ve yaptırım olmaksızın vergilerini zamanında ödemeleri” şeklinde tanımlanmaktadır. (Uyanık, “**Vergi Bilinci ve Vergiye Gönüllü Uyumun Vergi Gelirlerine Etkilerinin Değerlendirilmesi**”, s.362)

⁶⁶³ 4760 S.K. için sunulan **TBMM 870 no'lu Komisyon Raporu**, s.1-2, 12-14

⁶⁶⁴ 4760 S.K. için sunulan **TBMM 870 no'lu Komisyon Raporu**, s.1-2

Gümrük Tarifesi uygulanması sebebiyle devlet gelirlerinde oluşan kaybın telafisi olduğu da başka bir husustur.⁶⁶⁵

AB’de güncel özel tüketim vergileri *tütün mamülleri, alkol ve alkollü içkiler, enerji ürünleri (benzin, doğal gaz, kömür ve kok kömürü gibi motor yakıtları ve ısıtma yakıtları) ve elektrik* üzerinden alınmakta olup⁶⁶⁶, Türk ÖTV mevzuatında verginin konusu bakımından tam uyumlu değildir. Örneğin, Türkiye’de motorlu araçlardan da ÖTV alınmakta fakat kömürden alınmamaktadır.

Mevzuatımızda Özel Tüketim Vergisi, konusuna giren her mala 1 kez uygulanır. Vergi, tabii olarak nihai ürünlere, yani son tüketiciye kadar yansır. Verginin kapsamına giren mallar Kanuna ekli 4 ayrı listede belirtilmiştir.

- (I) sayılı listede petrol ve doğalgaz ürünleri ile solvent, madeni yağlar ve benzeri ürünler vardır.
- (II) sayılı listede kayıt ve tescile tâbi olanlar ve olmayanlar olarak nitelendirilen *muhtelif motorlu taşıtlar* bulunmaktadır. Kayıt ve tescile tabi olanlar kapsamında sayılan taşıtlarda vergi sadece ilk iktisapta alınır. Prensip olarak, kayıt ve tescil ettirmek üzere taşıt alınması (kullanılmak üzere ithali dahil) sırasında vergi söz konusu olacaktır. Yani örneğin bir kişi bayiiden sıfır araç aldığında ödenir, ikinci el alım-satımlarda ÖTV yoktur. Burada, ÖTV belirlenirken esas alınan kriterlerin “motorda net ağırlık, istiap haddi, yaş, motor gücü ve motor silindir hacmi” olduğu, **lükslüğün kriter olarak alınmadığını**⁶⁶⁷ belirtmekte fayda görüyoruz.
- (III) sayılı listede; meyve ve sebze suları, gazoz, alkolsüz bira ve muhtelif alkollü içecekler ile muhtelif tütün ürünleri bulunmaktadır.
- (IV) sayılı listedekilerden ise bazıları şöyledir; havyar, muhtelif kozmetik ürünleri, kürkler, poşetlenerek satılan kitap broşür gazete vb. muzır neşriyat, tırnak makası, mutfak eşyaları, klimalar, ısıtıcılar, buzdolabı, dondurucu, çamaşır makinası, kurutma makinası, bazı ev eşyaları, muhtelif iletişim ve yayın cihazları, muhtelif ateşli silahlar, kristal avize, muhtelif eğlence/oyun cihaz ve ekipmanları vs.

⁶⁶⁵ Mehmet Erkan, “Özel Tüketim Vergisi ile İlgili Düzenlemelerin Avrupa Birliği Muktesebatı Açısından Değerlendirilmesi”, **Vergi Dünyası**, 327, (44-71), s.2

⁶⁶⁶ Council Directive (European Union) 2020/262, General Provisions, Article 1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02020L0262-20220426> (1.7.2024)

⁶⁶⁷ 4760 S.K. için sunulan **TBMM 870 no’lu Komisyon Raporu**, s.14

Her bir liste için ÖTV alınma nedenleri Kanununun Gerekeçe metninde açık bir şekilde yer almamaktadır. Sadece bu vergilerin “dünya uygulamalarında tüketicilerin harcama kalıplarının yönlendirmesi açısından, enerji tasarrufundan taşımacılığa, hatta çevreye kadar çok geniş bir alanda tüketicinin tercihlerini etkilemekte olduğu” şeklinde genel bir açıklama yapıldığını görmekteyiz.⁶⁶⁸ Dolayısıyla, kamuya gelir sağlama amacının baskın olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden sadece verginin konusu açısından İslami düşünceye uygunluk değerlendirmesi yapılacaktır.

2.5.3.2.2 Değerlendirme

“Meks ve Gayrimişru Vergiler” kısmında işlediğimiz üzere, aynı ülke toprakları içinde nihaî pazar yerine ulaşıncaya kadar malın geçtiği muhtelif bölgelerde ödenen vergiler, özellikle Makrîzî’nin ve İbn Teymiyye’nin bunlara örnek olarak verdiği vergilerden emlak alım satım vergileri (ki bugün tapu harcıyla eşdeğerdir), çeşitli işletmelere salınan vergiler, neredeyse her malı kapsayan pazar vergileri, günlük yaşamda zorunlu hale geldiği için şer’an muaf tutulmuş aslî ihtiyaç kapsamındaki mallara getirilen vergilerin bugün *dolaylı vergi* olarak literatürde yer ettiğini görmekteyiz. Mezkur âlimler bunların gerekçesini kamuya/ülkeye fayda olarak dönmemesi, belli kişi veya grupların vergilerden menfaatlenmesi ve halk nezdinde vergilerin israf edildiği şüphesi olarak açıklamaktadırlar.

Bununla birlikte, Gazzali, Şâtıbi, İzzeddin b. Abdüsselam, Dıhlevî gibi âlimler, ordunun ve kamu güvenliğinin tehlikeye girmesi gibi olağanüstü hallerden misaller vererek önce zenginlerin vergilendirilmesi sonra halka vergi ihdas edilmesini önerirken, olağan dönemlerde bu düşüncenin çok rahat geçerli olabileceğini söyleyebiliriz.

Dolayısıyla bir vergi ihdas edilirken öncelikle halkta güvenin oluşturulması, sonra gelir sağlayıcı başka kaynakların araştırılması ve zenginlerin (belli seviyede kazanç elde edenler ve servet sahipleri) vergilendirilmesini öncelikle gereği söz konusudur.

Bunların yanında, zenginlerin mal ve hizmet üretim şevkini kırarak vergilerden de kaçınılması, İbn Haldun’un analizlerine göre, kadim bir gerekliliktir. Bu bize, bollukta ve darlıkta infak gerekliliğinden* de yola çıkarak, zenginlerin öncülüğünde herkesin kamu yararına iştirak edebileceğini, dolayısıyla harcama/tüketim yaparken de vergi ödenebileceğini göstermektedir.

---

⁶⁶⁸ 4760 S.K. için sunulan TBMM 870 no’lu Komisyon Raporu, s.12

* Âl-i İmrân, 3/134

İslam'daki israf/tebzir yasağı, genel kamu yararının gerçekleştirilmesi ve modern dönemde devlet bütçesinin belirli, istikrarlı, tahsili ve idaresi kolay gelir kaynağı yaratma ihtiyacı, dolaylı vergi ihdası için gerekçe oluşturmaktadır. Örneğin, sadece kamu görevlilerinin maaşlarının ödenmesi gereği dahi, her ay belli ve istikrarlı gelire ihtiyaç bıraktığı bir gerçektir. Fakat bunun için bile yine de bu ihtiyacın kazanç ve servet vergileriyle karşılanamadığının, demokratik anlayışın güçlendiği modern zamanımızda halka şeffaf bir şekilde açıklanması gerektiği kanaatindeyiz. Bu kanaate sahip olmamızdaki etken, Raşid Halifeler döneminde bu kamusal giderlerin kazanç dayalı yıllık gelirlerle (zekat, haraç ve cizye) karşılandığı gerçeğidir. Üstelik, dolaylı vergilerin masrafı az, verimi fazla, tahsili kolay olmalarına karşın tabiatı gereği gayriâdil, yani antisosyal oldukları kabul edilerek, bu vergilerin olumsuz etkilerinin hafifletilmesi için en olumlu aracın iyi tatbik edilmiş bir gelir vergisi olduğu, böylelikle **devletin artan gelir ihtiyaçlarını daha ziyade gelir vergisi ile karşılamının mümkün olduğu cihetle** zaruri ihtiyaç maddeleri üzerine ihdas edilen dolaylı vergilerin azaltılması, hatta günün birinde tamamen kaldırılması idealinin mümkün olacağı düşüncesi, ilk gelir vergisi kanununun gerekçe metinlerinde⁶⁶⁹ serdedilmektedir.

Tüketicilerin, harcama yaparken vergi ödedikleri mallara dair örneklerde asli ihtiyaç kapsamındaki tüketim malları da bulunmaktadır. Yaptığımız açıklamalardan sonra, tez boyunca incelediğimiz üzere, buraya kadar izah ettiğimiz şartlar oluştuktan sonra, böyle malların ancak olağanüstü hal kapsamındaki amaçlar dahilinde ve geçici olarak, vergi ihdasının değerlendirilebileceği mallar olsa gerektir. Nitekim “afv’ı infak ediniz” kaidesi, “insanların mallarının değerini düşürmeyin”^{**} uyarıları, ilk dönemlerde aslî ihtiyaç kapsamındaki malların vergiden müstesna olduğu nice uygulamalar ve “Meks ve Gayrimeşru Vergileri” bölümünde yer verdiğimiz alimlerin görüşleri böyle mallardan vergi almama gereğini pekala içerebilmektedir.

Bu girizgahtan sonra KDV ve ÖTV’ye gelecek olursak;

- ÖTV Kanunu’nun gerekçe metnine baktığımızda en başta gördüğümüz şey “dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu vergi gelirleri kompozisyonunun dolaylı vergiler lehine değişmesi”nin başarı ve reform olarak takdim edilmesidir. Bu sonuç, tezimizde İslamî anlayışla bağdaşmamaktadır. İslamî anlayışta hedef, gerek birinci bölümde gerek “Meks ve Gayrimeşru Vergiler” bölümünde izah ettiğimiz üzere, kazanç elde edenlerin vergi ödediği dolaysız vergilerin lehine olması gerektiğidir. Yani İslamî anlayışta ödeme

⁶⁶⁹ 5421 S.K. için sunulan **TBMM 147 no’lu Komisyon Raporu**, s.8

^{**} A’râf, 7/85; Hûd, 11/85 ve Şuarâ, 26/183 ayetlerinde geçen “*lâ tebhasû!*” emri.

gücüne göre vergileme esas olduğu için, vergiyi ödeyen kesimde en büyük payı dolaysız vergilerin oluşturması beklenir. *Afv*'ı ve *kesbi* infak etmeye vurgu yapan ayetler, zekattaki nisab uygulamaları, incelemesini yaptığımız *şer'*i vergilerin kazanç ve servete dayalı olması, yerilen vergi uygulamalarının kazanç ve servete dayalı olmaması, bizi böyle bir sonucun gerekliliğine götürmüştür.

- KDV sisteminde esas olarak “vergi indirim rejimi” söz konusudur. Yerinde örnekle izah edildiği üzere, bu rejimin anlamı yeni tesis edilen bir işletmeden artıya geçtiği zamana kadar vergi alınmaması, artı değer oluşmaya başladıktan sonra alınmasını sağlayarak işletmelere avantaj oluşturmaktır. Bu bir, nemâyı vergilendirme anlayışıdır. Tıpkı gelir/kurumlar vergisinde 5 seneye kadar zararların kârdan mahsubuna izin verilmesi gibi. Fakat burada mal nihai tüketiciye ulaşıncaya kadar her evrede, satıcının alıcıya yansıtması yoluyla vergi alınarak fiyat yükselmesine sebep olunmaktadır. Her ne kadar yeni sistemde vergi oranının eski uygulamaya göre azaltıldığı belirtilse de artış, artıştır. Bununla birlikte, bireylerin tüketim harcamalarını frenleyici etki yapacağı düşünüldüğü için, her aşamada fiyata yansıyan vergiler yoluyla fiyatların artmasının, istenen ve beklenen bir sonuç olduğu ima edilmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki *meks* örneklerinde ve eleştirilerinde gördüğümüz, 1) malın ülke içinde pazara gidinceye kadar (hatta pazarda dahi) geçtiği çeşitli yerlerde vergi alınması, 2) “insanların mallarının (paralarının) değerinin düşürülmesi”^{*} suretiyle modern bir *meks* örneği gördüğümüzü söyleyebiliriz. Çünkü neredeyse her mala, her işlemde, ağırlıklı olarak kamu gelirlerini artırma maksatlı^{**} bir yaklaşım, insanların satınalma gücünün düşmesinin istenmesi, Kanun'dan beklenen diğer faydaların izah etmekte olduğumuz geçersizliği, bizi bu vergiyi bir “eksiltme” (bahs) mesabesinde görmemize sebep olmaktadır. Her ne kadar satıcılara oluşturdukları katma değerleri ölçüsünde bu vergi borcu dağıtılıyor görünse de, her satışta vergi söz konusudur. Üstelik vergi yüküyle fiyatların yükselmesinin tüketimi frenleyeceği düşüncesi günümüzde doğrulanmaya muhtaçtır. Aslî ihtiyaç kapsamındaki mallar gibi talebin fiyat esnekliği düşük ürünlere dahi vergi koymanın tüketimi frenleyeceği şüphelidir. Dahası, paranın ağırlıklı olarak krediler vasıtasıyla üretilip borç olarak piyasaya girdiği, kısmi rezerv bankacılığına dayalı para-kredi sisteminin cari olduğu bir ekonomik düzende vergilerin tüketimi frenleyici etkisinin

---

* el-A'râf, 7/85; Hüd, 11/85; eş-Şuarâ, 26/183

** Bu maksat görünürde doğal ve normal karşılanabilir olsa da, kamu sektörünün israfın en yoğun yaşandığı alan olması, vergi ihdasına ihtiyatlı yaklaşılmasını gerektirmektedir.

olsa olsa kısa dönemde etkili olacağını, vergilerin bir müddet sonra yeni fiyat düzeylerinde normalleşeceğini düşünmekteyiz.

- Bahse konu *indirim rejimi*, suiistimal barındırmaktadır. Günümüzde firmaların sahte mükellefiyetler ve sahte alış belgeleri vasıtasıyla vergi borcu çıkmasını engellemeye çalıştığı ve bu durumun bertaraf edilmesinin vergi idaresine ek külfetler çıkardığı bilinen bir gerçektir. Avantaj olarak takdim edilen *vergi iadesi* müessesesi de, bu duruma bağlı olarak sıhhati sorgulanır haldedir. Bu durumlar mükelleflerin devlete güvenini sarsıcı ve vergiye uyumunu bozucu nitelikte olacaktır.
- Vergi yansıtması sistematik hale getirilmiştir. Üstelik tahakkuk ettirilen vergi, hakiki bir vergi değildir. Çünkü satıcı, alıcıdan hasılatını ayrı, vergisini ayrı kayıtlarda izleyerek tahsil etmektedir. Vergi nihai olarak tüketiciye kadar yansımaktadır. Fakat tüketici veya mükellef, mal/hizmet aldığı anda vergiyi öderken bunun devlete borç olarak tahakkuk ettirileceğinden emin olamaz, çünkü ödeme yapılan mükellefin *katma değere* geçip geçmediğini bilememektedir. Bu durum belirlilik ilkesine de aykırıdır. Yani kişilerin ödediği ve ödeyeceği vergiler kesinlik barındırmalıdır. Tez boyunca bunu örnekleriyle gördük. Dolayısıyla, mal/hizmet alınırken bedel üzerinden doğrudan verginin hesaplanıp beyan edildiği “hasılat esaslı” rejim uygulamasının yaygınlaştırılmasının, buna bağlı olarak iade müessesesinin ilgasının İslami düşünce açısından daha tercihe yaraşır olacağını düşünmekteyiz.
- KDV ihdas edilirken 8, ÖTV ihdas edilirken 16 adet vergi ve benzeri yükün tek vergi adı altında toplanması, ÖTV’de belirli ve az sayıda mal grubu ve mükelleften alınarak verginin idaresinin kolaylaşmasının ve mükelleflerin vergiye uyumunun hedeflenmesi *sadelik ve basitlik* çerçevesinde açıklanmaktadır. Sadelik ve basitlik İslamî düşüncede bizim de ulaştığımız sonuçlardan birisi olup, bu ilkenin ayrıca mükelleflere külfet noktasında değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü mükelleflerin vergiye uyumunun maliyetli olmasının İslamî düşüncede arzu edilmeyen bir durum olduğunu gördük. Vergi uygulamalarının mükelleflere karmaşıklık sebebiyle maliyetli olup olmadığının araştırılması ayrı bir inceleme konusudur.
- İslamî düşüncede de yasaklanan veya hoş görülmemeyen tüketimleri (lüks mallar, alkol, tütün mamulleri, muzır neşriyat gibi) önlemek/caydırmak amacıyla, ÖTV’de olduğu gibi*, mükelleflerin kolayına gelecek şekilde vergi ihdasının İslamî düşünceye aykırılık teşkil etmediğini, bu tüketimleri/harcamaları önlemenin sadece vergi politikasına bağlı

---

* ÖTV Kanunu gerekçe metninde tüketici tercihlerini etkilemenin ÖTV’nin amaçları arasında olduğu belirtilmektedir (4760 S.K. için sunulan **TBMM 870 no’lu Komisyon Raporu**, s.1).

bir şey olmadığı, hatta vergilemenin olsa olsa ikincil araç/politika olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

- ÖTV'nin konusuna giren mal gruplarına baktığımızda hayatın tümünü ilgilendiren alanları da görmekteyiz. Örneğin aslı ihtiyaçlar kapsamında görülebilecek olan lüks olmayan motorlu taşıtların, akaryakıt gibi petrol ürünlerinin; verdiği çevre zararı, yol aşındırması veya toplu taşımaların özendirilmesi, belli malların kullanımının özendirilmesi gibi kaynakların yeniden tahsis politikaları, kısacası kamu yararı belirlenmiş belli amaçlar doğrultusunda dolaylı vergilemesinin İslami düşünceye aykırılık barındırmayacağı kanaatindeyiz. Bu vergileri *meks* olarak nitelendirilmesine sebep olacak vergileme usulünün, insanların/işletmelerin kullanmaktan/sarfetmekten başka yolunun olmadığı ihtiyaç mallarını, ne amaçlarla ihdas edildiği belli olmayan, üstelik kamu gelirlerini artırmanın ağır bastığı maksatlar doğrultusunda yapılan vergilemeler olacağını düşünmekteyiz. Dolayısıyla insanların kullanma amaçlı, sanayinin üretim amaçlı edindiği ihtiyaç mallarına (lüks olmayan motorlu araçlar, muhtelif beyaz eşyalar ve ev eşyaları, iletişim cihazları, tırnak makası, petrol ürünleri, solvent, madeni yağlar vs.) ihdas edilen günümüzdeki ÖTV uygulamalarının İslami düşünceye uyan bir yönüne rastlanmamıştır.
- ÖTV'de olduğu gibi, verginin tahsilindeki kırtasiyeciliği gidererek vergi tahsilatı için yapılacak harcamaların azaltılmasının hedeflenmesi de İslamî düşünceye başka bir uygunluk olarak görmekteyiz. Nitekim bunu Hz. Ali'nin emir ve tavsiyelerinde, Ebu Yusuf'un içtihatlarında görmüş idik.
- KDV'nin matrahını oluşturan unsurlar arasında vergilerin sayılması, vergiden vergi almak demektir. Söz gelimi ÖTV'ye tabi bir malın satışında ÖTV'li bedel üzerinden KDV de hesaplanarak satış yapılmaktadır. Bu durumun İslamî düşünceyle bağdaşan bir yönü olduğuna dair bir delile araştırmamız boyunca rastlanmamıştır.
- Nelerden KDV alınacağı belirlenirken Ortak Pazar Konseyinin Direktifleri ve başlıca Ortak Pazar üyesi ülkelerdeki uygulamalar göz önünde tutulmaktadır. ÖTV ihdas edilirken de aynı durum söz konusu olup, gümrük birliğinden kaynaklanan yerli ve ithal mallar arasında ayrımcılık yapmama ilkesi ve Avrupa Birliği Özel Tüketim Vergisi Sisteminin temel kural ve ilkeleri ile Avrupa Birliği Direktiflerinin gözetildiği ifade edilmektedir. Dolaylı vergiler ihdasında göz önünde bulundurulan siyasi vizyon vergilemeyi de etkilemektedir. Öncelikle siyasi açıdan İslamî düşünceye uygunluğunun değerlendirilmesi gerekmele birlikte tez konumuz açısından buna imkan yoktur.

SONUÇ

İslam iktisat düşüncesinde vergilendirme anlayışının niteliği ve bu anlayışın Türk vergi uygulamalarımızda, ana hatlarıyla ne denli karşılık bulduğuna yönelik yaptığımız bu araştırmada, ulaştığımız değerlendirme ve sonuçlar ile önerilerimiz şu şekildedir:

- 1- *Mal* (ç. *Emvâl*) kavramı, Kur'ânî bir kavram olup, en genel hatlarıyla *verginin konusunu* ifade etmekte kullanılabilir. Hukûken faydalanma, edinme ve sahip olmaya konu olabilecek değer ifade eden, bütün eşya, menfaat ve haklar, en genel hatlarıyla verginin konusuna girmektedir. Modern vergi sistemimizde bu kavrama girmeyen bir vergi konusu tespit edilememiştir. Bununla birlikte matrahı oluşturan unsurlar arasında *verginin* sayıldığı uygulamaların (Katma Değer Vergisinde böyledir) İslamî düşüncede müspet bir şekilde yer aldığına dair bir delile rastlanmamıştır.
- 2- İslamî iktisat düşüncesinde vergilendirme zihniyetinin, sadece vergi almaktan öte farklı boyutlara sahip olduğunu görmekteyiz. Bunlardan biri İslamî vergilemenin, kaynakların etkin ve verimli dağılımı faaliyetlerinin sadece bir ayağı olmasıdır. Bu faaliyetlerin diğer ayakları, işsizliğin mümkün mertebe giderilmesi, israf/tebzir ve faizin bertaraf edilmesidir. Bunların varlığı vergilerin de verimsizleşeceğini, dolayısıyla haksız vergilere sebep olabileceğini gösterir.
- 3- İslamî vergilemenin diğer boyutu vergilerin nasıl harcandığı ile ilgilidir. *Zekat, sadaka, infak, itâ, hak* ve *fey* ayetlerinin incelendiği üzere, bir verginin, ister kazançları ve servetleri konu edinen doğrudan vergi olsun, ister tüketimi/harcamaları konu edinen dolaylı vergiler olsun, haklı bir vergi olabilmesi için *kamu yararına* harcanması elzemdir. Kamu yararına harcanmamış bir vergi haksız toplanmış bir vergi demektir. Bu elzemiyet, mülkü Allah'a ait ve malı emanet olarak telakki eden anlayışın sonucudur. Yoksulluğun kalıcı bir şekilde giderilmesi, özgür, şerefli ve borçsuz bireylerin inşası, refahın, üretimin ve zenginliğin/mülkiyetin tabana yayılması, ilim/bilim, savunma ve sosyal dayanışma harcamalarında bulunulması... Vergilerin harcanacağı bu alanlar, İslamî iktisat düşüncesinde kamu yararı faaliyetlerinin en önemli unsurları olarak göze çarpmakta olup aynı zamanda, İslamî vergi olan *zekatın* manasını haiz, *artışa* (modern tabirle ekonomik kalkınma) vesile olacaktır. Bu sonuca sadece bu ayetler değil, Ömer b. Hattâb'ın, Alî b. Ebî Tâlib'in, Ebu Yusuf'un, Tâhir b. Hüseyin'in içtihat, emir ve mektupları da ulaştırmakta ve pekiştirmektedir. En azından bu sayılanlardaki sorunların varlığı, halkın nazarında vergilerin doğru harcanmadığına

karine oluşturup güvenini sarsması kuvvetle muhtemeldir. Vergilerin kamu yararına harcandığı/harcanacağı algısı oluşturmak halkın güvenini kazanmakla olacaktır. Bu güveni almayan mükelleflerin idarecileri uyarması, tepki göstermesi, nihai olarak vergi kaçırma teşebbüsü tabii ve haklı bir davranış olacaktır. Bu yüzden vergi idarecilerinin vergiyi toplamakla birlikte bu güveni tesis etmeye çalışmaları da gereklidir. Bu güvenin nasıl sağlanacağına belli başlı mahdud yolları olmamakla beraber; fakirlerin, borç batağındaki insanların, toplam vergiler içinde ödeme gücünü esas almayan dolaylı vergilerin payının azaldığını; zenginlere gerekli vergi denetimlerinin yapıldığını, kamu harcaması denetimlerinin yapılıp varsa sorumluların cezalandırıldığını gösteren vs. çalışmaların halkla şeffaf bir şekilde paylaşımının, halkın güvenini artıracığı kuvvetle muhtemeldir.

- 4- İslamî vergilendirmenin diğer boyutu halkın eğitilmesidir. Mal ve mülkü kapsayan rızkın Allah'a ait olduğu, bunların insanda *emanet* ve bunlarda toplumsal bir *hak* olduğu telakkisi İslamî vergilendirme anlayışının merkezinde yer almaktadır. Bu anlayışın vergi idarecilerine yüklediği görev vergileri kamu yararına harcamaktır (yukarıda değindik). Vergi mükelleflerine yüklediği görev ise vergi bilincidir. Bu bilinç vergilerin dürüstçe beyan edilip ödenmesini ve nasıl harcandığının takip edilmesini de gerektirir. Başka bir deyişle *ahlâklı* ve *adaleti gözeten* vergi idarecileri ve vergi mükellefleri İslamî vergi düzeninin unsurlarıdır. Dolayısıyla böyle bireylerin inşasının bir eğitim politikası da gerektireceğini söyleyebiliriz.
- 5- İslamî vergilendirme anlayışında mükelleflerle sağlıklı diyalog ve ahvalinin (gelir, servet, tüketim ve parasal hareketlere dair veriler) bilinip takip edilmesi önem taşımaktadır. Dolaylı ya da dolaysız olsun, vergi ihdas edilirken onların düşüncelerinin alınması suretiyle azami ölçüde toplumsal uzlaşya varılması, mevzuatın mükelleflere maliyet ve zorluk çıkarmayacak ölçüde *sade*, *belirli* ve *anlaşılır* olması gerekmektedir. Ayrıca vergiler tarh veya tahsil edilirken veya vergi denetimleri yapılırken, kazancını veya satışlarını gizleyerek vergi kaçırmış olsalar bile, mükelleflerin ödeme kabiliyetlerinin ve maddi durumlarının mümkün olduğunca göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çünkü asgari standartlarda yaşamı olmasına ve ödeme gücü olmamasına rağmen bir vergi kaçırdığından bahisle mükellef aleyhine vergi ve ceza tarh ve tahsil yoluna gidilmesi, zaten o verginin haksız olduğunun bir göstergesi de olabilir. Zulme mahal vermemek ve toplum hakkının tesisi arasında dengeyi sağlamak için, günümüz

teknolojik imkânlarının mükelleflerin maddi ahvalini bilecek ölçüde, bu yönde değerlendirilmesinin vergilemede önemli ve gerekli olacağını düşünüyoruz.

- 6- Zekat mevzuu mallardan *nakitlerin* zekatında esas olan, ister ticari/zirai/serbest meslek faaliyetlerinde kullanılsın ister kullanılsın, *kenz* edilmesidir. *Nisâb* adı verilen borçtan arındırılmış ve asgari geçim şartlarının üzerinde bir zenginlik seviyesinde en az *1 yıl* boyunca âtil kalan nakitler zekata tâbidir. Bunun ekonomik yönden maksadı toplumun ihtiyacını görecektir meşru nemâlandırma yollarına yönlendirilmesini, ekonomik canlılığı ve kalkınmayı sağlamaktır. Buradan, İslami vergilendirme anlayışına göre, mâlî gücü göstermesi bakımından önemi tartışılmaz olan *net nakdî varlıkların*, belli bir zenginlik seviyesinde en az 1 yıl âtil tutulması durumunda vergilendirilmesi (servet vergisi) gerektiği anlaşılmaktadır. Türk vergi sisteminde âtil nakdin veya nakdî varlıkların vergilendirilmesi şeklinde bir uygulama yoktur. Dolayısıyla Türk vergi sisteminin İslamî vergilendirme anlayışıyla bağdaşmayan noktalarından biridir. Verginin mevzuu olarak hangi seviyede varlıkların *nakdî varlık*, bunlardan hangilerinin *âtil* sayılacağı her dönemin iktisadî şartlarına göre değişkenlik göstereceği tabiidir. Gördüğü işlevler dikkate alınarak, iktisat ve maliye uzmanları ile İslam hukukçularının ortak çalışmalarıyla, farklı isimlerdeki varlıklar *âtil nakdî varlık* kabul edilebilir.

İlk İslami dönem uygulamalarında nakitlerin zekatı mükelleflerin beyanına bırakılmış ve cebrî uygulamalar yapılmamış idi. Bunun sebepleri olarak, zekatın ibadet yönü, kişilerin kazanç ve ihtiyaç durumlarına kamu otoritesi olarak muttali olmanın imkansızlığa yakınlığı, denetim ve cebir yapılması durumunda bu imkansızlık sebebiyle mükellefe zulmetme tehlikesi ve müminlere güven esası sayılabilir. Dolayısıyla böyle bir servet vergisi ihdasının tedricen gerçekleştirilmesi mümkündür. Zira daha önce belirttiğimiz gibi, öncelikle iktisadi ve siyasi güven ortamının sağlanması elzemdir. Aksi halde günümüz manipülatif para hareketleri, paranın yurtdışına veya kayıt dışına kaçması gibi gelişmelere müteakib mevcut durumdan daha olumsuz sonuçların ortaya çıkması muhtemeldir. Güven tesisinden sonra, mükelleflerin ihtiyaçlarının ve projelerinin (örneğin, gerek şahsî hayatta insan onuruna yaraşır ortalama ölçüde barınma ve ulaşım araçları, gerek işletmelerin aslî faaliyetleri kapsamında yatırım malları için yaptıkları birikimler) de göz önünde bulundurulması suretiyle, servet sahiplerini yine zengin bırakacak, *belirli sürelerde âtil tutulmuş nakdî varlıkların* vergilendirilebileceği kanaatindeyiz.

7- Ticari faaliyetlerden zekat alınmasına dair düşünceler zenginlik barındırmaktadır. Türk vergi sisteminde ticari faaliyetlerden alınan Gelir ve Kurumlar Vergisi mantığının İslamî düşüncede büyük ölçüde karşılık bulduğu görülmüştür. Bu karşılık, kazancın vergilendirilmesi sebebiyledir. Şöyle ki; genel kabul gören anlayışa göre ticari faaliyette zekat matrahı dönem sonundaki bakiye “Nakit + Ticari Mallar + Alacaklar – Borçlar” olarak özetlenebilir. Söz gelimi hiç özsermayesi olmadan (bütün değerler nisab üstü varsayılacaktır) 1000 birim değer borçla ticari faaliyete başlayan bir işletme düşünelim. Aynı borçla mal aldığını ve masraf yaptığını, sonra yıl içerisinde 3000 birim değere nakden satıp borcunu kapattığını düşünelim. Yılda özet olarak bütün işlemleri bu olan işletmenin matrahı; elinde nakit kalan 2000 birim olup, aynı zamanda gelir ve kurumlar vergisi hükümlerine göre kazancı oluşturmaktadır. Borcunu henüz ödemeyip (muaccel olmayıp) yılsonu bakiyesinde görünseydi, matrahı: (nakit:3000 - borç:1000 =) 2000 birim yine ilk durumla aynı sonucu verecekti. Buna karşın kişinin borçlanmayıp dönem başında 1000 birim özsermaye ile başladığını düşündüğümüzde, bu ticari faaliyet sonunda yıl sonunda elindeki 3000 birimin vergisini (zekatı) verecekti. Buradaki ikilik, borçlanırken kazanca tekabül eden matrah, özsermaye kullanılırken bütün malvarlığına karşılık gelmektedir. Zekattaki genel anlayış olan âtil malın zekatlandırılmasını bu son örneğe uyguladığımızda, bu kişinin maliyeti olan 1000 birimin âtil olmayan mala/nakde isabet ettiği görülmektedir. Âtil olmayan malın vergilendirilmemesini bu örneğe dahil edersek 1000 birim maliyet olarak hasıllattan mahsup edilmesi gerekecektir. Bu da kazanç (2000 birim) demek olacak ve gelir/kurumlar vergisi mentalitesiyle kesişmiş olacaktır.

Bu kişinin 1000 birim sermayesiyle ticari mal alıp 700’e satmak zorunda kaldığında elinde 700 birim nakit kalmış, yani 300 birim zarar etmiş olacaktır. Bu durumda genel zekat anlayışına göre 700’ün zekatını vermesi gerekecektir. Bu gelir ve kurumlar vergisi zihniyetiyle kesişmemektedir, çünkü zarar durumunda kazanç vergisi söz konusu değildir.

Genel kabul gören, ister kâr ister zarar edilsin, hatta mal senelerce satılmasın, yukarıda yer verdiğimiz matrahtan zekat verilmesi anlayışının sebebi, araştırmalarımıza göre *takdirî nema* anlayışıdır. Bu, kişinin elinde tespit ettiği (veya devlet tarafından tespit edilen) malın bugün veya yarın kâr getireceği varsayımıyla hareket edilmesidir. Hakikat gözetilmemektedir. Bu da yine hakikat tespitinin imkansızla yakın olduğu, formaliteye

bağlanmış, kurallı bir belge-kayıt-beyan sürecinin yeterli olmadığı ilk İslamî dönem şartlarının yanında Âl-i İmrân 134’te geçen “bollukta da darlıkta da Allah yolunda infak”ın yansımaları bir anlayış olsa gerektir. Günümüzde ise *katma değer* kavramına kadar genişleyen bir *hakiki nema* anlayışının yanında kazanca dayalı olmayan, yani kişilerin kâr edip etmediklerine bakılmaksızın harcama/tüketim faaliyetlerine dayalı *dolaylı vergileme* ve bir kısım maddi servetleri (taşınmazlar, taşıtlar, servet intikalleri gibi) vergileme söz konusudur.

Yine de istisnai görüşlerden bir kesişim noktası araştırdığımızda; İbn Hazm’ın, ticari mallardan zekat alınmasını eleştirdiği noktalardan birisi bu takdirî nema anlayışıdır, çünkü zarar ihtimalinden bahseder. Ayrıca, Hz. Peygambere müstenit ticari malların zekatına dair kuvvetli delil bulunmadığını izah etmekte, İbn Abbas’a dayandırdığı “satış yapıldığında bedel üzerinden zekat” alınması ve İbn Zübeyr’e dayandırdığı “zekatın nakitte olduğu” görüşlerinden hareketle kâr vergilemesine (sadaka) vurgu yapmaktadır. İbn Hazm’ın görüşleri yanında; özellikle Bakara 267’de geçen *kesbettikleriniz* lafzındaki *kesb* kavramının ticari kazançları kapsadığı görüşleri, İmamiye mezhebinin Enfal 41’e dayanarak net gelir veya ticari kârda zekat alınması görüşleri, zirai mahsullerde mahsul (nemâ) oldukça zekat alınması uygulaması ve masrafların ve maliyetlerin hasıllardan düşülmesi gerektiğine dair görüşler, kazancın vergilendirilmesi anlayışını göstermekte ve Türk vergi sistemiyle uyumlu hale getirmektedir. Yani geleneksel zekat anlayışıyla nispeten kesişen vergi uygulamalarımız, istisnai görüşlerle kesişmiş olmaktadır.

- 8- Türk vergi sistemine ticari kazançları gelir vergisinden istisna edilen “vergiden muaf esnaf” ve “kazancı basit usulde tespit edilen tacirler”i görmekteyiz. Kazanç ve servetlerinin kaynağı sadece yaptıkları işler olduğu varsayıldığında, belirli seviyede kazanç potansiyeline sahip olmaları sebebiyle bu tacirlerin kazançlarının vergiden istisna edilişi, hem nâmî olmalarına rağmen düşük nemâ getirmeleri sebebiyle zekattan istisna edilen hem de nisabın altında zenginliğe sahip olunması sebebiyle zekata konu olmayan ilk dönem uygulamalar paralelinde İslamî düşünceye uygun bir yaklaşım olduğunu düşünmekteyiz. Bununla birlikte, vergiden muaf esnafın GVK’nın 94. Maddesinde isimleri sayılan kişi ve kurumlara yaptıkları satışlarda gelir vergisi tevkifatı yapılırken, basit usule tabi tacirlerin satışında böyle bir usul yoktur. Dolayısıyla basit usulde kazancı tespit edilenlerden daha küçük hacimli olduğu bilinen vergiden muaf

esnafta da peşin vergi kesintisi uygulamasının kaldırılması vergi adaleti yönünden uygun olacaktır.

- 9- Türk vergi uygulamalarındaki servet vergilerinden Motorlu Taşıtlar Vergisi gerek işletmeler için gerek şahsi hayat için asli ihtiyaç olarak değerlendirilebilecek motorlu araçlardan müstakillen alınmaktadır. Genel olarak araçlarda “mali güç”; kamyon, kamyonet gibi yük taşıma amaçlı belli araçlar için “yol aşındırma”; en çok kullanılan otomobil gibi araçlar için “çevre vergisi” kriterleri göz önünde bulundurularak bir vergilendirme yapılmaktadır. Dolayısıyla vergi miktarları içerisinde bu kriterlerden bir pay olduğunu söyleyebiliriz. “Mali güç” payının İslami vergilendirme anlayışına göre değerlendirmeye aldığımızda; asli ihtiyaç kapsamındaki malların zekattan istisna olması, değerli olsalar bile *kesb* veya *nâmî mal* kapsamında değerlendirilmedikleri, cizye takdir çalışmalarında ise vatandaş sınıfına alınanların muhtelif zahiri alametlerinden yola çıkarak genel kazanç ve servetlerinin tespit ve değişikliklerinin yakından takip edilmeye çalışıldığı, örneğin sadece gelir getiriyor diye gayrimenkullerin vergilendirilmeyip, mükelleflerde bir *artı değer* bırakılmaya çalışıldığı, hâsılı mükelleflerin mali gücünün, *kazançları*, *nakdî* ve *nâmî servetleri* üzerinden ölçüldüğü görülmektedir.

MTV'nin, mali gücü vergilendirmek amacıyla Gelir Vergisi sistemine tamamlayıcı olarak ihdas edilse de, esasında kişilerin şahsi mali güç durumlarını dikkate almadığını, gerek şahsi gerek iş hayatlarının layığıyla yerine getirilmesi için zorunlu bir ihtiyacı oluşturan bu malların vergilendirilmesinin mükelleflere yük vasfında olduğunu, kişileri mallarını satmaya sevk edebileceğini, böyle bir vergilendirmenin vergi adaletini yerine getirmekten uzak olduğunu düşünmekteyiz. Taşıtların mali güç göstergesi açısından vergilendirilmesi için bu taşıtı edinme şartlarının gelir vergisi açısından denetiminin titizlikle yapılmasını, bir kişinin belli tutarın üzerindeki taşıt (veya başka bir varlık) ediniminin, vergisi tahakkuk etmiş veya vergiden müstesna bir kaynağa (gelir veya servet) dayanıp dayanmadığı, dayanmıyorsa ya vergi denetimleri yoluyla vergi tarhiyatı veya vergi kapsamını genişletme çalışmalarının (orantısız edinimlerin kazanç addedilmesi, istisnaların daraltılması gibi) yapılmasını önermekteyiz.

Bunun yanında mali güç açısından taşıtların satışında da vergilendirme yapılabilir. Satılıp yeniden asli ihtiyaç kapsamında harcanmayacak kısım veya satışında değerinin artmasına dayalı bir mali güç oluştuysa bu kazanç vergilendirilebilir. Halihazırda Gelir Vergisi Kanunu'nda ticari işletmeye dahil olmayan şahsi kullanımdaki taşıtların

satışında *değer artış kazancı* vergi kapsamı dışındadır. Dolayısıyla vergi konusuna dahil edilebilir.

Öte yandan bir kısım araçları kullanmanın çevreye verdiği zarar, yol aşındırma gibi etkilerinden dolayı vergi alınmasının, kamu yararı olarak görülebileceğinden bahisle İslami düşünce açısından eleştirilecek bir yanına rastlamadık. Sadece önemle belirtilmesi gerekir ki bu verginin gerektiği gibi harcanıp harcanmadığının denetimlerinin yapılması, şeffaflığın sağlanması gerektiği kanatindeyiz.

10- Türk vergi sistemindeki başka bir servet vergisi Emlak Vergisi olup mesken, diğer bina, arsa ve arazilerden alınmaktadır. Bu vergiyi *mesaha usulü haraç* ve *zekat* anlayışı açısından ele aldık.

Tezimiz boyunca görüldüğü üzere İslami düşünce ve uygulamalarda, kullanılan meskenlerin nâmî olmaması, aslî ihtiyaç kapsamındaki mallardan olması sebebiyle ne zekat ne de haraç alınmaktadır. Emlak vergisinde genel olarak yer ettiğini gördüğümüz kullanılan meskenlerin (yazlık/kışlıklar dahil) vergiye tabi olduğu uygulamaların kaldırılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Bununla birlikte, bir kişinin veya işletmenin kullanım amaçlı sahip olduğu arsa ve araziler de zekata tabi değildir. Fakat *mesaha usulü haraç* uygulama ve düşüncelerinde gördüğümüz anlayış, ekilebilir, yani nâmî arazilerden haraç alınması gerektiğidir. Bu anlayışa kıyasla, gelir getiren (nemâlandırılan) veya getirme potansiyeli olan (âtil tutulan) meskenler ve arsa/arazilerden Emlak Vergisi alınabileceği kanaatine ulaştık. Bu bağlamda, belediye ve mücavir alan sınırları dışında bulunan arazilere yapılan, işletme amaçlı olmayıp şahsi yatırım amaçlı satın alınan arazilerin Emlak Vergisi istisnası kapsamında olduğunu gördük. Bu yatırımlar için, hem zekattaki âtil malın vergilendirilmesi anlayışı, hem Hz. Ömer'in yerinde zikrettiğimiz *üretimin devam ettirilmesi, servetin tekelleşmesinin önlenmesi, refahın tabana yayılması* vizyonunu barındıran haraç vergisi ihdasındaki anlayış, hem spekülatif ve ranta dayalı kazancın caydırılması gereği, bahse konu Emlak Vergisinin bu arazileri vergi kapsamına alacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Bunun yanında bina, arsa ve arazilerin iktisabından itibaren 5 yıldan sonraki satışlarda gelir vergisi istisnası bulunmaktadır. Rantların vergilendirilmesi gereği bu istisna sınırının kaldırılması İslami düşünceye uygun olacaktır.

11- Mali gücü vergileme anlayışının Değerli Konut Vergisi ihdasında da göz önüne alındığını görmekteyiz. Değerli konutlar, “emlak vergi değeri” Kanunda yazılı belirli tutarın üstünde olan meskenlerdir. MTV’deki “mali güç” anlayışı için yaptığımız izahat bu vergiler için de geçerli olacaktır. Değerli konut niteliğinde olsa dahi, kullanılıp kullanılmadığına, gelir getirip getirmediğine, mükelleflerin şahsi mali güç durumlarına bakılmaksızın meskenlerin vergilendirilmesinin, “kişilerin” şartlarını ve mali durumlarını dikkate almayan, sadece meskeni vergileyen bir uygulama olacak, dolayısıyla mali gücün vergilendirilmesi amacından bahsedilemeyeceği düşünülmektedir. Kanaatimize göre mali güç açısından yapılması gerekenin, kullanım amaçlı konutların satılıp elde edilen nakdin belli bir süre içerisinde bu amaçla yeniden harcanmaması durumunda harcanmayan tutarın vergiye tabi kılınması, satıldığında değer artışı sebebiyle bir mali güç oluştuysa, enflasyondan arındırılmak suretiyle bu kazancın vergilendirilmesi daha uygun olacaktır. Bunun yanında yukarıda bahsettiğimiz gayrimenkullerin 5 sene içerisindeki satışındaki gelir vergisi istisnasının kaldırılması da mali gücü vergilendirecek başka bir yöntemdir.

12- Türk vergi sisteminde çiftçilerin vergilemesinde muafiyet/istisna neredeyse yoktur. Bütün çiftçilerde satış bedeli üzerinden tevkifat usulü vergilendirme esastır. Büyük çiftçi olarak niteleyebileceğimiz, belli niteliklere sahip ve belli işletme büyüklüğünü aşan çiftçiler kayıt ve belge tutup beyan verirler. Tevkifatlarını da yıllık vergiden mahsup eder ve kazançlarına göre nihai vergi verirler. Bu nitelik ve büyüklüklere sahip olmayan (küçük) çiftçiler ise diledikleri zaman kazanç esasına geçebilirler. Sonuç olarak her ikisinde de kazanç esasının, birinde *takdirî nema* diğerinde *hakiki nema* usulü olduğunu söyleyebiliriz.

İslamî düşünceye baktığımızda özellikle İbn Abbas, İbn Ömer, Atâ gibi müçtehit ashab ve tabiîn tarım mahsullerinde masraf ve borçların mahsubuna izin vermeleri zirai kazanç vergi uygulamalarımızın İslamî düşünceye uygunluğuna delil olmaktadır.

13- İlk İslam dönemlerinde ekim-dikim faaliyetlerinde *öşür* ve *haraç* vergileri alındığını görmekteyiz. Gerek öşürde (tarım mahsulleri ve bal), gerek Rasûlullah’ın haraç uygulamalarında görülen şey iki verginin de üründen (nemâ) alınmasıdır. Üründen vergi alınmasının, modern dönemde birçok kazanç faaliyeti için *getirilerin/kazancın* zekata tabi olması gerektiğine dair kıyas noktası oluşturduğu görülmüştür. Sınai faaliyetler, hizmet sektörü, kira gelirleri ve finansal yatırımlar buna örnektir. Bu kıyas belli bir süreç sonunda getirinin elde edilmesine dayanmaktadır. Getiri elde edilir edilmez vergisi

verilir. Nisabın matrahtan mahsubu ise ihtilafıdır. Sınai faaliyetlerde üretilen nema olan *mamüller* ticari mal bahsi altında değerlendirilmelidir ki buna dair açıklamalarımızı zaten yaptık.

14- Kira gelirleri Türk gelir vergisi sisteminde “Gayrimenkul Sermaye İradı” adı altında vergilendirilmektedir. Vergi matrahı, elde edilen kira gelirinden, gelirin sağlanması ve idamesi için yapılan giderlerin mahsup edilmesiyle bulunan safi irattır.

Taşınmazın değeri değil nemâsı üzerinden zekat hesaplanması usulünü tercih eden, muhtelif giderlerin nemadan düşürülebilmesi ve elde edilen nema üzerinden, yıllanma ve nisab şartının sağlanmasını gerek görmeyen zekata dair görüşler çerçevesinde, net kira gelirleri (kazanç) vergilendirmesi anlayışının İslami düşüncede yer bulduğu anlaşılmıştır.

15- Faiz gelirleri ve kâr payları, Türk gelir vergisi sisteminde “Menkul Sermaye İradı” adı altında vergilendirilmektedir. Anaparayı ifade eden *sermayenin* veya *menkul kıymetin* kendisi vergiye tabi değildir.

Bu usulle paralel olan İslamî düşünce, tarım mahsullerindeki zekat anlayışını kıyas olarak sadece getirisinin zekata tabi olduğu düşünülen, uzun vadeli yatırım amaçlı elde bulundurulan, nisab ve yıllanma şartının gerek görülmediği hisse senetleri ve tahvillerine dair olmalıdır.

Diğer önemli görüşlerde kısa vadeli ticari amaçlı yatırım yapılan hisse senetleri ile niyete bakılmaksızın her türlü hisse senedini ticaret malı, yani nakdî varlık olarak görenleri de önemli bir görüş olarak yer vermiş idik. Tahviller de “kuvvetli alacak” ve yüksek likidite sebebiyle nakdi varlık olarak addedilmektedir. Nakdi varlık olarak görülmesi anaparanın da vergilendirilmesi anlamına gelmektedir.

Konunun başka bir yönü şudur ki kişiler âtıl nakitlerinin bir yatırıma dönüşmesini yine menkul kıymetlere yatırım yapmak suretiyle yerine getirebilmektedir. Bunu sağlayan menkul kıymetlerden elde edilecek getirilerin yukarıda 7 nolu Sonuç maddesinde izah ettiğimiz üzere, sadece getirilerinin üzerinden vergiye tabi olması önerilebilir. Bu menkul kıymetlere örnek vermek gerekirse, halka arz edilen hisse senetlerine yatırım, bir girişim sermayesi yatırım fonu katılım payına yatırım, veya doğrudan şirket kurularak hisse senedi edinimi.

Tahviller konusunda başka önemli bir görüş, faizlerinin haram olması sebebiyle zekata konu olamayacağıdır. Zekatın ibadet yönünü göz önünde bulundurarak ifade edilen bu

görüşlerde faizin tamamen infak yoluyla elden çıkarılması önerilmektedir. Bu öneriler faizin tamamının vergilendirilmesi olarak görebiliriz. Nitekim infak ayetlerinden çıkardığımız manalarda vergiler de zaten kamu yararına harcanmalıdır. Ayrıca faizin bir sömürü aracı olduğuna ve tamamen bertaraf edilmesi gerektiğini söylemiştik. Dolayısıyla buna giden yolda faiz gelirlerinin en azından daha fazla oranda vergilendirilmesi düşünülebilir.

16- Emek gelirlerinden ücretlerin vergilendirilmesi tevkifat usulü esas olmakla birlikte, özetle, belli tutarı geçtiğinde ayrıca beyana tabi tutulmakta ve tevkifatlar mahsup edilebilmektedir. Ücretlerin vergilendirilmesinde genel tarifede belirlenmiş dilim aralıkları ayrıştırılmış ve daha yüksek dilimler belirlenerek vergi dilimlerinden ücretlilerin daha az etkilenmesi sağlanmaktadır.

Vergi yükünün adil dağılımı, ödeme gücüne göre vergilendirme, yatay vergi eşitliği, gibi amaçlarla birçok sınıf ücretleri vergiden istisna edilmiştir. En son gelen yenilik asgari ücretler olmuştur.

Bununla birlikte bir kısım ücretler için eşitsizlik yaratan veya gerekçe metinlerinden neden getirildiğinin anlaşılamadığı istisnalar da görülmektedir. Örneğin, pilotlar ve kabin memurlarına ödenen aylık ücretin %70'i veya yurt dışında yapılan inşaat, onarım, montaj işleri ile teknik hizmetlerde çalışan hizmet erbabına yurtdışı kazançlardan ödenen ücretler. Dolayısıyla vergide genellik, yatay eşitlik, ödeme gücüne göre vergileme ilkelerine aykırı uygulamalar olarak değerlendirilmektedir.

Bu değerlendirmeler yanında, safi ücretler üzerinden vergi alınmasının İslamî düşünceyle kısmen örtüştüğü görülmektedir. Örtüşen yanı kazancın esas alınmasıdır. Örtüşmeyen yanı ise her ne kadar asgari ücrete isabet eden kısım vergiden istisna olsa da, asgari ücretin *nisab* kavramıyla ifade edilen bir asgari yaşam standartlarını ifade eden bir zenginlik seviyesi kapsamayan yapı barındırmasıdır. Dolayısıyla aylık veya yıllık bazda böyle bir zenginlik haddinin, basitlik ve sadelik ilkeleri çerçevesinde, net ücretten mahsup edilmesi, mahsup sonrası kalan tutardan vergi alınması gerektiğini düşünüyoruz.

17- Başka bir emek geliri olan serbest meslek kazançları özetle, faaliyet kapsamındaki tahsil edilen para ve ayın ve menfaatlerden, bu faaliyet dolayısıyla ödenen giderler indirildikten sonra kalan farktır. Diğer bir kazanç unsuru, amortisman tabi iktisadi

kıymetlerin satılması halinde, alınan bedel ile bunların defter değerleri arasındaki müspet farktır.

İslamî düşünceye uygunluk açısından değerlendirecek olursak, kazancın esas alınması sebebiyle İslamî düşünceye kısmen uygun olduğunu söyleyebiliriz. Nisab olarak addedilen asgari zenginlik haddi ile borçların mahsubu konusunda İslamî görüşlerin mutabık olduğu görüldüğü için olması gerekenin bu ikisinin matrahtan indirilmesi olacaktır. Nitekim bir serbest meslek erbabının borçlanarak tesis ettiği işyeri için ödediği taksitler kazancını belirlemede önemli etkidir. Fakat bunun yerine ticaret işletmelerinde görüldüğü gibi, *amortismanların* dikkate alınması borç mahsub sorunu hafifletmektedir. Hakiki kâr borcun mahsup edilmesiyle ortaya çıkmakla birlikte, böyle bir mahsup suistimale açık da olabileceğinden, deftere kaydedilmiş sabit varlıkların amortismanlarının dikkate alınması aslında *takdirî nemâ* anlayışının bir yansıması olmaktadır. Öte yandan, matrahtan asgari zenginlik düzeyinin mahsub edilmesi elzemdir.

18- Herhangi bir vergi ihdas edilirken öncelikle halkta güvenin oluşturulması, sonra gelir sağlayıcı başka kaynakların araştırılması ve zenginlerin (belli seviyede kazanç elde edenler ve servet sahipleri) vergilendirilmesinin öncelenmesi gereklidir. Bu öncelikler vergi gelirlerindeki kompozisyonun dolaysız vergiler lehine olmasını gerektirmektedir. Böyle bir sonuç halkın güvenini de artırır. Zira tersi durumda, zenginlerin vergilendirilmediği veya neden yapıldığı anlaşılamayan bir vergileme algısının bir güvensizlik yaratacağı daha kuvvetlidir. Bunlar gerçekleşmeksizin dolaylı vergiler yoluyla fakirlerin vergilendirilmesinin (fakirler dolaysız vergi de ödememelidir) İslamî düşüncede kabul gördüğüne araştırmamız boyunca rastlamadık. Tüm halkı dahil edecek dolaylı vergilerle aslî ihtiyaç kapsamındaki malların vergilendirilmesinin, ancak olağanüstü hal kapsamında, geçici surette uygulanabilecek bir usuldür.

19- Kişilerin vergi ödediğinde bunun devlet nezdinde tahakkuk edip etmediğini bilemediği bir vergi olarak günümüzde cari olan indirim rejimi esaslı Katma Değer Vergisi uygulamasının vergilerin kesinliği açısından İslamî düşünceyle uyum sağlamadığı sonucuna varılmıştır. İndirim rejiminin yerine *hasılat esaslı rejim* tercih edilmelidir. İndirim rejimi sistemine bağlı olarak sıhhati sorgulanır haldeki “vergi iade sistemi”nin kaldırılması gerektiğini düşünüyoruz.

20- Toplam vergiler içindeki ağırlığını artırma planı doğrultusunda fakirleri vergi kapsamına alan, ülke içinde çeşitli aşamalarda birden fazla kez vergilendirilerek

fiyatların yükselmesine sebep olunan, böylelikle satın alma gücünü düşürerek enflasyonun kontrol altına alınmasının istendiği (KDV), vergi kapsamına alınan malların neden alındığına dair gerekçe metinlerinde açıklamaların yapılmadığı (ÖTV), kamu gelirlerini artırma amacının ağırlıkta olduğu, temel ihtiyaç kapsamındaki mallara ihdas edilen dolaylı vergi uygulamalarımızın araştırmalarımız sonucunda yasaklı vergi (meks) kapsamına girdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

193 S.K. için sunulan **Milli Birlik Komitesi 181 no'lu Komisyon Raporu.**

2348 S.K. için sunulan **Milli Güvenlik Konseyi 67 no'lu Komisyon Raporu.**

2361 S.K. için sunulan **Milli Güvenlik Konseyi 76 s. Komisyon Raporu.**

3065 S.K. için sunulan **TBMM 130 no'lu Komisyon Raporu.**

3209 S.K. için sunulan **TBMM 323 no'lu Komisyon Raporu.**

4760 S.K. için sunulan **TBMM 870 no'lu Komisyon Raporu.**

5035 S.K. için **TBMM 316 no'lu Komisyon Raporu.**

5421 S.K. için sunulan **TBMM 147 no'lu Komisyon Raporu.**

5897 S.K. için sunulan **TBMM 257 no'lu Komisyon Raporu.**

6085 S.K. için sunulan **TBMM 252ek01 no'lu Komisyon Raporu.**

6183 S.K. için sunulan, **TBMM 286 no'lu Komisyon Raporu.**

6728 S.K. için sunulan **TBMM 404 no'lu Komisyon Raporu.**

6936 S.K. için sunulan **TBMM 137 no'lu Komisyon Raporu.**

7061 S.K. için sunulan **TBMM 502 no'lu Komisyon Raporu.**

7103 S.K. için sunulan **TBMM 533 no'lu Komisyon Raporu.**

7161 S.K. için sunulan **TBMM 37 no'lu Komisyon Raporu.**

7193 S.K. için sunulan **TBMM 128 no'lu Komisyon Raporu.**

7338 S.K. için **TBMM 280 no'lu Komisyon Raporu.**

7349 S.K. için sunulan **TBMM 299 no'lu Komisyon Raporu.**

7420 S.K. için sunulan **TBMM 361 no'lu Komisyon Raporu.**

Abdul Azim Islahi, **Economic Concepts of Ibn Taimîyah**, The Islamic Foundation, Leicester, 1996.

Abdul Azim Islahi, “Economic and Financial Crises in Fifteenth-Century Egypt: Lessons From the History.”, **Islamic Economic Studies** , Vol. 21, No. 2 (November 2013): pp. 71-92.

Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2019.

Abdurrahman Akdoğan, **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2023.

Adem Ceyhan ve İlyas Kayaokay, “Hz. Ali’nin Mısır Valisine Nasihatları: Ahd-nâme-i Emîrû'l-Mü'minîn İmâm Alî”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Cilt.21, Sayı.21, (Aralık 2018), 49-84, s.76-77.

Afzalur Rahman, **Economic Doctrines of Islam, V.III.**

Ahmed b. Yahya el-Belâzurî, **Fütûhu'l Büldân Ülkelerin Fetihleri**, Mustafa Fayda (çev.), İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.

Ahmed El-Ashker ve Rodney Wilson, **İslam İktisadının Kısa Tarihi**, Safa Yıldırım ve Ekrem Bayrak (çev.), İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.

Ahmet Güner, "Dûmetülcendel", **DİA**.

Ahmet Hayri Durmuş, “Vergi”, **TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, 4.Cilt.

Ahmet Tabakoğlu, **İslâm İktisadına Giriş**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

Ali Değirmendereli, **Türk Vergi Sistemi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023ç

“Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (6183 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 8469 (Temmuz 1953).

Artuğ Çetin, **Nomisma, Bağımsız ve Milli Para Sistemi, Geleceğin Para Düzeni**, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2019.

Asım Cüneyd Köksal ve Murat Kaya (hızl.), **Hak Dini Kur’an Dili**, Elmalılı Hamdi Yazır, 6 Cilt, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022.

Atilla Uyanık, “Vergi Bilinci ve Vergiye Gönüllü Uyumun Vergi Gelirlerine Etkilerinin Değerlendirilmesi”, **Maliye Dergisi**,; Cilt.177 (Temmuz-Aralık 2019).

Bilal Aybakan, “İbn Hazm’a Göre İcmâ’”, Süleyman Sayar ve Muhammet Tarakçı (Ed.), **İbn Hazm: Uluslararası Katılımlı İbn Hazm Sempozyumu** içinde (377-395), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Celal Yeniçeri, "Bâc", **DİA**.

Celal Yeniçeri, **İslam'da Devlet Bütçesi**, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984.

Cengiz Kallek, "Meks", **DİA**.

Cengiz Kallek, “İsrâf”, **DİA**.

Cengiz Kallek, "Zekâtın Müesseseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler Dönemi", Bedrettin Çetiner (Ed.), **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât** içinde (195-213), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.

Cengiz Kallek, **İslâm İktisat Düşüncesi Tarihi, Harâc ve Emvâl Kitapları**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Cengiz Kallek, "**Zekâtın Müesseseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler Dönemi**", Bedrettin Çetiner (Ed.), Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât içinde (195-213), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.

Council Directive (European Union) 2020/262, General Provisions, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02020L0262-20220426> (1.7.2024).

Diyanet İşleri Başkanlığı, **Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvaları**, Ankara: DİB Yayınları, 2017.

Doğan Gökbel, **Vergiden Kaçınmanın Önlenmesi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.

Dr. Mâjid Ibn 'Abdur-Rahmân Âl Faryân, **Zakâh Base in Modern Corporations, An Applied Fiqh-Based Study**, Riyadh: Zakat, Tax and Customs Authority (ZATCA), 2023.

Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Taberî Tefsîri Cilt 6**, Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin (çev.), İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.

Ebû Mansur el-Mâtürîdî, **Te'vilatü'l-Kur'an**, 2. Cilt, Bekir Topaloğlu ve Kemal Sandıkçı (çev.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Ebu Ubeyd Kâsım B. Sellâm, **Kitâbü'l-Emvâl, İlk Dönem Ekonomi Yönetimi**, Cemalettin Saylık (çev.), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Ebü'l-Berekât en-Neseî, **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, 5. Cilt, Harun Ünal (çev.), İstanbul: Ravza Yayınları, 2003.

Ebü'l-Ferec İbnü'l Cevzî, **Zadü'l-Mesîr**, 1. Cilt, Abdülvehhab Öztürk (çev.), İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.

Elnure Azizova, "Ukaz", **DİA**.

Emlak Vergisi Kanunu (1319 S.K.), **Resmi Gazete**, 13576 (Ağustos 1970)

Emrullah Dumlu, "**Ticaret Mallarının Zekati**", (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2008).

Fahrüddîn er-Râzî, **Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb**, Ahmet Hikmet Ünalmiş (Ed.), İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.

Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI), **Faizsiz Finans Standartları**, Zekat.

Fatih Yücel, "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", Necmeddin Kızılkaya (Ed.), **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları** içinde (643-684), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Gelir İdaresi Başkanlığı, "Diğer Kazanç ve İratların Vergilendirilmesi Rehberi", 2024.

Gelir İdaresi Başkanlığı, "Evlerde Üretilen Ürünlerin İnternet Üzerinden Satışında Esnaf Muaflığına İlişkin Rehber", 2023.

Gelir İdaresi Başkanlığı, “Zirai Kazanç Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi”, 2023.

“Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 10700 (Ocak 1961)

Gelir İdaresi Başkanlığı, Emlak Vergisi Rehberi, 2022.

Gelir İdaresi Başkanlığı, Menkul Sermaye İradı Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi, 2024.

Gelir İdaresi Başkanlığı, Serbest Meslek Kazancı Elde Eden Mükellefler İçin Vergi Rehberi, 2024.

Gelir İdaresi Başkanlığı, Ücret Geliri Elde Edenler İçin Vergi Rehberi, 2024.

Hacı Mehmet Günay, "Mal Varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı", Necmeddin Kızılkaya (Ed.), **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları** içinde (571-609), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Hakan Bay, “6183 Sayılı Kanuna Göre Amme Alacaklarının Tahsilinin Güvence Altına Alınması: Teminat İsteme ve Mal Bildirimi”, Hakan Bay ve Zeynep Arıkan (Ed.), **Amme Alacağının Cebren Takibi** içinde (29-64), Ankara: Gazi Kitabevi, 2022.

Halil Aldemir (Ed.), **İbn Kayyim Tefsîri (Bedâi’u’t-tefsîr)**, 1.Cilt, İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2011.

Hamed b. Abdulaziz el-Hammâd (hzl.), **İmam İbn Kudâme el-Makdisî, Delilleriyle Hanbelî Fıkhı El-Muğnî Muhtasarı**, İstanbul: Karınca&Polen Yayınları.

Hamidullah, “Hudeybiye Antlaşması”, **DİA**.

Hamidullah, **İslâm Peygamberi, Cilt 2**, Salih Tuğ (çev.), Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2003.

Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), İstanbul: Beyan, 2017.

Hayreddin Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, 2. Cilt, İz Yayıncılık, 2003.

Ibn Rushd, **Distinguished Jurist’s Primer, Bidayat al-Mujtahid wa Nihayat al-Muqtasid** V.1, Imran Ahsan Khan Nyazee (trans.), UK: Garnet Publishing, (t.y.).

İbn-i Haldûn, **Mukaddime, Cilt 1**, Halil Kendir (çev.), Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2004.

İbn Haldun, **Mukaddime**, Süleyman Uludağ (hzl.), İstanbul: Dergah Yayınları, 2020.

İbrahim Paçacı, **Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar (Nisap ve Zekat Oranları)**, Ankara: Ayrıntı Basın Yayın, 2015.

İmam Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessas, **Ahkâmu’l Kur’an**, 3. Cilt, Mehmet Keskin (çev.), Ankara: İtisam Yayınları, 2018.

İmam Ebu'l Hasan el-Mâverdî, **El Ahkâmu’s-Sultâniyye, İslâmda Hilafet ve Devlet Hukuku**, Ali Şafak (çev.), İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976.

İmam eş-Şâtîbî, **el-İ’tisâm 2**, Ahmet Yaman (Ed.),Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011.

İmam Gazâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi**, 2. Cilt, Ahmet Serdaroğlu (çev.), İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

İmam Gazâlî, **Mülkün Sultanlarına... Nasihatü'l-Mülûk**, Osman Şekerci (çev.), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1969.

İmam Gazâlî, **Zekat: Sırları ve Fazileti**, Harun Ünal (çev.), İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014.

İmam Kurtubî, **El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân**, 2.Cilt, Beşir Eryarsoy (çev.), İstanbul: Buruc Yayınlar, 2001.

İmam Şafî, **El-Umm**, Cilt 4, M.Beşir Eryarsoy (çev.), İstanbul: Buruc Yayınları, 2019.

İmam-ı Buhârî, **Sahih-i Buhârî Tercüme ve Şerhi**, 2.cilt, Harun Yıldırım (çev.), İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2009.

İsmail Bosnalı ve Dücan Cündioğlu (Ed.), **Tefhimü'l-Kur'an**, 1. Cilt, Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülazîz", **DİA**.

İsmail Yiğit, "Tebük Gazvesi", **DİA**.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, **Türkiye Muhasebe Standartları 7**, 2024.

Katma Değer Vergisi Kanunu (3065 S.K.)".

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye. Muharrem Balcı tarafından sadeleştirilmiş metin: <https://muharrembalci.com/hukukdunyasi/belgeler/232.pdf>

Mehmet Erkal, "Zekat", **DİA**.

Mehmet Erkal, "Zekatla ilgili Bazı Meseleler", Mehmet Bayyigit (Ed.), **1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi** içinde (527-552), Konya: Kombad Yayınları, t.y.

Mehmet Erkal, **İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları**, İstanbul: İSAM Yayınları, 2009.

Mehmet Erkan, "Özel Tüketim Vergisi ile İlgili Düzenlemelerin Avrupa Birliği Müktesebatı Açısından Değerlendirilmesi", **Vergi Dünyası**, 327, (44-71).

Monzer Kahf, **İslam İktisadının Temelleri, Kurumlar ve Kuramlar**, Nurettin Tüysüz (çev.), İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.

Muhammad Abdul Mannan, **İslam Ekonomisi Teori ve Pratik**, Bahri Zengin, Tefvik Ömeroğlu (çev.), İstanbul: Fikri Yayınları, 1970.

Muhammad Akram Khan, **"Some Accounting Issues Relating To Zakah"**, Islamic Studies, Vol.39, No.1, 103-120.

Muhammad Akram Khan, **What is Wrong With Islamic Economics? Analysing the Present State and Future Agenda**, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 2013.

Muhammad Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", **DİA**.

Muhammad Hamidullah, **El-Vesâiku's-Siyâsiyye, Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdarî Belgeleri**, Vecdi Akyüz (çev.), İstanbul: Kitabevi, 1997.

Muhammad Umer Chapra, **İktisadi Tehditler ve İslam**, Gülnihal Kafa (çev.), İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.

Muhsin Demirel, “**Sanayi Tesislerinin Zekâtı**”, Hikmet Yurdu Dergisi, C.14, No.28, 2021/2.

Murat Kıyılar, “**Menkul Kıymetler**”, TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 3. Cilt.

Mustafa Cevat Akşit (Ed.), **Mebsût Serahsî**, 2.Cilt, İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008.

Mustafa Çağrııcı, "İnfak", **DİA**.

Mustafa Demirci, **İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.

Mustafa Fayda, **H. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV, 2019.

Mustafa L. Bilge, "Akabe", **DİA**.

Mustafa L. Bilge, "Necran", **DİA**.

Mustafa Özkan, "Medine Vesikası", **DİA**.

Necmeddin Kızılkaya (Ed.), **Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları** içinde (571-609), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Nesai, **Sünen-i Nesai**.

Nicolas P. Aghnides, **İslâm'ın Mâlî Hükümleri**, Servet Armağan (çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Orhan Çeker, “Havâic-i Asliyye”, **DİA**.

Osman Eskicioğlu, **İslam Hukukunda Vergiler: Yahya b. Adem ve Kitab'ül Haracı**, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1996.

Ömer Faruk Tekdoğan, **İslâm İktisadı Açısından Kaydi Para ve Kısmi Rezerv Bankacılığı**, İstanbul: İktisat Yayınları, 2020.

“Özel Tüketim Vergisi Kanunu (4760 S.K.)”, **Resmi Gazete**, 24783 (Haziran 2002)

Receb Uslu, "Ezruh", **DİA**.

Sabri Orman, **İslâmî İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.

Salih Tuğ, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.

Sayed Kazem Sadr, **İslam'ın Erken Döneminde İktisadi Sistem Kurumlar ve Politikalar**, Hakan Şahin (çev.), İstanbul, Albaraka, 2020.

Sermaye Piyasası Kanunu (6362 S.K.), **Resmi Gazete**, 28513 (Aralık 2012): 3.

Seyyid Kutub, **Fî Zılâl-il Kur'an**, Cilt 1, Salih Uçan ve Vahdettin İnce (çev.), İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.

Seyyid Kutub, **İslam'da Sosyal Adalet**, Harun Ünal (çev.), İstanbul: Beka Yayınları, 2021.

Syed Muhammad Hasanuz Zaman, "Islamic Criteria For The Distribution Of Tax Burden (The mix of direct and indirect taxes and the offsetting function of Zakat)", **Journal of Islamic Economics**, Vol.3, No.1, (January 1993).

Şah Veliyullah Dihlevî, **Hüccetullahi'l-Bâliğa**, Cilt 2, Mehmet Erdoğan (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.

T.C. Anadolu Üniversitesi, **Menkul Kıymet Yatırımları**, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2019, s.4.

Tirmîzî, **Sünen**.

Vecdi Akyüz ve Düccane Cündioğlu (Ed.), **İmam Mâlik Muvatta'**, Cilt 2, İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.

Vecdi Akyüz, "İbn Hazm'ın Fikhî Görüşleri", Süleyman Sayar ve Muhammet Tarakçı (Ed.), **İbn Hazm: Uluslararası Katılımlı İbn Hazm Sempozyumu** içinde (367-377), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

"Vergi Usul Kanunu (213 S.K.)", **Resmi Gazete**, 10703 (Ocak 1961).

W. Bjorkman, "Maks", **The Encyclopaedia Of Islam**, New Edition, Vol.6, Leiden: E.J. Brill, 1991.

Yunus Vehbi Yavuz, **İslâmda Zekât Müessesesi**, İstanbul: Feyiz Yayınları, 1972.

Yusuf al Qardawi, **Fiqh al Zakah, V. I**, Monzer Kahf (trans.), Jeddah: Scientific Publishing Centre, King Abdulaziz University.

Yusuf Balta, "İslam Hukûku'nda Zekât Malları ve Nisapları" (**Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2015).

Yusuf Kardâvi, "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekatı", Mehmet Bayyigit (Ed.), **1. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi** içinde (471-525), Konya: Kombad Yayınları, 1997.